مرۆڤ و دەوروبەر

بەشی دووەم

مرۆڤ و دەوروبەر

بەشی دووەم

مەسعوود محەمەد

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێك هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان – هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspress.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

مەسعوود محەمەد
مرۆڤ و دەوروبەر – بەشی دووەم
کتێبی ئاراس ژمارە: ١٠٦٢
چاپی دووەم ٢٠١٠
تیرێژ: ١٦٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس – هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ٧٧٧ – ٢٠١٠
نەخشاندنی ناوەوە: کارزان عەبدولحەمید
رازاندنەوەی بەرگ: مریەم موتەقییان
پیت لێدان: لێزان عەبدولهادی
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
رێنووسی یەکگرتوو: بەدران ئەحمەد حەبیب

ئەوەی لە بەشی یەکەمدا گوترا دەبێ ئێستا لەم بەشەدا هەنگاوێکی یەکجار بەرفرەوانی دیکە بەلای زاتییەتی مرۆڤەوە هەڵێنین کە لە وێدا ترسی Dualism دوانەتی بەجارێ ئەو بڕیارانە دەتۆقێنێ کە لە داندهێنان بە دەوری رابەر و سەربەخۆی هۆش و زات هەڵدەهاتن. ئەگەر لایەنی هۆش و تێگەییشتن و ئیرادە و زات لەوانە بێ بیرکەرەوەی مادی بهاوێنە سەر باری دۆزینەوەی تەعلیلی ئەوتۆ نەزەریەی مادی لە داوی دوانەتی ڕەها بکات، وێنەیەکی دیکەی هۆش و زاتی مرۆڤ هەیە پێچەوانەی ئەو وێنەیەتی کە تا ئێستا لێی دەدواین، ئەو وێنەیەش شێوەی سەلبیی هۆش و تێگەیشتنە کە دەکاتەوە تێ نەگەیشتن و ڕاست بە غەڵەت گۆڕینەوە و چاکە بە خراپە دانان و ئەو تەرزە وێنەی وەها بەرەواژ کە ئەویش بە درێژاییی عومری هەزاران ساڵەی مرۆڤایەتی کاری زاتی نابەجێی کردووە و هەمیشە بووەتە زڕە پارسەنگی ئەو دەستە تەرازووەی کە چالاکییەکانی لایەنی تێگەییشتن و دروست دیتن و لێکدانەوەی ڕاستی هەڵگرتووە. ئا لەم مەیدانە سەرەوبنەدا بیرکەرەوەی مادی دەبێ بۆ پەڕاندنەوەی فەلسەفەی مادیی تەقلیدی لە تەگەرەی (دوانەتی) وەها خەریکی سازاندن و گونجاندن و کەلێن گرتن و چاوبەستەکێ بێت کە واقیعی بەستەزمان هیچی بەسەر هیچەوە نەمێنێ.

لە مرۆڤدا هێزی هۆش (بە واتای بەرفرەوانییەوە کە هەموو لایەنە پێزانەکانی دەگرێتەوە) کە ئەمرازی تێگەییشتن و هەموو چالاکییە فکرییەکانی مرۆڤایەتییە، زۆر بە سەیری، هەر خۆی سەرچاوەی بەهەڵەداچوون و لێکدانەوەی بەرەواژ و بۆچوونی چەوت و گومڕابوون و تێکڕای ئەو تێوەگلانە فکرییانەیە کە تەنها لە مرۆڤدا بەدی

دەكرێت و هەرگیز گیانلەبەری بێهۆش بەخۆی و غەریزە سافیلكەكەیەوە دوچاری نابێت.

باسی دەوری سەلبی هۆش تا بڵێی بەربەرەڵلایە و تا بشڵێی بەگرێ و گاڵە هەر نەبێ لەبەر ئەوەی كە جارێ كەس بە جۆری سەربەخۆ لەسەر ئەم لایەنە زێدە وێرانكەرەی هۆش نەدواوە. وەها دەبێ دەخوێنیتەوە وەیا دەبیەیت كە فلاَنە شت لەبەر نەزانی وەیا بە سەهووچوون وەیا بێ تەگبیری.. هتد سەری نەگرت، بەلاَم لە قسەكاندا ڕووناكییەك نادۆزیتەوە هۆی ئەم ڕاستینەی ئەم دیاردە بەرچاوەی نەزانین و بە سەهووچوون و كاری بەرەواژ و نابەرژەوەند بە دەستەوە بدات. خۆ ئەگەر هەموو جارانیش لە باسكردنی تاك تاكی ئەو تەرزە حاڵەتانەدا نووسەران و زانایان بۆچوونی ڕاست و دروستیان بەكار هێنابێت، دیسانەوە هەر ماوە یاسایەكی گشتی بۆ لایەنی سەلبی هۆش و بڕیارە نادروستەكانی دابندرێت وەیا هەر نەبێ لەبەر تیشكی نەزەرییەیەكی تازەدا سەیری بكرێت. تا ئێستا لە خوێندنەوەمدا هیچ نووسینێكم نەدیتوە دەوری ئەو دیاردەیەی دابێت كە وا خەریكم لێرەدا بەپێی تێگەیشتنی خۆم ڕوونی بكەمەوە، سەیریش لەوەدایە من یەكەم جار شتێكم لەم باسە نووسیبێ لە ساڵی١٩٤٧ بوو ئەویش بە عەرەبی لە نێوان باسێكی بەربلاَوتردا، هەر لە بیریشمە ئەم دەستە ڕستەیەم بەكار هێنابوو: «فليس قصاری العقل أن يمتنع عن تفسير الاشياء التی لا يفهمها وانما هو يفسرها تفسيرات خاطئة» واتاكەشی ئەمەیە: «ئەو پەڕەكەی هۆش ئەوە نییە واز لە تەفسیری ئەو شتانە بهێنێت كە تێیان ناگات، بەڵكو تەفسیری هەڵەیان بۆ دەهێنێتەوە». دوای ٣٠ ساڵ لەو نووسینە دەبینم هیچ ڕەخنەیەكم لێی نییە و زۆری لێ ڕازیم، تەنانەت دەشێ ئێستاكە بیكەمە دەروازە بەرەو ناوەڕۆكی درێژەی باسەكە و بڵێم:

هۆش، وەیا بە تێكڕایی لایەنی هەست و زانینی مرۆڤ دوو ڕووی پێچەوانەی یەكتری هەیە، یەكێكیان ڕووی بەرەو تێگەییشتن و دروستبینی و دۆزینەوەی ڕاستی، ئەوی دیكەشیان نەزانی و حەپەسان و وڕێنەی ئەفسانەیی و هەڵەدۆستی... دیارە یەكەمیان ڕووە (ایجابی) و پەسندەكەی هۆشە ئەوی دیكەشیان ڕووە (سلبی) و ناپەسندەكەیەتی. لە ئاست ئەم دیاردەیەدا من كاتی خۆی لەو نووسینە كۆنەمدا گوتبووم و ئێستاش دەڵێمەوە: هەرچەند لە حەقیقەتدا زانین و نەزانین، ڕاستی و وڕێنە، هەمووی هەر بەچكەی هۆشن بەلاَم وەها لە هۆش دەوەشێتەوە بڵێین لایەنە پەسەندەكە بەچكە شەرعییەكەیەتی و ئەوی ناپەسەندیش بەچكە زۆڵەكەیەتی چونكە دیارە

ئامێری زانین و دۆزینەوەی باری ڕاستی شتان لە مرۆڤدا هۆشە، کە لە مرۆڤیشدا تەنیا ئامێر بێ لە هەموو جیهاندا هەر تەنیایە. بە هەموو دڵ و دڵنیاییەوە دەڵێم ئەو فکر و باوەڕە چەوت و چوێڕەی کە ئادەمیزاد دەخاتە سەر خۆ بە قوربانکردنی مرۆڤی فێڵباز و درۆزن، بە ڕاستی، بەچکە ناشەرعییەکەی هۆش و گۆشیەتی، بە درێژاییی مێژووی کۆنیش کە بوتی پەرستووە هەر پابەندی بەچکەیەکی زۆڵی هۆشەکەی بووە.

لە بەشی یەکەمی ئەم نووسینەدا، کە باسی دەوری سەربەخۆی هۆشم دەکرد و پێش دەوری مادەم دەیەخستەوە، بە شێوەی گشتی، لە ڕابەرایەتی و یەکەمینیایەتیی دەوری لایەنی (ئەرێتی)ی هۆشم دەکۆڵییەوە هەرچەند ناوناوە بۆ زێدە جێگیربوونی قسەکانم دەورە (نەرێتی)یەکەشیم دەکردە پاڵپشت، جا ئێستا پێویستە بڵێم بەشێکی زۆر ئاشکرای کارەساتە بەدەکانی مێژووی ئادەمیزاد لەوانە بوون بە چاوی کراوەوە دوای لێکدانەوەی ئاکامی باش و بەدیان بڕیاری کردنیان دەردەچوو، واتە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕووەی ناومان نا ڕووی (ئەرێتی–ایجابی) چونکە ئێمە مەبەستمان لە سەلبی و ئیجابی دەوری هۆش لە کۆمەڵایەتیدا ئەوەیە ئاخۆ مرۆڤ هەستی بە چاکە و خراپە و چەوتی و ڕاستیی ئەو شتانە کردووە کە باوەڕی پێ هێناون و بۆیان کۆشاوە یاخود لە لایەن (نەرێتی–سلبی)ی هۆشەوە وەك ئالەت بەرەو ئەو شتانەوە پاڵی پێوە نراوە. ئێمە کاتێك کە باسی زاتی مرۆڤمان کرد هەقمانە هەموو کارە بەدەکانی کە بە چاوی کراوەوە کردوونی لەسەر لایەنی سەلبی زاتەکەی حیساب بکەین هەرچەند لەو حاڵەشدا یەکەمینایەتیی خۆی بەرانبەر دەوروبەر و مادە پاراستووە. بەڵام لە حاڵی ئاگا لە خۆبووندا کاری بەد ناکێشێتەوە سەر لایەنی سەلبیی هۆش چونکە مەرج نییە زاتی سەلبی لە هۆشی سەلبییەوە بەوەڵەد هاتبێت. بە نموونە دەڵێم دز لە حاڵەتی دزیکردندا هۆشەکەی بەخەبەر و بە ئاگایە و دەزانێ خەریکی کاری ناڕەوایە و قانوون دەیگرێ و خەڵقیش تاوانباری دەکەن، کەچی لە حاڵەتی تەنەکە لێدان بەرانبەر مانگگیران هۆشی مرۆڤ بە تەواوی هێڕ بووە و بووەتە گومڕایەکی سادە چونکە ئەو تەنەکە لێدانە لە هیچ ڕوویێکەوە خزمایەتیی لەگەڵ هیچ ڕاستییەکی ئەم جیهانەدا نییە، هیچ سوود و بەرژەوەندی ناڕەواش بە تەنەکە لێدەرەکە ناگەیەنێ وەك کە ماڵی دزیاری سوودێکی ناڕەوا دەخاتە گیرفانی دزەوە، تەنانەت لەوانەیە تەنەکە لێدەرەکە زاتێکی پاك و چاکیشی هەبێ. ئا لێرەدا نەبوونی زەرەری تەنەکە لێدانەکە پاکانە بۆ (هۆش) ناکات چونکە مەبەستمان کولی و بڕشتی هۆشەکەیە نەك بوون و نەبوونی زەرەر و سوود لە کردەوەدا.

هۆشی دز کول نەبووە هەرچەند کارەکەشی بەدە، تەنانەت ئەگەر تێشیدا بکوژرێ هەر ناڵێین هۆشەکەی پەککەوتە و کولە، بەڵام کە هات و بە فەرمایشتی فێڵبازێك و بە نیەتی چوونە بەهەشت دزیی کرد ئەوسا هۆشەکەشی کولە و کارەکەشی بەدە.

یەکێك کە لە شیکردنەوەی پرسیارێکی حیساب هەڵە دەکات وەیا لە هەڵگرتنەوەی ئاوی ڕووبار بۆ سەر زەوی سەهوو لە بڵندایی و نزمایی دەکات لە دانانەوەی تەڵە ناوەستا دەردەچێ وەیا لە پلانی عەسکەری هێندەی ناپلیۆن بلیمەت نابێ... ئا لەم بارانەدا کابرای تێشکاو هۆش کول و سەلبی نەبووە چونکە ویستوویەتی بە قەدەر حاڵ لە ڕێبازی ڕوون و ڕاستەوە بەرەو ئامانج بڕوات بەڵام هۆیەکی زاتی (غەیری سەلبیەتی هۆش) وەیا هۆیەکی دەرەکی بووەتە لەمپەر لە پێش هەنگاوە دروستەکانی هۆشیدا. لەو تەرزە بارانەدا دەتوانین بڵێین کابرا زیرەك نییە وەیا ماویەتی بە تەواوی بڕەسێت. بەڵام هەر هەمان کابرا کە برووسکەی دیت و بیری بۆ قەمچیی فرشتان ڕۆیی کە لە شەیتانانی دەوەشێنێن وێنەیەکی زیهنیی سەرانسەر هەڵە و نادروستی بە هۆشدا هاتووە کە ئەگەر لە بنەڕەتدا نەیسرێتەوە ڕێ نییە وێنەی ڕاست بێتە جێگەیەوە. زاناکانی یۆنان لە کۆنەوە بۆ ئەوە نەچووبوون کە برووسکە دیمەنی چالاکییەکی کارەبایە، نەشیاندەزانی کارەبا چییە، بەڵام دەیانویست تەعلیلی لە سروشتەوە بۆ بهێننەوە نەك بیگێڕنەوە بۆ جندۆکە و شەیتان و هێزی ئەفسانەیی. لەمەوە دیارە ئەو زانایانە لە دیاردەی برووسکە ویستوویانە لەگەڵ زانست و مەنتیق جووت بڕۆن، هەر وەك کە منداڵ لە ڕێی فراژیبوون و ئەزموونەوە دەگاتە گەنجایەتی و کامڵی و پێگەیشتنەوە.

پلەی بەرەژێری زانست و ئەزموون بە عەیبی هۆش حیساب ناکرێ، بە پێچەوانە دەتوانین بە پلەی غونچەی بەرەو کرانەوەی لە قەڵەم بدەین.

لەم لێکدانەوەی ئێستا لەبەر دەستدایە دەنوڕینە ئەو لایەنە یەکجار سەلبییەی هۆش کە بە تەواوی بەرەواژە و هەرگیز لە خۆیەوە بەرەو ئەرێتی (ایجابیة) ناڕوات. هەرچی لایەنی ئیجابیی هۆشە بەبەریەوە هەیە لە حاڵەتی بەسەهووچووندا هەر لە عەینی ئەزموونی سەهوەکەوە بارە ڕاستەکەی بدۆزێتەوە. بۆ پتر ڕوونکردنەوەی مەبەست دوو نموونە دەهێنمەوە، یەکێکیان بۆ (ایجابیة) و ئەوی دیکەیان بۆ (سلبیة)ی ئەو هەڵە و سەهوەی هۆش تێی دەکەوێ.

بۆ حاڵەتی بەسەهووچوونی (سلبی) هۆش لە سروشتەوە نموونە دەخوازمەوە و

دەڵێم کە مرۆڤ وای زانی فرتەنەی دەریا لە هەناسەی عەزیای جەهەندەمەوە پەیدا دەبێ هەتا هەتایێ بە لێکدانەوەکەیدا بێت و بچێت ناگاتە هیچ ئەنجامێکی دروست. ڕەنگە هەرجارە جۆری قوربانیدان و خۆ بە سەدەقەکردن بگۆڕێت وەیا عەزیاکە لە جەهەندەمەوە بۆ پشت چیای قاف و جزیرەی واقواق ڕاگوێزێت، بەڵام هەرگیزاو هەرگیز هیچ تیشك و ترووسکەیەك لەو ئەفسانەیە هەڵناستێتەوە کوێری و هەڵەکەی ڕوون بکاتەوە چونکە هیچ ترووسکەی حەقیقەتی تێدا نییە زیهن نەیدتبێ وەك کە لە حەقیقەتی شرایەوەدا هەیە، دەرچوون لەو هەڵەیە هەر بەوە دەکرێ کە مەسەلەی عەزیا لە بنەڕەتەوە ڕەفز بکرێ و بۆچوونێکی بەرەو ڕاست بخرێتە جێگەیەوە.

بۆ حاڵەتی بەسەهووچوونی (ایجابی)ی هۆش نموونە لە ریازیات دەهێنمەوە. قوتابی کە لە پرسیارێکی حیسابدا وەها دادەنێ (٦×٦=٣٨) دەشێ بزانێ (٣٨) لەگەڵ پرسیارەکە ناگونجێ ئیتر بە لێکدانەوەیدا بێتەوە و ڕاستییەکە بدۆزێتەوە. بە هەمە حاڵ ئەم (٣٨)ە لە تەختەی زانستی حیسابدا سێبەریشی نییە.

لەم هەڵسەنگاندنەی دەوری لایەنی سەلبیی هۆش دووچاری لێکدانەوەی بێ بڕانەوە دەبین چونکە پەیدابوونی ڕووی سەلبیی هۆش و ڕووی ئیجابیی هۆش بە یەکەوە لەگەڵ پەیدابوونی هۆشەکە خۆی سەریان هەڵداوە، خۆ ئەگەر قسەکە خوردتر بکەینەوە دەبێ بڵێین ئەوەی ناوی دەنێین ڕووی سەلبی و ڕووی ئیجابی، پێکەوەیان، سەرلەبەری ناوەڕۆك و سروشتی هۆش پێك دەهێنن نەك تەنها دوو ڕووەکەی چونکە ئەو هۆشەی شتان دەزانێ وەیا بەرەو زانینانەوە دەچێ هەر خۆیەتی لە ئاکامی بۆچوونی نادروست وەیا دەسخەڵەتدان غەرقی ئەفسانە دەبێ. لەبەر ئەمە ئەگەر مەبەست ئاسانکردن و تێگەیاندن نەبێ زەحمەتە خەتێکی جوداکەرەوە بە نێوان سروشتی سەلبی و ئیجابیی هۆشدا بکێشرێت هەرچەند ئەنجامەکانیشیان ئەم سەر و ئەوسەر و ئەم پەڕە و ئەوپەڕ بن.

ئەم زەحمەتیەی لە یەکدی جوداکردنەوەی قابیلیەتی ئیجابی و سەلبیی هۆش وردتر و تەماویترە لە جوداکردنەوەی دەوری پەسند و بەدی زات چونکە دەشێ زاتی بەد بەویەڕی هۆش و گۆشەوە پلان بۆ نیازە ناپەسەندەکانی خۆی دابنێت و ژیرانە لە سەری بڕوات. لەمەش پتر، هەر چونکە زاتی بەد هۆشەکەی سەلبی نییە دێت ناوناوە کاری پەسەندی بچووك دەکات بۆ بەجێهێنانی نیازە بەدە زلەکانی خۆی، کەچی هۆشی ئەفسانەپەرست و گومڕا هەست بە گومڕابوونی خۆی ناکات، بگرە لە ناخی

دڵیەوە وا دەزانێ خەڵقی دیکە گومڕان، ڕەنگە بەزەییشی پێیاندا بێتەوە وەیا لە عادەت بەدەر ڕقیان لێ هەڵبگرێ. بەڵام نابێ لە بیر بکەین کە بابای زات بەد هەموو جاران و لە هەموو کاراندا خاوەنی هۆشی ڕووناك نییە چونکە دەشێ ئەویش وەکو کەڕەواری دیکە لە ئاست گەلێك دیاردەی ئەم جیهانەدا هۆش کول و تاریك بێ وەك ئەوەی کە بە زۆری دز و ڕێگریش لە کاتی مانگگیراندا تەنەکە لێ دەدەن وەیا پێڵاوی شێخی درۆزن ماچ دەکەن، هەر بەو پێیەش کابرای هۆش تاریك کە تەنەکە بۆ مانگگیران دەکوتێ دەشێ لە ئاست دیاردەیەکی دیکەدا هۆش کول نەبێت و پێی شێخی درۆزن ماچ نەکات. خولاسە هەروەك مەرج نییە زاتی بەد هەمیشە هۆش تاریك بێ وەیا هەمیشە هۆش ڕووناك بێ، مەرجیش نییە زاتی پەسەند هەمیشە هۆش تاریك وەیا هۆش ڕووناك بێ. ئاپۆرەی خەڵق لەم مەیدانەدا مزاشن.

زەحمەتییەکە جارێکی دیکەش لەوەوە پەیدا دەبێ کە دەبینین زۆر جاران خاوەنی هۆشی جنۆکاوی، وەك گوتم، زاتێکی چاك و پەسەندی هەیە کەچی زانایەکی ئاتۆم خاوەنی زاتێکی زۆر بەدە، بەمەشدا هەموو حیسابێکی سەر بە (هۆشی ڕوون و زاتی بەد)مان لێ تێکەڵ دەبێ چونکە وەك دەزانین سنووری نێوان هۆش و زاتیش یەکجار باریك و نائاشکرایە. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بوێرین لە لێکدانەوەماندا نەهێڵین لایەنی (اخلاق) کە زاتی بەد و چاکی پێ هەڵدەسەنگێ بەسەر بۆچوونەکانماندا زاڵ بێت نەکا هەست و هۆشمان بۆخۆی بدزێتەوە و بمانکا بە پەندیار و ئامۆژگار. دەبێ لە دۆزینەوەی حەقیقەتی هەموو کێشەیەکدا بەولای بەزەیی و لایەنگیری و ڕق لێبوونەوەوە بچین تاکو لە بەندی عاتیفە و حەزی شەخسی ڕزگار بین و بێ چاویلکەی تەرەفداری سەیری پرسیارەکە بکەین.

دیسانەوە دووچاری زەحمەتی دەبینەوە کە بێین جوداوازیی نێوان سەهووی لایەنی ئیجابی هۆش بە کوێرەواریی لایەنە سەلبییەکەی بگرین چونکە جوداوازییەکە هەموو جاران هێندە فەرقی نێوان سەهووی حیساب و گومڕاییی تەنەکەلێدان ئاشکرا و سێنایی نییە، بە تایبەتی کە ئاکامی سەهووی هۆشی ڕوون سەر بکێشێتەوە بۆ ماڵ وێرانی و دڕندەیی کە ئیتر ناتوانین دڵی خۆمان بەوە خۆش بکەین گۆیا گرفتاری هەڵەی هۆشی سەهووکردوو بووین نەك تاریکستانی هۆشی ئەفسانەیی و جنۆکاوی. بە نموونە دەڵێم چ فەرقێك نییە لە نێوان ئەو جەنگەی لە ئەنجامی تێك نەگەیشتنی دوو بەرەی زیرەك بەرپا دەبێ، کێ دەڵێ بوت پەرستە هۆش کولەکان زووتر لە ئاقڵە زانا و

ژیرەکان کۆتایی بە شەڕەکە ناهێنن. بەڵام ئەم تێکەڵ پێکەڵییەی کە ناهێڵێ فەرق بە زەللەی هۆشی سەهووکردوو و هۆشی ئەفسانەدۆست بکرێ ئەوەندە زۆر و دائیمی نییە تۆژینەوەی دەوری هۆش و مادە وەیا هۆشی تارك و هۆشی ڕووناکمان لێ مەنع بکات. بە هەمە حاڵ دۆزینەوەی باری لێکدانەوەی ڕاست و دروست لە کۆمەڵایەتیدا چەندێکی ورد و زەحمەتیش بووبێ ئامانجی مرۆڤ بووە لەوەتەی مرۆڤایەتی داهاتووە. ئێمە ئەگەر لەڕێی هەستکردن بە دەوری سەلبیی هۆشەوە بتوانین پتر لە کۆمەڵایەتی و مێژوو و ڕووەکان و ڕووداوەکانیان بگەین و هۆی ڕاستینەی چاکە و خراپەی ڕۆژگارانی لێرە بە پێشەوە بزانین چ زەرەر ناکەین ئەگەر ناوەناوە سنووری بە سەهووچوونی هۆش و سنووری کوێرەواری ئەفسانە بگەنەوە یەکتر وەیا تێکەڵ بن، خۆ ئەگەر ئەم لێکدانەوەیە نەکەین سنوورەکان هەمیشە تێکەڵی یەکدی دەبن و هەستیشی پێ ناکەین. ئا لێرەدا وێنەیەکی دیکەی تێکەڵبوونی ئەم سنوورانەت بۆ باس دەکەم گەلێك عەنتیکەتر و (زاتیتر) و ئاڵۆز بلۆز و بە ئازارتریشە لەوەی تا ئێستا لێوەی دواوین، تێکەڵبوونەکەش تا بڵێی ئاشکرایە بەڵام چاو بە سەریدا دەکشێت و نایبینێت.

وا دەبێ ئەو ڕێبازەی کە خوێندەوار و مامۆستا و ڕابەر و هونەرکار بە سەریدا دەڕۆن بە هۆی کۆنبوونیەوە دەوری چاك و سوودبەخشی بەسەر دەچێت هەرچەند لە بنەڕەتدا بە تیشکی زانست و تەجرەبە و بەرەوپێشچوون نەخشەی کێشراوە، بەڵام لەگەڵ بەسەرچوونی دەورەکەی و پێویستبوونی گۆڕینی بە ڕێبازێکی بەرەو پێشتر، بەشی زۆری ئەو ڕووناکبیرانە و ڕابەرانە وەك سۆفی و دەروێش کە پەنجە لە زەرگ و تەپڵ و دەفە گیر دەکەن، ئەوانیش بە شێوەیەکی جەزبەگرتووانە پێ لەسەر ڕاستبوون و پیرۆزبوون و دروستبوونی ڕێبازەکە دادەگرن و گیانبازیی بۆ دەکەن و بە بەژن و باڵایدا هەڵدەڵێن، بەوەشدا یەکجارەکی لە نوێدۆستی و پێشکەوتنخوازی و خەسڵەتی ڕابەرایەتی دەتارێن و دەبنە جەندرمەی کۆنەپەرستی و تاریکبیری و پاشەکشە و ستەم. دیارە لەم حاڵەتەدا دەوری سەلبیی هۆش بەدوا کاتەوە دەستی پێ کردووە نەك لە سەرەتاوە، سەلبییەتەکەش وەك دەبینیت گۆڕانی ئیجابییەتە بە سەلبییەت. کەواتە لێردەا حاڵەتێك دێتە بەر چاو کە بریتییە لە سەلبییەتی تەواو بەڵام لە بنەڕەتدا بەچکەی لایەنی سەلبی هۆش نییە وەك کە ئەفسانە لە سەرەتاوە و یەکسەر بەرهەمی سەلبییەتی هۆشە. ئەم دیاردەیە بێ زیاد و کەم وەك ئەوەیە ڕووناکی بزێت و

تاریکاییی لێ بەربێتەوە وەیا تیشکی ڕەش لە ڕۆژ هەڵستێتەوە، لێشتەوە دیارە بابیی سەری دەرزی مەوزووعییەت لە مەسەلەکەدا نییە، بە پێچەوانە، دیاردەکە وەها لە زاتییەت ڕۆ چووە و تێیدا خنکاوە و ئاوەژووی ڕووکاری نەدیو بووەتەوە هەر دەڵێی خۆی لێ بزر بووە. ئەم خەسڵەتەی خۆدانەپاڵ شتی ئاشنا و مەئلووف، لە نووسیناندا باس دەکرێت و دەبردرێتەوە بۆ خوە زۆر مەشوورەکەی Conservatism کە لە عەرەبیدا (روح المحافظة)ی پێ دەڵێن و لە کوردیشدا جارێ زاراوەی بۆ دانەندراوە[١] ڕاستییەکەی، ئەم تەرزە باسکردنە ڕاڕەوییە لە سێ لاوە ڕەخنەی لێ دەگیرێ: یەکەم، لەوەدا کە خەسڵەتەکە بە هەند هەڵنەگیراوە و چ حیسابی بۆ نەکراوە نە لە ڕووداوی گشتی مێژوویی- کۆمەڵایەتی و نە لە کردەوەی تاکدا، هەر دەڵێی ئەویش وەك هەناسە هەڵهێنان و پێکەنین و نووستنە کە ئەنجامی کۆمەڵایەتی نادەنەوە. لای دووەم، ئەوەیە کە لە بەر حیساب بۆ نەکردن و تێ نەخوێندنەوە کەس لێی قووڵ نەبووەتەوە بۆ سەرچاوەی و بۆ جۆرەکانی و ئاکامەکانی و بۆ هیچ سەروبەرێکی، کەچی هەموو شتێکی سەر بەم دیاردەیە بە درێژاییی عومری مرۆڤایەتی بەردەوام و بەرچاو و کاریگەر بووە تا ئێستاکەش کاریگەربوونی لە چاوان دەچەقێ. لایەنی سێیەم ئەوەیە کە خەسڵەتی (کۆنەواری) هەموو جاران لەگەڵ ئەم سەلبییەتەی لێرەدا خەریکی باسکردنین یەکدی ناگرنەوە چونکە لە بنەڕەتدا کۆنەواری کەرستەی لەسەرخۆکردنەوە و بەردەوامبوونی مرۆڤ بووە بەو مانایە کە باوەش بە ڕابردوودا گرتن خۆبەستنەوەیە بە سەرلەبەری و سەرجوملەی مرۆڤایەتی بە ئێستا و ڕابردوویەوە، دیارە (ئێستاش)ش دەبێتەوە ڕابردوو تەنانەت دواڕۆژیش دەبێتە ئێستا و ڕابردوو. بەو پێیە کۆنەواری مەعقوول و لەسنوور نەترازاو ڕێ نادا، بێ لزووم دەماری پێوەندیی قۆناغەکانی ژیان (هی تاك و کۆمەڵ) هەڵبرێتەوە بەمەشدا تا ڕادەیەك دەرفەتی تیژڕۆ و پەلەکەر تەسك دەبێتەوە و وێرانکاریی پەرگیران درەنگتر دەست پێ دەکات، ڕەنگە زەحمەتتریش سەرکەوێت. کۆنەواری عادەتی کە هارمۆنیی ژیان و بەسەربردن دەپارێزێ و تام لە ڕایەڵەکانی پێوەندیی کۆمەڵایەتی دەگێڕێ، کە هات و لە سنووری پێویست دەرچوو و

---

(١) ڕەنگە وا باش بێ بڵێین (کۆنەپەرست=رجعی. کۆنەخواز=معجب بالسلف. کۆنەوار=محافظ) وشەی (کۆنەوار) وەك وشەکانی (کەڕەوار، خوێندەوار، کوێرەوار، ئاستەوار) لە ڕێی دەستووری وشەسازییەوە داتاشراوە، ناشبێ خەیاڵ بۆ (کۆنە هەوار) بڕوات کە کورت دەکرێتەوە و دەبێتە (کۆنەوار).

ڕێی لە داهاتی تازەی سوودبەخش گرت تێکەڵ بە ڕووە سەلبییەکەی هۆش دەبێ.

خۆبەستنەوەی زانا و ئەدیب و هونەرکار بەو باوەڕە ڕێز لێگیراوانەی کە دەوریان بەسەر چووە و بوونەتە لەمپەر لە پێش تێ هەڵکشین و بەرەوپێشچوونی کۆمەڵایەتی، هەڵدەگرێ دەمەتەقێ لەسەر بنگە و بناوانی بکرێ، بەڵام بێگومان بە هیچ جۆرێك پێوەندیی بە مەوزووعییەتەوە نییە مەگەر پێوەندیی دژایەتی و پێچەوانەیەتی وەك کە بڵێین ساردی پێوەندیی بە گەرمییەوە هەیە لەو ڕووەوە کە بە نەمانی گەرمی ساردی پەیدا دەبێ. هەڵبەت کە دیاردەکە مەوزووعی نەبوو هەر دەمێنێتەوە زاتی بێت ئیتر چ ناوێك و سەرچاوەیەکی بۆ دەدۆزرێتەوە با بدۆزرێتەوە فەرقێك بەنامەوزووعیبوونی ناکات. هەر ئەوەندەی تێدا دەبێ ئایا دابڕینی وشەی زاتی بەسەر ئەو دیاردە و سەرچاوەیەدا بایی هێزی دیاردەکە دەکات؟ ئایا ناوی (زاتی) پڕ بەپێستی دیاردەکەیە؟ کە بگەڕێیتەوە بۆ سەرەتاکانی پەیدابوونی مەزهەبە جۆراوجۆرەکانی ئیسلام دەبینیت هەر یەکەیان ناوێکی لێ نراوە مشتی خۆیەتی وەك: المرجئة، اللاأدرية، الظاهرية.. سەیرێکی زاراوەی تەکنیك و زانستەکانی سەردەمیش بکەیت دەبینیت ئەوانیش بە تەواوی ڕەنگی بابەتەکەیان دەدەنەوە.

ئەوەی زێدە سەرنج ڕاکێشە لەم بەرەواژ بوونەوەی مەوزووعییەت بۆ ئەفسانە، زێدە سووربوون و پێ داگرتنی بەرەی بیری مادییە لەسەر باوەڕە کۆنبووەکانیان، واتە بە ڕادەی داواکردنی مەوزووعییەت لە بیروباوەڕدا دەماری کۆنەپەرستییان ئەستوورتر دەبێ. بە نموونە، ڕۆشنبیری ئەو وڵاتانەی لە ڕواڵەت و نەزەرییەدا دژی تاکپەرستنن یەکجار تاکپەرستترن لە ڕۆشنبیری وڵاتی وەك سوید و فنلەندە. گۆڤار و چاپەمەنیی یەکێك لە وڵاتە شۆڕشگێڕەکانی ڕۆژهەڵاتی دوور هەمووی وەك داستانی ڕۆستەمی زاڵ بە شان و باهوو و قارەمانەتی و بلیمەتی و خاڵقیەتی سەرۆکەکەی هەڵدەڵێت. لە یەکەم ڕووپەڕەی گۆڤارەوە تا دوایین ڕووپەڕەی هەر باسی یەکەمینایەتی و ڕابەرایەتی و پێغەمبەرایەتی و بگرە خوایەتیی سەرۆکی باڵای ئەو وڵاتەیە. دەوجا فەرموو مەوزووعییەت لەو مادییەتە هەڵێنجە کە لە قاڵبی جەماهیرییەتیدا هەر خەریکی تاك پەرستییە وەك بابایەکی نوێژکەر لە بری (فاتحە و تحيات) هەر کفران بکات.

تۆ بە چیدا دیارە دژی تاکپەرستیت؟ بەوەدا کە هەموو دەم تاك دەپەرستم.

تۆش بە چیدا ئیسپاتی مسڵمانەتیت دەکەیت؟ بەوەدا کە هەر خەریکی کفرکردنم.

نامەوزووعییەتیی بابای مادی هەر لەوەندەدا ناوەستیٚ کە کڕنوو بۆ تاك دەبات وەیا پیٚ لەسەر باوەڕی کۆنینە دادەگریٚ. کاری گومڕاتری ئەوەیە کە هەموو عومری لە ئیسپاتی ڕاستبوونی باوەڕە پووچەڵەکانی بەسەر دەبات و دەشبێتە ئاگر لە عومری ئەو مرۆڤە ئازادانە بەر دەبێت کە دەزانن و دەڵێن باوەڕی ڕاست چییە و هی پووچەڵیش کامیانە. ئەو تەرزە ڕۆشنبیرە وەرگەڕاوانە لە ڕۆژگارێکدا کە خۆیان خەریکی خەباتی نهێنی دەبن هەموو پۆلیسی نهێنیی وڵاتەکەی خۆیان بە جاسووس دادەنێن کەچی دواتر کە دەسەڵات دەگرنە دەست دەبنەوە جاسووس بەسەر غەیری تاقمی خۆیاندا، شەرمیش نایانگریٚ کە شانازی بەو جاسووسیەتەوە دەکەن. ساڵی ١٩٥٩ گەورەترین لێپرسراوی بەرەی مادی لە کۆیێ ئیخبارییەی لە چەند نیشتمانپەروەری (بەرەی یەکگرتوو)دا کە خۆی نوێنەری بەرەی لای خۆی بوو تێیدا، دواتر کە قسەکەی بە ڕوودا درایەوە وەك بووقلەموون چەتری فیز و نازی لیٚ دا و گوتی: بە شانازییەوە بۆ لەناوبردنتان ئیخبارییەتان لیٚ دەدەم... واش ڕێك کەوت دوای چەند ساڵێك هەمان (شۆڕشگێر) کەوتە بارێك مان و نەمانی خستە بەر دەستی ئەو لایەنەی کە بە شانازییەوە لە ناوی دەبردن. ئا لەو دەمەدا کە هێز لە دەست خۆیدا نەبوو شەرەف و شانازیی لەوەدا دەدیت کەوا کەس ئیخبارییە لە کەس نەدات و کەس هەوڵی لەناوبردنی کەس نەدات و هەموو عالەم برا بن.

بێگومان ئەو تەرزە هەڵوەستە بەرەواژانە هەموو زادەی زاتی گومڕا وەیا بەچکەی هۆشی تاریك هەڵگەڕاوە، چ تەئویلێکی نیمچە ژیرانەش نییە بیانباتەوە سەر مەوزووعییەت و مرۆڤدۆستی. خۆی ئەگەر بە زۆرەملێش پێمان بسەلمێنن کە مەوزووعییەتی تێدایە من لە جیاتی هەموو مرۆڤایەتی دەڵێم دەك بە لەعنەت بیٚ ئەو مەوزووعییەتەی بڕیاری لەناوبردنی دڵسۆزان دەردەچوێنیٚ، ئنجا ماوە بڵێم لەناوبردنی خەڵق بە بڕیاری ڕاستەوخۆی بیٚ تەئویل بە شەرەفترە لەو بڕیارەی بەدرۆوە بەسترابێتەوە چونکە ڕاهێنانی بەرەی شۆڕشگێڕ بەدرۆ خۆی لە خۆیدا تاوانێکی گەورەیە لەو ڕووەوە کە هەمیشە دەبێتە هەڕەشەکردن لە بیٚ تاوانان کە ئیتر باوەڕ بە قودسیەتی مان و بوون و بەسەربردن، بگرە مرۆڤایەتیش، دەپوێتەوە. بەهەمە حاڵ درۆ هەڵبەستن بۆ تاوانبارکردنی دڵسۆزان کاری مەوزووعییەت نییە، کاری زاتی پەسەند و هۆشی ڕووناکیش نییە: بەولای ناپەسەندی زات و تاریکیی هۆشەوە دەبیٚ زاتی کەسی درۆهەڵبەست و بوختانساز لە پەستیش ڕۆ چووبێت و دڵۆپی شەرمیشی

تکابێت. ئەو کەسانەی مەوزووعییەت و سوودی گشتی لەو تەرزە بوختان و درۆیانەدا دەدۆزنەوە و بە خۆیانی ڕەوا دەبینن نایەن ئەو حەقە بۆ غەیری خۆیان ڕەوا ببینن و خۆیانی تێدا ببنە نێچیر و قوربانی، بە پێچەوانە لەو تەرزە حاڵەتەدا کە بوختان ڕوو لە خۆیان بکات دەبنە بولبولی هەزار داستان لە مەدحی داد و ڕاستی و برایەتی و مەوزووعییەت و سوودی گشتی... بە داخەوە گەلێك لە مێژوونووسان بە ڕاشکاوی هەڵوەستی پیاوە دڕندە سەرکەوتووەکانی بەر لە سەدان ساڵ بە هەڵوەستی مەوزووعی و دروست و پێویست دادەنێن، بەڵام ئەگەر لە ڕۆژگاری خۆیاندا سەرۆکی وڵاتەکەیان مانگێکیان حەبس بکات چ بەرژەوەند و مەوزووعییەت و سوودی گشتی لەو کارەدا نابینن بەڵکو هەرچی شەرافەت و نرخی بەرز و ئاکاری مەردانە هەیە دژی ئەو سەرۆکە بە خەبەر دەهێنن، دام و دەزگاکانی خزمەتی نهێنیشی تاوانبار دەکەن، ئیتر مەپرسە چۆن دەبنە داواکاری داد و وەفا.. هەڵبەت تێکڕای ئەم تەرزە هەڵوەستە چڵکنانە چ لە پیاوی مێژوونووسەوە بێت و چ لە بیرکەرەوەی مادی بێت و چ لە مرۆی سەر بە غەیب و میتافیزیکەوە بێت زەنەی زاتی کوێر و گومڕا و بێ ڕەحمن، هەتا تێشیدا قووڵتر ببنەوە پتر بە گومڕاییدا دەچنە خوارێ هەرچەند لەوەشدا بەڵگەی زانست و فەلسەفەی مەوزووعی هەڵبەستن بۆ پێویستبوونی هەڵوەستەکەیان...

ڕوونکردنەوەی تەواوی بە یەکدی گرتنی لایەنی سەلبی و ئیجابیی دەوری هۆش لە تێوەڕامانی کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتیی هەرەکۆن چاکتر مومکین دەبێ و باشتر کاریگەرایەتیی لایەنە سەلبییەکە جلوە دەبەستێ نەك بێین یەکەندەردوو یەخەی مرۆڤایەتیی ئەم سەردەمە بگرین کە لە ئاکامی بەرەوپێشچوونی هەزاران ساڵەیدا دوو دیاردەی وەك (چوونە ناو مانگ) و (شەپڵتە خواردن) هێندە لە یەکدی ترازاون زەحمەتە بۆ چاوی بە پەلە ببنەوە بەچکە شەرعییەکە و ناشەرعییەکەی تاکە سەرچاوەی (هۆش). دەبێ لە سەرەتای بە یەکەوە هاتنی هەردوو لای سەلبی و ئیجابیی (هۆش) شێوەی (جمرانە)یییان ببینین، بە تەواوی وەك ئەوەی کە دوو منداڵی جمرانە لە ساواییدا گەلێك پتر لە یەك دەکەن تا ئەو دەمەی کە بلوغیان دەبێ چونکە هەموو جوداوازییەکی نا بەرچاوی ساوایی لە دواتردا بەرچاو و بەرهەست دەبێ. لەبەر ئەمە چاکترە لێرەدا قسەمان بۆ ڕۆژگارە دێرینەکان بگێڕینەوە، لەوەشدا بەسەر ئەو ڕێبازەدا بچین و بێین کە فکری مادی لێی خۆش دێت نەك ڕێبازی سەربەغەیب کە دەزانین لەوێدا دوو شەقامەڕێی چاکە و خراپە، بینایی و گومڕایی، دەچێتەوە بۆ توانا و حیکمەتی کردگار

چونکە ئێمە هەڵسەنگاندنی ترسی بیریاری مادی لە فکرەی (دوانەتی)مان بە دەستەوەیە، دیارە دەبێ هەڵسەنگاندنەکەش بە کێش و تەرازووی بیری مادی بکرێ دەنا مرۆڤی مادی خۆی ناچار نابینێ ئاوڕیش لە قسەکانمان بداتەوە چ جایی ئەوەی بایەخی پێ بدات، ڕەنگە بەم حاڵەش نەتوانین هیچ ڕەزامەندییەکی وەدەست بهێنین هەرچەند دەشێ لە لایەکی دیکەوە پیاوی سەربەغەیب لە خۆمان بتۆرێنین بەوەدا کە تەنیا بەڵگەی مادی دەکەینەوە بە ڕەخنە لە مادییەتە تەقلیدییەکە.

بەپێی ئەو حیکایەتەی زانایانی بایۆلۆجی و گۆڕانی گیانلەبەران بۆمانی دەگێڕنەوە و فەلسەفەی مادیش زۆری لێ ڕازییە، مرۆڤ لە کۆنێکی زۆر کۆنەوە جانەوەرێکی وەك مەیموون و فیل و چەقەڵ بووە. لەو پلەیەدا کە جارێ (هۆش) پەیدا نەبووە ئەو گیانلەبەرەی کە بە دوایی دەبێتە (مرۆڤ) ئەویش هەر ملکەچی یاساکانی گۆڕانی بایۆلۆجی بووە بێ ئەوەی هیچ جۆرە شێوەی کۆمەڵایەتی نە بەرچاو و نە پەنامەکی لەو گیانلەبەرەدا دەرکەوتبێت. بە درێژبوونەوەی کات و کەڵەکەکردنی ئەو کاریگەرانە و هۆیانەی لە سروشتدا هەبوون ژیانی سادە و سافیلکەی گیانلەبەرە پێشکەوتووەکانی وەك تیرەی شامپانزی و گۆریللا و باپیرە گەورەی مرۆڤ بۆ پێشەوەتر و ئاگادارتری و هەستیارترییەوە بووەتەوە، بەوەدا سەرەتایەکی یەکجار کز و بێ هێز و لێڵ لە هێوێنی هۆش و تێگەیشتن لە تاکە تیرەی باپیرە گەورەی مرۆڤدا ڕسکاوە. لەگەڵ ڕسکانی ئەم هێوێنەدا سەرەتای کۆمەڵایەتی لە دەوری گیانلەبەرییەوە بۆ دەوری (هۆش لەبەری) داکەوت. ئەم هۆشە سەرەتاییە بە دەم فراژیبوونێکی یەکجار سست و کزەوە بووەتە بنەمای پێوەندی و تەفاعولی تازەداهاتووی نێوان ئەو گیانلەبەرە و سروشت (وەك داتاشینی بەرد بۆ کاری ڕۆژانە– وەك پەیداکردنی ئاگر– وەك هەڵگرتنی خۆراك بۆ دەمی پێویست– وەك پۆشاك...) گۆڕان و بەرەوپێشچوون و بەهێزتربوونی پێوەندیی ئەو گیانلەبەرە (مرۆڤ ئاسایی)یە لەگەڵ بوونەوەردا، وردە وردە، سەری کێشایەوە بۆ داهاتنی جۆری تازە بەتازەی پێوەندیی نێوان تاکەکان و کۆمەڵگە بچووکەکانی گیانلەبەرە هۆشلەبەرەکە و کەمەکەمە ژیان بە تێکڕایی ڕووەو ناسادەیی و ئاڵۆزان و گرێ و گاڵ بووەوە تا لە ئاکامی گۆڕان و بەرەوپێشچوونی سەدان هەزار ساڵەیدا نەوعی مرۆڤ بە هەموو خاسیەتە جوداکەرەوە و بەرچاوەکانیەوە پێی نایە ئەو قۆناغەی کە بە ئاشکرایی و ڕوونی دیاردەی کۆمەڵایەتی و مێژوویی بوو بە ڕاستییەکی نەوباوی هەرە گەورەی بوونەوەر (ئەم

باسە دەبێ لە کتێبی تایبەتی خۆیدا سەری پێدا بگیرێ. لێرەدا هەر بایی پەنجە بۆ ڕاکێشان و پێدا تێپەڕین ڕێم هەیە دەوری هەڵبێم).

هەرچەند دەشێ زاناکانی ئەنترۆپۆلۆجی و بایۆلۆجی و ئارکایۆلۆجی و مێژوو و کۆمەڵایەتی و هەموو ئەو لکە زانستانەی پێوەندییان بە مرۆڤەوە هەیە کەم و زۆر جوداوازیی لێکدانەوە و بۆچوون و شیکردنەوە لە دیاردەی کۆمەڵایەتی بەرەو باوەڕ و ڕاڕەوی جۆرجۆریانەوە ببات، تەنانەت دەشێ زاناکانی هەر یەکێك لەو زانستانەش لە بیروباوەڕدا یەکدی نەگرنەوە، دیسان گومان لەوەدا نییە کە: (١) کۆمەڵایەتی بەند بووە بە مرۆڤایەتییەوە (٢) مرۆڤایەتیش بەند بووە و هەر بەندیش دەبێ بەو خاسیەتانەی کە تەنها لە مرۆڤدا هەن. بە نموونە، مەیلی زایەند و هەستی برسییەتی و خۆپاراستن و ماندووبوون و حەسانەوە و ژین و مردن..و...و هەموویان لە هەموو گیانلەبەراندا هەیە بەڵام ئەمانە و هەرچی خاسیەتی دیکەش هەیە لەوانەی مرۆڤ و گیانلەبەر تێیاندا بەشدارن نەبوونەتە بنەمای کۆمەڵایەتی لای هیچ کامێك لەو گیانلەبەرانەدا هەرچەند ناوناوە ژیانی هاریکاری و چالاکیی ڕێکوپێك و سەلماندنی سەرۆکایەتی و ئەو تەرزە مامڵەتانە لە نێوان هەندێك تیرەی ئەو گیانلەبەرانەدا هاتووەتە دی بەڵام لەوانەدا (کۆمەڵایەتی) و بەدوا ئەودا (مێژوو) پەیدا نەبووە. (٣) ئاشکرایە بزوێنەری هۆش جوداکەرەوەی هەرە کاریگەر و بەرچاو و بە بڕشتە لە مرۆڤدا چونکە بەکولبوون و پەککەوتنی هۆش مرۆڤایەتی لە خۆوە دەپووتێتەوە و دەچێتەوە، لەو ڕووەوە کە هیچ خاسیەتێك و شتێکی دیکە لە مرۆڤدا ناتوانێ بێ هۆش مرۆڤایەتییەکەی ڕابگرێت. بەڵێ، دەزانین بە دەم ڕەوتی بەرەو مرۆڤایەتییەوە، جگە لە هۆش، چەند خاسیەتی دیکەش کە هەر لە مرۆڤدا هەیە (وەك ئاخاوتن– بەژنی ڕاست– پەنجەی لەبار) بوون بە تەواوکەری پێداویستەکانی مرۆڤایەتی، بەڵام تێکڕای ئەو خاسیەتانە دەشێ پێیان بگوترێ کەرەستە و یاریدەر و پەڕاوێزی هۆش چونکە تێکڕایان ناتوانن بێ هۆش (مرۆڤایەتی) پەیدا بکەن. بە نموونە بێنە مرۆڤ بخەسێنە وەیا پەنجەکانی ببڕەوە وەیا بالای بچەمێنەوە وەیا زمانی لاڵ بکە هەر بە مرۆڤی دەمێنێتەوە، بەڵام کە شێتت کرد لە ترووکەیەکی چاودا پەکی مرۆڤایەتییەکەی دەکەوێ هەر چەند هەموو ئەندام و خاسیەتەکانی دیکەی بێ عەیب بن.

خولاسە کۆمەڵایەتی و مێژوو بەندە بەو خاسیەتە تایبەتییانەی کە هەر لە مرۆڤدا هەن و زەمبەرەکی هەمووشیان بزوێنی هۆشە.

ئەو ڕێبازەی گۆڕانی کۆمەڵایەتی کە وا لە سەرەتاوە بە تیشکی یەکجار کزی هۆشی تازە پشکووتوو ڕوون دەبووەوە و پێ بەپێی پتر ئاڵۆزەکانی ژیان و تەفاعولی لەگەڵ دەوروبەردا تێبرکردن و هەست بە شت کردنی هۆشەکە زیادی دەکرد و باشتر دەیتوانی ڕێگە بۆ مرۆڤ دەرکات لە ماملەتی هەزار و یەك سەرەی (پەلەی ژیان)دا، ڕێبازێکی خوێناوی و درکاوی و پێچەلپێچ و پڕ ستەم و دزێوی و ترس بووە. (ڕەئیف خووری) لە وەسفی ڕێگەی مێژوویی کرێکار و فەلاح لە نێوان پێنج خشتەکییەکی بین درێژدا دەڵێ:

سبيلي ملؤها الأشواك من خلفي وقدامي

عليها بقع حمر جرت من جسدي الدامي

ئەم ڕێگایە درکاوی و خوێناوییەی کرێکار و فەلاحی قەسیدەکەی (رەئیف...) لە دەیان هەزار ساڵەوە ڕێبازی تیرەی ئادەمیزاد بووە و تا ئێستاش شریتە بەرەو دواڕۆژێکی نادیارەوە درێژ دەکاتەوە. مرۆڤ لەم گەشتە پڕ ئەرك و زەحمەتی و چەکمەسەرییەیدا، چەندی بە هۆی سەرەتایی و کەم برشتی و بێ هێزی و کزیی لایەنە ئیجابییەکەی هۆشیەوە تێشکاو بووە هێندەش بە دەست لایەنە سەلبییەکەیەوە ڕەنجەڕۆ و قوڕبەسەر بووە. مرۆڤی سەرەتایی، کە تا ئێستاش پاشماوەی تا بڵێی زۆرە، ئامادە بووە هەمیشە هێندەی کە لە پێناو ژیانی خۆی و خێزانی بجۆشێ و بخەبتێ هێندەش بۆ دڵدانەوەی ساحیر و کاهین و هێزی پەنامەکی بجۆشێ و بخەبتێ وەیا بە قەدەر پاراستنی گیانی خۆی و خێزانی بۆ پاراستنی بوتەکەشی گیانبازی بکات. ئەو مرۆڤە سەرەتاییە لەوانە بووە بابیی ئەرکی جۆگا هەڵکەندن نەزەر و سەدەقەش بۆ هێزی پەنامەکی پێشکەش بکات وەیا لە ترسی شەبەنگی مردووان جۆگاکەی لە شوێنی هەموارەوە هەڵئەنگێوێ بۆ ئەستەنگ و هەڵدێران. من بۆ خۆم ئاگادارم، شایەدیشم زۆرن، بایزی مام کاکی ئاواییی (کانی کەند)ی سەر بە قەزای کۆیێ مەڕێکی لە خۆی گرت بەڵکو خوا تەزرە و ڕەهێڵێك دەنێرێ بۆ کوتان و لە ناوبردنی پارچە دەغڵێکی کە لە عادەت بەدەر هەڵکەوتوو بوو... هەر لە بیرمە لێم پرسی: مام بایز ئەم نەزرە بۆچی؟ گوتی چوومە سوێی دەغڵەکەم دیتم سووڕاوە، لێم مەعیەن بوو ئەگەر خوای بۆ خۆ نەباتەوە سەرم دەخوا.. چاك بوو خوا لێی قبوولّ کرد و تەزرەیەکی وەهای نارده سەر دەغڵەکە نەبووی کرد مام بایزیش –خوای لێ خۆش بێ– مەردانە نەزرەکەی بەجێ هێنا و مەڕەکەی لە عەردی دا و گۆشتەکەی بەشیەوە.

ئەم نەزر لەخۆ گرتنە کە کاری سەلبیی هۆشە وەك ئەوە نییە مرۆڤ لە کۆنی هەرە

کۆنەوە هۆشی بە سوودی نوێڵ نەشکاوە و پتر لە لزووم بە هەڵکەندنی بەردێکەوە ماندوو بووە... وەك ئەوە نییە لەبەر نەخوێندەواری گوێ نەداتە پاگژی... وەك ئەوە نییە منداڵ لەبەر نەفامی پەنجە بۆ ئاگر درێژ بکات... مرۆڤی نامەلەوان بخنکێت.. خانووی دیوار خوار بەسەر خەڵقدا بتەپێ. ئەم ناتەواوییانە بەرهەمی لایەنی سەلبی نین چونکە بە چەند تەجرەبە و ڕاهاتنێك مرۆڤ تێیان دەگات، وەك دەشزانین گەشتی مرۆڤ بە ناو هەرێمی (ئەزموون و هەڵە)دا خشکەی عادەتی و ڕاست و دروستیی هۆشە بەرەو ڕۆشنایی و ڕەسینەوە. بەڵام باوەڕهێنان بە مێردەزمە قوربانیدان دژی دەغڵی هەڵکەوتوو و هەڵئەنگاوتنی جۆگە بۆ ئەستەنگان لەبەر خاتری دێو و پەری و سەدان ئەرکی دیکەی بێهوودەی وەك خۆ لە داروبەردی قەبرستانی دوورەدەست هەڵسوون کاری لایەنی سەلبیی هۆشن.. هەنگاوی بەرەوپاشن... تاریکی و کۆت و زنجیرن، هیچیشیان ئەوە نین لە خۆوە ببنە هۆی چاوکرانەوە و فراژیبوون و بەرەوپێشچوون. دەشێ (ئەزموون و هەڵە) لە کەسبی جۆگە هەڵگرتندا ببێتە بنگەی پسپۆڕی ئاو هەڵگرتنەوە هەروەهاش دەشێ هەموو ئەو ناتەواوییانەی پەکیان لەسەر پتر تاقیکردنەوە و ڕاهاتن کەوتووە سەر بە دروستی و تەواوی بگەیەنن. بەڵام باوەڕهێنان بەوەی کە جرەجرِی پەڕەسێلکە بریتییە لە ئایەتی (اذ يتلقى المتلقيان عن اليمين وعن الشمال قعيد) هەرگیز لە خۆوە خۆی ڕاست ناکاتەوە. گومڕاییی سەلبییەتی هۆش هەتا هەتایی بزێتەوە هەر لە گومڕایی و تاریکایی و گێژان زیاد دەکات و یەك ترووسکەی ڕۆشنایی ناداتەوە. تەنانەت ئەگەر یاسا مەشوورەکەی (گۆڕانی چەند بۆ چۆن– تحول الكم الى الكيف)یشی لێ بەکار بهێنین نابێ بە تەما بین کەڵەکردنی دێو و جنۆکە و ئەفسانە ڕۆشنایی و زانین و تێگەیشتن بداتەوە، هەتا جەهالەت و کوێری و کەڕەواری کۆمەڵ بکەیت هەر لە تاریکایی زیاد دەکەیت و نایگەیەنیتە ئەو نوختەیەی کە لە یاسای (گۆڕانی چەند بۆ چۆن)دا پێی دەڵێن (نوختەی تەنگەتاوی– النقطة الحرجة– Critical point) و خاسیەتی شت تێیدا دەگۆڕێت وەك کە پلەی گەرماییی ئاوت گەیاندە (١٠٠) دەکوڵێت و کە هێناتەوە (٠)یش دەیبەستێت، لێزیادکردنی گومڕایی و تاریکایی خۆی لە خۆیدا نوختەی تەنگەتاوی پەیدا ناکات تێیدا بگۆڕێت بە ڕووناکایی و بینایی بەڵکو هەر لە تاریکایی زیاد دەکات هەروەك زیادبوونی نەساغی ڕوو لە مردن دەکات نەك چاکبوونەوە. بە نموونە، ئەگەر گومڕایەکی سافیلکە گیسك بکاتە قوربانی بۆ مێردەزمە، دواتر لە ڕێی دەرسدانەوە پتر لەو گومڕاییییە ڕۆ چوو ڕەنگە قوربانییەکە لە

گیسکەوە بگۆڕێ بە ئادەمیزاد. هەر تەعلیلێکی فێڵبازانە بۆ مادیبوون و مەوزووعیبوونی ئەو تەرزە کوێرییە بهێندرێتەوە لەوە تێپەڕ ناکات کە خاوەن تەعلیلەکەش مۆدێلی ئەفسانەپەرستی و جنۆکاویەتیی سەدەی بیستەمە. هەموو بلیمەتی جیهان کۆ ببنەوە ناتوانن یاسای (گۆڕانی چەند بۆ چۆن) لەو تاریکستانە بە گەڕ بهێنن. ئنجا یاساکەی (نفي النفي– negation of negation) ئەویش پەککەوتە دەبێ چونکە زەڕەیەك ماکی ڕووناکی لە تاریکاییدا نییە تاکو تاریکاییەکە خۆی بۆ (نفی) بکات.

دەبێ ڕووناکی لە دەرەوەی تاریکیەکەوە بێت و بیرەوێنێتەوە هەروەك نەساغی بۆ خۆی نابێتە شیفای خۆی، واتە خۆی نەفی ناکات، دەبێ دەرمان لە هەرێمی ڕووناکی و زانستەوە بێت نەساغییەکە نەفی بکات.

[پێویستە بڵێم، لێرەدا کە یاساکانی (گۆڕانی چەند بۆ چۆن و نفی النفی) بە عەیارەی بۆچوون و لێکدانەوەی ناو ئەم باسە بەشایەد دەهێنمەوە بێ ئەوەی لە لای خۆمەوە ڕەخنەیان لێ بگرم مەبەستم ئەوەیە بە کەرستەی فکری مادی پاتەوپات ڕەخنەی ڕەوا لەو فکرە بگرم، دەنا ئەو یاسایانە هێندە بێ عەیب نین ببنە ڕوانگەی تێوەڕامانی جیهان. چ ئەم یاسایانە بێت و چ فکرەی (تناقض) بێت هیچیان ئەو دەورەیان لە گۆڕانی کەمەڵایەتیدا نییە کە فکری مادی بۆی داناون. بە داخەوە لێرەدا مەودای بەبەرەوەنیشتنی ئەو باسانەم نییە].

ناپەسەندایەتی لایەنی سەلبیی هۆش هەرلەوەندە ناوەستێ کە خۆی لە خۆیدا پەسەندایەتی و ڕووناکی ناداتەوە. بە دەوراندەوری خۆیدا لە هەموو ڕووکار و ڕێکارێکی کۆمەڵایەتیدا نرخی قورس لە مرۆڤ دەستێنێ، واتە جگە لە بەفیرۆچوونی ئەو هەوڵ و ئەرکەی کە لە خزمەتی تاریکایی بە مل مرۆڤیدا دەدات، بێ لزوومیش مرۆڤەکە بەشەڕ دەهێنێت لە پێناوی ئەو فەرمان و پێویستییانەی کە تاریکایی و نابینایی بە سەریدا دەبڕێت. بە نموونە کە کوێرایی وای لە مرۆڤ کرد شەونخوونی بە دیار بوتەوە بکێشێت و قوربانیی بۆ سەر ببڕێت جاریێ مرۆڤەکە هەر لە جغزی ئەو کوێراییەدا ڕەنج بە خەسار دەبێت و زەرەر لە خۆی دەدات، بەڵام کە هات و چەکی پێ هەڵگرت و بە گژ جیرانەکەیدا هێنا کە بوت ناپەرستێ وەیا بوتێکێ دیکە دەپەرستێ، لێرەدا وێرانکاریی کوێراییەکە لە سنووری تاریکایی خۆی دەردەچێت و زەرەرەکەی دەگەیەنێتە سەلامەتی و سوودی خەڵق. مێژوو زۆر وێنەی ئەو تەرزە تێك هەڵقژانەی

تێدایە کە وەها بووە بەرەیەکی لە بن ڕەگەوە دەرکێشراوە واش بووە جۆرە پارسەنگ بوونێکی دەسەڵاتی لەناوبردن، هەر دوولای لە قڕتێکەوتن پاراستووە، واتە بە یەکدی نەوێران. بێگومان کوشتاری نێوان خەڵق لەسەر باوەڕی پووچەڵ هەرگیزاو هەرگیز بە بەریەوە نییە یەك ترووسکەی ڕووناکی وەیا یەك تۆسقاڵ چاکەی لێ پەیدا بێ، نە مادییەت و نە مەوزووعییەت و نە یاسای گۆڕانی چەند بۆ چۆن و (نفي النفي)یش دەتوانێ بڵێ دەخلێکم هەیە لەو تەرزە تاریکییەدا، بە پێچەوانە، دەست سووربوونی ئەو خەڵقە گومڕایە بە خوێنی یەکدی و مەیلی تۆڵەسەندنەوە بۆ ماوەیەکی دوور و درێژتر گیرۆدەی ئەو کوێرەوارییەی کردوون و نرخی یەك بەدە و یەك بە سەدی لێ وەرگرتوون.

ئەو هێندە زەرەرەی سەر و ماڵ و ئەرك کە لەم شێوە گومڕاییەدا لە مرۆڤ کەوتووە کەمێکی زێدە کەمە لە سەرجەمی ئەو زەرەرەی مرۆڤ لە پێناو تێکڕای گومڕاییدا لێی کەوتووە چونکە ئەگەر دەوری سەلبیی هۆش هەر لەوەندەدا وەستابایە کە خۆخۆری و یەکتربڕینەوە بە بەرەی گومڕایانی دەکات دەشیا تا ڕادەیەك لە پەرۆشمان کەم بکاتەوە چونکە من بڵێم و نەڵێم، جانفیدایی بۆ تاریکایی و گومڕایی و قوربانیدان لە پێناو کەرایەتی ناتوانێ ئەوپەڕی بەزەیی لە مرۆڤدا ببزێوێ، بەڵام زۆر بە داخەوە هۆشی تاریك دوو کاری زێدە گرنگی وێرانکەری لە مێژوودا کردەوە کە هەر یەکەیان دە ئەوەندە و سەد ئەوەندەی زەرەری خۆخۆرییەکەی گومڕایانی لە مرۆڤایەتی داوە. یەکەمیان ئەوەیە کە سەلبییەتی هۆش هێرشی بەو گومڕایانە بردووەتە سەر لایەنی ڕووناکبیر و لێی کوشتووە و بەستووە و سووتاندووە وێران کردووە سەدان ساڵیش شانازیی بیژۆکی بۆ جیلاوجیلی گومڕایان لەو کارەساتە تاریك و نامەردانەوە بە میرات هێناوە نەشیهێشتووە هیچ خاوەن دڵ و دەروونی پاك یەك دڵۆپ فرمێسك بۆ ئەو شەهیدانەی بیری ڕووناك هەڵوەرێنێ، بگرە وەهاش بووە نەوەی ئەو شەهیدانە کەوتوونەتە بەر حوکمی تاریکاییی ئەو سەلبییەتەوە کە ئیتر بە تێپەڕینی زەمانە ئەوانیش لە بیرەوەریی کارەساتەکەدا شایی و هەڵپەڕکێیان کردووە و لەعنەتیان بە دیاری بۆ گیانی باپیرە ڕووناکبیرەکانیان هەناردووە.

دووەمیان ئەوەیە کە بیروباوەڕی پووچەڵ و بێگەن و گومڕا وەها ڕێگەی لە بیری ڕۆشن کوێر کردووەتەوە و بە جۆرێك پەردەی تاریکایی بەسەر مێشکاندا هێناوە کە لە ماوەی دوو سەد ساڵ و سێ سەد ساڵدا نەیهێشتووە ترووسکەی ڕاستی لەو مەیدانە

خەفە کراوانەدا هەڵستێتەوە، ئیتر ژان و ژواری بەوەڵەد هێنانی ڕاستییەك لە جیاتی یەك دوو مانگ چوار سەد ساڵی خایاندووە وەیاخود حەقیقەتی گەشی سەردەمێك بۆ ماوەی سەدان ساڵ لە ژێر پەردەی تاریکاییی گومڕاییدا شراوەتەوە واش دەزانم ئەم ڕێگە لێ بڕینەوەیە کە بە ئەسڵ باوەڕی پووچەڵ و نەفسی گومڕا لە کۆندا کردووەتی ڕووپێوێکی پان و بەرینیشی لە مێژووی لایەنی فکری و مەعنەوی ئادەمیزاد گرتووەتەوە تا بڵێی ڕێ خۆشکەرەوە بووە بۆ ئەوەی لە سەردەمی هۆشی ئەلیکترۆنی و ئاسمانگەڕیدا، بەرەی ڕۆشنبیر و مرۆڤدۆست خێرا بەخێرا ببنەوە جەردەی فکر و ئەوانیش هەمان ڕێبڕکێ لە بیری پێشڕۆ و باوەڕی ئازاد بکەن کە دەزانن خۆیانی بەجێ هێشتووەتەوە و لێیان پێش کەوتووەتەوە. لەم حاڵەتەدا تەئسیری ڕەوشتی کۆنینەی تاوانبار کردنی فکری پێشڕۆ لەوەوە دێت کە ڕۆشنبیرە نەوباوەکان بە ناوی تۆڵەستاندنەوە لە فکری کۆن مەنعکردنی فکری غەیری خۆیان بە تۆهمەی کۆنەپەرستی ڕەوا دەبینن چونکە ئەگەر لە کۆنەوە مەنعکردنی بیری ڕوون باو نەبوایە کاك دارایەکی ساڵی ١٩٧٨شەرمی دەهاتەوە ڕۆشنبیرێکی ڕەواندز دەمکوت و سەرکوت بکا.

بە هەمە حاڵ میراتە زێدە تاریك و ئەستوور و قورسەکەی ڕێ بڕینەوە لە فکری ڕۆشن و پێشڕۆ، ئێستاکە، لە ژێر عنوان و لە بەرگێکی تازە مۆدێلدا هەناسەی فکری زێدە پێشڕۆ و زێدە ئازاد و ئازا دەبڕی لەمەشدا هەرچی پاشکەوتوویی و تاریکی و تەسکبینیی خۆی هەیە لەو فکرە ڕووناکانەی وەردەپێچێت و لێیانی دەکاتە هۆی مەنعکردن و تاوانی ڕیسوایی. نۆڕینی ڕاست و دروست لێیەوە دیارە ئەم نرخە زێدە قورسە و بەردەوامەی کە مەنعکردنی بیروڕای پاك و پیرۆز لە مرۆڤی وەرگرتووە ئەگەر سەرەتاشی هەبێ کۆتاییی نییە چونکە وشك و نەزۆککردنی فکرێکی ڕوونی چەند سەد ساڵ لەمەوپێش هەروەك عەینی فکرەکەی لە کیس مرۆڤ داوە، هەموو ئەو بەرهەمانەشی لە کیس داوە کە لەوانە بوو پێ بەپێ لە فکرەکە پەیدا بێ، ئنجا هەموو ئەو دەربوونانەشی کوێر کردووەتەوە کە دەشیا لەو فکرە ڕووناکەوە بەم لاو بەولادا زریزە بکێشن و ڕۆشنایی بڵاو بکەنەوە. ئەو ڕاستییەش بهاوێژەوە سەر تێکڕای حیسابەکە، کە ئەگەر فکری ڕۆشن خەفە نەکرابایە لە چەندین فکری تاریك تەسك دەکردەوە و نەزۆکی دەکردن. بەو پێیە ئەو زەرەرەی کە لە مەنعکردنی فکری ڕووناکی لێرە بە پێشەوە لێمان کەوتووە بێ کۆتایی و بڕانەوەیە هەرچەند ڕۆژێکیش بێت و

دەرگەی هەموو فکرێکی ڕوون بخرێتە سەر گازەرای پشت چونکە ئەم دەرگە کردنەوەیە هەر زەرەری لێرە بەدواوەمان بەلاوە دەنێ، هی پێشووترمان بۆ تێ ناهێنێتەوە.

سەیر لەوەدایە، ئەمما سەیر نەك گاڵتە، کە وا بەشێکی بەرچاوی هەوڵ و هەڵمەت و چالاکیی لایەنی ئەرێتیی هۆش بە درێژاییی مێژوو خزمەتکاری لایەنە سەلبییەکەی بووە. ئەوەندەی لە کۆندا هونەر و پیشەسازی و خانەسازی بە ڕازاندنەوەی بوتخانە و ئەفسانەخانە و ستەمخانەوە خەریك بووە و کڕنووی بۆ تاریکترین باوەڕ بردووە و بە منەتبارییەوە مەرحەبای لالووتانەی لێ وەرگرتووەتەوە بۆی ڕێك نەکەوتووە دەیەکی ئەوەش کاری ژیاری (حضاری)ی خۆی بکات و بە ڕەهایی ڕەورەوەی پێشکەوتن خێراتر و لەبارتر بسوورێنێت. لە هەموو مێژووی پێش قۆناغی (ڕاپەڕینی ژیاری–Renaissance)ی ئەورووپا، ناوناوەیەکی کەم نەبێ، فکر و زانست و فەلسەفە و هونەر و ئەدەب پتر لە پەنا خزمەتی ئەفسانەدا وێراوەتی تەعبیر لە خۆی بداتەوە، ئەمەش دیاردەیەکی هەمەکاتی و هەمە جێگایی بووە، تەنانەت زۆر جاران دەسەڵاتی دنیایی کە ئێستا ناوی چەوسێنەرەوەی لێ دەنێن، لەو سەردەمە کۆنانەدا پەنای فکر و زانستی داوە دژی هێرشی ئەفسانە چونکە هەرچەند دەسەڵاتەکە خۆی پەسەندیش نەبووبێ هێندەی ئەفسانە سڵی لە ڕاستییە سروشتی و زانستی و فکرییەکان نەکردووەتەوە لەو ڕووەوە کە هەموو جاران ڕاستی و زانست و فکر زەرەر لە دەسەڵاتی دنیایی نادەن، وەك ئەوەی کە ئاسمان ناسێك بەر لە ٥٠٠ ساڵ گوتبێتی زەوی بە دەوری ڕۆژدا دەخولێتەوە کونتێکی ئەورووپاییی پێ سەغڵەت نەبووە بە قەدەر قەشەیەك کە بەردەوامبوونی حورمەتی خۆی لە خولانەوەی ڕۆژ بە دەوری زەویدا دەدیت. دەسەڵاتی دنیایی و سیاسی حەزیشی بەو پێشکەوتنە زانستییانە دەکرد کە هێزی هێرشبردن و بەرگریی پێ زیاد دەبوو ئیتر ئەو پێشکەوتنە لە مەیدانی باروت و چەکی شەڕ بووبایە وەیا لە کشتوکاڵ و بازرگانی و دەریاپەیمایی، کابرای دەسەڵاتدار لێی خۆش دەهات، تەنانەت سەفەری کۆلۆمبۆس بەرەو ڕۆژاوا، ڕووەو هندوستانی ڕۆژهەڵات، لە لایەن دەسەڵاتی دنیاییەوە و بە بەرهەڵستی لێ کردنی قەشەکان جێبەجێ کرا. شتێکی دەسەڵاتی دنیایی پێ تەنگەتاو دەبوو بیر و باوەڕی ئازادی سەر بە کۆمەڵایەتی و سیاسەتەوە بوو چونکە پەرەسەندنی ئەو ئازادییە لە مێشکاندا دەسەڵاتەکەی لێ کەم دەکردەوە. هەر ئەم پەرۆشە بۆ پاراستنی دەسەڵاتەکەی بوو وای لێ دەکرد کە ئەدیب و شاعیر و زانا و هونەرکار بحەوێنێتەوە و بیانکات بە دۆست خوا و وەك ئیستگەی ڕادیۆ بۆ پڕۆپاگەندە

سوودیان لێ ببینێت. لەم سەردەمەشدا وڵاتەکانی سەر بە مادیی جەدەلی پتر باوەش بۆ شاعیر و ئەدیب و پڕۆپاگاندەچی دەکەنەوە کەمتریش زانای کیمیا و سروشت و ژیان دادەکەن چونکە زاناکان بابای زارقەڵبالَغ و قسە زان نین، زانستەکەشیان بە عادەت ئەو نایابە نییە کە وڵاتە جەدەلییەکان لێی بێ بەش بن. هەر ئەم مەبەستەی پڕوپاگاندەیشە وەها دەکات قوتابیی زمان و ئەدەب و فۆلکلۆر و شتی سەر بە مرۆڤ کە هەمووی بۆ پڕۆپاگەندە دەست دەدەن لەو وڵاتە جەدەلییانەدا قبوڵ بکرێ بەو نیازەی کە دوای بەسەرچوونی قۆناغی قوتابیەتی مەدحیان بە دنیادا بڵاو بکاتەوە.

هەرچی وڵاتە سەرمایەدارەکانن چونکە دەزانن شۆڕەتی سەرمایەداری وەها ناوزڕاوە کەس ناوێرێ مەدحی بکات ڕمووودەی زمانەوان و نووسەر و شاعیر و هونەرکار نابن بەڵکو باوەش بە زانای زانستی تەتبیقیدا دەگرن با زاناکەش شیوعی بێت چونکە پارەی پێوە دێت...

ئەگەر لەم کولانەوە سەیری مێژووی کورد بکەین دەبینین ئەدیب و شاعیری کورد بە دەگمەن نەبێ مەدحی خەڵقیان نەکردووە، ئەو کەمتا کورتە مەدحەی کە شاعیرێکی کوردیش کەسێکی دیکەی پێ هەڵدابێتەوە بە مەبەستی پڕۆپاگەندە نەبووە سەبەبەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی سامانی گەورە و دەسەڵاتی بەرفرەوان و حاکمایەتی و پاشایەتی، دیارە کە ئەمانەش نەبوون کڕیاری شیعر و ئەدەبی پڕۆپاگاندە دەست ناکەوێ. هەر لەگەڵ نەبوونی کڕیاری پڕۆپاگەندە و بەهەندێ هەمان سەبەبیشەوە کڕیاری زانستی سەر بە بەرژەوەندی دنیایی لە نێوان کوردان پەیدا نەبووە چونکە ئەو هەژارییەی کە هەموو کوردی گرتووەتە ڕێی نەداوە پارەدار و بازرگان و پیشەساز و خاوەن بانك و فابریقە هەڵکەون کە ئیشیان بە زانستی تەتبیقی هەیە، زانستەکەش لەلای خۆیەوە ڕێی سەرهەڵدانی نەبووە لەو وڵاتە چۆڵ و هۆڵەدا. لەو بارە یەکجار دەگمەنانەدا کە ڕێکەوت ئەمیرێکی بابان و سۆرانی بۆ ماوەیەکی کورتیلە دەسەڵاتدار کردووە، دەبینین سەرەتای سنعەتکاری و چەك دروستکردن و ئەو پیشەسازییەی کەلکی بۆ کاروباری حوکمداری هەبێت وەك دونبەڵان لە قەڵشتی زەوییەوە داهاتووە. هەر لەگەڵ سەرەنگرێبوونی حوکمدارییەکەش بازاڕی ئەو هێندە سنعەتە نەرەسیوە لە خۆوە پێچراوەتەوە. هەرچی مەلایەتی و شێخایەتییە کاریان لەگەڵ غەیب و قیامەت و هەندێ باری شەرعی و کۆمەڵایەتییە کە هەمیشە ئاپۆرەی خەڵق کاریان پێیانەوە بووە بۆیەیە خوێندنی مزگەوت و تەریقەتی شێخایەتی بێ

خاوەنی ڕەسمی لە ناو کوردەواریدا ژیاوە. لە ڕووی ئیش پێبوون و نەبوونەوە، بە کولەمەرگیش بێ هەڵبەست و بەستە و بلوێر و زوڕنا و دەهۆڵ و حەیران و لاوك گوێگر و بۆرە کڕیارێکی هەر هەبووە بایی ئەوەی لایەنی تەڕدەماغیی هەژارانە داخوازی دەکات و پاداشتیشی دەداتێ. لەبەر تیشکی ئەم ڕاستییە ناخۆشەدا کە بێین ئەو نووسینانە هەڵسەنگێنین کە ناوناوە شانازی دەکەن بە نەبوونی شاعیری (مداح) لە نێوان کوردگەلدا بێ جێ و بێ سەبەب کەیفیان بە نەبوونی شیعری مەدح ئامێزی کوردی دێت چونکە لەوەدا هەر هێندە لەسەر حەقن کە پیاوێکی هەژاری موفلیس کەیفی بەوە بێت چ پارەی نییە ڕیبای حەرامی پێ بخوات. کاتێك کەیف هاتن بە نەخواردنی ڕیبا مافێکی ژیرانە کە سامان و پارەی لەگەڵدا بێ، هەروەهاش نەبوونی مەدح لەگەڵ هەبوونی زەرفی مەدحکردندا دەبێتە مایەی شانازی ئەگەر نا هەموو دەنگ ناخۆش دەتوانن خۆیان هەڵکێشن کە لە دیوەخانەی زۆرداران گۆرانی ناڵێن، سواڵکەری کۆڵانانیش سینگ دەردەپەڕێنێت و بڵێت کچی ملیۆنێری چەوسێنەرەوەم مارە نەکردووە.

ئێمە ئەگەر بێین بە چاوی مادییەت کە باوەڕی بە غەیب و دین و خوا و پێغەمبەران نییە سەیری خزمەتکاری و بەردەستایەتیی لایەنە ڕوونەکەی هۆش بۆ لایەنە تاریکەکەی بکەین هەر بە جارێ لێی دەتۆقێین چونکە ئەگەر مرۆڤێکی خواناس و دیندۆست خۆی بە خەسارەتمەند نەزانی لەو ئەرك و مەسرەفەی لە پێناو باوەڕەکەی دەیکێشێت، مرۆڤێکی ماتیریالیست سەرلەبەری ئەرك و پارەیەکی لە ڕێی دین بە خەرج چووبێت بەزەرەری پاتەوپات و بێ تەئویلی دادەنێت. بەو پێیە زەرەری مرۆڤ لە پێناو دین کە بەلای باوەڕی ماتیریالیستدا هەمووی فیڕۆ چوونە بەولای هەموو حیسابێکەوە دەچێت چونکە لەوەتەی مرۆڤ هەیە خەریکی دین و غەیب و ئەرك و مافەکانیەتی ئیتر لێی خەرج دەکات و بۆی دەکۆشێت و دەجەنگێت و دەحەجێت و قوربانی بۆ دەدات و بۆشی دەمرێت. مرۆڤ جارێ لە منداڵدانی دایکیەتی کە فەرمانی دینی بەسەردا دێت، فەرمانەکەشی بە ملەوە دەبێت تاکو دەچێتە قەبر، لەناو قەبریش ڕەها نابێ تاکو حیسابی مەڕنەمووکەی لێ بەسەر دەچێت، ئەوساش هەر چاوەنۆڕی خێر و سەدەقەی دوای مردنیەتی کە خزم و کەسی بۆی ئاودیوی قەبرەکەی بکەنەوە. بەم حیسابە سادە و ڕەوانە دین پتر لە ژیان و پێداویستی گوزەران و دنیا و مادە مرۆڤ بەخۆیەوە خەریك دەکات چونکە دەبینین دوای مردنی و دەست کۆتابوونی لە هەموو

شتێك هێشتاش دین كاری پێ دەمێنێ. فكری مادی ئەگەر ڕاستییان لە بیر خۆی نەباتەوە ناچارە دەبێ بسەلمێنێ ئەو دینەی كە بەلای مادییەتەوە تەمومژی نەزانیی مرۆڤ و ساواییی گۆڕانی كۆمەڵایەتییە پتر چەنگاڵی لە مادە و مەعنای مرۆڤ گیر كردووە لە هەموو ئەو یاسا و دەستوورانەی كە بەلای مادییەتەوە كاكڵ و ناوەڕۆك و چەرخ و مەنگەنەی بوون و بەرەوپێش چوون و كامەرانییە، ئنجا دەبێ، فەلسەفەی مادی، ئەوەش بداتەوە بە حیسابی زەرەر و قازانجی (ڕووناكبیری و تاریكبیری)ی مرۆڤ كە وا فەلسەفەی مادی بۆ خۆشی دوای جێگیر بوونی لە دڵ و مێشك و هەست و نەستی مرۆڤدا دەبێتەوە بە دینێكی نوێ و (زەكات و سەرفترە)ی تازە بابەت لە مریدەكانی وەردەگرێت و لە جیاتی قودسییەتی غەوسی گەیلانی نیمچە خوایەتیش بە ڕابەری وەك ستالین دەبەخشێت. لە تەجرەبەی ڕۆژانەدا دیتراوە، گەنجی خوێن گەرم و تیژڕۆی شەقامی مادییەت گەلەك لە تەعەسوبی حاجییەكی كەشیدە بەسەر خەڵق تۆقێن و زراوڕژێن و هەناسەبڕ و پەككخەر بووە. من لە جۆش و خروشی ساڵی ١٩٥٩ گەنجی ئەوتۆم دیتووە هێندە بە تەوژم شاڵاوی بردووەتە سەر لایەنێكی بەرەی نیشتمانی، بێ هیچ موبالەغە، بەر پێی خۆی نەدیتوە. ئەو خەنجەرەی، كە لێم بیست دەیگوت بۆ قەسابخانەی لایەنەكی دیكەی بەرەی نیشتمانی هەڵكێشاوە، ئەگەر باوكی خۆی بەری كەوتبایە نەیدەگێڕایەوە. هەڵبەت ئەنجامی وەها بێ ڕەحم و نامرۆڤانە لە هەر باوەڕ و فەلسەفەیەكەوە بكەوێتەوە، با ناوی خۆشی بنێ ئاوی كەوسەر، تەڕەشقۆی زەلكاوی گومڕایی و شەوكوێری و هۆشكولییە كە بە عادەت هەر لە تاریكستانی ئەفسانەی وشكەباوەڕان دەزێتەوە كە دەكاتەوە بەچكە زۆڵە نازدارەكەی هۆشی سەلبی. زۆر بە داخەوە هەموو ئەوانەی دین وەیا فەلسەفە لە پێناو مەبەستی خۆیان بەكار دەهێنن پشتئەستوور دەبن بە هۆی ئەو تەرزە خوێنگەرمانەی كە دەماری پێوەندییان بە هۆش و گۆش و بەزەیی و ئینساف و مەردایەتییەوە نامێنێت، وەهاشیان سەرشێواو دەكەن وا دەزانن دڕندەیی و خوێنڕێژی و بگرەببەستەیان بۆ خزمەتی پاكترین و چاكترین ئامانجە. مریدە ئەفیوونكێش و پیاوكوژەكانی (حسن الصباح)یش هەر وەهایان دەبرایە مێشك.

ڕەنگە لە ئاست ئەوەی گوتم كە مرۆڤ بە دینەوە پتر خەریك بووە نەك بە مادە، بیریاری مادی بڵێ خەریكبوونی مرۆڤ بە گوزەرانەوە كارێكی ڕۆژانە و هەمیشەییە نەك هی كژوكات، بەمەشدا ژووررووی دین دەكەوێتەوە. ئەم ڕەخنەیەی كە من لە جیاتی

ماتیریالیستەکان لە خۆمی دەگرم ماوەم پێ دەدا پتر ڕووناکایی بخەمە سەر ئەو هەڵوەستەی کە ماددە و دین تێیدا ڕووبەڕووی یەکدی دەبنەوە، بەڵام بە شێوەیەکی کورت چونکە باسەکە لە ڕادەبەدەر درێژ خایێنە.

خەریکبوون بە گوزەرانەوە دیاردەی ئەزەلی و ئەبەدیی جیهانی گیان و ژینە، بگرە لە باکتیریا و ڕووەکەوە تا دەگاتە مرۆڤ. وەك دەزانین گوزەران و پەلەی ژیان و پێداویستەکانی مادی لە نێوان گیانلەبەری دەرەوەی جغزی مرۆڤ هەرگیز سەری نەگەیاندووە بە کۆمەڵایەتی و مێژوو. لە ڕاستیدا، بە سەرنج ڕاگرتن دەردەکەوێ کە گوزەرانی سادە و سەرەتایی لە نێوان مرۆڤیشدا بە حاڵ و بە زەحمەت ڕەوڕەوەی مێژووی خولاندووەتەوە.

گوزەران و هەرچی چالاکییەکی مرۆڤ هەیە لە شێوەی عادەتی و ڕووتینی ڕۆژانەیدا نەیتوانیوە ببێتە ورووژان و جۆشان و خرۆشان و تێك هاویشتن، هەربۆیەیشە دەبینی وڵاتی وەها هەیە لە ماوەی هەزار ساڵدا جوولەی نەکردووە چونکە هەر بەقەدەر هەنگ و چوێلەکە و ڕێوی پەندی بەرەوپێشچوونی لە عەینی جووتیاری و قورکاری و بەقاڵی و سەپانی و کاروانچییەتیی عادەتی و نەگۆڕاو وەرگرتووە. هەر لە سۆمەرەوە هەتا سەدەی بیستەم، مامڵەتی عادەتی ڕووتینی ڕۆژانەی کاڵەك و شووتی و هەنجیرفرۆشتن لە شوێنی خۆی جینگڵی خواردووە و لە خۆیەوە بەرەوپێش نەچووە خەڵقیشی بەرەوپێش نەبردووە. حەجی عادەتی، نوێژی عادەتی، خانەسازی عادەتی، هەڵپەڕکێی عادەتی.. ئەوانیش وەك بە قاڵی و قەسابی عادەتی خۆیان لە خۆیانەوە بە درێژەی زەمانە نەیانتوانیوە ناوەڕۆك، بگرە ڕوخساری کۆمەڵایەتیش بگۆڕن، تەنانەت کوتانەوەی ڕێگەی حەج بۆ ماوەی پتر لە هەزار ساڵ یەك هەنگاو بەرەو ئاسانکردنی هۆی گوێزانەوە نەڕۆیی بەڵکو لە دەرەوەی هەرێمی حەجەوە و لە دەرەوەی جغزی ئاینەوە پاپۆڕ و گەڕۆك و فڕۆك ڕێگایان بۆ مام حاجی هەموار و سەفەریان لێ ئاسان کرد. چالاکیی عادەتی خۆی لە خۆیدا نەدەگۆڕێ و نەدەگۆڕێنێ، واتە یاسای (گۆڕانی چەند بۆ چۆن) وەها بە ڕاشکاوی لە هەموو حاڵ و باردا ڕوو نادات. دەبێ شتێکی لە عادەت بەدەر پەیدا بێت وەیا بقەومێت و گۆڕان دابهێنێت. هەرچەند لێرەدا ئیشمان بەو شتە لە عادەت بەدەرە نییە کە گۆڕان پەیدا دەکات دیسانەوە پێویست بوو بە پێی داخوازی بابەت و بە نیازی دەرخستنی دەوری زێدە کزی چالاکیی عادەتی لە گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا ئەوەندە ئیشارەتەی بۆ بکەم

چونکە ڕوونبوونەوەی کەم بایەخیی چالاکیی عادەتی لە گۆڕان و بەرەوپێش چووندا پتر ڕێگە خۆش دەکات بۆ ئەوەی بتوانین (گوزەران) لە جێگەی ڕەوای خۆیدا دابنێین و بە زیادەوە نرخ لە لێکدانەوەمان وەر نەگریێ.

بێتەئسیربوونی نوێژ و ڕۆژوو و حەج و تەقوای عادەتی لە گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا نابێتە دڵدەرەوەی بابای مایتریالیست لە پێکگرتنی نرخی دین و دنیا لە نەزەر کۆمەڵانی مرۆڤ کە بە درێژاییی ئەزەل دینداریی عادەتییان کردووە چونکە هەرچەند ئەو دیندارییە عادەتییە گۆڕانیشی پەیدا نەکردبێ دیسان بەلای کەمەوە لە دوو نوختەی زۆر گرنگەوە بۆچوونەکانی مادی پاشگەز دەکاتەوە.

نوختەی یەکەم ئەوەیە کە دەبوو لایەنی مادییەتی ژیان و کۆمەڵایەتی لە بنەڕەتەوە ڕێ نەدا بە پەرەسەندنی دین و زووبەزوو لە بن قورسایی و ڕۆشنایی ڕاستییە مادییەکان دین خەفە بێت، کە دەزانین گەورەترین و کۆنترین دوشمنی مادییەت دینەکەیە. چۆن دەشێ لەبەر ڕۆشناییی فکری مادیدا بسەلمێنین کە دینی وەها بێ بنج و بێ بایەخ و زەرەربەخش (لە نەزەر مادییەتدا) بتوانێ بارتەقای مادییەت و پتریش لەو بەردەوام و بەرقەرار و ڕەگ داکوتاو بێ؟

نوختەی دووەم ئەوەیە کەوا دین بەولای بەردەوامییەوە، دێت و سواری بەرژەوەندی مادی دەبێت و لە خۆی خەرج دەکات. حاجی لوقمەی زاری خۆی و منداڵەکانی دەگێڕێتەوە و دەیکاتە بیتاقەی سەفەری سەر چاك و پیران... کوێخا گاڕەشەکەی بە دیاری بۆ خزمەت شێخ دەبات.. تەڵاق خواردوو وەك دەروێشی گەڕیدە گونداوگوند لە مەلای دوازدە عیلم دەگەڕێ... ساڵانە دوو ملیۆن بەرخ و شەك لە کژی حەجدا بە دەوری کەعبەوە سەردەبڕدرێت و گۆشتەکەشی خەسار دەبێت...

هەرچەند لێرەدا قسەمان لەگەڵ دینە بەڵام ڕاستییەکەی هەموو ئایدۆلۆجییەك لە نەزەر مریدەکانیدا ژووررووی مادە و گوزەران دەبێتەوە، لە گەلێك باردا ژووررووی گیانیش دەبێتەوە. جا ئەگەر ئەم جیهانە بە پێی لێکدانەوە و بڕیارە سادەکانی فکری مادی بپێوین دەبوو هەمیشە حیسابەکە بە پێچەوانە بێت و مرۆڤیش وەکو گیانلەبەرەکانی دەرودەشت لە (ژین و گوزەران و زایەند) بەولاوە بایەخ بە هیچ شتێکی دیکە نەدات کەچی نەك هەر بایەخی زۆری بە شتی نامادی داوە و مادەی لێ خەرج کردووە بەڵکو هاتووە بەشی هەرە زۆری ئەوەی پێشی دەڵێین (ژوورخان) لەسەر بنچینەی غەیبی و ئاسمانی (واتە: نامادی) هەڵستاندووە و بەگژ مادەیدا هێناوەتەوە.

تەنانەت ئەو مەفهوومانەی ڕاستەوخۆش لە مادەوە هەڵستاونەتەوە بەرگی نامادیی لەبەر کراوە ئنجا ڕێزی لێ گیراوە. تۆ سەیری، چۆن شەڕی نێوان (مادە و نامادە) وەهای لە خەلق کردووە جۆرێك جووتەوەری (ازدواجیە) لە سەرانسەری کۆمەڵایەتیدا بەکار بهێنێت هەر بۆ ئەوەی لێی دیار نەدا کە مادەی خۆش دەوێت وەیا بە (شهوانی) نەناسرێت. بەشێکی هەرە گرنگی ئاکار (اخلاق)ی کۆمەڵایەتی بریتییە لە جنێودان بەو شتانەی خەڵق حەزی لێ دەکەن و بە دزیەوە دەیکەن. گیانلەبەری دەرودەشت چونکە هیچ (ژوورخان)ی نامادیی نییە حەزەکانی ناشارێتەوە، ناشزانێ بە تەئویل حەڵاڵیان بکات.

کورتەی گوتەی گرنگ لێرەدا ئەوەیە کە مرۆڤ لە نێوان هەموو گیانلەبەراندا تەنیا خەلقندەیەکە کە (ژوورخان)ی پێك هێناوە و بەسەر گوزەرانیدا ڕاشکاندووە و هەتا بۆی کرابێ حەز و شەهوانیەتی خۆی لەناو بەرگی نەشمیلانەی نامادیدا شاردووەتەوە، کە لێشی ئاشکرا بووبێ ناوی پێوە زڕاوە، دیارە لەو مەیدانەشدا (دین) ئەوپەڕی (نامادی) گرنگ و ڕێزی لێگیراوی کۆمەڵایەتی بووە چونکە سەری بە مەڵبەندی پاك و پیرۆزی غەیبەوە ناوە. لێرەشدا لزووم نابینم بەدوای چۆنیەتی و چییەتیی (ماهیة) دین بکەوم. ئایا دیاردەی کۆمەڵایەتییە (وەك کە فکری مادی و زانستی سەر بە ئیلحاد بۆی دەچێت) وەیا زادەی (وحی و الهام)ە، تەنها ئەوەندە دەڵێم لە نوختەنیگای بەیەك گرتنی دین و مادییەتەوە هێزی دین و بێ هێزیی مادییەت لەوەدا ئاشکراتر دەبێ کە دیاردەی کۆمەڵایەتی بێ چونکە ئەوسا لایەنی مادییەت بەرانبەر شتێك کۆڵ دەدات کە ساختە و هەڵبەستراو و چاوبەستەکێی ڕووت و ڕەجاڵە.

یەکێك لە تایبەتییە ناپەسەندەکانی ئەو لایەنە سەلبییەی زات و هۆش ئەوەیە کە ئەگەر قەناعەت زادەی ئەفسانە و تاریکی بوو لە زۆر ڕووەوە بەهێزتر و گەرموگوڕتر و دەمارکشتتر و ورووژێنتر دەبێ لەو قەناعەتەی کە هۆشی ڕوون بە بیرکردنەوەی ڕاست و تەجرەبەی دروست پێی دەگات. بە عادەت مرۆڤی زانا و ڕووناکبیر مەیلی لایەنگیری بۆ باوەڕ و ئامانجی قەرارداده ناکاتە ڕابەری لێکدانەوەکانی چونکە ئەو دەیەوێ (ڕاستی) بدۆزێتەوە، دیارە کە هەڵپەش تێکەڵ بە تۆژینەوە بوو ئیحتیمالی بەهەڵەداچوون پتر دەبێ، خۆ کە هات و مەیلی لایەنگیری بەسەر لێکدانەوەی تۆژەرەوەدا زاڵ بوو هەر بە جارێ لە ڕێبازی زانست و ڕاستی دەترازێ، وەك دەشزانین پیاوی زانا لە هی گومڕا زاڵترە بە سەر هۆش و لێکدانەوەی خۆیدا و ئاسانتر لە مەیلی

بیژۆکی نەفس رەها دەبێ. ئنجا هەروەك بە خوێنی ساردەوە دان بە شیرناییی شەکردا دەهێنێت هەروەهاش دەتوانێ بێ تەرەفانە چاوەنۆڕی ئەو ئەنجامانە بێت کە لێکدانەوە و ئەزموون لە جیهانی مادی و مەعنەویدا دەریان دەخات. مرۆڤی ڕۆشن دڵ بە پێچەوانەی مرۆڤی کوێرەوار دڵگەرمیی بۆ جۆر و چەند و چۆنی ڕاستییان بەکار ناهێنێت لە پێشەوەش بڕیاری ڕاستیی شتان نادات. ئەمە خەسڵەتی مرۆڤی زانای تەواوە، خۆ ئەگەر تا ڕادەیەکیش لایەنی مەیل و حەزی فیتری بەرەو ڕووکارێکیەوە ببات دیسان لە چاو مرۆڤی گومڕا هەر بە حەقپەرست دەناسرێ. بە هەمەحاڵ مرۆڤی دڵڕوون سەد جار لە مرۆڤی دڵتاریك خێراتر و ئاسانتر قەناعەتی پووچەڵ بە هی ڕاست دەگۆڕێ، هەر بۆیەیشە ئەو بیروڕایانەی کە لە ڕێی زانست و ژیربێژی و تەجروبەوە پەسند دەکرێن زووبەزوو بە هی چاکتر و ڕاستتر دەگۆڕدرێنەوە تاکو دەبینین لە ماوەی سەد ساڵێکدا زۆربەی ئەو قەناعەت و نەزەرییانەی لە مەیدانی زانستدا بە ڕاست خۆ دەنوێنن جێگە بۆ قەناعەت و بیروڕای تازەتر چۆڵ دەکەن، کەچی ئەو ئەفسانانەی شەڕیان بە کۆلۆمبۆس دەفرۆشت دوای ٤٠٠ ساڵیش لە دۆزینەوەی ئەمەریکا یەخەگیری ئاسمانگەڕی دەبنەوە. فەلسەفەی ئەفلاتوون و مەنتیقی ئەرەستوو کە لە سەردەمی خۆیاندا ڕۆشنترین بیری پێشڕۆ بوون یەك دێریان تێدا نەماوەتەوە هەڵنەگێڕدرابێتەوە کەچی دێو و درنجی سەردەمی ئەوان و پێشووتریش هەر دێنەوە خەون و خەیاڵی ئەم سەردەمە هی تازە بابەتیش پەیتا پەیتا لە زاوزێکردندایە. تاریکیی هۆشی گومڕا گەلێك بەردەوامترە لە ڕۆشناییی هۆشی بینا، جگە لەوەی کە بەردەوامبوونی ڕووناکایی بە درێژاییی ئەزەل و ئەبەد دەبێ لێی خەرج کەیت و پێوەی ماندوو بیت و بیخوێنیت و تێی بگەیت و ئیمانی پێ بهێنیت و بە دەرسی بڵێیتەوە کەچی تاریکایی نەفس و هۆش لە خۆوە زاوزێ و زەنەش دەکات و چ ئەرك و مەسرەفی ناوێت و ئەگەر بە چرای زانست نەیرەوێنیتەوە بە بەریەوە هەیە هەموو جیهان بتەنێتەوە. فکری ڕووناك وەك چرایە، هەر نەوتی بڕا دەکوژێتەوە. جگە لەمانە، بابەتی زانستی تەتبیقی هەڵپە و کڵپە و حەماسەت و عاتیفە هەڵناگرێ. بە نموونە کە زانیمان مانگگیران کشانی سێبەری ئەرزە بەسەر مانگدا چ هۆیەکی پەلەفڕە و فێگرتن و تەنەکەلێدان لەو زانینە ساردوسڕەوە یەخەگیری مرۆڤ نابێ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە شەیتان و جنۆکە مانگمان لێ تاریك بکەن. هەر بەو پێیە لە نێوان زانستەکانیشدا ئەوەی بەڵگەی ئەزموونیی لە گەڵدا بێ کەمتر دەمەتەقەی دڵگەرمانەی بە دەورەوە

هەڵدەستێ کەچی زانستە ئینسانییەکان لە چاو زانستە تەتبیقییەکاندا لەوانەن تا ڕادەیەك مرۆڤ بەرەو دڵگەرمییەوە ببەن.

بیرکردنەوەی مادی تەقلیدی لەبەر خۆلکاندنی بە تەفسیری مادی یەکسەر و پاتەوپاتەوە ناتوانێ دەربوونەیەکی گشتیی فکر بۆ ناو ئەو ژێرزەمینە تاریك و نووتەکانەی سەلبییەتی زات و هۆشی مرۆڤ بکاتەوە چونکە هەر لە سەرەتای بۆچوونەکانیەوە پەکخستنی دەوری زات و هۆشی مرۆڤی بە ئەستۆی خۆیەوە گرتووە، وەك دەشبینین هەموو چالاکییەکانی ئێستا و هی ڕۆژگاری لەمەوبەر دەداتەوە بە هاندەر و کاریگەرەکانی دەوروبەری مادی، هەرچی دەستوورەکانی کۆمەڵایەتی و مێژووش هەیە هەر لەو دەوروبەرە و گۆڕانێکی تێیدا پەیدا دەبێ هەڵیان دێنجێت بێ ئەوەی لایەنی نامادیی مرۆڤ کە هۆش و زاتە تێکەڵ بەو یاسا و دەستورانە بکات. ئینجا کە بەلای بیری مادیی تەقلیدییەوە مرۆڤ وەها بەردەست و بێ دەسەڵاتی مادە و دەوروبەر بێت و وەك ئاوێنەی بێ گیان تیشکی واقیع بداتەوە بێ ئەوەی بتوانێ بەئیرادە و دڵخواز تیشك نەداتەوە ڕێم هەیە بڵێم ڕەنگە بابای مادی وەها پەنجەی لە بیروڕاکانی خۆی گیر بکات فەرقی نەبێ لەگەڵ دەروێشی تەریقەت، پتریش لە خەڵق چاو و مێشکی خۆی لەو ڕاستییانە دابخات کە ڕۆژانە قەناعەتەکانی بەدرۆ دەخەنەوە چونکە کە لە ڕێی نەزەرییەکی وەها دابنێت هەڵێنجانی دەستوورەکانی لە مادەی بێ شوبهەوە تیشکی ڕاست و دروستی داوەتەوە و دنیای بۆ ڕوون کردووەتەوە ڕێی نابێ خەیاڵی بۆ دەوری سەربەخۆی زات و هۆش و زانین و نەزانین و هەڵوەستی شەخسی و مەیل و ئارەزووی نەفس بڕوات کە تەئسیرێکیان ببێ لە جۆری تێگەیشتن و تێ نەگەیشتن و ویستن و نەویستنی دەوروبەرەکە. هەروەك ئاوێنە شکڵی واقیع دەداتەوە بێ ئەوەی تێی بگات وەیا بتوانێ شکڵەکەی نەداتەوە، هەروەهاش دەبێ مرۆڤ بە سازی دەوروبەری هەڵپەڕێ بێ ئەوەی بتوانێ هەڵنەپەڕێ. ئەمە قەناعەتی بیریاری مادییە لە بارەی بیروڕا مادییەکانی خۆیەوە کە گۆیا وەك گڵۆپ تیشکی بە تاریکاییدا بڵاو دەبێتەوە کەچی لەوانەیە نەزەرییەکەی بە تیشکی ڕەنگاوڕەنگ و دەسکرد دنیای دەوروبەری بۆ ڕەنگ کردبێ نەك ڕوون کردبێ وەیا لە گۆشە و سووچی چاوغەڵەتێنەوە پرشنگی هاویشتبێ وەیا جێگەیەکی ئاشکرا کردبێت و یەکێکی شاردبێتەوە وەیا ... وەیا.. کە هەمووی ئیحتیمالی بەسەهووچوون و بەسەهووبردنی مرۆڤ بە دەستەوە دەدەن ئنجا لەوانەیە چاوەکانی وردبین نەبن وەیا فەرق بە چاوبەستەکێی تیشکە

دەسکردەکانی نەکەن وەیا نەزانێ مەبەست زیاد و کەمکردنی تەواوی نەزەرییەکەی وێڕای ڕاستی و دروستیی تیشکەکانی حەز بەو شتە نەکات کە ڕوون دەبێتەوە وەیا بڕوای پێ نەکات وەیا کە حەزی لێ کرد و بڕوای پێ کرد بۆی نەیەتە جموجووڵ وەیا نـەوێرێ دەستـی بـۆ بـەرێت، لـەوانـەیشە بـۆی شەیدا بـێت و بـە هـەمـوو فـێڵـەکـانـی هەڵخەڵەتێ و خۆیشی لەبەر بمرێنێت... دوور نابینم هەستیش بە فڕوفێڵەکانی بکات و هەر بە قوربانیشی بێت. خولاسە لە خۆڕازیبوونی نەزەرییە بەهۆی ئیدیعای مادیبوون و واقیعیبوونیەوە دەوری زاتی مرۆڤ بێ تەرەف و نا کاریگەر دەکات و دەیداتەوە بە بڕیاری داخوازییەکانی مادی ئەو دەوروبەرەی کە نەزەرییەکە دەڵێ لەوەوە تیشك دەدەمەوە. ئنجا کە هەڵوەستی نەزەرییە لە ئاست دەورە ئیجابییەکەی زات و هۆشی مرۆڤ وەها لووتەلا و ئینکارکردوو و بایەخ نەدەر بێ چۆن دێت حیسابی دەورە سەلبییەکەی دەکات. لەبەر تیشکی ئەم لێکدانەوەیەی لەگەڵ خوێنەری کورددا دەیکەم دەتوانم لە ڕێی تێخوێندنەوەی دەوری سەربەخۆی زات و هۆشی مرۆڤەوە تەفسیری لە یەکدی جودابوونی هەڵوەستی دوو برایان بکەم کە هەردوویان لە یەك بێشکەدا گەورە بووبن و یەك جۆرە ژیانیان ڕابواردبێت و یەك جۆرە ترس و ئومێد کاری لە ژیانیان کردبێت و یەك تاکە ئامانج میللەتەکەیانی بزاوتبێت، هۆی جودابوونەوەشیان بایی زەرەیەك نەچووبێتەوە بۆ جودایی سوود و زەرەر و بەرژەوەند و ترس و تەما. زۆر بە ئاسانی یەکێکیان لە ڕێی دەرسدانی بەرەو چینایەتییەوە دەبێتە کۆمیونیست ئەوی دیکەشیان بە بیستنی قسەی ئاینی وەیا لەبەر مەشرەبی سۆفییانە بەرەو مزگەوت دەڕوات، سێیەمیشیان پەندی قەومایەتی دەچێتە مێشکییەوە و دەبێتە وەتەنپەروەر. ئەم جوداوازییە و چەندەهای دیکەی وەك ئەویش، بە غەیری تەفسیری نەفسی و زاتی (کە دەکاتەوە تەفسیری بەشەری) شی ناکرێتەوە چونکە بەرژەوەندی مادی و هاندەری تایبەتی دەوروبەر دەستیان نەبووە تێیدا. خۆ ئەگەر بگوترێ باوەرهێنان بە جۆرە قەناعەتێك وەیا جۆرە بەرژەوەندێك، قەومی بێ و چینی بێ، لەوانەی لە دەوروبەری مرۆڤدا هەن هەر دەبێتەوە تیشکدانەوەی دەوروبەرەکە، لە وەرامدا دەڵێم:

١– تیشکدانەوەی دینداری وەیا قەومایەتی و چینایەتی لە خۆوە خەڵقەکە بڕبڕ ناکات. دەبێ زاتی مرۆڤ یەکێك لەوانە هەڵبژێرێ ئنجا لە براکەی جودا بێتەوە. بە هەمەحاڵ هەرگیز نەمگوتووە زاتی مرۆڤ بێ مادە و بێ دەوروبەر دەجمێت و دەجووڵێت، چی گوتوومە ئەوە بووە کە (زات) تاکە کاریگەری ئیجابییە و تەفاعول

لەگەڵ بونەوەردا دەکات یا لە ڕێی ڕاستەوە یا لە ڕێی چەوتەوە.

٢- تیشکدانەوەکە تێمان ناگەینێ بۆچی هەریەکێك لەو برایانە تیشکێکی جودای هەڵگرتەوە خۆ دەوروبەری مادی نەهات هەر تیشکە بە مل برایەکدا ببڕێت، هەڵبەت دڵخوازی شەخسەکە - بیژۆك بێ وەیا پەسەند - سەرپشك بووە لە هەڵگرتنەوەی تیشکەکەدا.

٣- لە لایەن گرتنەبەری ڕێی دینەوە مادییەت هیچ قسەی پێ نامێنێ چونکە هەروەك حیسابی ئاو بۆ ئاگر ناچێتەوە هەروەهاش مەعنەوییات ناچێتە دەستەتەرازووی مادییەتەوە لەو ڕووەوە کە فکری مادی پشتئەستوورە بەپووچاندنەوەی نرخی مەعنەوییات ئنجا چۆن دەشێ هێزەکەی بۆ بدزێتەوە؟

وەك دەبینین تەفسیری مادی کە دەوری (زات) لە بیر خۆی دەباتەوە لە هیچ ڕوویەکەوە ئەو سێ هەڵوەستە جودایە لە سێ براوە ڕوون ناکاتەوە چونکە ئەو باوەڕەی کە زەنەی هۆش و زاتە و لە هەناوی مرۆڤدا دەرسکێت نەك لە فابریقە و کێڵگە و ڕەز و باغدا وەها لە مرۆڤ دەکات مل بداتە ڕێبازی ئەو بەرژەوەندە مادی وەیا مەعنەوییەی کە جێی قەناعەتی باوەڕەکەیەتی هەر بۆیەیشە مومکینە مرۆڤ لە خەندەقێکەوە بۆ ئەوی دیکە بپەڕێتەوە و لە ماوەی عومریدا چەندین جار خەندەق گۆڕکێ بکات (کە دەکاتەوە عەقیدە گۆڕکێ) بێ ئەوەی بەرژەوەندی مادی لەوەدا دەخلێکی هەبێت وەیا ترس و هەڕەشە ڕێخۆشکەرەوە بووبێت. پیاوم دەوێ بوێرێ لەگەڵ ١٠ گەنجی سانەوی و جامیعەدا بە شیرنایی مادە و پارە مامڵەتی دڵ و دەروونیان بکات. سەرەڕای ئەمانەی گوتران دەشێ لە ڕێی تەفسیری هۆشەکی- نەفسییەوە تێ بگەین بۆچی بابای دیندار وەیا قەومی وەیا چینپەروەر گەلێك بەولای پێداویستی باوەڕەکەی خوێنگەرم و دڵڕەق و سەرڕەقیش بێ تا هەندێ جار بگاتە پلەی خوێنڕێژیش. هەر یەکێك لەمانە دوای ئەوەی باوەڕەکە دەنیشێتە دڵیەوە، بەهۆی کاوێژکردنەوەی بەردەوامی ڕاگەیاندن و دروشمەکانی ئەو باوەڕە و پتر ئۆگربوونی پێیەوە و کەڵەکەکردنی خۆشویستنی ئەو ڕق هەڵگرتن لەو باوەڕانەی سەری بۆ دانانوێنن، وێڕای هاندان و تانووت و دڵدانەوەی ڕابەرەکانی کە هەمووی هەر زات و نەفس و هۆشی دەورووژێنن، وردە وردە دەروونە نەگەیشتووە نەمەییوەکەی دەکەوێتە بەر تاوی ئەو تاریکییەی کە لەو تەرزە حاڵەدا لە باوەڕەکەیەوە هەڵدەستێتەوە، ئیتر تیژڕۆیی زاتە بێباکە فوودراوە کوێربووەکەی وەهای دەڕەتێنێ کە هیچ خزمایەتیی بە ئەسڵە

باوەڕەکەیەوە نەمێنێ. لەوانەیە بابایەکی مرۆڤ دۆست philanrhropist هەر لە ڕێی کوتانەوەی بەردەوامی گوتە و پەندەکانی ئەو باوەڕەوە بگاتە حاڵەتێکی نەفسیی وەها کە فەتوای لەناوبردنی هەموو ئەو کەسانە بدات کە سەر بۆ باوەڕە مرۆڤدۆستەکەی فروو ناهێنن. بەلای بینینی منەوە هێندەی تیشکی نیوەڕۆ ئاشکرایە کە ئەگەر ئەوانەی سەدان ملیۆن خەڵق بەدوا باوەڕەکانیان کەوتوون ڕۆحیان بێتەوە بەر و بێنەوە ناو مریدەکانیان و دەقی نەزەرییەی هەوەڵ جاریان پێ ڕابگەیەننەوە، ئەو مریدانە هەر بە حوکمی باوەڕە زۆر گۆڕاوەکانیان ئیعدامیان دەکەن، هەزار جارانیش بڵێن کوڕینە ئێمە خاوەنی باوەڕەکە و دینەکەتانین کە ئێمەی تێدا دەپەرستن کەس گوێیان ناداتێ و دەڵێن ئەمانە دەجالن یا پیاوی ئیستیعمارن یا شێتن. بە خەیاڵ عیسا پێغەمبەری دڵسۆزی ئاشتیخوازی مرۆڤدۆستی شەڕنەویستی فەریشتە ئاکاری هێمن ڕاگوێزە بۆ سەدەی حەڤدەم و ڕووبەرووی دادگای (Inquisition)ی کەنیشتەی خۆی بکە کە هەر بەناوی پاراستنی ڕەوشت و یاسا و ئاینی عیسا پێغەمبەرەوە چاوی بێ گوناهانیان هەڵدەکەند. ئاخۆ سەرۆکی دادگای کەنیشتەی ئەو سەردەمە کە وەکیلی عیسا بوو چیی لە عیسا بکردایە؟ بێگومان هەر تاکە گوتەیەکی عیسا کە لەبەر دەمی دادگادا شەفاعەتی بۆ بێ تاوانێك بکردایە دەبووە بەڵگەی تاوان و گوناهـ و کفر و زەندیقایەتی کە دە جاران بەشی ئیعدامکردنی شەفاعەتکارەکەی بکردایە. بە خەیاڵ، دیسانەوە، مارکس لە هەرای نێوان ڕووسیا و چین بە دەنگ بهێنە. بێگومان مارکس ناتوانێ بێ تەرەف بوەستێ چونکە لە سەرەتاوە فەلسەفەکەی بریتی بووە لە یەخەگرتنی ئەو واقیعەی پێی ڕازی نەبووە، ئنجا یا دەبێ لایەنێك بگرێت و لایەنەکەی تر ببێتە ناحەزی، یاخود دژی هەردوو لایەن بوەستێ کە ئیتر بە هەردوولایان یەك دەنگ و یەك ئاهەنگ لە (مارکسایەتی)ی دەیەخن هەر نەبێ بە بەهانەی ئەوەی کە مارکس کوڕی سەدەی نۆزدەم بووە و بە کێشانەی ئەم سەردەمە کۆنەپەرست دەردەچێ. ئەم تەرزە پشتڕێبوونە لە بیروباوەڕی ڕەسەن تا ئەوەی بە ناوی (تطور) بیروباوەڕێکی پێچەوانەی خۆی لێ بەوەلەد دەهێنێ هەرگیز (تطور) و فراژیبوون و بەرەوپێش چوون و (تكامل) نییە بەڵکو پووانەوە و بە سەرچوون و ئیفلاسی باوەڕەکە ڕادەگەیەنێ هەرچەند ناوی خۆشکەڵەشی لێ بندرێت. بە نموونە دەڵێم هەموو ئەو تەئویلانەی بە ناوی نوێکردنەوەی دین بنگەکانی دین هەڵدەوەشێنن و مۆدیلی تازە بابەتیان لە جێگە موتربە دەکەن، لە حەقیقەتدا ڕیسواکردنی دینە نەك نوێکردنەوە و دەوڵەمەندکردنی،

وەك ئـەوەی مـەلایـەك بـەنـیـازی ئـاسانكردنـی سەلماندنـی دین بێت و تـەئویـلـی ئـەو ئـایـەتـانـە بكـات كـە مـوژدەی داهـاتـنـی قـیـامـەت دەدەن، لـە ڕاستیدا مـەلاكـە كۆڵەگەی دینەكە دەڕمێنێت چونك ئەگەر قیامەت نەبێ دینەكە لە بنەڕەتدا لزوومی نامێنێ. تەئویلی ئەوتۆیی چ لە دین بێت و چ لە فەلسەفە و كۆمەڵایەتی و ئابووری بێت دەكاتەوە بە درۆخستنەوە و ئیفلاس پێكردن نەك (تطور). منداڵی نێرینە كە وردە وردە نیشانەكانی نێرایەتیی لێ دیار دەدەن تا دەگاتە پلەی گەنجایەتی و پیاوەتی بەڕاستی تطوری كردووە بەڵام كە لە عومری دوازدە ساڵیدا بوو بەكچ (وەك كە ناوناوە ڕوو دەدات) كـارەكـە لـە تـطـور دەردەچـێت و دەبـێـتـە جـۆرەك لـە جـۆرەكـانـی (استحالة transmogritication). بـەشی هـەرە زۆری ئـەو تـەرزە ئـیـفـلاسەیـە كـە بـە سەر بیروباوەڕاندا دێت بە چاوبەستەكێی فێڵبازانە و ترسنۆكانەی قسەلووسان ناوی (تطور)ی لێ دەندرێ و دەكرێتە بەڵگەی هێز و پێز و قابیلیەتی ژیانی بیروباوەڕەكان، ئەمەش چ پێوەندیی بەمادییەت و مەوزووعییەتەوە نییە، بەپێچەوانە، كاری زاتیی بەد و ناپەسەندی ئەو ڕابەرانەیە كە ڕاستی لە خەڵق دەشارنەوە بەڵام بەهۆی نەزانی و كەم بڕشتی و كولیی زات و هۆشی زۆربەی خەڵق مومكین دەبێ ڕابەرە درۆزنەكان تەئویلی نادروست بۆ پاراستنی ئابڕووی باوەڕە ئیفلاسكردووەكانیان بهێننەوە: ئاپۆڕەی خەڵق بێ مامۆستا ئامادەیە تەفسیری جنۆكاوی لە دیاردە سروشتییەكان بداتەوە، چ جاییی ئەوەی لە مەڵبەندی كۆمەڵایەتی مامۆستا جادووگەری لێ ڕاست بێتەوە.

ئەم تەقڵە لێدانەی بیروباوەڕ لەبەر تیشكی لێكدانەوەی مادیی تەقلیدی كە بایەخ بە دەوری سەربەخۆی زات و هۆش نادات تەفسیر ناكرێ. ماركسایەتی كە تەمای بێ ببێتە هۆی یەكگرتنی بزووتنەوەی هەموو ئەوانەی یەكیان نەگرتووە، دواتر خۆی لە بارێكدا ببینێتەوە كە ماركسییەكان یەكدی نەگرن، بەڵكو بە شەڕیش بێن، چۆن هەر لە ڕێی تـەفسیری مـاركسیـیـەوە ئـەم تـەقـڵـە لـێدانـە بـە ئـاكـامـێكی مـادی و پـێشڕۆ و چاوەڕوانكراوی ماركسایەتی قبوڵ دەكرێ؟ ئەگەر بسەلمێنم، بە پێی نەزەرییەی ماركس پێویستە ماركسییەكان ببنە دوژمنی یەكدی تا ئەوەی لەبەر ناكۆكیی ناوخۆیی دۆستایەتیی ئمپیریالیزم بكەن، وەیا مەسیحییەكان بە فەرموودەی ئەو مەسیحەی دەیگوت (ڕوومەتی ڕاستەت وەرگێڕە بۆ ئەو كەسەی لە ڕوومەتی چەپتی داوە) خەڵقی بێ تاوان دەسووتێنن، بۆچی نەسەلمێنم سەرمایەدار لەبەر خاتری كرێكار خۆی دەوڵەمەند دەكات، ئیستعماریش بە نیازی خزمەتی میللەتە

ژێردەستەکان داهـاتیـان بۆ خۆی دەباتەوە، دەرەبەگیش بۆ بەختەوەریی فەلاح سوورانە دەستێنێ؟ من ئەگەر لەبەر تیشکی نەزەرییاندا سپی بە زەرد ببینم و دەنگ نەکەم نابێ لـەو درزەش بـە دەنگ بـێم کـە پـارێزم بـۆ دێنـێ... نـابـێ لـەو دۆستـەشم مـەمـنـوون بم گیانبازیم بۆ دەکا... نابێ بەسەرکەوتن دڵخۆش و بەتێشکانیش دڵتەنگ بم. هەر گیزاوهـەرگیز تەقڵە لێدانی بیروباوەڕان لە ڕێی شیکردنەوەی مادییەوە تەفسیر ناکرێ تـا عـامـیـلـی هـەرە کـاریـگـەری هـۆش و زات و مـەعـنـەویـاتـی لـێ بـەکـار دەهـێنـێ. ئـەو فەلسەفەیەی کە لای وەهایە خۆی تیشکی مادەیە ناتوانێ تێم بگەیەنێ چۆن ئەم تیشکە دوای دەیان ساڵ لە دڵ و دەروون و مێشکی باوەڕ پێکردووەکانیدا بەرەواژ دەبێتەوە هەر واش دەزانن بیروباوەڕەکەی پێش دەیان ساڵە و بەرەوپێش چووە، زۆر جاران دان بەوەشدا ناهێنن کە (تطور)ی کردووە و دەڵێن هەمان تیشکی هەوەڵ جارە بەڵام وەکە مریشك جووجەڵە هەڵدێنێ ئەویش ڕاستیی تازەی هەڵێناوە، وەیا ئاشکرای کردووە کەچی لە حەقیقەتدا نا واقیعیەت و کەموکووڕی نەزەرییەکە هەڵەی لێ بەدیار کەوتووە و هەڵەکە ڕاست کراوەتەوە وەیا بە هەڵەیەکی دیکە گۆڕاوەتەوە. بە نموونەی ڕوونکردنەوە دەڵێم ئەو قەشانەی لەسەر دانهێنان بە سووڕانەوەی زەوی خەڵقیان دەسووتاند ناتوانن بڵێن هەر خۆمان و بیروباوەڕە کۆنەکەمان بە یەکەوە (تطور)مان کردووە کە ئێستا دان بە ئاسمانگەڕی و سووڕانەوەی زەوی و هەموو ئەو ڕاستییانەدا دەهـێنین کـە خـەڵـقـمـان پـێوە دەکـوشتن، خـۆ ئـەگـەر ئـەمـەیـان لـێ بسەلمێنین دەبێ کۆپەرنیکۆس و گالیلیۆ و زانا کوژراوەکان تاوانبار بکەین بە گوناهی ئینکار کردنی سووڕانەوەی زەوی. لێرەدا قەشە و باوەڕە کۆنەکەی تطوری نەکردووە، زانینەکەی کۆپەرنیکۆس و دووربینەکەی گالیلیۆ و باوەڕی زانا کوژراوەکان تطوریان کردووە بۆ قۆناغی ئاسمانگەڕی و زانستە سەر سووڕێنەکەی فەلەکناسیی نوێ. قەشەکان هەر ئەوەندەیان لێ دەسەلمێندرێ بڵێن لێمان ببوورن لەو تاوانە و هەڵەیەی کە تاریکبینی لـە کـۆنـدا پێی کردووین مەرجیشە هیچی دیکەی وەهـامـان لـێ ڕوونـەدات. کـەواتـە هەڵوەستی قەشەکان هەرگیز نابرێتەوە بۆ ڕێبازی تطور، بەڵام دەتوانین بڵێین لەوە بەپێشتر فەلەکیاتی یۆنانییەکان بوو تطوری کرد بەرەو دۆزینەوەی فەلەکناسی و بزووتنەوەی ئەرز و ئەستێرە گەڕۆکەکان ...و...هتد.. هەرچەند لەو سەردەمەدا زانستەکە وای دادەنا کە ئاسمان بە دەوری زەویدا دەخولێتەوە چونکە ئەوسا هیچ ڕێگەیەکی دیکەی زانستییانە نەبوو تەفسیری هەڵاتن و ئاوابوونی ڕۆژ و مانگ و ئەستێرەکان

بکات، تەنانەت ئەو فەلەکیاتە بە پێی سەردەمی خۆی هێندە پێشکەوتوو بوو دەیزانی مانگگیران و ڕۆژگیران چین...مانگ تاریکە... چەندین دەستووری پەنامەکیی سەر بە ئاسمان و ریازیاتی هەڵێنا بوو. ئەم تەرزە فەلەکناسییەی ویستوویەتی لەگەڵ سروشت جووت بڕوات بە بەریەوە هەیە پێ بەپێ بەرەوپێش بچێ و بڕەسێ بەڵام کە گوتت شێخی فلانە شوێن حەفت ساڵان جڵەوی ڕۆژی ڕاکێشاوە لێت چاوەڕوان ناکرێ لە ڕێی ئەو باوەڕەوە هەتا هەتایێ بگەیتە تاکە یەك ڕاستیی فەلەکناسی. دەبێ لە پێشەوە باوەڕەکەت بکوژێت ئنجا بەرەو ڕۆشناییی ئاسمان و مانگ و ڕۆژ بڕۆیت، ئنجا کە فێری زانستی فەلەك بوویت ناشێ بڵێی لە هیمەتی باوەڕە پووچەڵەکەی جارانم گەیشتم بەم زانستەی ئێستاکەم. نموونەیەکی دیکەی وەك ئەم بابەتە ئەوەیە کە مادییەکان لە ڕێی شیکردنەوەی ئابوورییەوە زانستی سایکۆلۆجییان بە فرۆفێڵی بۆرجوازیەتی دادەنا لەو ڕووەوە کە بەلای باوەڕی مادیی کۆنەوە نابێ نەفس کە شتێکی نائابووری و نامادییە ببێتە هاندەر و بزوێنی مرۆڤ بەو جۆرە سەربەخۆیەی کە سایکۆلۆجی لێی دەدوێت، لەبەر ئەمە خوێندنی مادەی سایکۆلۆجی لە زانکۆکانیان قەدەغە کرابوو. دواتر کە زانستەکە وەها پەرەی ستاند نەشێ پشتگوێ بخرێ مادەی سایکۆلۆجی خراپە بەرنامەی خوێندن بە نیازی پووچاندنەوەی وەك کە مەلایەکی مسڵمان باوەڕی دەهری و زندیقان بە دەرس بڵێتەوە بۆ ڕەد لێدانەوە و بەهەڵە دەرچواندنی. بەڵام سایکۆلۆجی هەر هات و خۆی بەسەر بیری ڕووناکدا سەپاند و گەیشتە پایەی زانستی تەتبیقی ئیتر مەودا لەبەر بیرکەرەوەی مادیدا وەها تەنگ بووەوە کە چی دیکە نەتوانێ لە پەنا وشکەباوەڕەکەی خۆیەوە ئینکاری ڕاستبوونی بکات وەیا بوێرێ توهمەی بۆرجوازیەتی وەپاڵ بدات، بەڵام دیسان بە تەواوی کۆڵی نەدا و بەمنگەمنگ و قسە جوینەوە و زمانگرتن و وشەسازی بای دایەوە و لە پشت زانستە مێژوو کردەکەوە تێی کرد و گوتی: (سایکۆلۆجیی مارکسی زانستی تەواوە نەك هی بۆرجوازیەتی) ئیتر بەلای خۆیەوە زانستەکەی بۆ بەرەی مارکسیست دزییەوە، ئەوەی ڕاستیش بێ لە بازاڕی ماملەتی سیاسیدا دزینەوەکە کارێکی سەرکەوتوو بوو چونکە مارکسیستەکان بە گشتی لێیان خۆش هات. کەسم نەدیت و نەبیست لەو بە گژ فاك و فیکەکەدا بێتەوە و ساختەکاریەکە ڕەفز بکات. بەڵام لە دەستە تەرازووی ئینساف و مەنتیق و شەرم و شکۆدا ئەم تەرزە تەقڵەلێدانە جۆرە بەردەوامبوونێکە لەسەر گوناهە هەرە زووەکەی ئینکارکردنی سایکۆلۆجی، ڕێ خۆشکەرەویشە بۆ

ساختەکاریی پێویست لە هەر جۆرە پێشکەوتنێکی زانست بێ کە لەگەڵ دەقی نەزەرییەی مادیدا نەگونجێ، سەر شێواندنی هەموو ئەو کەسانەیشە کە مایتریالیزمیان لێ بووەتە دین. بە هەمە حاڵ پێدزیلکە و پاشەکشەی ئەوتۆیی بە هیچ کلۆجێك هەڵناگرێ پێی بگوترێ (تطور) چونکە ئەگەر ئەم هەڵگەڕانەوە و بادانەوەیە (تطور) بێ ئەدی بیر ڕووناکەکانی کە لە سەرەتای پشکووتنی زانستی سایکۆلۆجی وەك مەردی دڵسۆز و ئازا پشتگیرییان لێ دەکرد و لێیان خەرج دەکرد و خۆیانیان تێدا فەرامۆش دەکرد و توهمەی ناڕەوایان قبوڵ دەکرد چییان بۆ دەمێنێتەوە لە ناو و حورمەت و خۆشی پێیان ڕەوا بدیترێ؟ کە دوژمنی زانستەکە بوو بە میراتگری ئەدی داهێنەرەکەی چ لێ بکەین؟ ئایا دەشێ سەرلەنوێ ببینەوە دۆستی مەعاوییە و یەزید دژی عەلی و حوسێن؟ هەڵبەت دەزانم قسەی من بەشی هەزاریەکی ئەوەش ناکات کە خاوەنانی سایکۆلۆجیی مارکسی دان بە ڕاستیی مەسەلەکەدا بهێنن و خۆیان بە خەتابار لە قەڵەم بدەن (قسەی من ناشگاتە بەرگوێی ئەو تەرزە کەسانە تاکو بەشی هیچ بکات یا نەکات).

دەزانم قسەکانم بایی هەزاریەکی ئەوەش ناکەن کە یەك زەرە گۆڕین لەو مەیدانەدا پەیدا بکات کە چەندین پێ داگرتنی خەڵەت و پەڵەت تێیدا دەنگ دلێر و بەردەوامە. دەزانم بایی دڵسۆزییەکی کە لە قسەکانمدایە ڕقی ئەو کەسانەش بە سەر خۆمدا هەڵدەڕێژم کە سوارچاکییان لە تەراتێنە و مەقەسەی مەیدانی هەڵبەستنەوەی فەلسەفیدا شۆرەتی بەستووە لەو ڕووەوە کە ئەگەر ئەم گومان تێخستنەی من دەیکەم سەربگرێ پایەی هەڵبەستنەوە و پینەچییەتییان دادەلەنگێ ئەگەر نەڵێم ئیفلاس دەکا. ئەمانە و گەڵێك شتی دیکەش دەزانم لەوانەی بە عادەت دێنە ناو حیسابی سوود و زەرەرەوە، لەگەڵ ئەمەشدا بە قەدەر حەسانەوەی سوارچاکان لە پینەچییەتیی فەلسەفیدا منیش هەستی حەسانەوە دەکەم کە دێم باری ڕاستی ئەو تەرزە هەڵکەوت و هەڵوەستانە لە مەیدانی فکر و فەلسەفە دەردەبڕم ئنجا لە گۆشەیەکی (توقع)ی زێدە کزیشەوە زرە ئومێدێکی دەنگدانەوەی ئەم ڕاستییانە لە دڵ و مێشکی کەمتاکورتێکی گەنجی کورددا، لە پێشەوە، پاداشێکی مەعنەوی خۆ ماندووکردنەکەمم پێ دەدا کە ئیتر خامۆشبوونم بە زەرەر دەگەڕێ. لێرەدا دەبێ ئەوەش بڵێم کە دانهێنانی هەڵەکردووان بە هەڵەی لێرە بەپێشەوە نابێتە چاکە و پیاوەتی ئەگەر سوور بن لە سەر هەڵەی ئێستا و دوارۆژیان. من چیم لەوەداوە دەروێشێك بە خێری خۆی دان بە ساختەگەریی

شێخێکی سەد ساڵ لەمەوبەردا بهێنیٚ ئەگەر لێی داوا کردم چاو لە ساختەی ڕابەری ئێستاکەی بپۆشم؟ کەی دادی من دەدا ڕێم پیٚ بدریٚ ڕەخنە لە هەڵەی کۆن بگرم ئەگەر ڕێی ڕەخنەگرتنم لە هەڵەی ئێستاکە لیٚ بگیریٚ؟ زۆر جاران پیاوی فێڵباز دان بە هەڵەی کۆنیدا دەهێنیٚ فرمێسکانیش هەڵدەوەرێنیٚ هەر بە نیازی ئەوەی فێڵی نوێت لیٚ بکات. نەختێك وردبوونەوە دەری دەخات کە دانهێنانی ناوناوە بەو نادروستییانەی سەرپۆش قبوڵ ناکەن هیچ بایەخێکی نییە لە مەیدانی فکر و فەلسەفە و ئابووری و ڕامیاری و بیروباوەڕدا چونکە مرۆڤایەتی پێویستی بە شەقامەڕێی ئەوتۆ هەیە لە ڕەخنەگرتندا قۆرت و کۆسپ و هەڕەشەی تێدا نەبیٚ. چ فایدە، دوای پەنجا شەست ساڵ لە داکوتانی ڕەگی سایکۆلۆجی ئنجا ئینکارکردووە کە لە کوێرەڕێیانەوە بە تەقیە و ترس و لەرز بەرەو کانیاوی زانستەکەمەوە ببات و نەشڵیٚ بە دڵی خۆم لێی بخۆمەوە؟ ئنجا کە زانستی بیٚ تەرەفی وەك سایکۆلۆجی حاڵی ئەمە بیٚ بەدەست ڕۆشنبیرو ڕابەری کۆتایی سەدەی بیستەم دەبیٚ مێژوولۆجی و کۆمەڵایەتیلۆجی و ڕامیاریلۆجی و ئابووریلۆجی و بڕوالۆجی کە هەموویان بابەتی پڕ هەست و خوست و سەرقاڵی و دەمەقاڵێن چ ئازادییەکیان پیٚ ڕەوا بدیتریٚ!!؟

لێرەدا نموونەیەکی زیندووی ئەم تەرزە دان پێداهێنانە بە چەرخ و دۆڵابەت دەخەمە بەر چاو تاکو بەهۆی زیندووەتیی نموونەکەوە باشتر بتوانین پەنجە لە بابەتی لێکدانەوەکەمان گیر بکەین:

لە ژمارە (٢٥٥٥)ی گۆڤاری روزالیوسفی (٣٠)ی مایسی (١٩٧٧) گوتارێکی نووسەری زیرەکی بەرەی چەپی میسر (صلاح حافظ) لە ژێر ناونیشانی (التفكير بأثر رجعي) بلاو کرایەوە. ڕاستییەکەی سەرلەبەری گوتارەکە ژیرانە و تێگەیشتووانەیە بەو پێوانەیەی کە نووسەری خستووەتە سەر نووسین بەڵام هەموو نووسینەکەشی جێی لیٚ پێچانەوە و بەسەر گرتنەوە و لیٚ بە دەنگ هاتنە هەرچەند ئەوەی لێرەدا کارمان پێیەتی چەند دێڕێکی سەرەتای گوتارەکەیە و بەس. دوای هەندیٚ گوتە و ڕستەی وەك دەربوونە بۆ ناو بابەتی گوتارەکە، نووسەر دەڵیٚ:

(انتهى عصر الشيوعية الدولية واصبح الصراع سافراً فيما بين بكين وموسكو وبين بلغراد وبكين وما بين صوفيا وبلغراد، ولكن حكماءنا مازالوا مصممين على ان الماركسية ضد الاستقلال ويخوضون معاركهم ضدها تحت راية «الولاء للوطن»). دیارە مەبەسی نووسەر لە پووچاندنەوەی هێرش بۆ سەر ئینتەرناشنال هەم

گاڵتەکردنە بەهێرشبەرەکان بەوەدا گۆیا لەو هێرشەدا مەسەلەکەی (خەنجەر لە کا) دەکوتنەوە، هەم پشتگیریکردنە لە بەرەی مارکسیستی میسر بەوەدا کە بەسەرچوونی ئینتەرناشنال لە خۆوە گومانی پێوەندیی مارکسیستی وڵاتێکی وەك میسر بە شیوعیەتی جیهانییەوە دەڕەوێنێتەوە. لەمەشدا چ گلەیی نایەتەوە سەر نووسەر چونکە کە ئێمە لێی بسەلمێنین تاکێکی ئەو بەرەیە بێت باشتر لێی دەسەلمێنین پشتگیریی لێ بکات. بەڵام گلەیی لێ نەکردنی نابێتە مانیع لە دەرخستنی ئەو چاوبەستەکێیە زیرەکانەی کە لە قسە و ڕاوێژەکەیدا هەیە، وەك بۆیشت ڕوون دەبێتەوە چی لە بارەی ئەو قسانەیەوە دەینووسم پێوەندیی بە لێکدانەوەکانمانەوە هەیە. دوای ئەمەش دەبێ بڵێم من لە دوورە وڵاتەوە چ دەخلێکم نییە بەسەر ئەو هەرایەی کە لە نێوان بەرەی چەپ و ڕاستی میسردا هەڵگیرساوە تەنها تێبینییەکم هەبێ لە بارەیەوە ئەوەیە کە چەپی میسر لەگەڵ بێ دەسەڵاتیی خۆیدا هەتا بڵێی پیتۆڵترە لە بەرەی ڕاست. ئەو کەسەی ڕوزالیوسفی سەردەمی سەرنووسەرایەتی (عبدالرحمن الشرقاوی)ی بەرەی چەپ لەگەڵ روزالیوسفی سەردەمی (مرسی الشافعی) بەرەی ڕاست پێك بگرێ دەزانێ فەرقی نێوانیان لە چ ڕادەیەکدایە. با بێینە سەر قسەکانی مامۆستا صلاح حافظ:

من و تۆش دەزانین بزووتنەوەی شیوعیی جیهانی کەرت کەرت و بڕبڕ بوو تا ئەوەی دۆستایەتیی لەگەڵ ناشیوعییاندا دەگۆڕێتەوە بە هی نێوان شیوعییان بەڵام پووچانەوە و نەهاتنەدی بەڵێنەکانی شیوعیەتی جیهانی لەوەدا کە دەیگوت بەرژەوەندیی چینی چەوسێنراوە لە هەموو جیهاندا دەبێتە یەکگرتنێکی ئەبەدیی چینی هەژار و دەشبێتە هۆی لەناوچوونی چەوسێنەرەوە، ئا ئەم پووچانەوەیە هەزار و یەك پرسیار هەڵدەستێنێ بە دەوری سەرجوملەی ئەو فەلسەفەیەی کە شیوعیەتی جیهانی لێ هەڵقوڵیوە. هەرچەند من لێرەدا ماوەم نییە لەبەر تیشکی ئەم ڕاستییەدا بە دەرنەچوونی بەڵێنێکی زۆر گەورەی مارکسیزم هەموو ئەو دەفتەرانە بخوێنمەوە کە لە جیهانی کۆمیونیستدا بە پووچانەوی ئینتەرناشنال ڕەش بوونەوە، دیسانەوە ڕێم هەیە لەبەر ڕۆشناییی ئەو بیروباوەڕەی لەم نووسینەدا دەوری هەڵدێم قسەکانی صلاح حافظ بە زۆر لادا هەڵسەنگێنم و ناواقیعییەتەکی تێیاندایە دەری بخەم بێ ئەوەی ناچار بم قسەکانی هەڵگێڕمەوە بۆ ئەو مێژووە دوورەی کە بزووتنەوەی (أممية) تێیدا بوو بە بەردی بناخەی مارکسیزم.

صلاح حافظ بەتێبردن و چاونووساندن دەیەوێ بە خەڵق بسەلمێنێ تێکچوونی

دۆستایەتیی نێوان هەندێك لە دەوڵەت و حیزبە شیوعییەكان بەڵگەیە بۆ ڕووخانی (أممیة) و بەوەدا شیوعیەتی وڵاتێكی وەك میسر بە شێوەی ئۆتۆماتیكی شوبهەی ناقەومایەتی و شوێن بێگانە كەوتنی لێ دەتەكێتەوە كەچی ڕاستییەكەی تا ئێستاش زۆرینەی بەرەی شیوعیی عالەمی سێیەم نەیتوانیوە لە داوی (أممیة) ڕەها بێ وەك كە حیزبە شیوعییەكانی ئەورووپای ڕۆژاوا خەریكن بە تەواوی لێی ڕەها بن. بێ ئەوەی هیچ تۆهمەی ناجایەز لە صلاح حافظ و هاوڕێكانی بگرم دەتوانم بڵێم بەرەی ماركسیستی میسر لەوەتەی هەیە و بە درێژاییی تەمەنی شۆڕشی (١٩٥٢)ش بە ئاشكرا دۆستایەتی خۆی بەو بەرە كۆمیونیستە بەرفرەوانەوە بەخشیوە كە یەكیەتیی سۆڤیەت سەركردایەتی دەكات و بۆی ماندوو بووە ناونا‌وە قوربانیشی بۆ داوە. هەڵبەت ئەم قسەیەی من تەنها دەرخستنی هەڵوەستی ماركسیستەكانی میسری لە ئاست شیوعیەتی جیهانی مەبەستە و كەم و زۆر دەخلی نییە بەسەر هەڵوەستی بەرەی ڕاست و ناوەڕاست و مام ناوەنجیی میسرەوە كە بەرەیەكی هەڕەمەی بێ سەروبەر و بێ ئایدۆلۆجییە زۆر جارانیش ناوی مرۆڤی عەیبدار لە ڕووپەڕە هەرە پێشەوەكانی ئەو بەرەیەدا دێت یەكجاریش نازیرەكانە لە هێرشبردن و خۆپاراستندا دەجمێت و دەجووڵێت ژمارەیەكی بەرچاویشی لە گیرفان پڕكردن بەولاوە هیچ ئومێد و ئامانجێكی دیكەی نییە.

بێگومان ماركسییەكانی میسر و برادەرەكانیان هەمیشە لە تێكچوونی دۆستایەتیی نێوان دەوڵەتی میسر و بەرەی شیوعیەتی دەرەوەدا لایەنی شیوعیەتی گرتووە نەشمدیت بۆ حیسابی میسر ڕەخنە لەو بەرەیە بگرێ، بەو دواییە نەبێ كمێك بەدەم پڕوپاگاندەی شیوعیەتی دەرەوەی میسردا هاتەوە و نەختێكی لەسەر ڕێجیمی میسر كردەوە... بەهەمە حاڵ ئەم دیاردەیەی پشتگیریكردن لە بزووتنەوەی كۆمیۆنیستی جیهانی لە غەیری میسریشدا ئاشكرایە، خۆ لە نێو كوردانڎا هەر مەپرسە. لەوەش بترازێین، ئێمە ئەگەر قسەكانی صلاح حافظمان سەلماند ئەوسا دەبێ لە خەڵقی دیكەش بسەلمێنین كە دەڵێن (استعمار) بە سەرچووە كەچی صلاح حافظ بەر لە هەموو كەس ئەم قسەیە ڕەفز دەكات و زمان لە (ئیستعماری نوێ) گیر دەكات و بە جێگری هی كۆنی دادەنێت. هەر چۆنێك بێ، لێرەدا مەبەستی بنجیی دیكەم هەیە، من دەمەوێ لە ڕووی نامەوزووعیبوون و سەلبیبوونی قسەكانەوە لێیان بدوێم.

هەڵوەشانەوەی دەولییەی سێیەم و بە گژیەكدیدا چوونەوەی دەوڵەت و پارتە

شیوعییەکان ئەوە ئیسپات دەکا کە هەموو ئەو دڵگەرمی و دەمارکشتی و توهمە لە خەڵق گرتن و قوربانیدان و نمایشتکردن و مانگرتن و هەزاران هەزار هەڵوەستی دیکە کە شیوعییەکان و دۆستەکانیان لە بەر ڕۆشنایی ئینتەرناشناڵدا دەیانکرد و واشیان ڕادەنواند کە بەردەوامبوون و بەرەوپێشچوونی شیوعییەت و خەباتی چینایەتی و مافی هەژاران لە جغزی بەرفرەوانی مرۆڤایەتیدا بەندە بە ئینتەرناشنالەوە، ئا ئەو هەموو ئەرك و زەحمەتە هیچی دروست و پێویست نەبوو بگرە بەشێکیشی لە خەباتی ئێرە و ئەوێدا زەرەربەخش بوو (وەك هەڵوەستی زێدە عەیبداری شیوعییەکانی ئەوروپای ڕۆژاوا لە دەمی ڕێککەوتنەکەی ستالین و هیتلەر). صلاح حافظ ئەگەر ڕاستییان پشتگوێ نەخات و لەگەڵ خۆیدا بڵێ: ئومەمیەتێکی کە دەبوو بەپەیدابوونی دەوڵەتی شیوعی بەردەوام و گەشەکردوو بێ ئینجا دەوام نەکات و تێ بچێ، نەدەبوو بە هیچ کێشانە و پێوانەیەك ببێتە بەردی بناخەی خەباتی هەرچی ڕێکخراوی سەر بە چینایەتی و هەرچی جەماهیری سەر بەچەپ هەیە بەشێوەیەك یەکیان بەند بێ بەوی دیکە. کە پەیدابوونی دەوڵەتی شیوعی بکێشێتەوە بۆ نەمانی ئومەمییەت لە حاڵێکدا چاوەڕوان دەکرا ئەبەدیبوونی بە ئیسپات بگەیەنێ یەکسەر دەمخاتە سەر پرسینەوە لەوەی کە ئەرێ ئەی خزمینە، هاوڕێنە، کەس و براکانم، ئەدی ئەو هەموو خەڵق و خوایە بۆچی بە درێژاییی پتر لە سەد ساڵ (مەبەست ڕۆژی دەرچوونی کۆمیونیست مانیفێستۆیە لە ١٨٤٠) خەریکی پاراستنی شتێك بوون کە دەبوو هەر بمرێ؟ هەر شیوعیەتیش بیکوژێ نەك دوشمنەکەی؟ خۆ دەشزانم –من کە صلاح حافظم– پەیدابوونی دەوڵەتی شیوعی بە هۆی ئومەمییەتەوە نەبوو، زەرفێکی مێژوویی یەکجار دەگمەن بە سەرکردایەتیی (لینین)ێکی یەکجار بە بڕشت لە وڵاتێکدا شیوعیەتی دروست کرد کە بە پێی فکری مارکس نەدەبوو شۆڕشی شیوعیی تێدا سەر بکەوێ. دیتنی ئەم بەدیهییە وام لێ دەکا –من صلاح حافظم– خۆ بدزمەوە لەو پەڕگیری و چەپڕۆیییانەی ئێستا دەزانین بێ لزووم بوون، ئەو قوربانییانەش نەدرێن کە هەڵوەشانەوەی ئومەمییەت بێ لزوومبوونیانی لە کۆن و نوێدا دەرخست.

بە نیسبەت صلاح حافظەوە کە میسرییە دەبێ پتر لە عەرەبێکی دیکە دڵ بریندار بێ بۆ ئەو گیانبازییەی کە پرۆلیتاریای میسر لە پێناو ئومەمیەتدا کردووەتی چونکە میسر بەر لە سەد ساڵ تاکە وڵاتێکی عەرەب بوو سەرەتای چینی پرۆلیتاریای تێدا دەرکەوتبوو، پێ بە پێش لەگەڵ فراژیبوونی دەلکا بە خەباتی چینایەتیی خزمەتی

ئومەمییەت تاکو سەرجەمی ئەرك و زەحمەتی پرۆلیتاریای میسر لەو خزمەتەدا لە تێکرای ئەو ئەرکەی تێ پەڕاند کە هەموو پرۆلیتاریای عەرەبی دەرەوەی میسر بە خەرجی دا، ئنجا لە خەسارەتمەندی بەولاوە نەچووە دەفری ئەو هەموو ئەرك و زەحمەتەوە. سەیر لەوەدایە، ئەی خوێنەری کورد، کە وا ڕەنگە من تەنها کەسێك بم لە دوورەوە و بێ دەسەڵاتانە خەفەتی ماڵ کاولیی سەدان و هەزاران کرێکاری ڕەنجبەری هەناسەساردی قاهیرە و ئەسکەندەریە و (المحلة الكبرى)م خواردبێ لەو فیداکارییە بێ لزوومەی پێشکەشی ئومەمییەتیان دەکرد. کاشکی هەر نەبوایە یەك گوڵەگەنم لەو کێڵگە خوێناوییە زادی تێ گەڕابایە.. دەنکە زیوانێکیشی لێ شین نەبوو. صەلاح حافز لە گوتارەکەیدا شتێکی گرنگی دیکەش فەرامۆش دەکات، بەر لەوەی ئومەمییەت بڕمێت ئەگەر کەسێك گوتبای ڕۆژەك لە ڕۆژان ئەم ئینتەرناشناڵە لەبەر ناواقیعیەتێکی تێیدایە دەڕمێت سەدی وەك صەلاح حافز لە بەرەی شیوعیەتی ئەم جیهانە کابرایان دەدایە بەر هەزارویەك توهمەی نۆکەرایەتیی ئیستیعمار و بۆرجوازیەتی و کۆنەپەرستی و دوشمنایەتیی هەژاران. خۆ ئەگەر کەسێك گوتبای دەوڵەتە شیوعییەکان زووبەزوو دەست دەدەنە دوشمنایەتی ناوخۆیی، سەلاح حافز و سەدانی وەك ئەو دەیانگوت کابرا وڕێنە دەکا وەیا بەنگی کێشاوە وەیا هەر نەبێ پارەی وەرگرتووە، کەچی ئەگەر مرۆڤ چاوی خۆی لە ڕاستییە زلەکانی (Surplus Value زێدە نرخ) و تەناقوزی نێوان چینەکان نییە، مێژووش لە سەر تاکە بنچینەی مادە و سوود و زەرەر هەڵنەستاوە، بەرژەوەندیی قەومیش لەوانە نییە خێرا بەخێرا لە ژێر سێبەری چەند دروشمێکی تازەی ڕەگ دانەکوتاودا سپیپات ببێتەوە. گرێ و گاڵی بێ سەروبنی دنیا و بەرژەوەندی هەمەجۆری کۆن و تازەزاو و نەفسی مرۆڤی وەها چین لەسەر چین و تۆژاڵ تۆژاڵ بە هەزارویەك هۆ و هاندەر و پەکخەر و ڕاکێشەر تەفسیر ناکرێ، هەزارویەك ڕێگەی جوداجوداش بەشی ئەوە ناکات هەموو ئادەمیزادی تێڕا بڕوات، دە هەزار یاسا و نەزەرییە و پێشبینی و بیروڕا و فەلسەفەی لە یەك نەکردووش ناتوانێ هەموو جۆرە جموجووڵ و تێك هەڵقژان و ئاشتبوونەوە و ڕازیبوون و تۆران و ئازایی و ترسنۆکی و دوژمن نەوازی و دۆست ڕەنجاندن و چاکە و خراپە و پیاوەتی و نامەردی و چوونەپێش و پاشەکشە و ... هتد تێ بخوێننەوە، ئنجا ئەوانەی لە لا باس و ڕێکەوتدا دان بەو ڕاستییانەشدا دەهێنن دەیانەوێ پێت بسەلمێنن کە فەلسەفەکەی ئەوان بەشی هەموو شت دەکات و لێشی زیادە ئیتر هەر جارە کە فەلسەفەکەیان کورتی هێنا دێن

لـەبـەر یـەكـی دەكـێشنـەوە –وەك لاستـیك– وەیـا پـارچـەی زیـادی پێوە دەنێن – وەك گوریس– ... بەلای باوەڕی منەوە سەلاح حافز و هاوڕێكانی لە جیاتی ئەوەی بە دەم ئەو كەسانەدا بچنەوە كە لچك و لێو لە هەڵوەشانەوەی ئومەمیەت هەڵدێنن وەیا هێرش دەبەنە سەر چاولێكەریی شیوعیەتی ناوخۆیی لە شیوعیەتی دەرەوە، دەتوانن پەند لە نەگەیشتنەجێی بەڵێن و پێشبینییەكانی نەزەرییەی مادی وەربگرن بۆ ئەوەی شوێن هەنگاوی ئیمڕۆ و سبەینێیان باشتر ببینن چونكە دیارە ئەو تیشكانەی لەو نەزەرییەوە هەڵدەستنەوە باییی ڕوونكردنەوەی ئەم جیهانە نا مەحدوودە ناكات، كەواتە پێویستە ڕووناكاییی دیكە بهێننە سەر واقیع، ئیحتیمالی دووەم و سێیەمیش بخەنە پاڵ ئەو تاكە ئیحتیمالەی كە مادییەت دەیكاتە (حتمیة) و دەریش ناچێ. ئاشكرایە بەشێكی زۆری هەڵوەستی سەلاّح حافز زادەی داخستنی هۆش و نەفسی خۆیەتی بەرانبەر ئەو ڕاستییە ڕۆشنانەی كە لەگەڵ قودسییەتی باوەڕەكەی ڕێك ناكەون دەنا دەبوو لەگەڵ خـۆیـدا بـڵـێ: (یـا فـایـن! ئـومـەمـیـەت لـە جیـاتـی چـەسپـان هـەڵوەشایـەوە... دەوڵـەتـە شیوعییەكان بوون بە دوژمنی یەكتر... سۆڤیەت و یۆغسلافیا لەگەڵ هەبوونی هەموو پێداویستێكی هاریكاری و ڕێككەوتن و تێكگەیشتن و گونجانی بەرژەوەندا نەیانتوانی بگونجێن، چ جـایـی بـرادەر بـن... ئـنـجـا چۆن دەشێ لـەسەر تـاكـە بـنـجـی تـەمـاوی و خەیالاّویی (هاوڕێیەتی) چینی كرێكار خۆمان بەوە ئیقناع بكەین كە دەبێ كرێكاری مەكسیك و (نجع حمادی) ڕێیان هەبووبێ بەر لە ١٣٠ ساڵ لە یەك بزووتنەوەدا كۆ ببنەوە؟ كە سەرۆكی دوو دەوڵەتی شیوعی بە دەوری مێزی ڕازایەوە لەبەر شەوقی كارەبا و نیعمەتی كۆندیشندا بە هەموو زانین و فەلسەفە و تەجرەبە و بەرژەوەندی موشتەرەكی بەینیان لە یەكدی دەست بدەنە خەنجەر و دەمانچە، ئەدی بەر لە سەد و ئـەوەنـدە سالـە چـۆن دەشیـا (عـم دسوقـی) مـیسر و (مـیستـر سمـیث)ی لـەنـدەن و (گۆنزالێس)ی برازیل و (دیكران)ی ئەرمەنیا و (چاندرا)ی هند كە هەتا مردن یەكدی نابینن و هەتا قیامەت لە یەكدی ناگەن و كێشەی ژیان و زەرفی خۆیان و میللەتیان لە یەك ناكەن بە تەلیكس و تەلەفۆنیش (كە ئەوسا پەیدا نەبووبوون) قسەیان نەگاتە یەكتر، لە یەك بزووتنەوەدا كۆ ببنەوە؟ بانگەوازی ئیسلام بەر لە ١٣٠٠ ساڵ بە ٢٠ ساڵێك گەیشتە بەر گوێی قەیسەر و كیسرا تا ئەوەی هەردووكیانی كەڕ كرد كەچی ئەم بانگەوازەی كۆمیۆنیست مانیفێستۆ بە ١٠٠ساڵیش نەگەیشتە بەر گوێی عەمەلەی گەلێك لەم ئەرزە بەرینەی خودا هەرچەند لە چاو سەردەمی قەیسەر و كیسرا چەندین

هۆی بڵاوکردنەوە و تێگەیاندن پەیدا بووبوو، ئنجا بۆ دەبێ ئیسلامێك كە بەلای مـادیـیـەتـەوە ئـەفسانـەی ڕووتـە زووبـەزوو بـەڵێنـەکـانـی بگـەیـەنێتـە دی کـەچـی ئـەو مادییەتەی کە بەلای خۆیەوە هێوێنی ڕووناکی و ڕاستییە نەچێتە دڵی پرۆلیتاریای ئەو وڵاتە پێشکەوتووانەی کە دەبوو بە پێی دەقی نەزەرییەکە لە هەوەڵەوە ئەوان بتەنێتەوە و شۆڕشی سەرکەوتوویان پێ بگێڕێ؟ چەند سەیرە ڕێ هەبێ بۆ چین دوژمنـایەتیی سۆڤیەت بکات لەبەر بۆرە بەرژەوەندێکی کە ڕەچاوی دەکات ئەمما دەبێ عەمەلەی میسر هەمیشە بەدەنگ بێ لەسەر عەمەلەی بنی دنیا. کوا واقیعیەت لەو بە دەنگ هـاتنەدا؟ بۆچی دەرچوونی ئەلبانیا لە خەتی سیاسەتی سۆڤیەت ڕەوا بێ کەچی خـەریـکـبـوونـی عـەمـەلـەی میسر و عیراق بە بەرژەوەندی خۆیەوە دوور لە حیسابی بەرژەوەندی ئومەمیەت خیانەت بێ؟ بۆچی خەریکبوونی عەمەلە و ڕۆشنبیری میسر بە سەرێشەی گەلی بەرازیل ژیرانە و مەردانە و ناچاریش بێ کەچی گونجاندنی بەرژەوەندی خۆی لەگەڵ ئەو واقیعەی تێیدا دەژیت و پێشی ناوێرێت لادان و خیانەت بێ لە چارەنووسی پرۆلیتاریای جیهانی؟ چەند سەیرە حکومەتێکی شیوعی لەگەڵ ئەو هەموو بارە لە بارانەی هـاریکاری و هـاوڕێیی و هـاوهـەمووشتییەی کە لەبەر دەستیدا هەیە بۆ ڕێککەوتن لەگەڵ دەوڵەتێکی دیکەی شیوعی، هەر نەگونجێت و ڕێك نەکەوێت پێشی نەگوترێ لە ڕێگەلاداو و غەیانی پرۆلیتاریا و بە هەڵەداچوو، کەچی عەمەلەی مـیسر بـەو ڕۆژانـە کـەمـەی کـە گـوزەرانـی کـولـەمـەرگیی پێ دەگێڕێ دەبوو خۆی و ڕۆژانەکەی و بەرژەوەندکەی و ماڵ و منداڵەکەی بیەخێتە خەتەری تێچوون و گیران و لە برسان مردن لەپێناو ئەو ڕووداوەی لە ئوسترالیادا دەقەوما و نە دەستێکی ئەویشی تێدا بووە نە بە ڕەزامەندیی ئەو قەوماوە و نە بە ئەویش چارە دەکرێ و نە ماڵ کاولبوونی ئەویش دەبێتە ساڕێژکەری، نە ڕووسیا و ئەلبانیاش سوودێکی خۆیانی بەقوربان دەکەن؟ ئایا دوای موستەحیلبوونی برایەتیی دەوڵەتە شیوعییەکان ڕێم نییە (من کە سەلاح حافزم) لە واقیعیەتی بانگەوازی (کرێکارانی جیهان یەك بگرن) بپرسمەوە؟ بەڵێ دەزانم دەوڵەتە شیوعییە گەورەکان تا ئێستاش بایی سوودی خۆیان ڕێز لەو بانگەوازە دەگرن بەڵام ئایا ڕێم نییە مامڵەتێك لەگەڵ ئەو دەوڵەتە گەورانەدا بکەم و بڵێم، بانگەوازەکە بان چاو و سەرم، بەڵام عەمەلەی دنیا بەمەرجێك قوربانی بۆ بانگەوازەکە دەدەن کە ئێوەی خاوەن دەسەڵات نیوەی ئەو قوربانییە لە پێناو ڕێککەوتنی نێوان خۆتان بدەن خۆ هەر چاوپۆشییەکیش لە یەکدی بکەن بە ناوی

(سوودی گشتیی بزووتنەوەی شیوعی) بەر لە ئێمە بەچاکەی خۆتان دەگەڕێ، هەزاریەکی ئەو عەزابەش لەو ڕێککەوتنەتاندا نییە کە عەمەلەیەکی مەکسیکی بە ماڵ و ئازادی و بە گیانیشی لە پێناو بانگەوازەکەدا دەیکێشێت، ڕەنگە هیچ سوودێکیشی لێ وەرنەگرێت.

دەمێنێتەوە بگوترێ ئەو بانگەوازە ئەگەر بەو مەفهوومە ناواقیعیش بێ توانی جیهان بهەژێنێ و بزووتنەوەی کۆمیونیست پێش بیەخێت. لێرەدا دوو وەرامی گرینگ ئەم تێوەرێخە ڕەد دەکەنەوە:

یەکەم: هەموو ئەو بانگەوازانەی کە بە لای مادییەتەوە نادروست و ناپەسەند و پووچەڵن، ئەوانیش جیهانیان ورووژاندووە و پتریش لە مادییەت خەڵقیان بەدوا خۆیاندا هێناوە و بەردەوامتریش بوون. ئەگەر ئومەمییەت لە سەدەیەکدا هەڵوەشایەوە کەچی مەسیحیەت دوو هەزار ساڵە دەژیت. بوودایی لەویش کۆنترە... مسڵمانەتی ١٣٥٠ ساڵە دەگەشێتەوە، خۆ ئەم باوەڕانەش هیچیان بەلای مادییەتەوە لە ئەفسانەی ڕووت بەولاوە نین. ورووژاندنی خەڵق و ڕاکێشانیان خۆی لە خۆیدا نابێتە بەڵگەی ڕاستبوون و چاکبوونی ئەو شتەی دەیانورووژێنێ و ڕایان دەکێشێت، بگرە زۆر جاران لایەنی ناواقیعیەت و عاتیفە لە باوەڕ و بزووتنەوەدا دەبێتە هێزی ڕاکێشەر و ڕاپێچەکدەر لایەنی ڕاستی و دروستی و زانست و مەنتیق لە بانگەوازی دڵسۆز و ڕێنما دەبێتە هۆی ناحەزکردنی چونکە ئاپۆڕەی خەڵقەکە تێی ناگات و کێشانە و پێوانەیان لە گەڵیدا ناگونجێت. تۆ بێنە کۆبوونەوە بە چەند زانا و فەیلەسوفێك بکە لەسەر بیروڕاکانی (ابن سینا) بدوێن، دەهۆڵ و زوڕنایەکیش لەو ناوەدا بە دەنگ بهێنە وەیا شەڕاخیۆییەك ساز بدە بڕوانە ئاپۆڕەی خەڵق بۆ کام لا دەجمێت.

دووەم: ئەم بانگەوازە خەڵقی ورووژاند و دوایی زانیمان ناواقیعی بوو، بەڵام ڕێگە ڕاستەکەی بێ هەڵەیە و بێ ئەرکی نابەجێ نەکرایە شەقامەڕێی خەباتی عەمەلان تا بزانین بە چ سوودێکی گەورەی دەگەیاند و لە دەستبەتاڵیی دوارۆژیشی دەپاراستن. دەولیەی دووەم ڕیسوا کرا چونکە داوای کرد لە باوەڕ پێکراوەکانی کە هەر یەکە بە پێی زەرفی وڵاتی خەبات بکات تا بەلای شەڕی جیهانی یەکەم بەسەر دەچێ. ئایا ئەو داوایە چ خراپەیەکی تێدا بوو؟ کوێی هەڵە بوو؟ چۆن دەشێ کرێکارێکی فرەنسا هەر لە کولانەی دژایەتیی شەڕەوە وا بەڕاست بزانێ کە پیاوەتی و چاکە و نیشتیمانپەروەری و چینپەروەری لەوەدایە بەرانبەر سپای داگیرکەری ئەڵمان جووڵە نەکات! با ئەم

سپایە بکوژێت و ببڕێت و بسووتێنێت، حەدی چییە عەمەلەی خاوەن باوەڕ بهێنێتە سەر ڕێبازی بەرگری و بەرهەڵستی؟ ڕاستییەکەی عەمەلەی ئەوتۆیی باشترین سوختەی عیسا پێغەمبەر دەبێ کە ڕوومەتی بۆ زڵلەی ستەمکار ڕادەگری.

سەلاح حافز و هەزاران خۆبەختکەری وەك ئەویش هەم خۆیان دەحەسێننەوە هەم دوژمنی دەرەوە و ناوەوەش بێ تەئسیرتر دەکەن و هەم بزووتنەوەی نیشتیمانیی وڵاتەکەشیان لە تەنگ و چەڵەمەی بێ لزووم دەپارێزین، ئنجا بزووتنەوەی جیهانیش دژی داگیرکەر و ستەم و دزێوی و هەژاری بەرەوپێشتر دەبەن ئەگەر لەبەر ڕۆشناییی واقیعی وڵاتی خۆیان و بەرژەوەندی میللەتەکەیاندا هەنگاو هەڵێنن بێ ئەوەی بەشێکی زۆری خەباتەکەیان بە بۆرە تەئویلان کز و پووچەڵ بکەن بە ناوی گونجاندنی لەگەڵ خەباتی فلانە شوێن و فیسار کۆمەڵدا چونکە ئەگەر لەسەر خەتی ڕاست و بێ جینگڵی بەرژەوەندی میللەتەکەی بڕوات هەر لە خۆوە بێ فاك و فیك و گونجاندن و بۆرە تەئویل لەگەڵ یەکتردا دەگونجێت، خۆ ئەگەر گونجانیش نەبوو، وەك لە نێوان دەوڵەتە شیوعییەکاندا نییە، ئەوسا چارە نامێنێ لەوەدا کە بزووتنەوەی نیشتیمانی هەر وڵاتە بەلای وڵاتی خۆیدا دابڕێت نەك ببێتە محامیی بێگانە. سی ساڵ لەمەوبەر کە ناوچەی تریەستە کێشەی لەسەر پەیدا بوو لە نێوان یوگۆسلاڤیا و ئیتالیادا پارتی کۆمیونیستی ئیتالیا خۆی دایە پاڵ داخوازی حکومەتەکەی ئیتالیا هەرچەند ئەوسا یوغۆسلاڤیا لەگەڵ ڕووسیاش تێك نەچووبوو. هەڵبەت بزووتنەوەی نیشتمانی، چ بەرەو قەومایەتی چ بەرەو چینایەتی بێ، دەبێ وەك حیزبی شیوعیی ئیتالیا واقیعبین و ئازا بێ و خۆ بداتە پاڵ بەرژەوەندی میللەتەکەی نەخۆ ڕیسوا دەبێ. بێگومان حیزبی شیوعی ئیتالیاش کەلکی لێ دەبڕا ئەگەر لەو کێشەیەدا لایەنی بێگانەی بگرتایە، ئەوساش مەرحەبا و ئافەرینی دووربەدووری هەموو جیهان بارە کەوتووەکەی بۆ ڕاست نەدەکردەوە. خۆ ئەوەی ڕاستی بێ مەرحەبای دووربەدوور و ئافەرینی بێگانە لە دڵدانەوەی سەرزارەکی تێپەڕ ناکات. ئەگەر حیزبی شیوعیی ئیتالیا لە کێشەی تریەستەدا خۆی دۆڕاندبایە دەیەکی ئێستاکەی حورمەت نەدەگیرا نە لە لایەن دەوڵەتە شیوعییەکان و نە لە هیچ لایەنێکی دیکەوە، دەیەکی ئێستاکەشی پێ نەدەکرا لەنگەری سوودی جەماهیریی خۆی و ئەو بەرەیەی بڕوای پێی هەیە ڕابگرێ. بە داخەوە دوای ئەو تەجرەبە ڕابەرەی هەڵوەستی شیوعییەکانی ئیتالیا بزووتنەوەی شیوعیی وڵاتی عەرەب نەیتوانی لە کێشەی فەلەستین، لە زۆر مەسەلەی دیکەشدا،

بەپێی بەرژەوەندی خۆی و بیروڕای میللەتەکەی ڕابوەستێ، زەرەری کوشندەشی لەوەدا کرد تا ئەوەی لە هەندێ شاری گەورەی عەرەبدا بارەگایان بەرد باران کرا.

خولاسە، سەلاح حافز لەو قسانەیدا بە نیازی لەسەرخۆکردنەوە و پشتگیریکردن لەو کۆمەڵەی باوەڕی پێیان هەیە شریتەی فکرێکی پسۆك و پوایەوەی چەپ بەقاچاغ دەهێنێتە ناو هەرای بەینی بەرەی چەپ و ڕاستی میسر و زەرەری بێ لزوومی تێدا دەکات چ سوودیش بە هیچ شتێکی وەها ناگەیەنێ کە خۆی خۆشی دەوێت. من بێ ئەوەی بمەوێ لەسەر سەکۆی پەندیاری و ئامۆژگارییەوە خۆمی لێ بەدەنگ بهێنم، تەنیا لە گۆشەنیگای لایەنی سەلبیی هۆش و زاتی مرۆڤەوە دەڵێم ئەو جۆرە هەڵوەستەی سەلاح حافز کە دیفاعکردن لە بەرەی چەپی میسر دەبەستێتەوە بەو ڕووداوانەی دەرەوەی وڵاتی عەرەب کە بە کۆنە مەزهەبی ئومەمییەت دەبێ دیفاعی لێ بکرێ، نە پێوەندیی بەسوودی عەرەب و میسرەوە هەیە نە پێویستی خەباتی چینایەتی داوای دەکات، نە لە لایەن هەڵوەستی فکری و فەلسەفیشدا زادەی ڕووە ئیجابییەکەی زات و هۆشی بە سەهوو چووە. ئەو تەرزە کوتانەوەیەی کوێرەڕێی زێدە تەماویی کۆنە مێژووی بەئەسڵ هەڵە جۆرێکە لە دەروێشایەتیی لێڵ و تاریك هەرچەند نازیش بەواقیعیەت بکات و ئەوپەڕی چاوبەستەکێی زیرەکانەشی تێدا بەکار هاتبێت. هەتا نموونەی سەلبییەتی زات و هۆش لە مرۆڤی زیرەکدا دەربکەوێ پتر لە ناواقیعیبوونی ئەو دیاردە سەلبییە زیاد دەکات چونکە ئەگەر مرۆڤی کەمزان و نازیرەك نموونەی بەراوردکردنبێ دەشێ بگوترێ دیاردەکەی سەلبییەت هی نازیرەکی و کەم زانینەکەیە نەك هی زاتەکە و هۆشەکە، واتە ڕێ دەمێنێ بگوترێ هۆشی مرۆڤ خۆی لە خۆیدا بە بەریەوە نییە لایەنی سەلبیی هەبێ لە بەرانبەر لایەنە ئیجابییەکەیدا بەڵام هۆشی ناتەواو و زانینی کەم و کەسر خۆی بە شێوەی سەلبی دەنوێنێ، دیارە کە زیرەکی و زۆرزانی بەرەواژ بوون و هەڵەشەییی بەمرۆڤ کرد ئەو تەرزە تەئویلە لە خۆوە دەچێتەوە چونکە هەر دەمێنێتەوە سەلبییەتەکە کاری بەرەواژ بکات. بە هەمەحاڵ ئەوەی من لەم نووسینەدا دەوری هەڵدێم بەوەندە ئیسپات دەبێ کە لایەنی سەلبیی هۆش و زات بەدرێژاییی مێژوو و هەمیشە کات و لە هەموو جێگەیەکدا کاریگەر بووبێ، ئیتر لەبەر نازیرەکی و نەزانی بێ وەیا بە هۆی سروشتی هۆش و زات بێ (کە ئەمەیان بیروڕای منە و باوەڕی پێ دەکەم). لەگەڵ ئەمەشدا، بگرە بەهۆی ئەمەوە، ئەم دوو لایەنییە تا ماوەیەکی یەکجار درێژی دواڕۆژ بەردەوام دەبێ هەرچەند نەشتوانم

چۆنیەتیی ئەو بەردەوامبوونە و مەوداکەی و جۆری کارکردن لە کۆمەڵایەتیی لێرە بە دواوە دەستنیشان بکەم. زەحمەتی ئەو پێشبینییەش لە زۆربوونی هۆی پێشخەر و پەکخەری مرۆڤەوە دێت هەروەهاش لە کرانەوەی هەزاران مەیدانی زانست و هونەر و بیروباوەڕ و تێك هەڵقژان و ئاڵۆزکان و فەندی گێلکردن و خۆبەسەهووبردن و... هتد...ی ئەوتۆوە دێت کە پێشتر هەموویان داخراوبوون و بەمەشدا ژیانی مادی و مەعنەویی جاران کەمتر گرێیاوی و ئەرکدار بوو هەرچەند چاوکرایەوەش نەبوو. کەس نازانێ ئەو ڕۆژەی بۆمبای ئاتۆم دەکەوێتە دەست جەردە و نەفس نەخۆشان حاڵی مرۆڤایەتی چیی لێ دێت کە دەزانین هەر لەو کاتەشدا هەزاران دەردی قورسی ئیمڕۆکەی وەك کەم دەرامەدی و نەخۆشی و ناکۆکی و شەڕی فەلسەفان و قاتوقڕی ئەوسا گرانتر دەبێ. تا ئەوەندەی زیهنیش تێ بڕ دەکات پێ بە پێی ئاڵۆزکانی باری ژیان و ئەرکی بەڕێوەچوون و تەنگبوونەوەی مەیدانی گوزەران و کشتوکاڵ لەچاو زۆربوونی ژمارەی مرۆڤ و دەیان و سەدان کاریگەریی تەنگەتاوکەری دیکە لایەنی سەلبیی هۆش و زات پتر دەتوانێ وێرانکەر و تێکدەر و پەکخەر و کوژەر بێت. ئینجا ئەگەر لایەنە ئیجابییەکە هەنگاوی خێراتر و درێژتر هەڵنەهێنێ و هاریکاریی گشتی لە نێوان سەرلەبەری ئادەمیزاددا زیاد نەکات و بەپێی گرینگیی کارەکە لە چارەسەرکردندا ئازا و دڵسۆز نەبێ و خەتەری وێرانکارییەکە نەنیشێتە قەناعەتی ڕابەرەکانیەوە کەس ناتوانێ خەیاڵیش لە فرەوانیی جغزی ئەو بەڵایە بکاتەوە کە بەسەر مرۆڤدا دێت هەر لە دەست مرۆڤەکە خۆیەوە. لە تابلۆی هەڕەشەکانی دواڕۆژدا کێشەی ئێستاکەی نێوان کرێکار و سەرمایەدا دەبێتە گەپی منداڵان وەك کە لە زۆر باری ئێمڕۆکەشدا بێ بایەخ بووە. ئینجا کە لە نێوان ئەم دیمەنە زێدە ئاشکرایەی گیروگرفتی مرۆڤایەتیدا سەیری فێڵە زیرەکانەکەی سەلاح حافز دەکەم کە ڕێخۆشکەرەوەی ئیفلیجبوونی بەشێکی زێدە چالاکی دانیشتوانی میسرە بەدەست خۆم نییە لە شێوەی بەدیهیییەدا بەمرۆڤێکی سەلبیی دەبینم نەك هەڵەکردوو. بێ تەئسیرکردنی خۆی و هاوڕێکانی لە پێناو ئامانجێکی دوور لە واقیعییەت و پوایەوە جۆرێکە لە پەرستنی شەبەنگی وەهمی بەر چاوی دراویلکە کردوو، چەندیش زەحمەتە بۆ سەلاح و هاوڕێکانی بادەنەوە سەر ڕێبازێکی واقیعی بێ ئەوەی هەستی بەخۆ نازینیان بریندار بێت... کە لەم نووسینەدا باسی ئەو گروپەم کرد پێویستە بە هیوای چاکەیانەوە دوعاخوازییان لێ بکەم...

لێرەدا دەبێ شتێکی مەیلە و دەرەوەی لێکدانەوەکەم بدەمە بەر هەڵسەنگاندن، من کە دەڵێم هۆش و زاتی مرۆڤ لە سروشتیاندا دوو لایەنی سەلبی و ئیجابی هەیە ڕەنگە خەیاڵ بۆ ئەوە بڕوا کە ڕایەکەی منیش جۆرێك بێ لەو باوەڕەی کە یەکێکی وەکو زەردەشت بەر لە هەزاران ساڵ دەیگوتەوە بەوەدا کە باوەڕی بەڕووناکی و تاریکی و یەزدان و دێو هەبوو، بەڵام هەر نەختێك وردبوونەوە لە دەقی ئەو قسانە تێت دەگەیەنێ کە من سەلبییەت و ئیجابییەتەکە نادەمەوە دەرەوەی زات و هۆشی مرۆڤ وەك کە زەردەشت دوو هێزی چاکە و خراپەی (ڕووناکی و تاریکی) لە سەرەتای پەیدابوونی جیهانەوە، بەر لە پەیدابوونی مرۆڤ، تصور دەکرد و هەر یەکێك لەو دوو هێزەشی بە سەربەخۆ دەزانی. ئەمە لە لایەن زەردەشتەوە. لە لایەن زۆرینەی نووسەران و خاوەن ڕایانیشەوە، بەر لە من گوتوویانە زاتی مرۆڤ هێزی چاکە و هێزی خراپەی تێدایە بەڵام ئەوەی من بۆی دەچم بەلای کەمەوە دوو خاڵی گرنگ لەو قسانە و بیروڕایانەی جودا دەکەنەوە:

خاڵی یەکەم ئەوەیە کە نەمدیت هیچ کەسێکی من نووسینیانم خوێندبێتەوە باسی ترسی ماتیریالیزمی لە وەهمی (دوانەتی) هێنابێتەوە بە سەبەبی خۆدزینەوەی ماتیریالیزم لە دانهێنان بەدەوری سەربەخۆی هۆشی مرۆڤ لە گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا، ئنجا هیچ یەکێکیشیان بۆ ئەوە نەچووە کە دوانەتی هەر جارێك نییە بەڵکو دوو جارە. دوانەتیی لایەنی ئیجابی و دوانەتیی لایەنی سەلبیی هۆش، وەك دەشبینی دوانەتی سەلبییەتەکە لەگەڵ لایەنی ئیجابییەکەی خودی هۆش پەیدا دەبێ، کەچی دوانەتیی لایەنە ئیجابییەکە لە نێوان هۆش و مادەدا پەیدا دەبێ. هەر ئەم ڕاستییە وا دەکا کە لە زۆر باردا چەندێکی هۆش و مادە یەك تیشکی گونجان و ڕێك هاتنیش بدەنەوە تا ئەوەی بیری مادی دڵی خۆی بە یەکبوونی مادە و هۆش خۆش بکا، لە نکاو لایەنە سەلبییەکە قوت دەبێتەوە و دوانەتییەك دروست دەکا کە بیری مادی لێی هەڵدێ. یەك پەردەی ڕەشی سەلبییەتی هۆش لەوەدا خۆی دەتەنێتەوە کە دێت و لە جەرگەی حەقیقەتی دۆزرایەوەدا بە هۆی ڕسکاندنی دڵگەرمی و کوردە غیرەتی و لایەنگیری و دوژمنایەتی و بێ ئینسافی و تەعەسوب و ... هتد لە نەفسی مرۆڤدا یەك شەوەزەنگی گومڕایی و جەهالەت دەزێتەوە پەکی ڕاستییەکە و هەموو ڕووناکییەکەی دەخات. بە نموونە، ڕەنگە تۆیش بیستبێتت کە مرۆڤی غەزا کردوو لە پێناو قودسییەتی کردگاردا هاتووە منداڵی ناو بێشکەی بەرەی دوشمنی فەساد کردووە وەیا جەرگسۆزیی لە حەد

بەدەر بۆ چینایەتی کێشاوەتیەوە بۆ زەرەردان لە قەومایەتی وەیا شەیدابوون بۆ قەومایەتی بەلای ستەمی بێ ئامان و ساماندا چووەتەوە وەیا ڕەگ داکوتان لە زانستێکدا زاناکەی بەرەو چاوداخستن و خۆ کەرکردنەوە بردووە وەیا زانای مادی لە جیاتی خوا مادەی گەیاندووەتە ریزی خالق. لۆرد ئیمری لە یاداشتی خۆیدا دەنووسێ، لە دەوروبەری ١٩٠٠ ئەفسەرەکانی ئەوسای ئینگلیز لە باشووری ئەفریقادا لە دانیشتنێکی عادەتیی یانەی ئەفسەراندا وتووێژ دەهێننە سەر باسی گۆڕانی چەکی شەڕ و کزبوونەوەی دەوری (سوارە) بەرامبەر چەکی نوێ. دوو ئەفسەری گەنج (هێگ، فرێنچ) پشتگیرییەکی بێ مەنتیق لە دەوری سوارە دەکەن تاکو دڵگەرمییەکی وەها خەست سواری هەستیان دەبێ لێیان بوو بە (گرێی ئەسپ). دواتر لە شەڕی جیهانی یەکەمدا، بۆ بێ تالعیی بریتانیا، ئەم دوو ئەفسەرە یەك لە دوای یەك دەبنە سەرۆکی هێزی سوپای ئینگلیز و کرمی دڵی خۆیان بە فرەکردنی هێزی سوارە دەکوژن و ٧٠٠ هەزار ئەسپ دەکڕن و دەینێرن بۆ ناوچەی شەڕی فرەنسا. بە پێی قسەکانی ئێمری سوپای ئینگلیز لە پێناو ئەم پەرەپێدانەی چەکی (سوارە) کە باشترین و بەپۆزترین نیشانە بوون بۆ شەستیرەکانی سوپای ئەڵمان خەریك بوو بڕبڕەی پشتی بشکێت.. لەم تەرزە نموونانەی چەندێکی ئارەزوو بکەین دەتوانین لە ڕووداوی کۆن و نوێ شایەد بگرین، چی خستنمە بەرچاو بەسە بۆ ڕوونکردنەوەی بابەت.

خاڵی دووەم ئەوەیە کە کەسانێکی قسەشیان لە دوو هێزی پەسەند و بەدی نەفسی مرۆڤ کردووە نەهاتوون لایەنە ناپەسەندەکە بە کاریگەرێکی بنجیی چارەنووسی مرۆڤ لە قەڵەم بدەن بارتەقای لایەنی پەسەندی هێزی نەفس و هۆش. هەمیشە کۆمەڵایەتی و مێژوو لەبەر تیشکی لایەنە ئیجابییەکەدا شی کراوەتەوە وەك بڵێی لایەنە تاریکەکەی دەخلی بەسەر ڕووداوی گشتی و گەورەوە نەبووە. ئەوپەڕی بایەخ بەو لایەنە تاریکە درابێ ئەوە بووە کە گوتراوە لە مرۆڤدا جارێ غەریزە و سیفەتی حەیوانی هەر ماوە. لێرەشدا چەند تێبینییەك هەیە بۆچوونە بەرفرەوانەکەی من لەو تەرزە بۆچوونە بەرتەسکانە جودا دەکەنەوە:

١- ئەو نووسینانە بەزۆری مرۆڤی بێ تەرەف دڵ و دەروونی خۆی پێ کردوونەتەوە بێ ئەوەی بە هیچ جۆرە لێکدانەوەیەکی دیکەی مادیی و نامادی گرتبێ و لەو ناوەدا چەقەچەقێکی فکریی هەڵستاندبێ وەیا هەڵوەستێکی خۆی لە تەك هەڵوەستی دیکەدا نەقشبەستوو کردبێ، گەلێك جارانیش کە هاتوون غەریزەیان

کردووە بە بنەمای ناپەسەندییەکان پێوەندییان بەو دەورە سەلبییەی هۆشەوە نەماوە کە خزمایەتیی لەگەڵ غەریزە نییە و من لەم نووسینەدا دەیخەمە بەر ئاوێنەی بیرکردنەوەی مادیی تەقلیدی و دەمەویّ وەك کاریگەرێکی ناپەسەندی کۆمەڵایەتی و مێژوو بیترنجێنمە ناو ئەو کاریگەرانەی بەلای ماتیریالیزمەوە جەبر و مەنگەنەی کۆمەڵایەتین. غەریزەکان هی بەدیشیان تێدایە و هی باشیش، ڕەنگە بەشێکی ئەوان غەریزانەی لە ڕواڵەتیشدا بەدن بە لێکدانەوەی ورد بدرێنەوە بە لایەنی چاك وەك ئەوەی کە ئەگەر مرۆڤ مەیلی خۆهەڵدانەوە و خۆسەپاندنی تێدا زۆر کز بوایە ڕەنگ بوو بەشێکی بەرچاوی ئەو پێشکەوتنە گرنگانەی کە خەتەری کوشندەی تێدایە بۆ ئەوانەی تێیاندا خەریکن هەر ڕوونەدات. مرۆڤ ئەگەر هەر مام سەلامەتۆکە و دەستوپیّ سپیلکۆکە و سەرکزەڵۆکە بوویایە نەدەگەیشتە قوتبەکان و بنی دەریاکان و تاقی ئاسمانەکان و جەرگەی کارەبا و ئاتۆم، هەزاریەکی ئەو دۆزینەوە و داهێنانەشی پیّ نەدەکرا کە پەکیان لەسەر ئازایی و بەخۆ نازین و ڕێبڕکیّ و خاسیەتی ئەوتۆ کەوتووە.

٢- ئەو زانایانەی باسی نەفس و ناوەڕۆك و لەش و هەموو سەروبەری مرۆڤ بە شێوەی (تطبیقی- مختبری «ئەزمووگەیی») دەکەن لە هیچ ڕوویێکەوە خەریکبوونەکەیان سەر بە فکر و فەلسەفە و کۆمەڵایەتی -سیاسی- ئابووری و شەڕە دەندووکێی بیروڕا جوداکانی فەلسەفان ناگەیەنیّ، بە تەواوی وەك بابایەکی توێژینەوە لە ژیانی (هەنگ) دەکات.

لە نووسیناندا دیتوومە زانای نەفس بە جۆرێك مرۆڤ و ئیرادە و کردەوەکانی دەکاتەوە بە بەرهەمی ئالی و بیّ ئیرادە کەلکی کۆمەڵایەتیی پێوە نایەڵێت مەگەر ئەو کۆمەڵایەتییەی کە ئەویش بیّ ئیرادە و ئامانج بێت. ئنجا کە ئەمە وەها بیّ هەرگیز نۆرەی قسە لێوە کردن ناگاتە باسی دوانەتی Dualism وەیا هیچ لێکدانەوەیەکی دیکە.

٣- لێکدانەوەکەی من لایەنی سەلبی و ئیجابی لە هۆشی مرۆڤدا ناداتەوە بە دوو سەرچاوەی سەربەخۆ (وەك کە زەردەشت و ڕابەری دیکەش بۆی چوون) بەڵکو هەردوویان وەك دوو ڕووی یەك سکە تەماشا دەکات لە شیکردنەوەشدا دەرم بڕیوە کە سەلبییەتەکە لە سروشتی هۆش و قابیلیەتی لێکدانەوە هەڵدەقوڵێت کە دێت و تەفسیری هەڵە دادەنیّ بۆ ئەو دیاردانەی تێیان ناگات وەیا بایەخی زیاد بەو

شتانە دەدا کە زۆریان خەریك دەبێ وەیا چاکەی دوژمن بە خراپە لە قەڵەم دەدا... وەیا... تۆ سەرنج لە مرۆڤێك بگرە کە خوو بەشتێکەوە دەگرێ چۆن بۆی بێ ئۆقرە دەبێ و لە ئاستیدا خۆی پی ناگیرێ. خولاسە بەلای منەوە سەرچاوەی ڕۆشنایی و تاریکایی لە هۆش و پێزانینی مرۆڤدا یەك شتە نەك دوو، هەرچەند ئەنجامەکانیشیان تا بڵێی لە یەکدی جودان و هەرگیز یەکدی ناگرنەوە.

جوداوازیی دیکەش هەن بینینی من لە هی غەیری خۆم هەڵاوێرن بەڵام پێی ناوێ ریزیان کەم چونکە لە تێکڕای نووسینەکەدا دێنە بەر چاوی خوێنەر.

ئەگەر مرۆڤ هاتبایە وەك کە بۆ لایەنە پەسەند و سوود بەخشەکانی چالاکی و بنیاتنان و هەڵمەتبردن و دۆزینەوە و داهێنان و تێکڕای ئەو کارانەی مێژووی نووسراوی هەیە، لیستەیەکیشی بۆ لایەنی وێرانکاری و سووتاندن و کوشتن و تۆقاندن ڕێك خستبایە دەیزانی سەلبییەتی هۆش و زات چ نرخێکی زلی لێ ستاندووە. ماتیریالیستەکان و خەباتگێڕان بە تێکڕایی هەر ئەو زوڵمەی فیۆدال و بۆرجوازی و دەسدرێژکەر کردوویەتی لە نەخشەی مێژووی تۆمار دەکەن و دەیخوێننەوە بێ ئەوەی هیچ بەشێکی ئەو زوڵمە بدەنەوە بەلایەنی تاریکی هۆش و زات و دەستوورێك هەڵێنجن هەموو زوڵمێك بگرێتەوە، هەر بۆیەیە بەلای ئەو کارە بەدە وردیلانەدا ناچنەوە کە چەوسێنراوە بەدرێژاییی ڕۆژگار لە ژیانی ڕۆژانەیدا کردووەتی، تەنانەت لە وروژمی سوپای پاشایەك بۆ سەر وڵاتی دیکەدا ورد نابنەوە لەو ستەمە بێ لزوومانەی تاك تاکی سەربازی هێرشبەر کردوویەتی، خۆ ئەگەر ڕێ هەبێ لەوێشدا دەڵێن سەربازی زوڵمکردوو هی چینی چەوسایەوە نەبووە بەمەشدا هانا بۆ لای میتافیزیك دەبەنەوە چونکە سەربازی چەوسایەوە دەکەن بە فرشتە. من لەو حیسابەی لێرەدا دەیکەم تەنیا ئەو بەدایەتییەم مەبەستە کە هۆشی تاریك بە مرۆڤی کردووە نەك لە ڕێی زوڵمی پاتەوپاتی زیرەکانە و بەچاوی کراوەوە ڕووی داوە چونکە زوڵمی عادەتی ناچێتەوە بۆ لای سەلبیی هۆش. زاڵم بە زۆری ئاگەداری خۆیەتی چ دەکات و چۆن دادەبڕێت. ئەو زوڵمەی بەلای مرۆڤەوە خزمەتی ئامانجی (پیرۆز! ئاسمانی! بەرز!) دەکات ئەویان بۆ حیسابی سەلبیی هۆش دەگەڕێتەوە وەك کە جەزبەگرتوویەکی ئاین وەیا سیاسەت هەڵکوتێتە سەر بێ تاوانان و لە ناویان ببات و واش بزانێ لەوەدا خزمەتی غەیبی پیرۆز وەیا ئامانجی سیاسی مەردانە دەکات. لە نووسینێکی دیکەمدا شتێکی سەر بەم لایەنەم باس کردووە کە دەڵێ: کابرایەکی عەشرەتی چۆوە دێیەکەی و بەخەڵقەکەی

گوت: (لەو پەنا باسکەی پشت مالآن حەنەفیلکۆکەکم کوشت..) دیارە کابرا شافیعی بووە، مەبەستی خەڵقیش لە گێڕانەوەی حیکایەتۆکەکە بێ عەقڵی و گەمژەڵیی کابرا بووە کە بەلایەوە حەنەفیش هەر کافرە، خۆ ئەگەر کوژراوەکە مەجووسی وەیا هیندۆس وەیا گاور بوایە کەس گلەییی لە کابرای قاتڵ نەدەکرد. سەیری چۆن گومڕایی و تاریکاییی تویژ لە دوا تویژ بەسەر هۆشدا کەڵەکە دەکات.

بڕوات ببێ بۆ ماوەی سەدان ساڵ خوێنی عەشرەتێك بە لای جیرانەکەیەوە حەڵاڵ بووە، دیارە بە دوا خوێنەکەیدا ماڵ و نامووسیشی. کە دەوری عەشرەتگەریش بەسەر چوو وەیا تا ڕادەیەك تەعەسوبی ئاینی ڕەویەوە سەدویەك سەبەب و دەرگەی نوێ لە بابەتی تازە داهاتووی ئەم ڕۆژگارە لە حەڵاڵبوونی ڕۆح و ماڵ و هەموو شتێك بە ڕووی ئادەمیزاددا کرایەوە.

بڕوا دەکەم ژمارەی کوژراوی خەباتگێڕ بە دەستی خەباتگێڕی میللەتەکەی خۆی پتر بێ لە ژمارەی کوژراوی بڵباس بە دەستی مەنگوڕەوە. هەر لە بیرمە، ساڵی ١٩٦١ لە دەمی دەسەڵاتی عەبدولکەریم قاسمدا تازە هەرای کوردستانی خۆمان دەستی پێ کردبوو، گوێم لە چەپڕۆیەك بوو دەیگوت: بەفلآنەکەسم گوتووە پەلە مەکە لە ژن هێنان، هەر بەو نزیکانە بێوەژنی پارتییەکان زۆر دەبن ژنێکی کەم مەسرەف بهێنە. لە لایەن تاریکی و ڕووناکیی هۆشەوە ئەو زاڵمە هێرشبەرەی کە بە چاوی کراوەوە دەست بەسەر گیان و ماڵی خەڵقدا دەگرێ نەفسی بەدە بەڵام هۆشەکەی تاریك نییە، ڕەنگە ئەو ڕەش و ڕووتەی شەڕەکەی بۆ دەبەنەوە ئەوان هۆش تاریك بن ئنجا زاتەکەشیان یا بەدە یا چاك چونکە ڕەنگە بەشێك لەو سەربازانە وەك سەرۆکە خۆێنرێژەکەیان بە چاوی کراوەوە دەسدرێژی بکەن و بەمەدا نەچنە ڕیزی هۆش تاریکان بەڵام ڕەنگە بەشێکی دیکەیان وا تێ بگەن لەو کارە بەدەدا خزمەتی چاکە و مەردایەتی دەکەن، ئەمانە گومڕای تەواون. بیرکەرەوەی مادی کە ئەم ڕاستییە وردانە لە بیر خۆی دەباتەوە دێت سەرزارەکی موجامەلەیەکی ساردوسڕی هەژارانی پێ دەکات و ڕەنگە لە دوا ڕۆژیشدا کە خۆی لێیان بوو بەسەرۆك بەتەئویلی نادروست زمانی ڕەخنەگرتن و مەیلی ناڕەزامەندییان ببڕێت. من دەڵێم با ئێمە هۆش تاریك نەبین وەك ئەو کەرەوارانە، خراپەیەکی کردوویانە لە ژێر سەرەناوی (خراپە)دا بمێنێتەوە بەڵام مافی ڕەخنەگرتن و ڕازی نەبوونیشیان پێ بدەین هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە لە کتێبە پیرۆزەکانی شۆڕشگێڕایەتیدا ئەو ڕەش و ڕووتە خۆی خاوەن ماڵە ئیتر بۆ دەبێ

نەوێرێ لە ماڵی خۆیدا ڕەخنەگر و ناڕازی بێت سەرۆکەکەش هەر بە پێی مەزهەبی شۆڕشگێڕان خزمەتکاری ئەو ڕەش و ڕووتانەیە، ئنجا چۆن ڕەوایە خزمەتکار مافی زمان بڕینی گەورەی خۆی هەبێ؟ ئەم هەڵکەوتە ناڕێکەی نێوان بەرەی چەپ و شۆڕشی سەربەمادییەت کە (تناقض)ی بێ تەئویلی تێدایە لە بەشێکی کەمزان و درشتبینی پیاوە ئاینییەکانیش بەدەر دەداتەوە کە جارێکیان دەڵێن هاوڕێیانی پێغەمبەر (درووەی خوای لێ بێ) لە لایەن زانینەوە ژووررووی پلەی (مجتهد) و مەلا و فەیلەسووفە زلەکانەوەن، کە لێشیان بپرسیت ئەدی بۆچی لە بارەی زانستەکانی سەر بە سروشت و ئاسمان و شتی ئەوتۆییەوە لێیان نەبیستراوە شتێکیان ڕوون کردبێتەوە وەرامت دەدەنەوە دەڵێن لەو سەردەمانەدا هێشتا خەڵق لە لایەن زانستەوە ساوا بوون و دەرکی ئەو وردەکارییەیان نەدەکرد. بەو پێیە مجتەهیدیشن و ساواشن. قسەی سەرکیڵ چ لە پیاوی ماتیریالیستەوە بێ چ لە ئاینی دەکێشێتەوە سەر مەتەڵی (بانێکە و دوو هەوا).

زۆرینەی ئەو خاوەن بیروڕایانەی لە بارەی کۆمەڵایەتی و مرۆڤەوە دەدوێن وەها ڕادەنوێنن کە مرۆڤ لە هەر پلەیەکی شارستانەتیدا بێت بایی ئەو پلەیە لە چالاکی و زانین و هۆش تێ هەڵدەکشێت. من هەرچەند دەزانم دەبی جۆرە هاوئاهەنگییەك هەبێ لە نێوان زەرفی مادی و لایەنی هۆشەکی – مەعنەوی مرۆڤدا هەر نەبێ لەبەرئەوەی کە هۆش و مەعنەوییات تێکەڵ بەزەرفی مادی دەبن و تەفاعولی لەگەڵدا دەکەن دیسانەوە لەگەڵ ئەو قسە سافیلکەیە نیم کە ڕێم نادا خوردی بکەمەوە لە ڕایەکی گشتییەوە بۆ ئەو هەڵکەوت و هەڵوەستانەی کە واقیع پڕ دەکەنەوە. دەزانم دەبێ مرۆڤی سەدەی نۆزدەم لە هی پازدەم، بە عادەت، پێشکەوتووتر بێ هی ئەوروپاش لە هی قڕناقەی خۆمان هەڵکشاوتر بێ بەڵام دەبێ بشزانم کە ئەو مەیدانە بەرفراوانانەی لەبەر دەست و هەستی مرۆڤی سەدەی بیستەم و ئەوروپادایە لێیان دەوەشێتەوە پێویستییان بەپتری ژیری و زانین و زاتی ڕووناك و هۆشی بەبڕشت هەبێ لەوەی کە سەدەی بیستەم و ئەوروپا پێیان بەخشیوە. بەتەعبیرێکی دیکە، هەر دەڵێی مرۆڤ لە سەدەیەکدا پێویستی بەو پێشکەوتنە نەفسی و عەقلییە هەیە کە لە دوو سەدەدا پەیدای دەکات. ڕەنگە ئەگەر لە ساڵی ١٥٠٠ هۆش و گۆشی ١٨٠٠ی هەبوایە توانییای بەسەر گیروگرفت و تەنگ و چەڵەمەی ئەوسایدا زاڵ بێ، وەیا دانیشتوانی کوردستانی ساڵی ١٧٠٠ لەو ژیانە سادە و هەژارەیدا هۆش و گۆشی ئەوروپای ئەوسای هەبوایە باشتر

لەگەڵ بەرژەوەندی کۆمەڵایەتیی خۆی لەو واقیعە دواکەوتووەدا بەڕێوە بچێ و ئەو گرفتانەی لە ڕێیدا بوون بیانڕەوێنێتەوە. نموونەیەکی بچووك و بەرچاوی ئەو دیاردەیە لە تەجرەبەی خۆم و خۆتدا دەردەکەوێ، هەر جارەك کە لە تەمەنێکدا هەڵەی زل دەکەین و دوای چەند ساڵێك بەهۆشێکی کاملّتر تێی دەگەین، رەنگ بوو ئەگەر پێشتر ئەو هۆشەمان هەبوایە هەڵەکە نەکەین. هەر لەو دەمەشدا کە هەڵەی تەمەنێکی کۆن دەدۆزینەوە هەڵەی تازە بە تازە دەکەین کە ئەگەر هۆشی تەمەنێکی دواترمان هەبوایە نەیانکەین. لەم بارەیەوە چی لە ژیانی خۆم و خۆتدا دەیبینین لە نێوان کۆمەڵە جۆراوجۆرەکانی وەك حیزب و ڕێکخراو و دەوڵەتیشدا دێتەوە بەرچاو کە ئەوانیش وەك من و تۆ بەدرەنگە کاتەوە لە خەڵەتەکانیان دەگەن، وەك من و تۆش خەڵەتی تازە بابەت دەکەین کە نەکردنی پێویستی بە تێگەیشتنی چەندین ساڵی دوارۆژ هەیە.

ئەم دیاردەیە لە نێو گیانلەبەراندا دەرناکەوێ چونکە بەغەریزە نەگۆڕاوەکانیان مامڵەت لەگەڵ واقیع دەکەن لەبەر ئەمە ناتوانن بە غەریزەی سەد ساڵ دوای ئیمڕۆ لە هەڵەی ئیمڕۆکە ڕزگار ببن. لایەنی نامادیی مرۆڤ (مەبەست لە هۆش و نەفس و خاسیەتە جوداکەرەوەکانی مرۆڤە) وەك کەوی ناو قەفەسی لەش و دەوروبەرەکەی نییە. نامادییەتی مرۆڤ ئەگەر یەکسەر و ڕاستەوخۆ لە مادەوە هەڵقوڵیبێت بێ هیچ دەخلێکی هێزی غەیبی دیسانەوە لە هەردوو ڕووی سەلبی و ئیجابییەکەوە وەها بەرز و نزم و کەم و تاریك و ڕووناك دەبێ کە بەر هیچ ڕاستە حیسابێکی قەراردادەی دەوروبەری مادی ناکەوێت. مرۆڤ لێی دەوەشێتەوە لە پەروازی بەرەو ئیجابییەتدا ئەوەندە بەرز ببێتەوە یەکجار ژووررووی پلەی مادیی سەردەمی خۆی بکەوێتەوە، لەوانەیشە بەتاریکاییی لایەنی سەلبییەتدا بچێتە خوارێ لە تاریکستانی هەزاران ساڵە تێ پەڕێنێت. ئەمانە ڕاستیی ئەوتۆن لە خۆوە جلوە دەبەستن، بە دەوراندەوری نزیك و دووری خۆشتدا بنۆڕیت نموونەی بێ ئەژماری ڕاستییەکەت بۆ دەردەکەوێ بەڵام لە پەنا ئەم ڕاستییەدا یەك ڕاستیی دیکە هەیە هەتا بڵێی تاڵە، لە هەموو سەردەمێکدا ژمارەی نموونە تاریکەکان چەندین دەیان جار هێندەی نموونە ڕووناکەکانن جا ئەگەر لە جێگەیەکی وەك کوردستانی خۆماندا نموونەی جوان و پێشکەوتووی هۆشی (ڕووناکتر)ت دۆزییەوە سەدان نموونەی گومڕای هۆشی (تاریکتر) دەبینیت واش دەبێ خەڵقی هەرێمێك سەرلەبەریان هەڵپەڕکێ لە تەپڵی بنی جەهەندەمی گومڕاییدا دەکەن. لە کۆمەڵایەتیدا شەقامە ڕێیەکی ناوەندی هەیە ژیان و بەرژەوەندی پێدا تێ دەپەڕێ،

بەڵام بەولای سنوورە گەشەکەی ئەو شەقامەوە تاك و تەرایەکی نموونەی گەشتر هەیە (نموونە لە کوردان: ئەحمەدی خانی، ئیبنو ئادەم، حاجی قادر) پرشنگ بۆ مەودای دوورتر دەهاوێژن لەوەی ڕووناکاییی عادەتیی سەردەمەکە تێی بڕ دەکا، ئەمانەش نێوی (بلیمەت) یان لێ دەندرێ و دەگوترێ پێش ڕۆژگاری خۆیان کەوتوونەتەوە، بەمەندە ناولێنانەش حیسابیان دەپێچرێتەوە، بەولای سنوورە تاریکەکەی شەقامەکەوە ژمارەیەکی زۆری تاك و کۆمەڵی خەڵق لە شەوەزەنگی وەها ڕۆ چوون بەر لە خۆیان هەر خەڵق نەبووبوو. تاك تاکی مێشکی کراوە هەن چاویان دوورتر دەبینێ لە بینینی عادەتی سەردەمی خۆیان کۆمەڵەهای مێشکی تاریکیش هەن بەنابینایی ئەوتۆوە کوێر بۆتن هەرگیز دەوروبەری مادی لە خۆوە ناتوانێ بیتەنێتەوە، دەبێ لە هۆش و نەفسی تاریکەوە زەنەی کردبێ چونکە دەوروبەری بەعادەت شەقامە ناوەندییەکە دەرەخسێنێ کە وا چ پێوەندی بەو شەوەزەنگە ئەنگوستەچاوەوە نییە.

ژمارەی ئەو خەڵقەی بەڕێبازە ناوەندییەکەدا دەڕۆن هەمیشە زۆرتر بووە، گەلێکیش زۆرتر بووە، لە سەرجەمی زێدە پێشکەوتووەکان و زێدە پاشکەوتووەکان، ئەم ڕاستییەش وای کردووە بە درێژاییی ڕۆژگار جۆرە پارسەنگبوونێك هەبووبێ لە گوزەران و بەسەربردن و هەڵکردن و لە تێکڕاییی ژیانی کۆمەڵایەتیدا بەڵام زۆر بە داخەوە سەرلەبەری ئەو خەڵقە زۆرەی بە ڕێبازەکەدا تێپەڕ بووەتن کە هەر خۆشیان نوێنەر و خاوەندی بەرژەوەندی گشتی بوون، لەبەر خەریکبوونیان بە گوزەرانی عادەتیی نەگۆڕاو کە هیچ ئامانجێکی لە عادەت بەدەر خەلق ناکات بیریان لەوە نەکردووەتەوە، دەرفەتیشیان نەبووە، لە دەستیشیان نەهاتووە، خۆیان وەها ڕێك بیەخن بتوانن ڕێ لە پیاو خراپ و هەناوکرمێ و ستەمکار و گومڕایان ببڕنەوە. بەدەوری خۆتدا بنۆڕە دەبینیت بابای حەماڵ و سەرتاش و دارفرۆش و ئاشەوان و کاروانچی و زیندروو و کەبابچی خەریکن بەقەدەر حاڵ کەسبەکەیان بەرەوپێش ببەن و یەك دوو درهەم لە دەرامەدیان زیاد بکەن، نەدەزانن نەدەشتوانن بیر لە پێوەندییەکی ناوکۆییی ئەوتۆ بکەنەوە کە لە داو و تەپکە و فڕوفێڵی ستەمکار و تەماعکاریان بپارێزی. ئەوەی لەم سەیرکردن و تۆژینەوەیەی بەردەستدا دەیبینیت شتێکە بەر لە هەزارانساڵیش هەر دەتدیت، دوای ساڵەهای دیکەش دەیبینیت، ئەگەر ڕێگەت هەبوایە بیانبینیت. ئەمە حاڵی شەقامە ناوەندییەکەیە، بەڵام زۆر زۆر بەداخەوە فێڵباز و قۆڵبڕ و عەوام خەڵەتێن و ستەمکار بەپێچەوانەی ئاپۆرەی خەڵق دەزانن و دەتوانن

بەسەر شەپۆلی شەوەزەنگە لە عادەت بەدەرەکەدا بەرەو بەدترین ئامانجەکانیانەوە برۆن. بەدرێژاییی ڕۆژگار دەرفەت لەبەر مرۆڤی ناپەسەنددا هەبووە کە لایەنی تاریك و بەدی کۆمەلایەتی و مرۆڤایەتی بۆ ئەو ئامانجەی مەبەستیان بووە بەکار بهێنن بەئاسانیش بایی کاردروستایی خۆیان خەڵقیان پێ ئیقناع کراوە، ئیقناعکردنەکەش لەگەڵ ئەو کەسانەدا بووە کە خۆیان لە نێو شەوەزەنگەکەدا بوون وەیا بە سەر ڕۆخیەوە ڕاوەستاون چونکە ئەم دوو دەستەیە ئامادەتر و ئامادەن بۆ سەلماندنی ورێنە جڵەوخۆشیشن بۆ کاری بەد. ئەوانەی کە لە شەقامە ناوەندییەکەی کۆمەلایەتییەوە بۆ ناو تاریکەکە ڕاپێچەك دراون یا بەزەبری قەمچی بووە یا لە ڕێی پڕهەست و خوستی ئاینەوە سەرەتاتکەی هەڵخەڵەتێنانەیان بۆ ناو دڵ و دەروون کراوە. لەمەشدا بەراوردکردنی دوێنێ و ئەمڕۆ وا دەکات گلەیی نەچێتەوە سەر خەڵقی لێرە بەپێشەوە چونکە لەم سەردەمەدا خەڵقی وڵاتی پێشکەوتووش بەهۆی فرنداق و ئاین و ئۆینی سیاسییەوە فێڵی گەورەیان لێ دەکرێ لەوە هەر بگەڕێ کە تا ئێستەش فێڵبازی ڕێی ئاین تێروتەسەڵ و ڕێز لێ گیراوە، ئینجا بزانە لە بازاڕی پرۆپاگەندەی ئابووری — هەر لە سینەما هەتا ڕێسز هەتا مۆدێلی جلك، هەتا بوورسە، هەتا پێشانگەکان، هەتا کەیفگەی شەوانە... هەتا... هەتا — چ فەندی خلیسکێنەری ژیرانەی جادووگەرانە بەکار دێت و سەریش دەکەوێت. فێڵکردن لە خەڵقی شەقامە ناوەندییەکە بەرچاوە و بەرهەستە، گلەیی هەڵستاندنیش لەسەر ئامادەبوونی خەڵق بۆ فێڵ لێکران کارێکی بێ جێیە بەلام لە نوختەیەکی پڕ سفتوسۆوە بە دەست خۆم نییە گلەییان دەبەمەوە سەرێ. بۆچی فێڵباز بتوانێ خەڵق لە خشتە ببات بەلام دڵسۆز گوێگری نەبێ خۆفێڵەکە لەو کەسانە دەکرێ کە دڵسۆزەکە نین دڵسۆزەکەش بەرژەوەندی ئەوانی دەوێ و خۆیان بۆ بەخت دەکا؟ گوتم گلەییان دێتەوە سەرێ، ڕاستییەکەی گلەمەندییەکە هەر لە ڕێی بەراوردکردنی نێوان فێڵباز و دڵسۆزەوە هەڵدەستێ بەو مانایەی کە فێڵ و پەند وەك ڕەش و سپی لە یەکدی دوورن، بەزاهیر نەدەشیا فێڵەکە مەیدان بەپەندەکە چۆڵ بکا، لەوە بەولاوە دەزانم بابای فێڵ لێکراو بەئانقەست نایێ دژی بەرژەوەندی خۆی گوێ بۆ فێڵباز شل بکا. دیارە لە سروشتی کۆمەلایەتی و مرۆڤدا دیاردەی وەها بەسفتۆسۆ قابیلیەتی زەنەکردن و بەدەردانی هەیە گلەییکردنیش لە (سروشت) کاری عەقڵ نییە.

ئەو قسانەی دواییم ڕێم دەدەن گلەیییەکی گەورە لە بیریاری مادی بکەم: ئەو بیریارە مادییە زلانە لە لایێکەوە دێن بە بەژن و بالای گەلانی لێرە بەپێشەوە هەڵدەلێن

و مێژووی ڕابردووی لێ مارە دەکەن، وەك دەشزانین و تازە بەتازەش گوتمان، ڕەوتی کۆمەڵایەتی و مێژوو بەهۆی جموجووڵ و چالاکی و زانست و هونەری ئەو زێدە هەستیارانەوە بووە کە لە جەرگەی بەرەی مرۆڤایەتی پێ گەیشتوون و خەبتاون با لەو بینەشدا بەرژەوەندی خۆیانیان مەبەست بووبێت وەیاخود پێش بەرژەوەندی غەیری خۆیانیان خستبێتەوە، خۆ ئەگەر هاندەری بەرژەوەندی تایبەتی لە بەیندا نەبێ مرۆڤایەتی هەنگاوێك واوەی جانەوەریەوە نەدەهات چونکە یەکجار بەدرەنگەوە گیانی کۆمەڵدۆستی و خۆ لە پێناو کۆمەڵدا لە بیرکردن پەیدا دەبێ. ئەمە لە لایێکەوە، لە لایێکی دیکەوە بیریارە مادییەکان لەگەڵ ئەوەشدا کە دەڵێن تێپەڕینی مرۆڤایەتی بەو قۆناغە مێژووییانەدا کە پێیاندا تێ پەڕیوە و دیاردەی (چین)یان تێدا بووە شتێکی حەتمی بووە ئینجا هەر بادەدەنەوە سەر ئەو بەرە ناوەندییەی کە ڕەوڕەوەی مێژووی خستووەتە گەڕ و شارستانیەتیی بنیات ناوە و لە فرەنسەوە تێ کشیوە بۆ چین کوتاڵی بازرگانی ئاڵ و گۆڕ پێ کردووە و هونەر و زانست و فەلسەفە و ئەدەبی لێ هەڵقوڵیوە، کام توهمەی قورسە تێی دەگرن و کام قسەی بڕندەیە بۆی دادەبڕن و بە بەرپرسیاری بەشێکی زۆری تەنگوچەڵەمەی کۆمەڵایەتیی دادەنێن هەر دەڵێی ماکی دواکەوتوویی و مافخوراویی هەژاران بەرە ناوەندییەکە بووە تا ئەوەی لە ئەدەبیاتی شۆڕشگێڕانەی سەردەم بۆرجوازیەتی بووەتە عەیبی ئەو کەسەی وەپاڵی دەدرێ کەچی هیچ بەرەو چینێکی کۆمەڵ بەقەدەر ئەو بەرەیە حەزی بەئازادی و پێشکەوتن و هێمنایی و تەعمیر و پیشەسازی و زانست و هونەر و خۆشگوزەرانیی گشتی نەکردووە، ئەو حەزەشی لە سەرچاوەی بەرژەوەندی خۆیەوە زەنەی کردووە چونکە پتر لە هەژارێکی کەم بەرژەوەند کاری بەهێمنایی ڕێگەوبانان بووە لەبەر خاتری ئەو کاروان و باروبینگەی کە ماڵە بازرگانییەکەی پێ گوێزراوەتەوە و چۆل و بیابان و دەریای پێ بڕیوە. هەژار لە دەوروبەری نزیکی خۆیدا حەزی بە هێمنایی کردووە بەڵام نەیزانیوە و نەیتوانیوە چاو ببڕێتە حاڵ و باری وڵاتی دوور کە بەخەونیش نایگاتێ. کە ئەمە حاڵی هەژاران بووبێ دیارە هێمنایی هەرگیز لەگەڵ حاڵی جەنگخواز و جەردە و وێرانکەر نەگونجاوە کە هەر خۆیان ماکی شێواندنی هێمنایی بوون. رق هەڵگرتنی بێ جێ کە بیریاری مادی دەیکاتە هۆی دوشمنایەتی لەگەڵ بەرەی ناوەندی کۆندا هەر خۆیەتی لەم ڕۆژگارەشدا دەبێتەوە بنێشتۆکەی زاری خەباتگێڕان کە دێن بەوپەڕی بێباکی و بە لە خۆبایبوونەوەش یەخەگیری بەرەی ناوەندی دەبن و بێ سێ و دوو لێکردن

خەریکی ڕماندنی دەبن کەچی بەشی زۆری ئەو خەباتگێڕانە خۆیان لەو بەرەیەن، ڕەنگە خەباتەکەش بەئەرك و مەسرەفی ئەو بەرەیە بگێڕن. لێرەشدا بیریاری مادی ئەوەی لەبیر خۆی دەباتەوە کە پێشتر گوتبووی چینی نێوەڕاست لە قۆناغی پێش سۆشیالیزمدا پۆپی پێشکەوتنی کۆمەڵە هەتا ئەو چینە گەندەڵیش نەبێ و نەبێتە لەمپەر لەپێش هەنگاوی تطوردا ڕەوا نییە دەستدرێژیی لێ بکرێ لە لایەن شۆڕشگێڕانەوە، گەندەڵبوون و لەمپەربوونیشی سیحر و تەلەسمی ئەوتۆ نین تێی نەگەین چونکە منداڵیش خەریکە بزانێ ئەو بورجوازییەت و چینە ناوەندییەی کە گۆیا لە ژیانی پێشکەوتووی پیشەسازی و بازرگانی زل و بەرهەمی بەرفرەوان و پەرەسەندنی تەکنیکدا بە بەریانەوە هەیە لەمپەر بخەنە بەر ڕەوتی بەرەوپێشترچوون جارێ لە کاولگەی وڵاتی کورداندا شەبەنگ و سەرەتاشی پەیدا نەبووە، دەیان وڵاتی دیکەی وەك کوردستانیش هەر ئەو بێشکە کاول بووەیە کە هێشتە چینی بۆرجوازیی تێدا نەڕسکاوە چ جایی گەندەڵ بووبێ. لەگەڵ ئەمەشدا هەرچی –کوردی گوتەنی– کونی لە زاریدا بێ و زمان و قەڵەمی بگەڕێ لە تاقمی بیرکەرەوەی ماتیریالیست و شۆڕشگێڕ هاواریەتی بۆ لە ڕیشە دەرکێشانی ئەو چینە ناوەندییە. تۆ سەیری، بیروباوەڕێکی کە بیریاری مادی لە دەقی نەزەرییە و سەر ڕووی کاغەی نێو کتێبان نەخشەی کۆمەڵایەتی دەکێشێت و وەها دادەبڕێ کە چونکە سەرمایەداری جارێ خزمەتی کۆمەڵایەتی دەکات دەبێ چەپارە بدرێ لەو تەوژم و تینەی بەرەوپێشچوونی شۆڕش دەیداتەوە، ئا ئەو بیروڕایە هەر خۆی بێ تەئویل و چاوبەستەکێ و بەوپەڕی لەخۆڕازیبوونەوە بەر دەبێتە گیانی ئەو سەرمایەدارییەی کە جارێ پەیدا نەبووە. سەیریش لەوەدایە کە بیریارە مادییەکە و بەرەی شۆڕشگێڕ و کەرستەی خەباتەکە هەموو لەو بەرە ناوەندییە پەیدا بووە کەوا مردووزاد دەکرێ. بڕوام وایە ئەگەر بەچە و وەچەی ئەو بەرەیە –وەیا ئەو چینە– لە خۆوە نەکەونە گیانی بۆرجوازیەتە (جارێ نەڕسکاو و نەگوراو)ەکە کەسی ئەوتۆ لە دەرەوەی جغزی بەچە و وەچەکان پەیدا نابێ بیر لەو مردووزاد کردنە بکەنەوە. عەمەلە و فەلاح لە بارێکدا نین بتوانن فەلسەفە دانێن وەیا سەرۆکایەتیی شۆڕش و خەبات لە وێرانستانی کوردستان بگرنە دەست. گلەیی لەو بیریار و شۆڕشگێڕانە هەم لەوەدایە کە دژی هەموو بەرژەوەند و ڕەوابوون هەرا لەگەڵ دۆستدا دەنێنەوە هەم لەوەدا کە ئەوانیش وەك فێڵباز و قۆڵبڕ و شەعبەدەبازی دنیادۆست بەچاو فرمێسك دەبارێنن و بەدەستیش باخەڵ دەبڕن چونکە دەقی

نەزەرییەکەیان و کردەوەیان هێندەی فرمێسك باراندن و قوڵبڕین لە یەکدی دوورن. ئەم تەرزە ڕەفتارە جگە لە لایەنی وێرانکاریی یەکسەر و ڕاستەوخۆ زەرەرێکی گەورەش لە باوەڕ بەخۆکردن و بەخەڵقیش دەدات چونکە مرۆڤ هەرنەختێك سەرنج ڕاگرێ دەزانێ نووسینی ناو کتێبان و کردەوەی خەباتگێڕان لە یەکدی دوورن. ئەوەی ڕاستی بێ ئەگەر سەرکەوتنی بەرەی شۆڕشگێڕ پەکی لەسەر چاوبەستەکێکە و خەڵق شێواندنەکە و (بانێکە و دوو هەوا)کە کەوتبێ، مسڵمان گوتەنی، (انا للە...) فەتوا دەدەین بە پێی مەزهەبی سوودپەرستی کە دەڵێ گەیشتن بەئامانج بەر لە هەموو شتێکەوە دێت ئێمەش چاو لەو فاك و فیکە دەپۆشین بەڵام لێرەدا هەڵوەستی ئەو شۆڕشگێڕانە دوو جاران بەولای سوودپەرستییە تەقلیدییەکەوە دەڕوات. جارێکیان لەوەدا کە بە پێی هەل و مەرجی چاکە و خراپەی سوودپەرستی ناشێ براکوژی و دۆست خنکێنی بە سوود حیساب بکرێ. جاری دیکەشیان لەوەدا کە هیچ پەك لەسەر قسەی گۆڕی و فەلسەفە بەدرۆخستنەوە و لێ پاشگەزبوونەوە و زڕە تەئویل نەکەوتووە چونکە شۆڕشگێڕان کە خاوەن نەزەرییەن هەر خۆیان ئەو چینە پێك دێنن کە وا بە پێچەوانەی ڕاگەیاندنی نەزەریەکەیان دەیکوژن، بەتەواوی وەك ئەوەی دادپرس بڕیاری ئیعدامی خۆی بدات. شۆڕشگێڕانی بەرەی چەپی کورد نزیکی ٤٠ ساڵە خەریکی ئەو کارەن، لەو هەوڵەشدا حیساب دەکرێن بەدەست بەتاڵترین شۆڕشگێڕی جیهان چونکە لە دوو هۆی زێدە بێ ڕەزاوە لە سەرەتاوە ئیفلاسکردوون:

هۆی یەکەم ئەوەیە کە ڕماندنی چینێکی کۆمەڵایەتی بەندە بەدەسەڵات گرتنەدەست ئینجا لە حاڵ و باری کورددا لە کدوولەی تەریش ڕێگەی گەیشتن بەدەسەڵات و ڕماندنی بۆرجوازییەتی نەبووە چونکە جاریٚ بۆرجوازییەتی دەسەڵاتی نەبووە لێی بستێندرێ، هێزیشی نەبوو ڕێ لە کەس بگرێ.

هۆی دووەم ئەوەیە کەوا سەرەڕای نەزۆکبوونی ئەو ڕێگایە، بۆرجوازیەتی هەر پەیدا نەبووە تا بڕمێندرێ بەوەشدا مەعلووم دەکرێ خەباتی بەرەی چەپی کورد لە پێچەبەدەورە (حلقة مفرغة vicious circle)دا خۆی و خەڵقی دەخولاندەوە.

ساڵی ١٩٦٦ لە گۆڤارێکی ڕۆژاوادا لیستە ناوێکی شەریکەتە زلەکانی جیهانم خوێندەوە، لەو لیستەدا گەورەترین شەریکەت لە ساڵێکدا بایی ٢٣هەزار ملیۆن دۆلار شتومەکی فرۆشتبوو کە ئەوسا دەیکرد دە هێندەی داهاتی قەومیی هەموو عیراق، بگرە پتریش. هەر لە بیریشمە لە ساڵانی سییەکاندا خوێندمەوە مەعاشی ساڵانەی

کرێکارانی شەریکەی فۆرد ٧٠٠ ملیۆن دۆلار بوو کە ئەوسا دەیکرد ١٤٠ ملیۆن دینار، واتە ٣٠ هێندەی بۆدجەی حکومەتی عیراق لەو ساڵەدا... ئینجا ئەگەر ئەمانە نموونەی ئەو بۆرجوازییەتییە بن کە فکری مادی سەر بەئابووری لێی تۆقیوە و دەیەوێ مرۆڤایەتیی لێ ڕزگار بکا، خۆی بۆرجوازیەتی هەڵەبجە و ئاکرێ لەو ساڵە بەسەرچووانەدا کە شۆڕشگێڕی بەرەی چەپی کورد دەیەویست بیڕمێنێ جارێ پێی نەکرابوو تاکە یەك عارەبانە لە کارگەی پیشەسازی خۆی (کە تا ئێستەش وجودی نییە) پێشکێش بەکۆمەڵایەتیی کورد و عیراق بکا، بەشێکی بەرچاوی ئەو بۆرجوازییەتییەش لە ڕێی کوڕ و برا و خزمیانەوە بەشداری بزووتنەوەی قەومایەتی و چینایەتی بوون. من لەم نووسینەدا چ مەبەستم نییە بزانم ئایا ڕێ دەدرێ یا نادرێ بەچینی ناوەندی دەوری مێژوویی خۆی لە پێشکەوتندا ببینێ، عیراقی خۆشمان ئەوەندە دەوڵەمەندە دەتوانێ بەداهاتە تێروتەسەلەکەی ئەو کەموکوڕییەی لە تێبردنی بەرەی ناوەند پەیدا دەبێ دە جاران تێ بهێنێتەوە، لە لایەن باری شەخسیشەوە ڕەنگە نووسەران بەتێکڕایی پشکی ئابوورییان لە سۆشیالیزم پتر بێ نەك سەرمایەداری. من مەبەستم ئەوەیە لەبەر تیشکی لێکدانەوەی خۆم دەماری سەلبییەتی هۆش وەیا نەفس لە (تناقض)ی نێوان کردەوە و گوتەی بیریار و شۆڕشگێڕە مادییەکاندا بدۆزمەوە، ڕەنگە باشیشم دۆزیبێتەوە. تاریکاییی نەفس لەو (تناقض)ە بەوەدا دەردەکەوێ کە پەلەی زێدە بێ کات و بێ جێ لەو بیریارانەوە بۆ خنکاندنی سەرمایەیەکی نەزاو بەڵگەی حەز و شەهوەتی نەفسییانە نەك سوود و بەرژەوەندی گشتی وەیا پێداویستی نەزەرییە چونکە ئەو بەرژەوەندە گشتییە بەپێی نەزەرییە مادییەکەش جارێ لە پاراستنیی چینی ناوەندیدایە. هێشتا ئەو باوکەی لەسەر پشتی لانك کچە شیرەخۆرەکەی لە منداڵێکی شیرەخۆر مارە دەکات کەمتر ناواقیعیەتی بەکار هێناوە لەو شۆڕشگێڕەی کە دەیەوێ لە دایك نەزاو هەر لە منداڵدانی کۆمەڵایەتیدا بخنکێنێ. جا ئەگەر باوکەکە لە ڕێی باوکایەتییەوە سوودێکیشی بۆ خۆی ڕەچاو کردبێ هەر لێی دەسەلمێندرێ بڵێ نەختێکیشم بەرژەوەندی ساواکەم ڕەچاو کردووە، بەڵام ئەم شۆڕشگێڕ و بیریارە مادییەی کە دەیەویست لە پێش ناوەڕاستی ئەم سەدەیەدا چینی ناوەندی نەزاوی کورد مردووزاد بکا دەبێ بۆ تاکە حەزی بیژۆکی خۆی تەقڵەی وەها بەواقیع و نەزەرییەشەوە لێ بدا. ئەمە لایەنی تاریکاییی نەفس لە تەناقوزەکەدا.

لایەنی تاریکاییی هۆشیش لەو تەناقوزەدا ئەوەیە کە بەهۆی دزەی حەز و شەهوەت

بۆ ناو نەفسی شۆڕشگێڕەکە چاوی هۆشی کوێر دەبێ لە دیتنی مومکین نەبوونی گەیشتن بەئامانجی ئەو حەز و شەهوەتە. ئەو شۆڕشگێڕە لە پێشەکییەکانی فەلسەفەکەیدا مەرجی وەهای هەیە بۆ پێکهاتنی زەرفی شۆڕش و گەیشتنی پرۆلیتاریا بەحوکم کە هیچی لە زەرفی وڵاتی وەك کوردستاندا نەهاتبووە دی کەچی لە پشت چاویلکەی نەفسە برسییەکەیەوە وەها سەیری واقیعی دەکرد هەر دەتگوت بەولای پێویستەوە زەرفی شۆڕشی تێدا پەیدا بووە. ئەم تەرزە بەسەهووچوونە وەك بەسەهووچوونەکەی پرسیاری حیساب نییە کە بە چاوپێدا گێڕانەوە سەهوەکەی تێدا دەدۆزرێتەوە چونکە لێرەدا تێکەڵبوونی حەزی نەفس لەگەڵ لێکدانەوە وەهای کردووە سەهووەکە ببێتە (خۆبەسەهووبردن) ئینجا سەهووی حیساب ناکێشێتەوە بۆ دڵگەرمی و هەڵپە و بەستن و کوشتن بەپێچەوانەی هەوڵی تێکدانی ڕێژیمێکی سەرلەبەر کە لە هەوەڵ هەنگاوەوە بریتییە لە هەرا و نمایشت و دروشم و قەپوقیڕ کە وا خێرابەخێرا شەقڵی هەڵپە و کڵپە لە دەروون و هەست و نەستی جەماهیرەکەی جێگیر دەکات و لای سافیلکان دەبێتەوە بەجەزبەگرتن و (طقوس) و تاریکستانە مێژووکردەکەی کە فکری مادی بەلای خۆیەوە خەریکە گۆیا دەیڕوێنێتەوە. دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر نووسینی لینین هەیە دەڵێ سەرکەوتنی شۆڕش بەندە بەدوو مەرجەوە: یەکیان ڕوودانێکی ئەوتۆیە بەردەوامبوونی میللەت لەسەر حاڵ و باری کۆن بکاتە نامومکین، دووەمیان پەککەوتنی دەسەڵاتی حکومەتە بەرانبەر ئەو ڕووداوە. ئەم قسەیەی لینین وێنەکێشانی تەجرەبەی خۆیەتی بەڵام ڕەنگێکی تۆخی گشتیبوونیشی پێوەیە چونکە دیارە نە میللەتی سەرکزەڵە دەتوانێ شۆڕش بکا، چ جایی تێیدا سەربکەوێ، نە حکومەتیش کۆڵ دەدا ئەگەر پەکی نەیەخرێ و بێ دەسەڵات نەکرێ، ئەمەش هێندەی بەدیهییە ئاشکرایە و لێی دەوەشێتەوە لغاوێکی وەستێنەر بهاوێتە زاری ئەو حەز و تەمایانەی دەیانەوێ بۆ خاتری خۆیان خێرایی بکەن لە هەموارکردنی ڕێی شۆڕش با بەشێوەیەکی ڕووکەشانەش بێ... بەهەمە حاڵ دڵنیام لەوەدا کە هەر کەسێك و هەر کۆمەڵێك و حیزبێك لەو وڵاتانەی جارێ شۆڕشیان تێدا بەرپا نەبووە ئەگەر بۆی بلوێ خەڵق بەرەو شۆڕش ببات هەرگیز لە سەر پەندەکەی لینین و زەرفی واقیع پەکی نایەخێت و مل لێ دەنێ با نیوەی وڵاتیشی بەخۆڕایی تێدا کاول بێ.

لەم ڕۆژگارەدا هەروەك زەرفی شۆڕش لە جاران زووتر ساز دەبێ دەروازەی بەهەڵەداچوونیش کراوەتر بووە لە چاو ڕۆژگارانی کۆن، هۆی ئەم ڕاستییەش زۆرن

بەڵام دوانی لێ باس دەکەم:

یەکەمیان ئەوەیە بیریار و سەرپەرشتی بزووتنەوەی ئەم سەردەمە ڕووبەڕووی واقیعێکی یەکجار ئاڵۆزکاوتر بووە لە واقیعی کۆن چ لە ڕووی تەنگوچەڵەمەی ژیان و گوزەرانەوە بێ و چ لە ڕووی زۆربوونی جۆری ناو وڵات بێ و چ لە ڕووی مامڵەتکردنی بێ لەگەڵ ئەو هێزە دەرەکییانەی دەتوانن دەست بخەنە کاروباری شۆڕش و تێکڕای واقیعی ناوەوە.

دووەمیان ئەوەیە کە لە حاڵی بە هەڵەدا چوونی بزووتنەوە، هێزی دەرەوەی وەها هەیە بۆ سوودی خۆی یاریدەی بەردەوامبوونی لایەنە بەهەڵەداچووەکە بدات و لە زۆر باردا یارمەتییەکە ببێتەوە پارسەنگی هەڵەکە و سەرپۆشی عەیبەکانی. لەو تەرزە حاڵەتەدا هێزە دەرەکییەکە لە یاریدەدانی هەڵەدا (هۆش تاریك) نییە چونکە هەڵەکردووەکەی بۆ دەبێتە بەردەبازی پەڕینەوەی بەرەو بەرژەوەند. بەڵام هێزە هەڵەکردووەکە بەهەموو کێشانە و پێوانەیەك هۆش تاریك و گومڕایە چونکە (هەڵە) خۆی لە خۆیدا سەرناکەوێ، یاریدەی دەرەکیش هەر ئەوەندە سوودە بەهەڵەکردوو دەگەیەنێ کە بەکەلکی خۆی دێت هەر کاتێکیش یاریدەدەر بەنیازی خۆی گەیشت یاریدە دەکێشێتەوە و دەماری هەڵەکردووەکە هەڵدەبڕێتەوە. ئێمە لە سەردەمێکدا دەژین ڕۆژ بەڕۆژ بەرەو سەختی و ئاڵۆزی و چەڵەمەی تێك هەڵکێش دەچێت و ژیان و گوزەران و هێمنی تێدا وەزەحمەتتر دەکەوێ، هەر بەو پێیەش بەهەڵەدا چوون ئاسانتر دەبێ چونکە هەڵگرتنەوەی باریکە ڕێگەی ڕاست لە نێوان چەندین شەقامەڕێی چەوتدا ئەستەمتر دەبێ، ئەنجامی هەڵەش قورستر دەکەوێ. بۆیە لە پێویست پێویستترە ڕابەرەکان و بیریارەکان بەهۆشی بڕندەتر و چاوی بیناتر و نەفسی هەستیارتر و دڵی دابینتر و هەناسەی درێژتر ئاپۆرەی خەڵق بەرەو خەباتەوە ببەن. ساڵی ١٩٦٠ لە گوتارێکی عەرەبیمدا ئەمەم نووسیوە قسەشم ڕووی لە کورد و عەرەب بوو: (والتأريخ الذي حمل أجنة الأخاء بين الشعبين يفضى بالأمانة الى حاضر راهن انبعثت نذره تصرخ في سمع العرب والأكراد بالتحذير من مغبة التفرق والشقاق فما كان بالأمس من قبيل الخطر الأعمى يصيب الشعوب على خبط العشواء أصبح اليوم يقنن ويشرع وتأتى عليه المدارس بالتوجيه والتبشير وتمد به الدول، كأذرع الأخطبوط، يداً من ورائها اساطيل البحر والبر والجو تصيب من الضحية مقاتل صعبة الشفاء). واش دەزانم لە هیچ نوختە و پیت و وشە و ڕستەیەی ئەو قسانەمدا بەسەهوو نەچووبووم،

بێ تەئسیربوونی ئەو قسانەش منی تێدا بەرپەرس نیم، بەرپرسی من لەوەدا دەبوو قسەکانم بشاردایەوە.

لێرەدا حەز دەکەم قسەیەکەی باوکم بۆ خوێنەر بگێڕمەوە کەوا بەر لە ٤٥ ساڵ پتر لێم بیستووە و گەش گەش لە بیرم ماوە: کتێبێکی بەدیاری بۆ هات لە دۆستێکەوە باسی ئاشتیخوازیی (بهاءالله)ی تێدا بوو بە (رسول السلام – پێغەمبەری ئاشتی) ناوی دەهێنا. باوکم لە پەراوێزی پەرەیەکی کتێبەکە شتێکی لەم مەعنایەدا نووسی: تا ئێستا دوو (رسول السلام) هاتوون یەکەمیان عیسا پێغەمبەر ئەوی دیکەشیان بەپێی ئەم کتێبە (بهاء الله)یە. ئەگەر حیسابی ئەو کوشتارانە بکەین کە لە هاتنی عیساوە تا هاتنی بەهائوڵڵا ڕوویان داوە پتر دەردەچێ لە تێکڕای کوشتاری پێش عیسادا. لە هاتنی بەهائوڵلاشەوە تا دەرچوونی ئەم کتێبە هێندە خوێن ڕژاوە پتر لە سەرپاکی ئەو خوێنانەی پێشتر ڕژابوون. ئەمەیە داهاتی ئادەمیزاد لە خێر و خۆشیی پێغەمبەرانی ئاشتی. دوای نووسینی پەراوێزەکە بەقسە گوتی: ئەوانەی بەتەمان بەو زووانە فرتەنەی سروشت و هەرای نێوان ئادەمیزاد دامرکێت خەیاڵی خاو بەدڵی خۆیاندا دەهێنن چونکە جارێ (طبیعة)یش و ئادەمیزادیش فرکە دەمارانیان زۆر بەتوندی هەڵداوێت و گەلێکی ماوە ئادەمی بگاتە ئەو حەسانەوەیەی پێغەمبەرانی ئاشتی، ڕابەرانی اجتماع لێی دەکەن بەموژدە.

وەك دیارە قسەکانی باوکم لە جەرگەی ڕاستی و پەرۆشەوە هەڵقوڵیوەتن، لە لێکدانەوەی بەبنج و بنەماشەوە پرشنگیان داوەتەوە. بەڕواڵەت زۆربەی ئەو کەسانەی قسەی خۆشکەڵە بەعالەم ڕادەگەیەنن لەگەڵ بیروڕاکەی باوکم نارۆن، بەلام ئەوانە هەر خۆیان لە کردەوەدا یارمەتیی دوورکەوتنەوەی ڕۆژی حەسانەوە دەدەن هەندێکیشیان بەدڵی خاوێنەوە یارمەتییەکە دەدەن، ئەمانەش خاوەنی نەفسی پاك و هۆشی تاریکن. هی وەهاشیان تێدایە بەچاوی کراوەوە کارەکە دەکا. ئەم تەرزە کەسە نەفسی بەدە و هۆشی ڕووناکە. قسەشمان ناگەیەنینە ئەوانەی نەفس بەد و هۆش تاریکن چونکە لە حیساب بەدەرن. لە نێوان ئەو سێ تاقمەدا مرۆڤی سەرنجدەر داغی ئەو کەسانە دەخوا کە بەناوی ئاشتی و برایەتیی نێوان گەلانیش ئاژاوەی ناپەسەند دەنێنەوە، بەداخەوە قسەشیان دەبیسترێ و ڕێزیشی لێ دەندرێ.

لە بارەی ئەو چینە ناوەندییەی کە بیری مادی لە رووی کاغەز پشتگیریی لێ دەکا و شۆڕشگێڕەکانیشی لە کردەوەدا دەیرەمێنن شتێکی دیکەی گرینگ ماوە کە بەتوندی

لەسەری دەکاتەوە و شافاعەتی لێ دەکا هەرچەند پرشنگی ئەو شتەش لە دەرەوەی چینە ناوەندییەکەوە بەرەو پیری لێکدانەوەمانەوە دێ. بیرپار و شۆڕشگێڕی مادی دوای ئەوەی بەدەسەڵات دەگا و سەندەڵیی حوکم لە بنیدا دەچەسپێ خۆی لە بارێکدا دەبینێتەوە کە مانەوەی خۆی و تاقمەکەی لە پتەوتر کردنی ئەو شەقامەڕێیە ناوەندییەوە دێ کە بەدرێژبوونەوەی تەمەنی شۆڕش لەنگەر بەکۆمەڵایەتیی نوێ بابەت دەبەستێ و بەرەو پێشیەوە دەبا، ئەوسا بیریارە مادییەکە شەڕ لەگەڵ دوو تاقمدا دەکا: تاقمێکیان کۆنەپەرستی پاشماوەی کۆمەڵایەتیی کۆن. دووەمیان شۆڕشگێڕی چوست و چالاك کە داوای شۆڕشی پتر دەکا. من لەم حاڵەدا لایەنگیری ئەو بیریارە مادییەم کە دەیەوێ لەنگەر بەکۆمەڵایەتیی تازە ببەستێ بەڵام دوو مەرجم هەیە.

مەرجی یەکەم، بەزیادەوە بەرهەڵستی لە نوێخوازی ناو شۆڕش نەکا چونکە ئەوسا هەر خۆی دەبێتەوە بەو لەمپەرە کۆنەی کە زووتر پەنگاوی بەخورگەی کۆمەڵایەتی دەدایەوە. لێرەدا، کێشانە و پێوانەی تاقیکردنەوەی دڵ و دەروونی بیریارەکە ئەوەیە ئایا لەم بەرهەڵستیکردنەی لە چالاکیی نوێخواز تا چ ڕادەیەك عەرشی خۆی پتەوتر دەکا. ئەگەر پتەوترکردنی ئەو عەرشە لە بەرهەڵستییەکەدا نەبوو ڕووبەڕووی دوو ئیحتمال دەبین:

أ- ڕەنگە بیریارەکە دڵسۆز بێ نوێخوازەکەش تیژڕۆی چەپڕۆ.

ب- ڕەنگە بیریارەکە بەپێی هەلومەرجی تازە بابەتی شۆڕش هۆش تاریك بێ و کەلکی سەرۆکایەتی و ڕابەرایەتی پێوە نەمابێ.

مەرجی دووەم، بەو چاوەی کە سەیری شەقامەڕێی ناو شۆڕشی پێ دەکا سەیرێکی هەڵوەستی ئەو بەرە خەباتگێڕە بکا کە بەر لە شۆڕش دەستی دەپاراست لە ڕماندنی بێ لزووم و بێ جێی چینی ناوەندی کۆن.

لەم شیکردنەوەیەی چەند دێری دوایدا بۆت روون دەبێتەوە کە شەقامەڕێی بەرژەوەندی کۆمەڵایەتی بەپێی سروشتی خودی کۆمەڵایەتییەکە لە ناوەنددایە نەك لەم پەڕ و ئەوپەڕدا، ئەم ڕاستییەش بەر لە شۆڕش و دوای شۆڕش هەر بەردەوامە و بەسەر ناچێ تا ئەوەی نووسەرێکی وەکو (جۆرج ئۆرێل لە چیرۆکەکەی Animal Farm)دا وەها دادەبڕێ کە سەرۆکایەتیی نوێی شۆڕش لە ئەنجامدا دەبێتەوە سەرۆکایەتیەکەی بەر لە شۆڕش. من لەگەڵ ئەم ڕایەدا نیم چونکە مومکین نییە دوای

ڕماندنی خانوویەك هەر بەکەرەستەی داروپەردووی ئەو خانووە سەرلەنوێ خانووەکە وەکو خۆی دروست ببێتەوە، هەرچەند دەشێ سەرۆکایەتیی نوێ لە حاڵ و باری نوێدا هەموو ئەو شێواز و ئامێری لەسەرخۆ کردنەوەیە بەکار بهێنێ کە تاقمی دەسەڵاتداری پێش شۆڕش بەکاری دەهێنا. بەهەمەحاڵ چوونەوە ناو قەپێلکی کۆن هێندەی گەڕانەوەی پەپوولە بۆ ناو قۆزاغە ئەستەمە. تا ڕادەیەك گەڕانەوەی حاڵ و باری کۆن بەتێشکانی شۆڕش دەبێ نەك بەپاشەکشەی شۆڕش، تێشکانیش ڕێی گەڕانەوە بۆ ڕابردووی لەناوچوو نادا.

کەسێك بیەوێ لە باری ئێستاکە و ڕابردووی سوود و زیانی مرۆڤ بگا بەر لە هەموو شتێك دەبێ سینەی فەڕاح بکا بۆ لێکدانەوەی ورد و بێ تەرەفانە ئنجا بتوانێ نەخشەیەك بکێشێ بۆ ئەو سوود و زیانە و سەرکەوتن و تێشکانەی کە مرۆڤ بەدرێژاییی ڕۆژگار دیوەتی لەوەشدا پشکی هەموو کاریگەرێك لە چاکە و خراپە دیاری بکا و کاریگەرەکەی تێدا بەخاوەن بزانێ نەك پشکەکەی بنبوو بکا وەیا لێی بدزێتەوە بۆ لایەنێکی کە مەبەستیەتی. جا ئەگەر ئەمەی کرد، بێگومان، جۆرە ترسێکی لێ دەنیشێ کە دەبینێ پشکی کاریگەرە سەلبییەکەی هۆش یەکجار لەوە پترە کە بە خایاڵیدا هاتووە، ڕەهابوونیش لە دەست ئەو سەلبیتەتە یەکجار زەحمەتترە لەوەی ناوناوە لە نووسینی لابەلاییدا دەیخوێنێتەوە کە باسی بەسەرچوونی نەزانی و پاشکەوتن دەکا. من ناتوانم هەموو ئەو ڕووپەڕە کۆن و نوێیانەت بۆ هەڵدەمەوە کە تێشکانی مرۆڤ بە دەست سەلبییەتی هۆشەوە دەخوێننەوە چونکە بەشێکی زۆری ئەو ڕووپەڕانە هەر لە کردەوەی تاك دەگرێتەوە، کە هەرگیز تۆمار ناکرێ، تا کردەوەی گەل کە ئەویش هەر هەرا زلەکانی دەنگ دەدەنەوە، هەر لە وردە خەیاڵی جنۆکاویشەوە دەخوێنێتەوە تا گەلێك لەو بیروباوەڕانەی بۆ ماوەی سەدان ساڵ و ڕۆژگارەها بەلای ملیۆنانی خەڵقەوە ڕێز لێگیراو بووە، ئنجا ئەو تەمومژ و تاریکاییەش دەبێ دەور بکەمەوە کە لەسەر چاوەی ڕوونەوە بە ئەسڵ تیشکی گەش بووە بەڵام بەناو دەروون و مێشکی لێڵ بوویەوەدا گۆڕاوە بە تاریکایی... ئنجا ئەو شەڕ و وێرانکارییانەی باوەڕی پووچەڵ لە نێوان دەوڵەتان و عەشرەتان و خەڵقی سەر بە مەزهەبی جودادا هەڵی گیرساندووە.. ئنجا حیسابی ئەوەش بکەم کە تا چ ڕادەیەك دەشێ سەلبییەتەکە لە دوا ڕۆژدا ببێتە هۆی خەسارەتی گەورەتر و کوشندەتر لەوەی تا ئێستا مرۆڤ لە خۆی داوە. ئەم نەخشەکێشانە و وردە حیسابانە هەرچەند دەشێ بەکاوە خۆوە بشکرێن بەڵام لە

سێ ڕووەوە کارەکە لە چاو هی دیکەدا وە زەحمەت دەکەوێ:

ڕووی یەکەم ئەوەیە کە ئەگەر کارەکە و لێکدانەوە و هەموو حەق و حسێبەکەشی بە ڕاستی و دروستی بکرێت و جێی متمانە بێ باوەڕ ناکەم بیرکەرەوەی مادی دانی پێدا بهێنێ با بەڕاستیشی بزانێ چونکە ئەو پابەندی مادییەتە ڕەق و تەقەکەیە کە نەیوێراوە دان بە یەکەمینایەتیی (هۆش)دا بهێنێ چ جایی ئەوەی ئاودیو ببێتەوە بۆ لایە سەلبییەکەی ئنجا بوێری دواڕۆژیش بداتەوە بەئیحتیمالی جەهل دۆستی و لەوێشدا بسەلمێنێ کە وا ڕەنگە ڕووناکی ببێتەوە تاریکی. دوور نابینم لەمەدا بیرکەرەوەی نامادیش ببێتە هاوباوەڕی بەرەی مادیی تەقلیدی چونکە ئەویش هەڵوەستی خۆی لە مەڵبەندی فکردا بەسەر ئیستگەی پتەووەوە دەبینێ کە ناسەلمێنێ چوونە ناو هەڵە هێندە عەمەلیەتێکی ئاسان و ئاسایی و سروشتکرد بێ، بەڵام چونکە کەمتر لە مادییەکان ئالوودەی مادیبوونی هۆش و زاتە دەشێ کەمتر لەوان پێ داگرێ لەسەر موستەحیلبوونی ئەو هەموو نەرم و نیانییەی باوەڕ بۆڕۆچوون لە وڕێنە و ئەفسانە چونکە ئاشکرایە ئەگەر ئەوانیش وەك مادییەکان بسەلمێنن کە هۆش تیشکی مادە و دەوروبەر دەداتەوە ئیحتیمالی هەڵەکردنی یەکجار کەمتر دەبێتەوە لەوەی کە هۆش خۆی لە خۆوە وێنەی شتان وەربگرێ کە ئیتر ڕەنگە وێنەکە ڕاست دەرنەچێ، بەڵام کە گوتت هۆش بریتییە لە تیشکی مادە هەر لە پێشەوە ڕاستبوونی تیشکەکە ڕادەگەیەنیت واتە ڕاستبوونەکە دەبێتە حەتمی وەك کە تیشکی ئاوێنە هەمیشە ڕاستگۆیە کەچی تیشکی مادە لە ئاوێنەی هەستیار و خالق و زیندووی هۆشدا مومکینە هێندەی خۆی تیشکی (هۆشکرد) لەگەڵ خۆیدا بهێنێتەوە کە دەشێ ئەوسا چی هەڵەی هۆشەکە و زاتی پشت هۆشەکەیە لەگەڵ خۆیدا بهێنێتەوە کە دەشێ ئەوسا چی هەڵەی هۆشەکە و زاتی پشت هۆشەکەیە لەگەڵ تیشکە ڕاستگۆیەکەی مادە تێکەڵ بێ، هەروەك دەشێ خالقیەت و هەستیاری هۆشەکە گەلێك حەقیقەتی ئەولای تیشکە مادییەکە لە عەینی تیشکەکەدا بدۆزێتەوە کە مومکین نییە ئاوێنەی عادەتی ڕێی پێ ببا. فکری مادی بەرەو ئەوە دەڕوا کە هۆش وەك ڕادار بوونەوەری مادی بداتەوە ، دیاریشە مادە بە هەموو وجوودی بێ گومانیەوە نازانێ درۆزن بێ، ئنجا ئەگەر هۆشیش وەك تیشکەکەی ڕادار و ئاوێنە یەکسەر لە مادەوە گەشابێتەوە لە شێوەی حەتمیدا بەرەو ڕاستیی بێ فێڵەوە دەڕوا، دیارە حاڵەکەش لەواقیعدا وەها نییە و نەبووە. لەوانەیە هۆش چ لە خۆوە بێ و چ لە ڕێی مامۆستای درۆزنەوە بێ وەك ئەو ڕادارەی لێ بەسەر بێ کە

سەقەت بووبێ و لە جیاتی ڕاستی شتی درۆزن بداتەوە، واش دەبێ ڕواڵەتی مادە هێندە چاوغەڵەتێن دەبێ چ مامۆستای فێڵبازی ناوێ مرۆڤی تێدا بە هەڵە ببات، لەوە هەر بگەڕێ کە هەرچی ڕاستییەکی نامادی هەیە وەك فکر و نەریت و (تجریدات) و مۆسیقا و شیعر و هەست و هەزاران شتی دیکەی نەدیتراو هیچی بەر ڕادار و ئاوێنە ناکەوێ تا وێنەی ڕاست وەیا هەڵەیان لێ بداتەوە. خولاسە دانهێنان بەوەی من لێرەدا دەیڵێم و لێکی دەدەمەوە داخوازی لە بیریارەکان دەکا بەسەر جوملەی قەناعەتە بنجییەکانیاندا بێنەوە و دەسبژار و تەتەڵەی تێدا بکەن. بەڵا قسەکەم وا ڕاناگەیەنێ کە ئیللان و بیللان دەبێ بەشی زۆری ئەو قەناعەتە هەڵە دەربچن، خۆ من پێشتر گوتم هۆش بەبەریەوە هەیە بە مەیدان لە زەرفی مادی و لە هەموو چەرخی سەردەمیش پێش بکەوێتەوە هەروەك دەشێ بەرەو دوا بۆ تاریکستانی هەزاران ساڵە بچێتەوە، ئنجا چ قەیدێ دەکا ئەو بیریارانە لەو بەختیارانە بن کە پێش سەردەمی خۆیان کەوتبێتنەوە وەیا هەر نەبێ لەگەڵ ڕۆژگاری خۆیاندا جووت ڕۆیشتبێنن. گەلێك جار دوو باوەڕی لە یەکدی جودا بە دەست لێدانێکی کەم تێك دەکەنەوە. بە نموونە، مومکینە دوو زانای کیمیا یەکیان مولحید بێ و ئەوی دیکەشیان خواپەرست لە هەموو تاقیکردنەوە و بۆچوونی زانستییانەدا یەکچوونیش بن و تەنها فەرقێك لە نێوانیاندا هەبێ هەر ئەوەبێ کە خواپەرستەکە دەستووراتی کیمیا بداتەوە بە کردگار مولحیدەکەش بیانداتەوە بە سروشتی مادە، ئنجا هەر کامێکیان بچێتە سەر عەقیدەی ئەوی دیکە زەرەر بە دەستووراتی کیمیا ناگا. ئەمە دەڵێم دەشزانم ئەگەر ئەو بیروڕایە لەو فکر ڕۆشنانە بن پەکیان بەنووسینی من ناکەوێ، خۆ هەر بەرچاویشیان ناکەوێ. بەڵام دەربڕینی ئەو جۆرە تێبینییانە زەرەریش لە کەس نادات.

ڕووی دووەم ئەوەیە لایەنی سەلبیی هۆش کە دەکاتەوە هۆشی بەرەواژ پتر بەرەو نامادییەتەوە ڕۆیشتووە لە لایەنە ئیجابییەکەی چونکە لە نێوان مادە و لایەنە ئیجابییەکەدا گونجان و ڕێکی هەیە تا ئەوەی دەشێ بڵێین لەو گونجانەدا هۆش و مادە وەك تیشك و ئاوێنە یەکدی دەخوێننەوە و یەکدی بە ڕاست دەگێڕن. بە نموونە، کە مرۆڤ بەر لە هەزاران ساڵ بەلێکدانەوەی خۆی (گەنم، گاجووت، زەوی، باران، برسیەتی..)ی کۆ کردەوە و لەوەوە کشتوکاڵی داهێنا ڕاستەوخۆ تەرجەمەی دەوروبەری مادیی کرد بۆ بەرژەوەند و ئابووری و کۆمەڵایەتی. بەڵام کە هات لەبەر تێبرنەکردنی هۆش و کەم تەجرەبەیی دیاردەی بێ بارانی و ساڵی وشکی بردەوە بۆ

دێو و جنۆکە و شەیتان ئنجا قوربانیی کردە بەرتیلی ڕەزامەندی ئەو ناحەزانە یەکسەر تەرجەمەی واقیعی نەکرد. لە پێشەوە بە تاریکاییدا چوو لەوێوە شەبەنگی درۆزنی بەرەشکەوپێشکە هاتنە بەر چاو، ئنجا بازێکی شەوکوێرانەی دیکەشی دا بۆ بەرتیلدان بەو هێزە پەنامەکییانە لەوەشدا خەسارەی بێ لزوومی لە خۆی دا. تا ئەم نامادییەتەی وەك پەردە لە دوا پەردەی تاریکاییی هۆش وەها دەکا دەستوور بۆ دانانی گەلێك زەحمەتتر بێ لە دەستووری ژیربێژی و ئەندازە و مەنتیق کە هەموویان لێکدانەوەی هۆشن. هەروەکو دەستوورەکانی فیزیا و کیمیا و حیساب ئاسانتر و نیشانە پێکاوترن لە دەستوورەکانی فەلسەفە، کە دەزانین فەلسەفە لایەنی تەتبیقی تێدا وەك ئەو زانستانە، هەروەهاش هەڵێنجانی دەستووری فەلسەفە ئاسانتر و نیشانە پێکاوترە لەو دەستوورەی کە بمانەوێ لە سەلبییەتی هۆشی هەڵێنجین. هەر ئەم ڕاستییەشە وا دەکات دەستووری زانستی تەتبیقی لە هەموو جیهان یەك شت بێت کەچی فەلسەفەی هەمان بابەت لە کەسێکەوە بۆ یەکێکی دیکە جودا بێ، ئنجا ئەفسانەش کە پەکی لەسەر زانا و فەیلەسووف نەکەوتووە وێنەی بێ ئەژماری هەبێ. مەبەسم ئەوەیە بڵێم لایەنی ئیجابیی هۆش لە بابەتی مادی و تەتبیقی یەك ڕێگەی هەیە کەچی تاریکستانی لایەنی سەلبیی هۆش لەوانەیە سەد کوێرەڕێی بە هەڵەدا چوون و هێڕبوونی لێ ببێتەوە، لەمەشەوە دیارە هەڵێنجانی دەستوور لەو تاکە ڕێگەیەی شتی مادی تەتبیقی دەبێتەوە تاکە ڕێگەیەکە خۆی واتە ڕێگەکە و دەستوورەکە دەبنەوە یەك شت کەچی ئەفسانە ڕێگە بۆ سەر دەستوور دەر ناکا. زانینی بارستی ئەو زەرەرەی کە لێرە بە پێشەوە سەلبییەتەکە لە مرۆڤی داوە پەکی لەسەر دانهێنان بە دەوری سەلبییەتەکە کەوتووە، واتە کە ئێمە هەستمان بەو دەورە کرد دەتوانین سەرجوملەی زیانەکە لەو ڕووداو و ڕوونەداوانەدا کە زادەی سەلبییەتەکەن بدەینە تصورمانەوە و بگەینە ئەنجامێك کەم و زۆر لەگەڵ میقداری زەرەرەکە خزمایەتی هەبێ (خۆ ئەگەر لێکیش دوور بوون زەرەری تازەی تێدا ناکەین) لەوە بەولاوە زەحمەتی دۆزینەوەی دەستوور لەو ڕووداو و ڕوونەداوانەدا دەست پێ دەکا. لێرە بە پێشەوە گوتمان ماتیریالیزم گەیشتووەتە قەناعەت بەرانبەر ئەو قۆخانەی مرۆڤایەتی پێیاندا تێ پەڕیوە (وەك دەرەبەگایەتی و سەرمایەداری...). ئەم بۆچوونەی ماتیریالیزم چەندی ڕاست بێ و چەندی هەڵە بێ لە لایەنی ئیجابی و بەرەوپێشچوونی مرۆڤەوە هەڵێنجراوە و بەرچاوترین ئادگار (ملامح)ی هەریەکێك لەو قۆناخانەی بۆ کردووە

بەناونیشان. ئنجا ئەگەر هاتبایە دۆزینەوەی ئەو قۆناخەی مەبەست بوویایە کە ڕووی سەلبیی هۆش بەرەنگاری مرۆڤی کردوون ئایا کام ئادگاری دەکردە ناونیشان؟ چ ناوێکی لێ دەنان؟ چ دەستوورێکی لێ هەڵدێنجان؟ بەشێکی ئاکامی ئەو سەلبییەتە لە ڕووداوی بەد و بنیاتنانی ناپەسەند و جنۆکەپەرستی و شتی بەرهەستدا خۆ دەنوێنێ، کەچی بەشێکی گەورەی ئاکامەکانی بریتییە لەکوێرکردنەوەی ڕێی ئازادی و زانست و بەرەوپێشچوون و داد و چاکە، واتە بریتییە لە (ڕوونەدان، نەبوون)ی شتی پەسەند، ئینجا چۆن دەشێ باسی قۆناخی جوداجودا بکەین بۆ ئەو شتە چاکانەی ڕوویان نەداوە، ناوی چییان لێ بنێین؟ قۆناخەکانی لایەنی ئیجابی، بە پێی فکری مادی، هەریەکەیان دەور و تەسلیمی بۆ قۆناخی دواتر کردووە، ئەدی ئەو قۆناخە ڕوونەداوانەی لایەنی سەلبی چ جۆرە زنجیرەیەکی لێ هەڵبستێنین؟ چۆن دەورو تەسلیم لە قۆناخێکی ڕوونەداو بەقۆناخە ڕوونەداوەکەی دوای خۆیەوە وەربگرین؟ چۆن لە هیچێکی پێشوو مەلۆتکەی هیچێکی نەزاو هەڵگرینەوە؟ ئەمە لە بارەی ڕۆژگاری ڕابردوەوە کە دەنگوباسی بە ئێمە گەیشتووە و ڕێی بە ماتیریالیزم داوە قۆناخە ڕابردووەکانی لێ بفامێتەوە و قۆناخی سۆشیالیزم و کۆمیۆنیزمی دوا ڕۆژیشی لێ تصور بکا، ئنجا ئەگەر ویستبای لەو شتانەی ڕوویان نەداوە دوا ڕۆژێك هەڵبەستێ کە ئەویش ڕوو نادات وەیا بیەوێ قۆناخێکی زادەی ئەو قۆناخە ڕوونەداوانە ڕەنگڕێژ بکا دەبێ چ وێنەیەکی بۆ بکێشێ؟ چ ناوێکی لێ بنێ؟ خوێنەر وا نەزانێ کە ئەم پرسیارانە لە نرخی دیاردەی لایەنی سەلبیی هۆش کەم دەکەنەوە، بە پێچەوانە نەبوونی وەڵام بۆ ئەو پرسیارانە دەردی سەلبییەتەکە دەگەیەنێتە پلەی دەردی شێرپەنجە کە جارێ چارەی بۆ نەدۆزراوەتەوە. لەمەش بترازێ، ئێمە نەشتوانین لیستە بۆ ڕوونەداوەکان بگرین و عینوان بۆ قۆناخە پەیدا نەبووەکان دابنێین وەیا بەشێوەیەکی واقیعی لەو کۆمەڵایەتییە و مێژووە بکۆڵینەوە کە لەبەر سەلبییەتی هۆش ڕوویان نەداوە، لە حەقیقەتدا زەرەرەکە و دواکەوتنەکە و لە کیس چوونەکە و ئیحتیمالە پەسەندە ڕوونەداوەکان هەموویان باری بەرژەوەندی مرۆڤیان دالەنگاندووە و نرخی سەلبییان لێ وەرگرتووە و دەستە تەرازووی ناپەسندایەتییان قورستر هەڵستاندووەتەوە. بەنموونە دەڵێم وەرزێرێك کە تووتنەکەی کلۆ خواردی وەیا لەبەر زڕەخەونێکی جنۆکاوی ئاوی نەدا و وشك بوو دەزانین زەرەری کردووە هەرچەند نەشزانین ئەگەر تووتنەکەی بووبایە پارە چەندی قازانج دەکرد. وێرانبوونی وڵاتی

مسڵمانان بەهێرشی مەغۆلەکان تەقڵەی بەرەوپشتی بە مێژوو لێ دا با نەشزانین و نەشتوانین دەستووری سەلبی لێ وەربگرین، نەزانینی بەرهەمی ئەو چالاکییەی تەگەرەی گەورە دەیکوژێ موستەحیلبوونی بەرهەمەکە و داهاتی بەرهەمەکە ئیسپات ناکا هەر نەبێ لە ڕێگەی ئەوەی کە بەرهەمی چالاکییەکی دیکەی وەك دەبینین کە تەگەرە نەیکوشتووە.

با لێرەدا هەنگاوێکی دیکەش بەرەوژووری تاریکستانی ئەم سەلبییەتەوە بڕۆم:

من ئەگەر چیرۆکنووس بوومایە، بە مەبەستی تێخوێندنەوەی ئەو شتە مومکینانەی ڕوویان نەداوە دەهاتم کۆمەڵایەتییەکم وێنەکیش دەکرد بۆ ئەو مرۆیانەی بە ساوایی مردن و ئەو منداڵانەی لە پزداندا خنکان و ئەو بلیمەتانەی دەست و قاچیان شکا و ئەو داهێنەرانەی ئیفلیج بوون و ئەو حەیوانە مەنەوییانەی نەگەیشتنە هێلکەی مێیینە، ڕەنگە لەو هەوڵەشمدا هەرجارە یەخەی یەك لەو بابەتە نەژیاو و نەڕسکاو و سەکەتبوونەم گرتبایە وەیا تێکم کردبانەوە... ئنجا دەهاتم لە چیرۆکدا جیهانێکم هەڵدەنا بێ ئەفلاتوون.. بێ مارکس... بێ غاندی... بێ ئاینشتاین... بێ ئەسکەندەر و ناپلیۆن... ستالینم دەگۆڕی بەترۆتسکی.... عوسمانلیم لە شەڕی یەکەم بێ تەرەف ڕادەگرت. ئەگەر بە کارەکە وێرابامایە وێنەی ڕووداوەکان و ڕوونەداوەکانم تێکەڵ دەکردن و بەمل واقیعێکی لێیان بوەشێتەوە دام دەبرین، تێ فکرە چەند هەزار بلیمەت بەساوایی مردوون... چەندیان نەڕسکان... چەند گەمژەل سولتانەتی بە میرات بۆ ماوەتەوە... چەند بڕیاری گرنگ لەوانە بوو نەدرێ چەندی دیکەی گرنگ دەبوو بدرێ و نەدرا. چەندین جار ئاواتم خواستووە بریام کێشاوە (لینین) دە ساڵ پتر ژیابایە و (ماو)یش دە ساڵ زووتر مردبایە، بێگومان سۆشیالیزمی مارکسی و کۆمیونیزم بەو زووکردن و درەنگکردنەی مردنی ئەم دوو کەسە گەلێك دەحەسایەوە ملیۆنەها خەڵقی سافیلکەی دواکەوتەش ئەرکێکی زۆری لە کیسەدا دەمایەوە. خولاسە نەبوون و ڕوونەدانی شتی مومکین دیاردەیەکە بۆ خۆی، هەرچەند نەشتوانین دەستووری لێ وەربگرین وەك کە دەستوور لە بوونەوەر وەردەگرین. بەلای بیریاری مادیشەوە مومکین نەبوونی دەستوور لێ وەرگرتنی هەر لە سەرەتای باسی ئیجابی و سەلبی هۆشەوە ئاکامەکی ئاسایی تێ نەخوێندنەوەی سەلبیەتەکەیە کە دەزانین بیریاری مادی دەستووری لە ئجابیەتی هۆشیش وەرنەگرتووە چونکە دەیداتەوە بە دەوروبەر و مادە و ئابووری.

نوختەی سێیەم زەحمەتی سنوورکێشانە لە نێوان دەوری تاریکایەتی سەلبییەت و دەوری بە هەڵەداچوونی لایەنە ڕووناکەکەی هۆش، ئەویش لەبەر تێکەڵبوونی زاووزێی هەردوو ڕووە لە یەکدی نەچووەکەیە. ڕاستییەکەی ئەم نوختەیە بە تەنیا مەیدانێکی بێ سەروبنی وردبوونەوە و لێکدانەوە و بەراوردکردن و بە یەکدی گرتنمان پێ دەکوتێتەوە هەتا بشڵێی ڕێچکۆڵەی باریك پێچەکەی پێکدا تێ دەپەڕن. زۆر جاران ئاکامێکی گەشی لایەنی ئەرێتی هۆش دەکەوێتە باوەشی واقیعێکی هێندە دواکەوتوو هەر هەناسەی تێدا هەڵێنێ هەلا بەهەلا دەبێ، ئەوەی لە سەریشی بکاتەوە ماڵی دەڕمێ. نموونەیەکی بچووك و مام سەلامەتۆکەی ئەم حاڵەتە لەم حیکایەتۆکەدایە، برادەرێکم، خوا لێی خۆش بێ، گێڕایەوە جارێکیان لە مزگەوتی نزیك ماڵیان مەلای پێشنوێژ دەیگوت یەکەم ڕیزی نوێژکەرانی دوای ئیمامەوە حەفتا خێری دەگاتێ، ڕیزی دووەم شەست، هێ سێیەم پەنجا... برادەرەکەم گوتی قسەم لێ وەرگرتەوە و پێم گوت مامۆستا بەو پێیە ڕیزی هەشتەم دە خێر قەرزدار دەبێتەوە چونکە حەفتا خێرەکە لە ڕیزی حەفتەم وشکایی دێ... ئیمام خۆی سوور و شین هەڵگێڕا و گوتی هەی کافری بەد مەزهەب ئەدی چ دەڵێی بەرانبەر ئایەتی (سبع سماوات طباقا). برادەرەکەم گوتی سەیرم کرد کۆمەڵی نوێژکەران خەریکن ڕاسێنە لێدانم چارەم نەما گوتم مامۆستا ببەخشە ئاگام لەو ئایەتە نەبوو خوا سەد جار خێرت بنووسێ. خۆڕایی نییە گوتراوە لە شاری کوێران دەبێ دەست بە چاوتەوە بگری. تۆ بڵێی ئەگەر دڵسۆزێکی زانا بەر لە دوو هەزار ساڵ بە بوت پەرستانی گوتبایە ڕێوی و پشیلە پاك و پیرۆز و تواناتریشن دەبوو چیی لێ بەسەر بێ. هەر خۆت ئەگەر لە هەڵپە و کڵبەی بێ سەروبەری سیاسەتدا ڕەخنەت بگرتایە حاڵت چۆن دەبوو؟ ئەمەت وەها. کەچی ڕێکەوت دەبێ تاریکترین هۆش بە پێی ئەو واقیعەی تێیدا دەژی ڕاستترین هەڵوەست لە خزمەتی گشتیدا ڕاوەستێ ڕووناکترین هۆشیش بە پاڵەپەستۆی پەرۆش بۆ باوەڕ نەزۆکترین و نابەجێترین کردەوەی دڵسۆزانە بکات. بێگومان ڕۆژگاری کۆن پڕە لە نموونەی ئەوتۆیی کە عەقڵی تێدا پەککەوتە بووە و گومڕایی سەرکەوتوو بووە، دواڕۆژیش ملیۆنەهای دیکە هەڵدێنێ. لەمەوە و لە هەرچی هەیە دەردەکەوێ ڕاستی کە لە زەرفی گونجاوی خۆی دابڕا نەزۆك دەبێ، ڕەنگە بەد ئەنجامیش بێ. لە لایەکی دیکەشەوە وەها بووە ترسنۆکی بووەتە مانیعی دەربڕینی ڕاستی کە ئەگەر دەربڕابایە، لە زەرفی ناسکدا، هەڵەی گەورەی دەگێڕایەوە. خولاسە جوداکردنەوەی ئەنجامی لایەنە

ناپەسەندەکان و پەسەندەکانی هەردوو ڕووی ئەرێتی و نەرێتی هۆش، بە دوا ئەویشدا زات، کارێکی ئاسان نییە، زەحمەتیشە دەستووری لێ هەڵێنجرێ. جا ئەگەر ئێستا لێم بپرسیت کە ئیمکان نەبێ زەرەری ئەو لایەنە لیستەی بۆ بگیرێ و نەشکرێ دەستووری لێ وەربگیرێ و پێشبینیش لە خراپەکانی دوا ڕۆژی مومکین نەبێ چ سوود دەبینین لەو وردەکارییە و حیسابە دوورودرێژە و لێکدانەوە بە ئەرکەی لەگەڵ ئەم سەلبییەتەیدا دەکەین؟ بۆچی بە شتێکی باشتر و مەفهوومترەوە خەریك نەبین؟ وا بزانم هەر لەوەی تا ئێستا گوتوومە دەتوانین وەرام بدەینەوە:

لە پێشەوە دەڵێم من کە هاتمە سەر لێکۆڵینەوە لەو دەورە سەلبییەی هۆش کارەکەم بۆیە بوو کە بە یادی فەیلەسووفە ماتیریالیستەکانی خۆماندا بهێنمەوە ئاگاداری لایەنە تاریکەکەی زات و هۆشی مرۆڤ بن کە بەهیچ جۆرێك لەگەڵ حیسابە لووس و لێکە مادییەکەی ئەواندا ڕێك ناکەوێ و بەشێوەیەکی سەربەخۆی خواروخێچ دەوری وێرانکاری خۆی دەبینێت و گەلێك پتر لە دەوری لایەنە ئیجابییەکەی هۆش سەرپۆشی دوانەتی بەسەر خۆی و مادییەتی تەقلیدیدا دادەداتەوە. لەوەش بترازێین، ئێمە بتوانین و نەتوانین دەستوور لەو سەلبییەتە وەرگرین یاخود بارستی وێرانکاریەکەی بپێوین وەیا پێشبینی لە دەوری دوا ڕۆژی بکەین، زەرەرەکە و کارە بەدەکە و شەقڵ و دروشمەکەی لە کۆن و نوێدا هێندە فراژیبوون و گەشەکردن و داهات و خێر و خۆشی وا لەبەر چاوانن ئیتر لەبەری هەڵێین وەیا چاوی لێ بنووقیینین وەیا ئەنکاری بکەین وەیا (تەئویل پۆش)ی بکەین بە چ سوود ناگەین و ناحەسێینەوە، لە لایەن بیرکردنەوەی فەلسەفیشەوە کشانی زیهنمان بۆ ئەو گۆشە پەنهان و وردانە ئەگەر نەشمانگەیەنێ بە دەستوورەکانیان هەر نەبێ بە ڕاستە ڕێگایە میراتییەکەی فکر و لێکدانەوەکان شارەزاتر دەکا و دەمانهاوێتە سەر پتر وردبوونەوە لە بنج و بناوانی دیار و بزری واقیع، ئاشناتریشمان دەکا لە خۆمان کە ئیتر ڕەنگە ناچار بین پتر خۆمان لە هەڵە بدزینەوە. قسەیەکی زۆر مەشووری نێوان خەباتکەران هەیە دەڵێ (ئەوەی هیچ ناکا هەڵە ناکا). ئێمە ئەگەر بشسەلمێنین کە (هیچ نەکردن) خۆی لە خۆیدا هەڵە نییە دەبێ لە دوو نوختەی گرینگ بەخەبەر بین:

١- دانهێنان بەحەتمیبوونی هەڵە نەبێتە ڕێخۆشکەرەوەی هەڵە.

٢- ئەوەی هەڵە دەکا مافی نەبێ زۆربوونی هەڵەکانی بکاتە هۆی شانازی بە زۆربوونی کردەوەکانی.

ڕاستییەکەی ئەو گوتەیە تەنها شەفاعەت بۆ هەڵەیەك دەکا کە خۆ لێلادانی مومکین نەبێ و کەسیش هەستی پێ نەکردبێ، نەخۆ هەڵە شتێك نییە دڵ خۆش بکا. لە بیرمە هاوینی ١٩٥٤ لە هەڵبژاردنە پێشەکییەکەی (پەیمانی بەغدا) کۆمەڵێك لە دوورخراوەکانی سلێمانی شەویَکیان لەگەڵ دوورخراوەکانی کۆیێ لە بەندیخانەی هەولێر کۆ بوونەوە. ئەو برایانەی سلێمانی لەو پەڕی ئازایی و بێ باکییەوە دەیانگوت (میللەت وەك گیای بەهارە، هەتا بیبڕیتەوە دێتەوە...). وەك لێتەوە دیارە، ڕەنگە قسەکە لەو هەڵکەوتە و کاتەدا بۆ تانووتدانە بەر خەباتگێڕان سوودێکی هەبێ لەوە بەولاوە تا بڵێی لە ڕاستی دوورە و تا بشڵێی داشکێنی نرخی میللەتە. چۆن ڕەوایە سەرلەبەری میلیۆنەهای میللەت بەگیای بەهار دابنێین و خوێنمژەکانیشی بەگیادروو، لەوەدا کەیفیشمان بە خۆمان بێ، ستەمکار و چەوسێنەرەوە هەرگیز ئەوەندە لە خۆی بایی نەبووە میللەت بە گیا حیساب بکا، ڕەنگە سەرپشکیش بایە لە دانانی پایەی خۆی و میللەت نەیزانیبایە بڵێ خۆم سەپان و میللەتیش قەرسیلی بەهاران. هەر ئەم گوتە هەڵەیەی حاڵەتی ژێردەستی میللەت ڕێ خۆش دەکا بۆ ئەوەی کە کاتێك بەرەی شۆڕشگێڕان گەیشتنە حوکم مامڵەتی گیای بەهاران لەگەڵ میللەتدا بکەن چونکە هەروەك میللەت لە حاڵی ژێردەستیدا بە ڕابەرایەتی شۆڕشگێڕان خەبات دەکا، دوایی کە شۆڕشیش سەرکەوت خۆی لە ژێر دەسەڵاتی شۆڕشگێڕەکاندا دەبینێتەوە ئنجا کە شۆڕشگێڕەکە لە کاتی بێ دەسەڵاتیدا بە چاوی گیای بەهار سەیری میللەت بکا دەبێ کە دەسەڵاتی پەیدا کرد و موحتاجی خەڵق نەبوو چۆن مامڵەتێك لەگەڵ میللەت بکا، وەڵام لە خۆوە دیارە. ئێمە دەبێ بزانین ئامانجی هەموو خەباتێك و شۆڕشێك ئازادی و حورمەت و بەرژەوەندیی گەلە، ئنجا پێویستە لە دەمی خەبات و شۆڕشدا هەر بایی وەدەستهێنانی مافە خوراوەکانی میللەت داوای جانفیدایی لە میللەت بکرێ دەنا ئەگەر بۆ وەرگرتنەوەی ١٠ دینار مافی خوراو داوای خەباتی ٥٠ دیناری لە میللەت کرا قازانج سەری مایەی دەخوا. دیارە لەو تەرزە حاڵەتەدا شۆڕشگێڕ داوای خەباتێك دەکا کە خۆی پێی بگاتە دەسەڵاتی حوکم میللەتیش هەر لە ڕەعیەییدا بمێنێتەوە نەخۆ هەرگیز ناشێ لە هیچ حاڵێکدا داوای زێدە نرخی لێ بکرێ. بە نیسبەت شۆڕشگێڕەوە کە دەیەوێ لە چاڵی بەندیخانەوە بگاتە سەر سەندەڵیی فەرمانڕەوایی هەر نرخێکی بیدات چ بەماڵ چ بەسەر لێی زیاد نییە خۆ ئەگەر زۆرینەی ئەرك و مەسرەف و خوێنیش لەبەر میللەت هەڵنیشت کێ زەرەر دەکا؟ بێ گومان ئەگەر خەباتگێڕەکە بزانێ دوای

سەرکەوتنی خەباتیش هەر لە ڕەعیەییدا دەمێنێتەوە هێندە خۆی شەکەت ناکا، لەمەشدا لەسەر حەقە میللەتیش حەقیەتی زێدە نرخ نەدا حەقیشیەتی قۆناخی ڕەعیەیی ببڕێ بەرەو ئازادیی بیروباوەڕ و کردەوەی ڕەوا. بە داخەوە نەمدیت و نەمبیست خەباتگێڕی کورد برادەرە کوردەکان بەوە ڕابهێنێ کە لە سەر کاری ناڕەوا لە خۆی هەڵگەڕێتەوە. بە عادەت خەباتگێڕ هەر ئەوەندە داوای شۆڕش و نەسەلماندن لە میللەت دەکەن کە بەگژ غەیری خۆیاندا بێنەوە منیش کە لێرەدا ئەم ڕەخنە زلەیان لێ دەگرم لێم داوا دەکرێ قسەکەم ڕوو لە هەموو خەباتگێڕان بکا نەك تەنها هی کورد، ئەوەی ڕاستیش بێ بەدرێژاییی نووسینەکانم لە پەنا ڕەخنەگرتن لە شۆڕشگێڕە کۆنەکانی جیهان کە دەوڵەتیان پێك هێناوە هەر جارە بادەدەمەوە سەر ڕەخنە گرتن لە کوردەواری، بە تایبەتی بەرەی چەپی کوردەواری، لەوەشدا خۆم لەسەر حەق دەبینم چونکە خەباتگێڕی کورد و عەرەب و فەرەنگ چاو لەو خەباتگێڕە کۆنانە دەکەن کە ڕچەیان بۆ جیهان کێشاوە، ئاین و ئۆینی فکر و فەلسەفە و خەباتیش هەر لەوانەوە بەمیرات بەجێ ماوە، ڕۆژ لەدوا ڕۆژیش فەتوا لەوانەوە وەیا لە جێنشینی ئەوانەوە دەردەچێ بۆ ڕەوابوونی چی لێرە بە پێشەوە کراوە و چی لێرە بەدواوەش دەکرێ و چی لە خەلقی سەردەم و دوا ڕۆژیش داوا دەکرێ. بە هەمە حاڵ پارسەنگدانەوەی هەڵە و سەهوو و کاری ناڕەوای لێرە بەپێشەوە کە لەبەر قودسییەتی خەبات بووەتە ئاین و دەستووری شۆڕشگێڕان هەر بەوە دەکرێ کە میللەت لێی ڕازی نەبێ و ڕەخنەی لێ بگیرێ و داوای دەستووری چاکتر بکا. کە قسەش لەگەڵ حاڵی تایبەتی کورد بکەین دەبێ بڵێین پێویستە دەنگی خەباتگێڕەکانمان بدەین کە کورد ڕازی نییە هەڵەی لێرە بە پێشەوەی شۆڕشگێڕە ڕابەرەکانی جیهان و ناواقیعیەتەکانیانی لێ بکرێن بەدەستوور و ئاین. ئیسلامەتی بەر لە ١٣٠٠ ساڵ ئەو گومڕایانەی دەشکاندەوە کە تەبریری شەوکوێریی خۆیانیان بەوەدا دەکرد دەیانگوت (هذا ما وجدنا علیه آباءنا). بێگومان هەڵەی ئەزەلی و ئەبەدیی هەموو جیهان ئەوە ناهێنێ یەك گیسکی گەڕی بە سەدەقە بکرێ. ئێمە هەر هێندە لە خۆمان دەسەلمێنین بە هەڵەدا بچین کە هۆشمان بە ڕاستییەکە و دروستییەکە نەشکێ، لەوە بەولاوە کە هاتین بۆ خاتری خاترداران وەیا لەبەر ترسنۆکی وەیا لە ڕقی فلان و فیسار... وەیا...وەیا چاومان لە هەڵە و کاری ناڕەوا نووقاند لە جغزی مرۆڤایەتییی ڕێز لێگیراو دەردەچین و دەبینە ئەو کەڕەوارە و گومڕایەی کە هەموو چەوسێنەرەوە و فێڵباز و دڵکرمێیەك بۆ مەبەستی ناڕەوای خۆی

ڕاپێچەکیان دەدا ئەوساش چ دادمان نادا بزانین بە چ ناوێك و بۆ کێ فێڵمان لێ کراوە چونکە تۆش دەزانی زەرەرەکەمان بەوەدا نابێتە قازانج کە کاك دارای شۆڕشگێڕ دەستمانی بڕی نەك مەلا عەولاّ و شێخ فەیزوڵڵا. دەشێ لێرە پرسیارم لێ بکرێ و بگوترێ کە گەل هۆشی بە ڕاستی و دروستییی شتان نەشکا و نەیزانی هەڵە و ڕاستییان لێك بکاتەوە چ سوودێك لەم قسانە دەبینێ؟ کەی گلەییکردن لە میللەتی خەسارەکردوو دەبێتە شیفای دەردی وەیا تێهێنەرەوەی زەرەرەکانی ؟ کە میللەت جارێ نەگەیشتبێتە پلەی پێزانینی سوود و زەرەری ڕاستینە لە کوێوە هۆش و زانین بخوازێتەوە وەیا هەنگاوەکانی بەرینتر بکا بۆ بڕینی ئەو ماوەیەی لە هەست و زانینی تەواوی دادەبڕێ؟ کە هانا ببەینە بەر تەفسیری شتان لە ڕێی تێخوێندنەوەی دەوری هۆش و زات و ببینین جارێ هۆش و زاتی گەل هێندە نەکراوەتەوە بتوانێ گەوهەری ڕاستی لە بن تەبەق ئەندەر تەبەقی تاریکایی و فڕوفێڵ و گێلکردن و چەوساندنەوە دەربهێنێ چۆن ڕەوایە دڵی خۆمان خۆش بکەین بە تەفسیری زاتی و هۆشەکی و چاوەنۆڕ بین میللەت لەم ڕێگەوە خێراتر بە سوود و زیانی خۆی بزانێ لەوەی تەفسیری مادی تێی دەگەیەنێ؟ زاناکانی مادی دەڵێن ڕزگاربوونی مرۆڤ لە دەردەکانی بەندە بەئامادەبوونی زەرفی مادی بۆ ئەو ڕزگار بوونە، تەفسیرەکەی زات و هۆشیش دەڵێ ڕزگاربوونەکە کاری مرۆڤەکە خۆیەتی کە تەفاعول لەگەڵ زەرفی لەبار دەکا بۆ ڕزگاربوون، ئنجا چ فەرق هەیە لە نێوان ئەوەی گیرۆدەبوونی مرۆڤ خەتای دەوروبەر و زەرفی مادی بێ وەیا خەتای نەگەیشتنی هۆش و زاتی مرۆڤ بێ بە پلەی تەفاعولی ژیرانە لەگەڵ دەوروبەردا؟ ڕزگاربوونەکەش، ئایا، چ فەرق دەکا بەوەی کە بدرێتەوە بە دەوروبەری (متطور) وەیا بچێتەوە بۆ تەفاعولی زات و هۆش لەگەڵ ئەو دەوروبەرەی مرۆڤ تطوری پێ کردووە؟

ئەو پرسیارانەی من لێرەدا لە جیاتی خوێنەر و ڕەخنەگر لە خۆمی دەکەم کەمێکن لە زۆر، هەمووشیان هەر بە دەوری ئەو جووتە عامیلەی مادە و هۆشدا دەخولێنەوە هەر یەکێکیشیان لە دەربوونەیەکەوە بۆ سەر ناوەڕۆکی پرسیارەکان دەڕوا، بێگومان پرسیارەکان یاریدەی زەینی مرۆڤیش دەدەن کە لە هەموو لایێکەوە بەرەو حەقیقەت بڕوا، هەڵبەت مەترسیی بەهەڵەبردنی کەسیش لەو پرسیارانە ناکرێ چونکە پرسیارەکان لەوەدا شەرەف وەردەگرن کە دەیانەوێ مێشك و زەین و هەست و زاتی مرۆڤ بە چاوی کرایەوەوە مامڵەت لەگەڵ بابەت بکا ، ئەو بابەتە هەرچی دەبێ بابێ.

پرسیارەکان هەروەك كۆتاییيان نییە لەوانەن وەڵامیشیان بێ كۆتایی بێ چونكە هەر تاكەی لەوانەی نووسیمن و ئەوانەی نەشمنووسین درێژەی هەیە، وێڕای درێژەی لكیشی لێ دەبنەوە، بەڵام هەوڵ دەدەم ڕێی دوور نزیك بكەمەوە و لە تێكڕای وەڵامەكانەوە نەك لە تاك تاكیانەوە ئەوەندە تیشكە بخەمە سەر پرسیارەكان بایی ڕوونكردنەوەیان بكا و گومانیش بڕەوێنێتەوە.

جارێ تۆ لە پێشەوە دەتوانی یەخەی بابای مادی بگری و پرسیارەكانی لێ وەرچەرخێنت و بە ڕوویدا بدەی بەو شێوەیەی كە بایەخی تەفسیری مادی لەتەك تەفسیری مادی – زانی (بەشەری) بخاتە گومانەوە وەك ئەوەی لێی بپرسیت بۆچی دانیشتوانی یەك شار و یەك ئابووری و یەك ڕامیاری بەهۆی جوداوازیی زمانیانەوە وەیا دین و بیروباوەڕیانەوە دوو كەرت و سێ كەرت دەبن خۆ هەمووشیان هاوبەشی یەك زەرفی مادین؟ بۆچی سۆشیالیزمی ماركسی هەر لەو وڵاتانەدا سەر دەكەوێ كە دەبوو تێیاندا بە دەریش نەكەوێ؟ بۆچی لە هەندێ شوێنی ڕووت و برسی، مەیموون لە جیاتی ئەوەی بخورێن وەیا بكوژرێن دەپەرسترێن و نانی خەڵقەكە دەخۆن خۆ پەرستن وەیا هەر نەبێ ڕێز لێنان دژی فكری مادییە و دژی مادەشە؟ ئنجا ڕێشت هەیە تەفسیرە مادییەكە تەنگەوتاوتر بكەی بەوەدا كە تەفسیرەكەی دیكە هەمیشە زات و هۆش بە ناو واقیع و مادە و تیشكەكانیاندا دەگێڕێ و چاوەنۆڕی ئەو ئاكامە دەبێ كە تەفاعولی زات و هۆشەكە لەگەڵ دەوروبەردا پەیدای دەكا نەك ئاكامێك كە مادەی مردوو ڕاستەوخۆ بە مل زات و هۆشی مرۆڤیدا دەبڕێ، واتە پرسیارەكان وەك لە من دەكرێن لە بابایەكی مادیی تەقلیدیش دەكرێن. دوای ئەمە ئنجا ئاشكرایە دەبێ حەقیقەت بدۆزرێتەوە، بسەلمێندرێ با فەرقیش بە هیچ شتان نەكا و نەیانگۆڕێ، هەرچەند بێگومان برەوستاندنی حەقیقەت و پووچاندنەوەی هەڵە و نادروستی هەمیشە فەرقی گەورە بە واقیع دەكەن، یاخود هەر نەبێ مومكین نییە بێ تەئسیر بن. بە نموونە دەڵێم هەرچەند دۆزینەوەی هیچایەتی ئەو شینە پانەی پێی دەڵێن ئاسمان ڕاستەوخۆ نرخی كاڵەك و شووتی بێستانەوانیش زیاد نەكا ئەوەندە سوودەی هەر دەبێ كە مێشك و دڵ و دەروونی لە ترس و لەرزێكی بێ لزووم و ناپەسند ڕزگار دەكات و هەزاران خوتخوتەی بێ جێ و بێ ڕێ لە كۆڵ دەكاتەوە، ڕەنگە لە ئاست دیاردەی دیكەی وەك ئەو شینە پانەشی ئازاتر و چاو كرایەوەتر بكا. دیارە دۆزینەوەی ڕاستییەكانی سەر بە مێژوو و كۆمەڵایەتی هەرنەبێ هێندە دەستوورێكی ئاسمانناسی

تەئسیری دەبێ، کە دەزانین زۆر بە تەئسیرترە چونکە کۆمەڵایەتی و مێژوو یەکسەر لە مرۆڤ دەئاڵێن و ڕاستەوخۆ بێ واسیتە چاکە و خراپەی پێ دەگەیەنن. بە نموونە، کە مرۆڤ تێ گەیشت خۆی کاریگەری یەکەم و تاکە کاریگەری ئیجابییە لە هەرچی جیهاندا هەیە بە دڵیدا نایەت دەستەونەزەر بۆ ئەو فەیلەسووفە ڕاوەستێ کە پێی دەڵێ دەستووره مادییەکانی ئەو خێروخۆشی بۆ بەرهەم دێنێ وەیا مادەی ڕەق و تەق یەکەم سوارچاکی مەیدانەکانی کۆمەڵایەتی و مێژووە. لەمانەش بترازێین ئێمە هۆیە ڕاستەکانی شتان بزانین و نەزانین چەرخ و دۆلابی جیهان هەر لە گەڕدا دەبێ، واتە بە زانینی ئێمە دنیا لەگەڕ ناکەوێ، بە نەزانینیشمان باشتر ناگەڕێ، کەواتە ئەو بەهانەیەی فەرق نەکردنی شتان بە جۆری لێکدانەوەمان و دۆزینەوەی ڕاستیمان لە خۆوە دەچێتەوە چونکە ئەو فەرق نەکردنە، بێ هیچ هۆیەکی دیکەی تەرجیحدانی ڕاستی بە سەر ناڕاستیدا، خۆی تەنها بەسە بۆ چوونەوەمان بەلای ڕاستیدا هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە ڕاستی بە شەرەفترە لە ناڕاستی. وەختێك تای تەرازووی ڕاستی لە تەك ناڕاستیدا دادەلەنگێ کە ڕاستییەکە بۆ گەل زەرەربەخش بێ و ناڕاستییەکەش سوودبەخش بێ. کە هەردوویان لە لایەن سوود و زەرەرەوە وەکو یەکدی بوون لە خۆوە ڕاستییەکە قورستر هەڵدەستێتەوە وەك ئەوەی کە دەزانین (٢+٢=٤) پەسەندترە لە (٢+٢=٧) با هیچ کامێکیشیان سوود و زەرەریان لێ نەکەوێتەوە. وەك یەك بوونی سوود و زەرەری ڕاستی و ناڕاستی یەکسەر تەرجیحی ڕاستی دەدا. لەم بارەوە جارێکیان لە وتووێژدا ڕەخنەم لێ گیرا بەوەدا کە ئەگەر پەنابەرێك لای پەنادەرێك حەشار درابوو، دوژمنە ستەمکارە خوێنڕێژەکەی لە پەنادەرەکەی پرسی فلانت لایە یان نا؟ ئایا جەوابی ڕاست باشە یا درۆ چونکە ڕاستییەکە بێ گوناهێك دەکوژێ؟ لە وەرامدا گوتم نا لەم شوێنەدا ڕاستی و ناڕاستی لە یەك تەرازوودا نین چونکە ڕاستییەکە خزمەتی درۆ و ستەمێکی لە خۆی گەورەتر دەکا درۆکەش خزمەتی ڕاستی و دادێکی لە خۆی گەورەتر دەکا. لەوەش بەولاوە درۆکردن لە ڕووداوی تاقانەدا، چاك بێ یا خراپ، وەك درۆ و هەڵەی نێو بیروباوەڕ و فەلسەفە نییە کە ساڵەها و ڕۆژگارەها بەردەوام دەبێ و ملیۆنەها خەلق گومڕا دەکا.

ئەم تێبینییانە و گەلێکی دیکەش کە پێویست بە کوتانەوەیان ناکا لە پەراوێزی پرسیارەکانەوە تێ دەکەن بۆ ڕەواندنەوەی ئیعتیرازەکان کە ئەوانیش هەر خۆیان بە پەراوێزی بابەتەوە لکاندووە. وەڵامی بەڕێ و جێ و بەهێزو پێز کە لە جەرگەی

بابەتەکەوە هەڵستێت نەك هەر هەیە و بەس، بگرە کە بە تەواوی دەوریان هەڵبێین باشتر گرنگی دەوری حەقیقەت لە چەندوچۆنی کۆمەلایەتی و سوود و زەرەری مرۆڤایەتی نیشان دەدا. ئێمە هەرچەند بشمانەوێ خۆمان بەوە دڵشکستە بکەین کە گۆیا هۆش نەشکانی میللەت بە ڕاستی و ناڕاستی شتان کەلك لە قسەی واقیعی دەبڕێ، هەر ناتوانین قەناعەت بە خۆمان بهێنین کە ئەم هۆش نەشکانە بەهانایەکی پەسەند و ڕەوایە بۆ خامۆشبوون لە گوتنەوەی ڕاستی وەیا پشتیوانیکردن لە ناڕاستی. ئەگەر بشوێرین بڵێین نەگەیشتنی میللەت بە پلەی زانینی ڕاستییان و لێککردنەوەیان لە ناڕاستییان عوزری خامۆشبوونمان بە دەستەوە دەدا، هەرگیز ناشێ و نابێ زاتی ئەوە بکەین کە هەڵە و درۆیان لەو میللەتە خۆش بهێنین و فێڵبازانی لێ بە پێغەمبەر بگێڕین. من نەشتوانم تەعلیلی برووسکە و باران بۆ منداڵێك بکەم ئینساف لێم ناسەلمێنێ برووسکەی لێ بکەمە قەمچیی ڕۆستەمی زاڵ و بارانیشی بۆ بکەمە فرمێسکی خاتوو زین. ئەو کەسەی دەیەوێ بە بەهانەی ساوایی و سافیلکەییی میللەت بایەخی دەربڕینی ڕاستی کەم بکاتەوە چۆن دەتوانێ خۆ هەڵکێشی بە گوتنەوە و کوتانەوەی درۆیان؟ تۆ بڵێ کام سوود و بەرژەوەندی میللەت لە بیروباوەڕی هەڵەدا خۆی شاردووەتەوە؟ چۆن ڕەوایە خۆمان لە دەربڕینی ڕاستی بدزینەوە بە بەهانەی نەزانیی میللەت کەچی کۆمە نەکەین لە گوتنەوەی ناڕاستییان خۆ ناڕاستیش تێگەیشتنی دەوێ؟ بۆ دەبێ ئەو میللەتەی کە بەلای باوەڕی مادییەوە خالقی تەئریخە (هەر لە بەرانبەر تاکدا) نەتوانێ حەقیقەت بسەلمێنێ بەڵام ئەوەندە تێگەیشتنەی هەبێ بایی سەلماندنی درۆیان بکا؟ بەڵێ دەزانم ئەفسانە و وڕێنەی جنۆکاوی خۆشتر دێتە باوەڕی سافیلکانەوە بەڵام شۆڕشگێڕ و بیریاری مادی داوای جانفیدایی لە میللەت دەکەن و چاویش ناترووکێنن، ئیتر بۆچی کە بێینە سەر دەربڕینی ڕاستی و دەرخستنی هەڵە گومان بهاوێینە قابیلیەتی میللەت لەوەدا کە هۆشی بە شتان دەشکێ یان ناشکێ خۆ بە هەمەحاڵ ڕاگەیاندنەکانی بیری مادیش فەلسەفەیە و پێویستی بە تێگەیشتن و زەکاوەت هەیە نەك وەکو ئەفسانەیە کە لەگەڵ فکری سەراوی و جنۆکاوی ڕێك دێ؟ ئێمە ئەگەر لە گۆشەی ئینساف و ڕووناکبیرییەوە سەیری دیمەنەکە بکەین دەبینین و دەزانین ئەو ئاسانییەی کە لە وەرگرتنی ئەفسانە و بیروڕای پووچەڵدا هەیە پترمان داوا لێ دەکا کە بەرهەڵستیی لێ بکەین چونکە ئەگەر وەها نەکەین تێخزانی ئەفسانە لە مێشکی سافیلکەکانمان دەبێتە کارێکی ئاسایی کە لە خۆوە ڕوو دەدا ئەوساش کە

ئەفسانە و درۆ جێی خۆیان گرت بە پاڵەوانیش دەرناکێشرێتەوە.

تۆ لەوە تێ فکرە کە چەند بە زەحمەت دەتوانی فەلاحێك بۆ ڕیزی ئەو خەباتگێڕانە ڕاکێشیت کە بۆ ئەو خەبات دەکەن، کەچی بەچکە بوت پەرستێك پێ بە پێی تێ هەڵکشانی لە تەمەندا ڕەگ لەو باوەڕە پووچەڵە دادەکوتێ وەیا ئەو هەڵە فکرییەی لەگەڵ نەختێ دڵگەرمی دەنیشێتە قەناعەتی خۆتەوە چەند ساڵان دەتگێڕێ و بە شەڕت دێنێ و پشتت پێ لە ڕاستی دەکا و لە هەڵوەستی بەرەواژتدا ڕادەگرێ. لە ئەدەبیاتی شۆڕشگێڕی گوتەیەکی مەشوور هەیە دەڵێ (شۆڕشی هەمیشەیی). بەلای منەوە پێویستر لەو گوتەیە یەکێکی دیکە هەیە کە داوا لە فکر و فەلسەفە و شۆڕش بکات هەمیشە مێشکی میللەت بکەنەوە بۆ دیتن و ڕەفزکردنی ئەو هەڵەیەی لە فەلسەفەدا دەدۆزرێتەوە وەیا بەلاوەنانی ئەو هێندە تەتبیقاتەی کە پێ بە پێ گەندەڵ دەبێ و هی پەسەندتر سەر وەدەر دەنێ. ئەو سەرۆکانەی (شۆڕشی هەمیشەیی) دەکەن بەدروشمی سەر کاغەز و قوماش، لە ڕاستیدا، هەر هێندەی لێ بە مەبەست دەگرن کە بە ئیزن و ڕەزای خۆیان ڕوو بدات. لە کەس ناسەلمێنن داوای جۆرە شۆڕشێك بکا کە بەرژەوەندی سەرۆکەکەی تێدا نەبێ وەیا ئەوی لێ ڕازی نەبێ (وەك: ماو، ستالین، کیم ئیل...). بێ گومان ئەو سەرۆکانەی ئەگەر لە ڕواڵەتدا بشسەلمێنن ڕاستکردنەوە و ڕوونکردنەوەی هەمیشەیی لە شۆڕشدا پێویستە دیسانەوە هەر ئەوەی خۆیان پەسەندی دەکەن ناوی ڕاستکردنەوە و ڕوونکردنەوەی لێ دەهێنن، هەرچی تیشکی دەرەوەی دەسەڵاتی خۆیان هەیە بە تاریکی لە قەڵەم دەدەن. ئەم حەقیقەتە زلەیشە وا دەکا پێ داگرتنی میللەت لەسەر بەکارهێنانی مافی ڕەخنە و ڕازی نەبوون هەنگاوی هەرە پێوست بێ بۆ وەدەستهێنانی ژیانی ئاسوودەی هەمووان نەك هی بەرەیەکی تەسکی دەسەڵاتداران. خولاسە ئەگەر بەرژەوەندی ڕۆژانە و هی هەموو عومری مرۆڤیش بکەینە عەیاری لێکدانەوەمان هەر بەوە دەگەین کە پێویستە چی ڕاستە ئەوە بەخەڵق ڕابگەیەندرێ، جا ئەگەر هەندێك لەو ڕاستییانە بە ئاسانیش دەرنەبڕدرێن هەر دەبێ بە جۆرێك لە جۆران و ڕۆژێك لە ڕۆژان بۆ میللەت ڕوون بکرێتەوە هەتا زووتریش بێ چاکترە. کوردی گوتەیەکی هەیە دەڵێ (کردەی پەشێمان لە نەکردەی پەشێمان چاکترە) منیش لەبەر تیشکی ئەم گوتە ڕاست و بەشەرەفەدا دەڵێم: مرۆڤ زەدەی ڕاستی بێ چاکترە نەك زەدەی درۆ، بگرە لە حەسایەوەی درۆش چاکترە.

وا دەزانم ئەم قسانەم وەڵامی ئەو ڕەخنەیە دەداتەوە کە دەیەوێ نەزانیی گەل بکاتە

بەهانەی ڕاستی لێشاردنەوەی بەمەشدا ویستم لە ڕێگە سەختەکەی وەڵامەوە بەرەو ڕەواندنەوەی ڕەخنەکە بڕۆم کە هاتم تێگەیاندنی گەلی نەخوێندەوارم کردە فەرمانی سەر شانی خەباتگێڕ لەو ڕووەوە کە نەخوێندوو و سافیلکە بە ئاسانی تێ ناگەیەندرێن، ئنجا کە من پێ لەسەر پێویستبوونی تێگەیاندنی نەخوێندوو داگرم دیارە لەوە تێ پەڕیوەتم کە دەربڕینی ڕاستی لەگەڵ ڕووناکبیراندا لە پێویست دەردەچێ و بەرەو بەدیهییەوە دەڕوا. ئەمە لە لایێکەوە، لە لایێکی دیکەشەوە کە بێینە سەر سەراحەتی تەواو دەبێ بڵێین ئێمە وەها ڕاهاتووین کە لەسەر کاغەز ڕووی وتووێژمان لە جەماهیر بێ، ئەو جەماهیرەی کە ڕەنگە نەشتوانێ قسەکانمان بخوێنێتەوە. بێگومان جەماهیر فلسێك بەو نووسراوانە نادا کە باسی فکر و فەلسەفە دەکەن، ئەگەر لە هەزاری یەکێکی بشیانکڕێ ئەوانی دیکە لە گوێ ڕاگرتن بەولاوە ناچن. ئەوەی نووسراو دەخوێنێتەوە و دەمەتەقە لەسەر فکر و فەلسەفە هەڵدەستێنێ خوێندەوارەکە و ئەدیبەکە و هونەرکارەکە و ڕابەرەکە و بیریارەکەیە ئیتر هێنانە ناوی باسی تێگەیشتن و تێ نەگەیشتنی گەل یا لەبەر بیر بڵاویمانە یا لەبەر نیازی تایبەتییە. گەلانی خەڵق بە درێژایی ئەزەل گوێی گرتووە بۆ ئەوەی دەرسدەر و مامۆستا و ڕابەر پێی دەڵێن ئنجا ئەو مامۆستایانە ئەگەر فێڵباز و مرۆڤ غەڵەتێن بن پێویستە لەسەر دڵسۆزەکان پێشبڕکێ و ڕێبڕکێ لەو فێڵبازییە بکەن. دەمەتەقە لەسەر شتی فکری و فەلسەفی بابەتی ڕۆشنبیریی چەسپاوە کە هەر خۆی دەبێتەوە ڕابەری ڕۆشنایی و هۆشیاریی هەزاران خوێندووی تازە پێگەیشتوو. ئینجا کە حاڵ ئەمە بێ هەر بەهانەیەکی بهێندرێتەوە بۆ پشتگوێخستنی ڕاستی لە خۆوە ڕەش دەبێتەوە. لە لایەن ئاکار (اخلاق)یشەوە مامۆستای ڕابەر عوزری بە دەستەوە نامێنێ چونکە پایەی ڕابەرایەتیی گەلێك بەرزتر و بەشەرەفترە لەوەی چاوبەستەکێی تێدا بکرێ بە تایبەتی کە ڕابەرایەتی ببێتە پێکهێنەری ئەو ئاوهەوایەی کامەرانی گەشەی تێدا بکا.

ڕەنگە بگوترێ جوداوازیی بیروباوەڕ ئەنجامێکی ناچاری و حەتمیی جوداوازیی بەرژەوەندیی چینایەتییە وەیا هی قەومایەتییە وەیا هی شەخسییە، بەو پێیە ڕاستیی شتان خۆی لە خۆیدا نابێتە هۆی ڕەواندنەوەی ناکۆکی ناشبێتە پارێزەری چالاکی کۆمەڵایەتی لە بەفیرۆچوون و ڕەزامەندیی تێکڕاییش پەیدا ناکا. لە ئاست ئەم قسەیەدا سەرلەنوێ مەسەلەی لایەنی تاریکیی هۆش و زات تێکەڵ بە حیسابی جوداوازی بەرژەوەند دەبێتەوە بەوەشدا سادەیییەکی کە لە ڕواڵەتی قسەکەدا خۆ دەنوێنێ بە

وردبوونەوە و لێكدانەوەی بێ تەرەفانە بەشی هەرەزۆری هێزی دەدۆڕێنێ. لێرە بە دواوە ئەو ڕاستییەت بۆ ڕوون دەبێتەوە بەڵام دەبێ تێكڕای قسەكانم پێكەوە سەیریان بكرێ نەك بڕبڕ و كەرتكەرتی.

جوداوازیی بەرژەوەند هی چین بەرانبەر چین بێ وەیا هی میللەت بەرانبەر میللەتێك بێ وەیا هی میللەت بەرانبەر تاكەكانی بێ تەنها لە حاڵەتێكدا دەبێتە بنەمای باوەڕ و قەناعەت و فەلسەفەی جودا كە لە پشت پەردەی هۆشی تاریك و زاتی بە تەماعەوە سەیری جیهان بكرێ نەخۆ ئیمكان نییە جوداوازیی بەرژەوەند ببێتە هۆیەكی ڕەوا بۆ گۆڕانی یەك ڕاستی بە چەند ڕاستییەك چونكە ڕاستی خۆی لە خۆیدا هەڵناگرێ دوو وجوود و سێ وجوودی لە یەك كاتدا هەبێ. دوو بەرژەوەند كە بەرەنگاری یەكدی دەبن مومكین نییە هەردووكیان ڕەوا بن، ڕەنگە لە هەر یەكەیاندا هەندێك ڕەوایی و هەندێكیش ناڕەوایی هەبێ پشكەكانیشیان خوار و ژووری هەبێ كە ئەگەر نەفس كوێر نەبێ بشێ مەسڵەتییان تێدا بكرێ بەڵام سوودی شەخسی ناڕەوا و حەز بەستەمكردن ڕێگەی مەسڵەتی كوێر دەكاتەوە و مرۆڤ دەخاتە سەر ڕێبازی دابینكردنی نیازەكانی نەك ڕێبازەكە لە خۆیەوە مرۆڤ بەرەو ئەو لایەنە دەبات كە ناوی چاكە و داد و مرۆڤخاسیی لێ دەندرێ. بابای تەماعكار و ستەمكار و هەلپەرست و پشت لە داد و ئینساف، بە چاوی كراوەوە بەرەو مەبەستە ناپەسەندەكانیەوە دەڕوا و لە یەكەم هەنگاویەوە خەریكی پێشێلكردنی داد و ڕاستی دەبێ. ئەوەندەی بیرم كردبێتەوە هەر بەوە گەیشتووم كە ستەم هەمیشە لە نەزەر ستەمكاردا ناڕەوا بووە و لێی بە سەهوو نەچووە تەنها لە حاڵەتێكدا نەبێ كە ستەمەكە بەشێكی ئایدۆلۆجی و بیروباوەڕ بێ وەك ئەوەی كە تالانی وڵاتی داگیركراو لە نەزەر دوژمنە داگیركەرەكەیەوە بەشێكی تەواوكەری ئەو شەڕە (پیرۆز)ە بێ كە لە سەرەتای هەراوە فەتوای كوشتن و بڕینی داوە. ئەمەش یەكسەر دەچێتەوە بۆ لایەنی تاریكایی هۆش و نەفس كە چ پێوەندیی بە بەرژەوەندیی ڕەواوە نییە و لە گەلێك جاروباردا تاریكییەكە خۆی ڕەگی بەرژەوەندەكە هەڵدەبڕێتەوە لە مەشدا پاشا و گەدا و هەموو ئادەمیزاد یەكسانە بۆ بەر حوكمی تاریكاییەكە هەرچەند دیارە سنووری بەدایەتیی هەژار لە سنووری پێنج پەنجەكانی تێپەڕ ناكا كەچی دەشێ پاشایەكی كۆن بە دەست و پەنجەی هەزاران مرۆڤ بەكرێگیراو و پەككخراو و ڕاپێچەكدراو خەریكی خراپەی هەرە دوورە دەست بووبێ. دەگەڕێمەوە و دەڵێم جوداوازیی بەرژەوەند هەرگیز

ماف و ڕەوایی بە هەموو بەرژەوەندی جوداکان نادا چونکە لە نێوان هەموویاندا تەنها یەکێکیان دەشێ ڕەوا بێ واش دەبێ هیچیان ڕەوا نابێ وەك ئەوەی دە کەس لەسەر باغی بابایەکی هەژار بەشەڕ بێن وەیا بیست ڕێگر هەریەکەی بۆ حیسابی خۆی تەماع لە قافڵەیەك بکات وەیا دە دەوڵەت پێك نەیەن لەسەر بە تالآنبردنی نەوتی ئێمەمانان. لەگەڵ ئەمەشدا کە بەرژەوەند خۆی لە خۆیدا ڕەوایی دروستی پەیدا ناکا دیسانەوە هەمیشە ئاوات دەخوازم و دەڵێم کاشکی هەرچی ناکۆکی و هەرای دنیا هەیە هەمووی لەسەر جوداوازیی بەرژەوەندی ڕوویان دابایە با ناڕەواییشی تێدا بێ چونکە ئەوسا بەشی هەرەزۆری ئەو هەرا و ناکۆکییانەی بە درێژایی ڕۆژگار ڕوویان داوە و دەدەن بەتاڵ دەبوونەوە لەو ڕووەوە کە لەسەر بەرژەوەندی حەقیقی ڕوو نادەن بەڵکو لەبەر هۆیە مەلعوونەکەی تاریکیی هۆش و نەفس و کەڵەکەکردنی حەز و شەهوەت و لەخۆباییبوون و شتی ئەوتۆیی پەیدا دەبن. ئەو هەرا و کارەساتانەی لەسەر تەماع و سامان و ناو و شۆرەت هەڵدەستن زرە تەفسیرێکی ئیقناعکەری لەگەڵدا هەیە هەرچەند تەفسیرەکەش هی نیازی چڵکن بێ، بەلآم ئەو ناکۆکییانەی لەسەر تێك نەگەیشتن و بە هەڵەداچوون و جودایی عەقیدە و ناز و فیز و غەرایی پەیدا دەبێ یەکسەر لەو گۆشە تاریکەی سەلبیی هۆش هەڵدەقوڵن و ماڵی تاك و کۆمەڵیش وێران دەکەن. چەند هەزاران هەزار جار بووە لەسەر قسەیەکی ناشیرین وەیا لچك و لێو بادان وەیا حورمەت نەگرتن کە هیچ زەرەر و سوودی مادیی تێدا نییە هەرا و لێدان و کوشتنیشی لێ پەیدا بووە (چ دەفەرمووی لەوەی دوو برادەر لەسەر شەش و بێشی تاوڵەی خۆڕایی نەك بە گرەو، دەستیان لە یەکدی داوەتە خەنجەر) وەیا گەنجی عەشیرەتێك کچی لە عەشیرەتێکی دیکە هەڵگرتووە و لە نێوانیاندا هەرا پەیدا بووە، وەیا لەسەر ڕاوگەی کەروێشك و چەقەڵ خوێن ڕژاوە، وەیا لە شەڕە گەڕەکێی منداڵ و گەورانداا دوژمنایەتی دەوامەی کردووە لە هیچیشیاندا بەرژەوەندی چینایەتی وەیا قەومایەتی وەیا ئابووری سێبەریشی نەبووە، تەنانەت لە شەڕەگەڕەکێدا هەژاری ئەم گەڕەکە ئاغای خۆی بە دۆست داناوە و هەژاری گەڕەکەکەی دیکەی بە دوژمن لە قەڵەم داوە. ئنجا ئەگەر هەرا هەر لەسەر بەرژەوەندی مادی و ڕاستینە پەیدا بووبایە دەبوو بە درێژایی ئەزەل لەسەر ئەو شتە خوێڕوانەی کە بەرژەوەندیی مادییان تێدا نییە خوێن لە لووتی کەس نەیێ. لە گۆشەی تێوەڕامانی هۆشی تاریك و ڕوونەوە ئەو دزەی کە پارێز بۆ ماڵی دراوسێکەی دەبات هۆشی ڕووناکە چونکە دەزانی چ دەکا بەلآم نەفسی بەدە چونکە نیازەکەی

ناڕەوایە، ئەمما کە هات و لەگەڵ ئەو هەنگاوەی ئاودیوی ماڵی جیرانەکەی دەکا پڕ بە دڵ گوتی: (خوایە بە تامەی تۆ! بسم الله!) لەوەدا هۆش تاریکێکە بارتەقای نەفسە بەدەکەی چونکە لە هیچ درزێکی هۆشی ڕوونەوە مومکین نییە ڕووناکایی و قودسیەتی ناوی پەروەردگار بەرەو دیوار بڕین و ماڵ دزینەوە بڕوا. ئەم پێ دزیلکەیەی هۆشە تاریکەکەی دز و جەردە و پیاوکوژ و دیکتاتۆر و ستەمکار بە تێکڕایی، بەسەر تەماع و حەزی ناڕەوادا بۆ ناو بارەگای گەش و پاکی خوا وەیا میحرابی ڕووناکیی قەومایەتی و داد هەر خۆیەتی وەها لە هەندێ پیاوی ئاینیش دەکا کە بە سەر تەئویلاندا بۆ حەڵاڵکردنی ماڵی حەرام و سوێندی درۆ و هەڵبەستنەوەی تەلاق بپەڕێتەوە. بەلای منەوەی کابرای ئاینی حەرامخۆرێکی بێ تەئویل بێ بە شەرەفترە وەیا کەمتر بەدە لەوەی بە فێڵ و فرەوە حەرام بخوا چونکە سەرەڕای ئەوە کە حەرام هەر حەرامە نەفسی حەرامکردووەکە و بەرتیلدەرەکەش ڕەشتر و پەستتر دەبێ لەوەی بێ فاك و فیك سواری حەرامەکە ببن. تەئویلکردن و سازاندن، لە دین بێ یا لە دنیا، بۆ وەدەستهێنانی نیازی بەد خەتەری گەورە لەوەدایە کە وا بە درێژبوونەوەی ڕۆژگار مەزهەبی ناڕەوای جۆرجۆر دادەهێنێ تەنگ بە ئەسڵی باوەڕەکە هەڵدەچنێ خەڵقێکی زۆریش بەدوا خۆیدا ڕادەکێشێ بۆ ناو باوەڕ و مەزهەبی بەرەواژ، ڕێی خۆ لادانیش لە ڕاستی و مرۆڤایەتی هەموارتر دەکا بۆ تەماع و حەزی شەخسی، ئنجا لە جیاتی تاکە یەك مەزهەب (کە ئەگەر ڕاستیش نەبێ شەڕ بەخۆی نافرۆشێ) چەندین مەزهەبی نادروستی شەڕبەیەکدی فرۆشتوو دادەهێنێ و ئاپۆڕەی خەڵق تێك هەڵدەشێلێ.

ئەم گوتەیەی (جوداوازی بەرژەوەند هۆی جوداوازی بیروباوەڕە) یەکێکە لەو قسە تاریك و گومڕاکەرانەی کە لێیان دەوەشێتەوە بەشێکی بێ سنووری ڕاستییە کۆمەڵایەتییەکان و دیاردە واقیعییەکان بشارنەوە و لە جێی هەزاران تەفسیری ڕاست هەزارانی چەوت دابنێن، هەر ساتەش بە پێی ئارەزووی خاوەن تەماع و نیازی شەخسی کام هەڵوەستی پاك و مەردانەی عەمر و زەیدە لێڵ و دزێو بکرێ بەوەدا کە ببرێتەوە بۆ جوداوازیی بەرژەوەند نەك بدرێتەوە بە گیانی پاك و دڵی ئازا:

١- لە لایەن شاردنەوەی ڕاستییە کۆمەڵایەتییەکانەوە ئەوەندە بەسە بڵێم ئەو نەزەرییەیە وا دەکا هەموو ئەو بیروڕا و هەڵوەست و هەڵکەوت و چوونەپێش و پاشەکشە و وەستان و قوربانیدان... و هتد... کە پێوەندییان بەتەماع و جوداوازیی

بەرژەوەندەوە نییە و ئیمکانیش نییە بەرگی درۆزنی بەرژەوەندییان بەزۆر تێ هەڵکێشرێ – هەر لەبەر خاتری نەزەرییەی جوداوازیی بەرژەوەند – دەبێ لە هەموو حیسابی شیکردنەوەی کۆمەڵایەتی و لێکدانەوەی مێژوویی دەربهاوێژرێن و بنبوو بکرێن و بایەخیان پێ نەدرێ نەوەك ماڵەکەی (جوداوازی بەرژەوەند) بەدرۆ بخرێتەوە. من کە بێم بسەلمێنم دەماری پیاوەتی و غیرەتمەندی فلانە سەرۆکی خستەسەر حەواندنەوەی فلانە بابای دەرکراو و پەنابەر و هێندەی لێ خەرج کرد و وەهای بۆ کۆشا بێ ئەوەی پاداشتێکی لێ وەرگرێتەوە وەیا کچی لە خۆی مارە بکا وەیا خزمەتی خۆی پێ بکا، هاتووم بەر لە هەموو شتێك دەستوورەکەی (جوداوازیی بەرژەوەند)م لەو حیکایەتەدا بێ بایەخ کردووە، ئنجا کە تۆ محامیی دەستوورەکە بی و نەتوانی هەڵوەستی ئەو سەرۆکە جوانمەردە بدەیتەوە بەتەئویلی دزیۆکەر و حەیابەر ناچار دەبی خۆت لە ڕووداوەکە و هەرچی وەك ئەو هەیە بدزیتەوە و لە حیسابی لێکدانەوەی کۆمەڵایەتییان دەربهاوێژیت. خۆ ئەگەر هات و بەرێکەوت جوانمەردییەکە لەو سەرۆکەوە دژی کوڕی خۆی بوو بۆ بێگانەیەك ئەوسا ڕەنگە خۆ تێ نەگەیاندن لەو حیکایەتە بەس نەبێ ئیتر خودا دەزانێ فکری دوژمنانەی بەردەوام چ لەو هەڵوەستە پڕ لە شەرافەتە بکا. ئەم نموونە سادەیەی لێرەدا هێنامەوە یەکێکە لە هەزارانی وەك خۆی کە ئەگەر کەمێك زەینی خۆتیان پێوە خەریك بکەی لە کۆن و نوێدا بەزۆری تێیان هەڵدەئەنگویت. خۆ ئەوەی ڕاستی بێ ڕووداوی ڕۆژانە زۆری لەو نموونانە تێدایە، جارانیش ژیانی خەڵق پێیان ئاوستر بوو چونکە ئەوسا هێشتان سەغڵەتیی گوزەران و ئاڵۆزکانی کۆمەڵایەتی و تێك هاویشتنی ئابووری و پەرەسەندنی خەباتی سیاسی و بڕبڕبوونی کۆمەڵان و هەمەچەشنەبوونی باوەڕان و... و... هتد هێندەی ئێستا دەماری مەردایەتی و بووردن و پەنادان و شتی ئەوتۆی لە تاکاندا پسۆك نەکردبوو، پڕۆپاگاندە و ڕاگەیاندنە سیاسییە فکرییەکانیش وەها پەیتا پەیتا هۆش و گۆشی ئەو خەڵقەیان لە کاری سادەی مەردانە نەدەدزیەوە تا ئەو ڕادەیەی کە دەبینین لە زۆر حاڵ و باردا جەوانمەردی سیاسی لە بەلاوەنانی وەفا و گوێ نەدانە چاکەی کۆن و دۆستایەتیی میراتی و ئەو تەرزە ئاکارانەدا مەرحەبای لێ دەکرێ و دەبێتە بەڵگەی دڵسۆزی بۆ مەبدەء... ئنجا ئەگەر بیریارێك وێنەی کۆمەڵایەتیی ئەم ڕۆژگارەمان بکاتەوە بەئاوێنەی ئاکاری کۆمەڵایەتیی دوێنێ و

پێرێ وێنەی درۆزن لەو ئاوێنەدا بەخەلق نیشان دەدا. بیریاری مادیی تەقلیدی کە ناوناوە سەرێك لەو سادەیی و سافیلکەیی و پیوریتانیزمەی ڕۆژگارانی ڕابردوو خوار دەکاتەوە، بایی ئەو سەرخوارکردنەوەیە، خۆی لە دەستووری (بەرژەوەند) و تەفسیری مادیی ڕەق و زەق دەشارێتەوە و نەختەك دەقە قاڵببەستووەکانی فەرامۆش دەکا دەنا ڕێی نابێ لە جادە قیرتاوکراوەکانی بەرژەوەندی سەرسەخت و مادەیی بێ هەست و بەزەییەوە کوێرە ڕێگایان بۆ ناو مۆڵگەی مەردایەتیی بێ تەئویل و چاکەی سادە و خۆبەختکردنی بێ مزە بباتەوە. ئەمانە دەڵێم لە زەمینەی چاکە و مەردایەتیی شەخسی کە پێوەندیی ڕاستەوخۆی بەڕووداوی گشتییەوە نییە چونکە لەوێدا باسی ئەوتۆیی بۆ بیریاری مادیی تەقلیدی وەك زێڕە بۆ هار...

٢- لە لایەن دانانی تەفسیری چەوت لە جێی هی ڕاست قسەمان درێژتر دەخایێنێ ئەگەر لێی کورت نەکەینەوە چونکە ئەم پیشەیە پتر خۆی بەسەر زمان و قەڵەمی بیریاری مادیی تەقلیدیدا دەهێنێ لە پیشەی شاردنەوەی ڕاستییان. ئەوەی لە مەیدانی کۆمەڵایەتیدا خەریکە شەڕ بۆ بەرژەوەندێك دەکا کە باوەڕی پێی هەیە وەیا لە خۆی کردووە بەئامانج هەر ساتە ڕووبەڕووی هەڵوەست و واقیعی وەها دەبێ ئەگەر بەتەئویلان بۆ لای باوەڕ و ئامانجەکەی خۆی هەڵیان نەگێڕێتەوە شەڕەکە دەدۆڕێنێ. هەڵبەت دەبێ بزانین بردنەوەی شەڕی سەر بەکۆمەڵایەتی لە ڕێی بەیەکدی گۆڕینەوەی ڕاستی و درۆ هەر بەسوودی ئەو کەسە و ئەو دەستەیە تەواو دەبی کە درۆیەکان بەچاکەی خۆی و زەرەری غەیر هەڵدەبەستێ، لەو هەڵبەستنەشدا بەدایەتیی خۆی بەسەر چاکەی غەیردا زاڵ دەکا. زۆربەی میللەت بەخۆیان و بەرژەوەندە سادەکەیانەوە ڕێیان نییە پەنا ببەرنە بەر نوای درۆیان. بەرژەوەندیی دروست کە ماڵی حەلاڵی زۆربەی میللەتە کوڕی ڕاستی و ڕەواییە، فەرمانی ڕابەری دڵسۆزیش ئەوەیە بەفکری ڕوون و هۆشی کراوەیەوە، بەتیشکی حەقیقەتی بێ باهەڵدانەوە، سوودە ڕەواکانی میللەت لە جەرگەی واقیعدا بدۆزێتەوە نەك بەفەندی جادووگەرانە لە درۆیانیان ڕابهێنێ و سوودی ساختەکاریان پێ بەڕەوا بسەلمێنێ. بەنموونە دەڵێم، لە سالانی هەڵپەوکڵپە (وثبة)ی ١٩٤٨ و غەزەب سەرکردنەکەی ١٩٥٩ کە خوێنگەرمەکان دەیانگوت بەلەناوبردنی پارەدارەکان و دابەشکردنی پارەکەیان هەژار دەحەسێتەوە، دەیانتوانی کارێکی ئاسانتر و بێ زەرەرتر بگرنە بەر کە بێن لە جیاتی کوشتنی حاجی عەولا و سەلیم چەلەبی داوا لە

حکومەت بکەن پارەیەکی تازە لێ بدات و بەسەر چینی هەژارانیدا ببەشێتەوە و بەپارەی کۆنیشی نەگۆڕێتەوە نەکا پارەداری کۆن موفلیس نەبێ، ئەوسا بەچەورولووسی پارەش دەبەشرایەوە و پارەدارەکانیش ئیفلاسیان دەکرد و کەسیش سەر نەدەبڕدرا. هەژاری بەستەزمانی کەڕەوار کە دەگوترا پارەت بەسەردا دەبەشرێتەوە ئاگای لەوە نەدەما کە بەشینەوەی پارە نەبەستراوەتەوە بە لە ناوبردنی فلان و فلان، کابرای خوێنگەرمیش لەناوبردنی پارەدارانی مەبەستتر بوو لە تێرکردنی هەژاران جگە لەوەی کە بەلای خوێنگەرمەوە شۆڕشی بێ خوێنڕێژی زرە شۆڕش دەردەچێ، ئنجا نانەوەی هەرای ئیقلیمگیر حکومەتی پتر پێ بێ دەسەلات دەبێ و ڕێگەی خوێنڕێژەکانیش بەرەو دەسەلاتی حوکم پتر پێی هەموار دەبێ، ئیتر لەو ناوەدا درۆ و ڕاست خۆیان پێکدی گۆڕیبووەوە و جەزبەیەکی دەروێشانەی تاریك ولاتی تەنیبووەوە کە هەموو ڕاستی و ڕوونی و بەرژەوەندێکی شاردبووەوە. خوێنەر با بزانێ کە من لێرەدا دەڵێم لە جیاتی کوشتنی پارەداران پارەی نوێ لێ درابایە دەزانم چارەسەرکردنی هەژاری و برسییەتی وەها ئاسان و سادە نییە. من موناقەشەی ئەو بەرگە درۆزنە دەکەم کە خوێنگەرمەکان ڕاستییان تێدا دەشاردەوە ڕەخنەش لەوان دەگیرێ نەك لە من کە دێن چارەی هەژاریەتیی میللەت بەسەربڕینی تاقمێك دەکەن ناشڵێن کە ئەو پارەیە خورا و بڕایەوە دواتر لە کوێوە هەژار پارەی مفت و خۆڕایی لێ دەبەشرێتەوە. من لێرەدا مەبەستمە لە خوێنەری کوردی نەوباوی بگەیەنم چۆن بەندوباوی (جوداوازی بەرژەوەند دەبێتە جوداوازی فەلسەفە) داخوازی لە خاوەنەکەی دەکا درۆ لە جێی ڕاست دابنێ و چاوبەستەکێشی تێدا بکا دەنا گوتەکە نەزۆك دەبێ و ئەنجامێك نازێتەوە. خاوەنانی گوتەی (جوداوازیی بەرژەوەند...) ئەگەر ڕازی بن پارەی نوێ بەسەر هەژاراندا دابەش بکرێ مەبەستە بنجییەکەی شەڕی چینایەتی کە بەپێی باوەڕی خوێنگەرمەکان بریتییە لە تێك هەڵقژان و یەکدی بڕینەوە نایەتە جێ و ڕەنگە ئاگری دەروونی هەژارەکەش دژی تێرەکان سەر نەکا چونکە دابەشینەوەی پارەی نوێ پێویستی بەلەناوبردنی پارەداری کۆن نییە، ئنجا هونەرێکی ئەوتۆی خوێن گەرمەکەش لەوەدا دەرناکەوێ کە پارەی نوێ لە حکومەتەوە یەکسەر بەهەژاران بگا وەك ئەوەی کە بەدەستی خۆی جڵەویان بۆ سەر خەزنەی پارەدار ڕاکێشی... لێرەدا چەندین بەڵگە و بنەمای فکریی دیکە هەیە کە هەڵوەستی خوێنگەرمەکان بۆ

ورووژاندنی هەژاران دژی پارەداران دەباتەوە بۆ مەبەستی تایبەتی وەیا هۆش تاریکی نەك دەوڵەمەندکردنی هەژاران، یەکێك لەو بەڵگە و بنەمایانە ئەگەر چارەسەرکردنی هەژاری بە بەشینەوەی پارەی پارەداران مەبەستی خوێنگەرمەکان بێ خۆ کابرای پارەدار دەتوانێ هەرچی زێڕ و پارەیەکی هەیبێ لە چارەگێکدا تەفروتوونا بکا و نەیەڵێ بەهەژاران بگا، دیارە خوێنگەرمەکەش ئەمە دەزانێ چونکە هەرگیز بەتەما نییە پارەدار هێندە هەژار دۆست بێ بەدەستی خۆی پارە و زێڕ و گەوهەرەکانی بەرەوپیری ئەو کەسانەوە ببات کە خەریکن دوای تالانکردنی سەریشی دەبڕن. لەمەش بترازێین پرسیارێکی دیکە هەڵدەستێ: پارە لە خۆوە برسی تێر ناکا و ڕووتانیش پۆشتە ناکا، کەواتە شۆڕشگێڕ جڵەوی هەژاران بابداتەوە سەر قەساب و بەقاڵ و بەزاز و مەیدانی دەغڵ کە ئیتر لزوومیش بەپارە نامێنێ مامڵەتەکەی پێ بکرێ وەك دەشزانین کە پارە لە بەیندا بوو ڕێی تێ دەچێ سەرلەنوێ بچێتەوە گیرفانی چەند کەسێك و بیانکاتەوە بۆرجوازی... دەزانم مامۆستا و ڕابەرەکانی ئەو خوێنگەرمانە باخەبەرن لەوەی کە بەشینەوەی پارەی دەوڵەمەندان تیماری دەردی هەژاری و پاشکەوتن ناکا، بەڵام ئەو ڕابەر و مامۆستایانە لەبەر تیشکی فەلسەفەکەیان کە دەڵێ: (جوداوازیی بەرژەوەند...) ناچارن دەبێ بەدوا ڕاستە واتای ئەو گوتەیە بکەون و ئاپۆڕەی خەڵق بەو تەرزە دروشمە چاوغەڵەتێنە بەرەو جموجووڵێك ببەن کە لەناوبردنی بەرژەوەندی دەوڵەمەندان بداتەوە بەدەقی نەزەرییەکەیان تاکو جموجووڵەکە قودسییەتەکەی وەها وەربگرێ هەموو دوودڵی و دەست پاراستنی خەباتکەران تاوانبار و ڕیسوا بکا. تۆ کە سەپاندت جوداوازیی بەرژەوەند دەبێتە جوداوازی بیروباوەڕ چارت نامێنێ لەوەدا کە بەرژەوەندەکە و خاوەنەکەی بەیەکەوە لە ناو ببەی تاکو یەکجارەکی لە دوشمنەکە و فەلسەفەکەشی رزگار بیت، لەو ناوەشدا جێگەی هودنە و مەسڵەتی پەیدا نییە چونکە لەبەر تیشکی نەزەرییەکەدا جوداوازییەکە هەتاهەتایێ دەبێتە هۆی دوشمنایەتی لەبەر ئەمە مومکین نییە بەهێمنی و تێك گەیشتن و لێکدی ڕازیبوون چارەسەری جوداوازییەکە بکرێ. بەلای ڕای منەوە بەرژەوەند هەر بایی ڕەوایی و شەرعییەتەکی تێیدایە مافی دروستکردنی قەناعەت و باوەڕی هەیە دەنا ئەو بەرژەوەند و سوودەی لەسەر ستەم و دەسدرێژی هەڵدەستێ هەرگیز ناشێ فەلسەفە بتەنێتەوە، ئەوەی فەلسەفەشی لێ هەڵدێنجێت باوەڕی پێی

نییە. ستەمكار دەزانی چ دەكات و چیی دەوێت و قەت وەها لەخۆی بێ ئاگا نابێ كارە بەدەكانی بەپەسەند بزانێ، هەر ئەو هەست بەخۆكردنەیشە دەیخاتە سەر فڕوفێڵی فەلسەفی و خەڵق گێلكردن. هەروەك ڕابەرە مادییەكە دەزانێ پارەبەشینەوە هەژار تێر ناكا ستەمكار و شێخی درۆزنیش دەزانن نیاز و تەماكانیان ڕەوا نین. سەیر لەوەدایە كە ئەو شاگرد و دەستوپاوەند و مریدەی بەو درۆیانە هەڵدەخەڵەتێن وەهایان لێ بەسەر دێ كام زەرەری قورسە ئەویان قبووڵ بكەن كەچی لە سەرەتاوە بەتەمای سوود و خۆشی بوون واتە كابرای ڕابەری درۆزن دڵ و دەروون و هۆشی ئەو خەڵقە وەها دەدزێتەوە چیی مەبەست بێ ئەوەیان پێ دەكا و دەبنە قوڕە چەورە بەدەستییەوە. بەرژەوەندیی ڕەوا حەقیەتی ببێتە بنەمای قەناعەتێك كە لەسەركردنەوە هەڵبگرێ وەك ئەوەی كە دایك و باوك بەخوێنی خۆیان منداڵیان بەخێو دەكەن لێیان دەسەلمێندرێ لە دواڕۆژدا بەتەمای وەفا و بەزەییی منداڵەكەیان بن چونكە لە هەر لایەكەوە سەیری پێوەندیی باوك و دایك بەمنداڵیانەوە بكەی پتر بۆت دەردەكەوێ كە حەقی دایكەتی و باوكەتی بەسەر منداڵیانەوە مافێكی پیرۆز و بەشەرەفی مرۆڤایەتییە. بەنموونە دەڵێم، ئەو لایەنەی هانی منداڵەكە دەدا بۆ دەرچوون لە جغزی وەفاداری بەرانبەر دایك و باوك هەزاریەكی ئەوان بەمنداڵەكەوە خەریك نابێ هەزاریەكی ئەوانیش بۆی دڵسۆز و پەرۆشدار نییە كەچی پتر لەوان لێی داوا دەكا. هەر لەپەنا خەباتیشەوە بەنیازەكانی خۆیەوەی خەریك دەكا. منداڵیش كە بوو بەباوك یا دایك دەچێتە ڕیزی ئەو باوك و دایكەی كە وەختی خۆی چاویان لە وەفا و سۆزی ئەو بوو... قورئان لێرەدا شتێكی ڕاگەیاندووە ئەوەندە گەش و ڕەوا و دادپەرستە هەموو ئەو غەڵبەغەڵبەی كە دەیەوێ منداڵ لە باوانی تار بكا دەداتەوە بەتاریكی و نامەردی و دێو پەرستی: (و اخفض لهما جناح الذل من الرحمة وقل ربي ارحمهما كما ربياني صغيرا). جگە لەم مەیدانە پڕ هەست و سۆزەی باوك و ئەولادەتی ژیانی كۆمەڵایەتی لە كۆنەوە زۆر لەو بەرژەوەندە ڕەوایانەی تێدا بووە كە دەشێ ببنە بنگەی قەناعەت و بیروڕای پاك و چاك و هەموو لەسەر كردنەوەیەك هەڵبگرێ، وەك ئەوەی كاسبكار وەیا بازرگان وەیا وەرزێر وەیا تیرێژێكی دیكەی كۆمەڵ بێ بەر لە قۆناخی سۆشیالیزم بەپێی یاساكانی ڕۆژگاری خۆیان، بێ دەستبڕین و فڕوفێڵ گوزەرانیان پێك هێناوە وەیا شتێكیان پاشەكەوت كردوە وەیا میراتێكیان بۆ

وەچەکانیان بەجیّ هێشتووە ئیتر حەقیان بووە بەروبوومی بخۆن و لە زاڵمانی بپارێزن وەیا لەو نیازەی خەرج بکەن کە دڵیان بۆی دەچیّ. ئێستاکە هەندیّ لە بیریاری مادی دەیانەویّ هەموو دەسکەوت و داهاتی غەیری فەلاح و عەمەلەی لێرە بەپێشەوە بەناڕەوا نیشان بدەن بەرگێکی درۆزن لەبەر هەڵکەوتێکی ڕاست و دروست دەکەن، خۆ لەو سەردەمانەدا مومکین نەبووە چاکە و ڕەوایی بەکێشانەی سەردەمی سۆشیالیزم هەڵکێشن و فەتوای پەسەندبوون و نەبوونی ڕەفتاری ئەو سەردەمانە لەبەر تیشکی بیروباوەڕی لە دایك نەزاوی دواڕۆژدا دەربهێنن، بیریارە مادییەکەش ئەم ڕاستییە دەزانیّ بەڵام بەنیازی دڵ گەرمکردنی مریدەکانی بۆ لەناوبردنی دەوڵەمەندەکانی ئەم ڕۆژگارە دێت پارەدارەکانی سەدان ساڵ بەر لە ئیمڕۆش دەداتەوە بەحوکمی کۆمەڵایەتیی سەدەی بیستەم و سۆشیالیزم. ئەو تەرزە بیریارە، بیّ دوودڵی، گوتەکەی (جوداوازیی بەرژەوەند...) دەکاتە بنگەی ڕەواکردنی ئەو تەدبیرە ناڕەوایانەی بەچاکیان دەزانیّ وەیا حەزیان لیّ دەکا وەیا سوودیان لیّ وەردەگریّ. بێگومان خوێنگەرم کە باوەڕی هێنا بەناپەسەندبوونی سامانی سەدان ساڵ لەمەوپێش هەر بەجاریّ هار و شێت دەبیّ لە ئاست سامانی بەرچاوی خۆی، ئەمەیشە بیریارە مادییەکە لە ڕاگەیاندنە سەرەوبنەکانی خۆی ڕادەپەڕمویّ و بەتەمای بەرەکەتیەتی. لەم مەیدانەدا هەتا بەدوا شیکردنەوە و نموونە هێنانەوە بکەوین لێیان نابینەوە، هەر ئەوەندە دەخەمە سەر قسەکانم کە بڵێم ڕاست و درۆ بەیەکدی گۆڕینەوە لە کۆنی هەرە کۆنەوە باو بووە، هێندە هەیە ئەوەی بەر لە سەدان و هەزاران ساڵ بەسادەیی دەکرا لەم ڕۆژگارەدا لەبەر تێك هەڵقژانی زێدە بەهەرا و گرمەی بیروباوەڕی جودا و فەلسەفەی جۆراوجۆر دەخرێتە چارچێوەی قودسییەتی ئاین و مەبدەئەوە هەمیشەش بەبیستن و دیتن و خوێندنەوە دەخزێتە دڵانەوە.

٣- لە لایەن دزێوکردنی هەڵوەستی پاك و مەردانەی غەیرەوە ئەم گوتەیەی (جوداوازیی بەرژەوەند...) ئەویش وەك ئەوەی لە خاڵی دووەمدا باس کرا، چونکە لە تاکتیکی تێك هەڵقژانی ڕۆژانەدا بەکار دیّ لە حەد بەدەر هانای دەبرێتە بەر و شەڕی ئایدیۆلۆجیی پیّ دەکریّ، خراپەشی لەوەوە دیّ کە بزووتنەوەی نیشتمانی لەو وڵاتانەی وەك عیراقی پێش ١٩٥٨ ژێردەستی بێگانە بوو، بەشی زۆری ڕۆشنبیرانی تێدا بەشدار دەبوون زۆرینەشیان لە بەرەی تێروتەسەلی ناوەند بوون چونکە ئەوان پتر لە هەژاران دەیانتوانی بخوێنن و هەستی چینایەتی و

قەومایەتییان تێدا بگەشێتەوە. کە هیچ تەئویل و دزێوکردن لە نێواندا نەبێ دیارە کورە دەوڵەمەند لە پلەی خوێندندا بێ تەنیا ئامانجی نیشتمانپەروەری بەگژ حکومەتیدا دەهێنێ (کە لە حقوق بووم کوڕی وەزیری عدل شیوعی بوو) تەنانەت وەك کرێکار بەئومێدی زیادبوونی ڕۆژانەی عەمەلەیەتیش نییە کە مان دەگرێ وەیا نمایشت دەکا. ئینجا ئەگەر تەئویلی وەك (جوداوازیی بەرژەوەند...) لەلاوە نەیەت و گومانی نیازی پیس و مەبەستی شەخسی بخاتە هەڵوەستی ئەو خۆبەختکردووانەی تێروتەسەل، دەشێ بزووتنەوەی ئازادیخواز لە پلەی وەدەستهێنانی سەربەخۆیی وەیا مافە دیموکراتەکان هەرای ناوەکی و چینایەتیی تونـد و تیژی تێدا ڕوو نەدات و هەموو هێزی خۆی ڕووبەڕووی داگیرکەر و ستەمکار بکاتەوە زووتریش بەئامانج بگا و کەمتریش قوربانی بدا. دەبێ بزانین بیریارێك کە وا دابنێ ڕووبەڕووبوونی خەباتگێڕی تێروتەسەل لەگەڵ داگیرکەر و دیکتاتۆر هەر دەبێ بدرێتەوە بەحوکمی ئەو بەرژەوەندەی کە لە هەژارانی جودا دەکاتەوە، ئا ئەو بیریارە لە هەزارویەك ڕووەوە دوشمنی سوود و چاکەی ڕاستینەی مرۆڤایەتییە چونکە بیریارێك کە هاوولاتیی دڵسۆز و نیشتمانپەروەری خۆبەختکردووی لەپێناو گەل و مەفتەن بەدوژمنی میللەت دابنێ دیارە لە دواڕۆژدا کە داگیرکەر و دیکتاتۆر لە بەیندا نەما بیریارەکە بڕیاری لە ناوبردنیان دەدا چونکە ئەگەر لە دەمی هەبوونی داگیرکەر ڕێی تێ بچێ بەشێکی بەدایەتیی ئەو دڵسۆزانە ڕووبەڕووی داگیرکەر بووبێ دواتر دەبێ هەموو بەدایەتییەکەی ڕوو لە پرۆلیتاریا بکا. بەم جۆرە بیرکردنەوەیە کە لەسەر بنەمای (جوداوازیی بەرژەوەند) هەڵچەقیوە نیشتمانپەروەری (ناپرۆلیتاریا) ناتوانێ هەرگیز هەژاردۆست بێ... ڕێی خیانەتی بەبڕیاری ئەو دەستوورە لە سەرەتاوە هەتا کۆتایی کار ڕەنگرێژ کراوە و هەر دەبێ غەیان بێ... نووکی قەڵەمی ئەم فەلسەفەیە مۆری خوێنمژی و بەدایەتی لە چارەنووسی نیشتمانپەروەریی دەرەوەی جغزی پرۆلیتاریا داوە. کە ورد بینەوە دەبینین تەسککردنەوەی ڕێی دڵسۆزی و هەژارویستی و مرۆڤخاسی تا ئەو ڕادەیەی بەقەفەبلوولی زێدە تەنگی باوەڕی ئەو تەرزە فەیلەسووفە گومانکارەدا بەڕێ دەکرێ وا دەکا هیچ کەسێك لەوانەی خوا نانێکی پێ داون بەتەمای یەك تۆسکال مەردایەتی و شەرافەت و حورمەت نەبێ لەو فەلسەفەیەوە پێی بگا و غەیری لە ناوبردن هیچی پێ ڕەوا بدیترێ. بێگومان ئەو فەلسەفەیەی کە لە ڕێی

جوداوازیی بەرژەوەندەوە کۆمەڵایەتی کەرت کەرت و برِبرِ دەکا بەو شێوەیەی ئاشتی لە بەینیان حەرام بکرێ هەر لە سەرەتاوە چاوی خۆی نووقاندووە لە هەموو ئەو پێوەندییە سوودبەخشانەی لە نێوان تێکرِای گەل کە بەدرێژاییی رِۆژگار کاری پەسەندی کردووە، کە ئەگەر وەها نەبوایە و هەموو مێژوو بریتی بوویایە لە یەکدی خواردن و یەکدی خەفەکردن نەدەشیا ئەو پێشکەوتنە مادی و نامادییانە رِوویان دابایە کە لە هەر پلەیەکی گۆرِانی کۆمەڵایەتیدا بووبێ پۆپی ژیان و بوونیان گرتووەتەوە. ئێمە بەچاوی خۆمان دەبینین لە نێوان درِندااندا هاریکاری و بەیەکەوە ژیان و لەسەریەکدی کردنەوە هەیە بایی ئەوەی بەردەوامبوونیان پێی دەوێ، رِەنگە وەهاش بووبێ لە ماوەی ساڵێکدا دوو شێر وەیا دوو پڵنگ وەیا دوو گورگ بەشەرِ نەهاتبن، ئنجا برِوا دەکەم ئەگەر ئەو جانەوەرانە نەزەریەی (جوداوازیی بەرژەوەند) بخوێنن وەك کە مرۆڤ دەیخوێنێ و دەیسەلمێنێ تا ئەوەی نابێ نیشتمانپەروەری تێروتەسەل دڵسۆزی بەشەرەف بێ، خێرا بەخێرا – درِندەکان – یەکدی لەناو دەبەن و ئاسەواریان دەبرِێتەوە چونکە بەزاهیر لە نێوان درِندااندا چ بیروباوەرِی سەر بەخواپەرستی و داد و غەیردۆستی و دەستووراتی ئاکار و ئەو تەرزە خەسڵەتانە نین پارسەنگێکی خۆخۆرییەکەیان بداتەوە کە نەزەرییەی (جوداوازیی بەرژەوەند...) بەرپای دەکا، ئینجا کە لە نێو مرۆڤدا بەهەموو باوەرِ و فەلسەفە و ئاکار و دینیەوە مومکین نەبێ نیشتمانپەروەری تێر بەدۆستی هەمیشەییی میللەت قبوڵ بکرێ چۆن دەشێ گورگ و گورگ برادەر بن و لەسەر (جوداوازیی بەرژەوەند...) یەکدی نەکوژن رِەنگە بگوترێ لە نێوان گورگاندا جوداوازیی چین نییە تاکو بەشەرِیان بهێنێ، لە ئاست ئەم تەئویلەدا دوو تێبینیی کورتیلەم هەیە: یەکیان ئەوەیە کە گورگ و رِێویش جوداوازی چینایەتییان لە نێوان نییە کەچی گورگەکە رِێوییەکە دەخوا. دووەمیان ئەوەیە شێر و شێر لەسەر نێچیر بەشەرِ نایەن بەڵام شێر و پڵنگ لەسەری بەشەرِ دێن نە شێرەکە و نە پڵنگەکە و نەنێچیرەکەش هیچیان جوداوازیی چینیان لە نێواندا نییە. سەیری شێر و شێر، پڵنگ و پڵنگ بە(برایەتی) نێچیر دەخۆن. وا بزانم چار نییە لەوەدا خۆشی بێ و ترشی بێ، دەبێ دان بەوەدا بهێنین کە مێژووی مرۆڤ و بەیەکەوە هەڵکردنی کۆمەڵایەتی جگە لە تاکە سوودی دەسەڵاتدار، ئەوەندە دۆستییە و هاریکارییە و یەکدی ویستنەی گشتی تێدا بووبێ بەپێچەوانەی داخوازییەکانی نەزەرییەی

(جـوداوازیـی بـەرژەوەنـدی – جـوداوازیـی چین) بـووبێتـە هـۆی مـانـەوەی نـەوعـی بەشەر وەك كە ڕێوی و مەیموونیش ماونەتەوە. من داوا لە نەزەرییەی (جوداوازیی چین و بەرژەوەند) دەكەم كە لە نوختەنیگای بەردەوامبوونی نەوعەوە بەچاوی ڕێوی و مەیموون سەیری مرۆڤ بكا چونكە ئەویش وەكو ئەوان بەردەوام بووە، ئینجا جارێكی دیكەش داوای لێ دەكەم نیگای خۆی فرەوان بكا بایی ئەوەی كە وێڕای بەردەوامبوونی نەوع بەرەوپێشچوون و گۆڕانە كۆمەڵایەتییە – زانستییە – تەكنیكییەكەش تێ بخوێنێتەوە چونكە ئەگەر هەر بەقەدەر پشیلە و مەیموون حیساب بۆ برایەتی و هاریكاریی نێوان مرۆڤ بكا بەوەدا هەر تەفسیری بەردەوامبوونەكەی مرۆڤ بەدەستەوە دەدا نەك تەفسیری چوونە مانگ و زەڕڕە قەڵاشی و جەزری تەكعیبی... نەزەرییەی (جوداوازیی بەرژەوەند و چین) لە وردبوونەوەدا زۆر قەرزدار دەمێنێتەوە لە تەك مانەوەی نەوع و پێشكەوتنی مرۆڤدا، ئینجا گەلێك بەولای قەرزدارییەوە بەرەو ئیفلاسیش دەڕوا كە فەتوای لەناوبردنی شۆڕشگێڕی تێروتەسەل دەدا، بەولای ئیفلاسەوە لە دڵپیسیش ڕۆ دەچێ كە خەریك دەبێ هەمیشە تەئویلی بەد لە كردەوەی مەردانەی غەیری هەژاران دەداتەوە. هەڵبەت دەزانم ڕاستییەكی گرینگ هەیە پێی دەڵێن (جوداوازیی بەرژەوەند) هەروەك دەزانم لە تەك ئەودا جوداوازیی بێ ئەژماری وەك (جوداوازیی دین، جوداوازی حەز، جوداوازیی بۆچوون، هی نەتەوایەتی، هی عەشیرەت، هی ڕق لێبوونەوە و خۆشویستن، هی نەریت، هی زمان...) هەیە ئنجا لە دەستە تەرازووی بەرانبەریاندا ماكی (برایەتی، بەیەكەوە ژیان، سوودی موشتەرەك، هاوباوەڕی، هاووڵاتی، هاوزمانی، هاودینی، هاودەردی، ئەمەك، سۆز، خزمایەتی ...) هەیە موعادەلەكەی كۆمەڵایەتی تەواو دەكەن تێكڕاشیان دەچنە ژێر سەرەناوی (پەلەی ژیان) نەك (جوداوازیی بەرژەوەند – شەڕی چینایەتی).

من تەمام نییە لێرەدا بەدەماری نەزەرییەی (تناقض)دا بچمە خوارێ كە هەر خۆی سەرچاوەی فكرەی (جوداوازیی بەرژەوەند)ی تازەیە تەنانەت ناتوانم بەرەو لەیەكدی جوداكردنەوەی (تناقض)ی نێوان دوو لەشكر كە یەكدی دەبڕێننەوە و هی نێوان هێزی (–) و (+)ی كارەبا كە خزمەتی هەزاران دیاردە دەكات بڕۆم، وەیا تەناقوزی نێوان ئاو و ئاگر جودا بكەمەوە لە تەناقوزی وێرانكەر هەروەها ڕێم نییە تەناقوزی ڕاستەقینە هەڵاوێرم لەو (تكامل)ەی نێوان شتی لەیەكدی نەچووی كە ئەویش زۆر

بەسەیری دراوەتەوە بەمەفهوومی تەناقوز... تەمام بەوانە نییە چونکە من لە گۆشەی (فکر و مادە – مرۆڤ و دەوروبەر)ەوە بەهەندێ لە بیروڕایە مادییە تەقلیدییەکاندا دێمەوە بایی ئەوەی یارمەتیی ڕوونکردنەوەی دەوری ڕاستینەی مرۆڤ لە گۆڕانی کۆمەڵایەتی و مێژوویی دەدات، ئینجا کە من لە گۆشەی وەها بەرتەسکەوە باسی بەیەك گەیشتنەوەی فکر و مادە بکەم دیارە ڕێم نییە خۆم بهاوێمە باوەشی شەپۆلە بێ ئەمانەکانی ئەو دیاردەیە بێ سەروبنەی (تناقض) کە دەنگ و سەدای لە زوربەی نەزەرییەی مادی و نامادی دەبیستریّ. ئەوەی لێرەدا جێی باسی (تناقض)ی تێدا دەبێتەوە لەوە پتر نییە کە بڵێم وشەی تەناقوز و واتاکەی وەها لەبەریەك دەکێشرێتەوە تاکو بێ لزووم و بێ مەعنا باوەش بە زۆر شتاندا دەگرێ کە هیچ خزمایەتیی لەگەڵ تەناقوزدا نییە، یەکێکیش لەو شتانەی بەزۆرەملێ وەیا بەهەڵە دەدرێتەوە بەتەناقوز ئەم گوتەیەی جوداوازیی بەرژەوەندە، لە نێوان تەناقوز و جوداوازیشدا فەرقێکی وەها گەورە هەیە کە نەیەڵێ بەیەك چاو سەیر بکرێن و یەك دەستوور و بڕیاریان لێ وەربگیرێ. هەرچی (تناقض)ە بەواتای (یەکتر هەڵوەشاندنەوە) دێ کە هەبوونی لایەنێکی تەناقوزەکە نەبوونی لایەنەکەی دیکە پێك دێنێ واش دەبێ هەردوولا یەکدی تێ دەبەن وەك کە دوو هێزی ئەم سەر و ئەوسەری گوریس کێشەکێ یەکدی بەتاڵ دەکەنەوە وەیا ئاو ئاگر دەکوژێنێتەوە وەیا مرۆڤ بەرخ سەر دەبڕێ... (جوداوازی) لە بنەڕەتدا تەناقوزی تێدا نییە تا ئەو دەمەی شکڵی ڕووبەڕووبوون وەیا پشت لەیەکدی کردن وەردەگرێ. هەڵبەت مەعلوومە لە تەناقوزدا جوداوازی هەیە بەڵام جوداوازی تا نەچێتە ناو تەناقوز وەیا نەگاتە ئەو پلەیە حیسابی یەکدی بڕینەوەی تێدا نییە. هەندێ جاران جوداوازی نارێکیشی تێدا نابێ وەك ئەوەی کەسبی من ڕاوەماسی بێ و هی تۆش کاروانچییەتی. لەوانەیە لێشاوەکە و قوڕاوی باران زۆرترم ماسی بەدەستەوە بدا و کاروانەکەی تۆش بوەستێنێ و زەرەرت لێ بدا هیچ لایەکیشمان لە یەکدی عاجز نابین هەرچەند بەرژەوەندیشمان لە بارانەکەدا جودا بوو. وەها دەبێ جوداوازیەکە دەکێشێتەوە سەر نەگونجانی لایەنەکانی یەك مامڵەت وەك کە تۆ خانوو دروست بکەیت سوودت لەوەدا دەبێ گەچ و بەرد و عەمەلە و وەستای هەرزانت چنگ بکەوێ دیارە سوودی بەردفرۆش و گەچفرۆش و عەمەلە و نەجاڕیش لەوەدا دەبێ پترت پارە لێ وەربگرن بەڵام ئەم جۆرە جوداوازییە ناچێتەوە بۆ لای (تناقض) چونکە تۆ و هەموو ئەوانەی مامڵەتت لەگەڵدا دەکەن هیچتان بەفۆتانی ئەوی دیکە قازانج ناکات،

بەپێچەوانە، بەرژەوەندتان ڕادەوەستێ، قسەشمان لێرەدا لەگەڵ قۆناخی پێش سۆشیالیزمە کە ژیان و گوزەران و خانوو دروستکردن سەرێشەی تاك بوو نەك هی کۆمەڵ. ئەم جوداوازییەی نێوان سوودی گەچفرۆش و عەمەلە و خانووساز زۆر بەسەیری ناوی (تناقض)ی لێ دەندرێ و لە کردەوەدا بەو پێیە مامڵەتی لەگەڵدا دەکرێ واش دەزانن ڕاستییەکی پێکاوە کەچی ڕاستییەکی گرینگ کوژراوە. ئێمە ئەگەر فێڵ لە خۆمان نەکەین دەبێ هەر دیاردەیە ناوی ڕاستینەی لێ بندرێ بۆ ئەوەی بایی چاکە و خراپە و جوانی و دزێویەکی تێیدایە لەگەڵی دۆست یا دژ بین. گۆڕینی واتای شتان ناچێتەوە بۆ چاکەی کۆمەڵ، ئەو پەڕی چاکە لەو گۆڕینەدا هەبێ ئەوەیە کە دەچێتە گیرفانی بابای کە واتای گۆڕی، دیارە زەرەری تێکڕای گەلیشە بووەتە سوودی واتاگۆڕ وەك کە شێخی درۆزن و مەلای قیلەشەرعان قازانجی خوارەکە و خێچەکەیان لە گیرفانی خەڵق دەردەهێنن.

لە بیرمە جارێکیان لە دوو ژمارەی ڕۆژنامەی (النور)دا گوتارێکی (ماوتسی تۆنگ) بڵاو کرایەوە لە سەر (تناقض) دەدوا. لەو گوتارەدا قسەیەکی ماو ئەوە بوو (ان الحرکة في أساسها تناقض) واتە بزووتنەوە لە بنەڕەتدا تەناقوزە. من لەو دەمەدا چەندین وێنەی بەردەست و بەرهەستم بەبیردا هات کە هیچیان لەگەڵ ڕایەکەی (ماو) ناگونجێ بەنموونە: ئەگەر بزووتنی گەڕۆك تەناقوز بێ دیارە پێ لە بەنزین نان تەناقوزەکە زیاد دەکا، جا ئەگەر وەها بێ ئەدی برێك ڕاکێشان و وەستاندنی گەڕۆك چییە لە تەك بزووتنەوەکەدا؟ ئەگەر زیادکردنی خێراییی گەڕۆك لەڕێی پێ لە بەنزین نانەوە زیادکردنی (تناقض) بێ ئەدی پێ لە بەنزین هەڵگرتن کە دەکێشێتەوە سەر نەهێشتنی بزووتنەوەکە لە ئاست بزووتنەوەکەدا چیی پێ دەگوترێ؟ بزووتن و وەستان لەبەر ڕۆشناییی فکری ڕاست و دروستدا کە گێژ نەکرابێ بەفەلسەفەی باهەڵدراو دوو لای ئەم سەرەوسەری تەناقوز پێك دەهێنن ئیتر چۆن دەشێ پتر بزووتنەوە پتر (تناقض) بێ؟ دەزانین (ژین، زیندوەتی)یش جۆرێکی هەرە بەرەوپێش بووەوەی بزووتنە. بەو پێیەی کە (ماو) لە گوتارەکەدا ڕای دەگەیەنێ دەبێ خۆراك یاریدەی (تناقض)ی ناو ژینەکە بدا، ئەدی لە برسان کوشتن و زەهر دەرخواردان چیی بۆ دەمێنێتەوە لەو تەناقوزە نازدارە؟ ڕەنگە ڕێزمان بۆ ماو بەرەو ئەوەمانەوە ببا کە بڵێین مەبەستی ماو لە گوتەکەدا ئەوەیە بڵێ (بزووتن) لە بەرانبەر (وەستان)دا تەناقوزە کە ئەمە تەفسیرێکی فیزیایی دوور لە کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتییە و چاری ئەو کێشە

فکرییە ناکا کە لە مەیدانی (مرۆڤایەتی – بەمێژوو و کۆمەڵایەتییەوە) ڕووبەڕووی تەناقوزمان دەکا. لەگەڵ ئەمەشدا بۆ چەند دەقیقەیەك چاو لەو گرفتە دەپۆشین و مرۆڤ و فیزیا لێکدی ناترازێنین، ئەوساش لە دوو نوختەوە حەقی ڕەخنەمان دەمێنێ. نوختەی یەکەم ئەوەیە کە زاناکانی فیزیا بزووتن بەبنەمای بوونەوەر دادەنێن نەك وەستان بەو پێیە دەبی قسەکە هەڵگێڕینەوە و بڵێین وەستان لە بنەڕەتدا تەناقوزە بەڵام دیسانەوە ناگەینە ئەوەی فیزیا لە حەقیقەتی بزووتن و وەستانی مەبەستە چونکە ئێمە هەر وەستانی قەواڵەی بەرچاو دەبینین کەچی وردیلە پێکهێنەرەکانی ئەو قەواڵانە بەجۆری هەمیشەیی لە گەڕدان، ئنجا ئەرز و ئاسمانەکان و کاکێشەکان... هەمووی لەو بزووتنەوەیەدان کە بووە بە(دوورایی چوارەم) لە تەك سێ لانەی (درێژایی، پانایی، بەرزایی)دا، تا ئەگەر ئەو بزووتنە نەما نە ئەو جیهانەی دەیناسین دەمێنێ نە ژین و بوون و هۆش و ماش و تەڕەماشیش دەمێنێ.

نوختەی دووەم ئەوەیە ئەگەر (ماو) مەبەستی (تناقض)ی نێوان بزووتن و وەستان بوایە نەیدەگوت (لە بنەڕەتدا) چونکە ئەو تەناقوزە پەکی لەسەر بنەڕەت و سەرەتا و کۆتایی نەکەوتووە، یەکسەر و ڕاستەوخۆ لە هەموو ڕووێکەوە بزووتن و وەستان، مردن و ژین، گەرمی و ساردی دژی یەکدین. دیارە (ماو) مەبەستی تەناقوزی ناوەکیی بزووتنەوەیە نەك بزووتنەوەی بەرانبەر وەستان. لەگەڵ ئەمەشدا لزووم نابینم کێشەکە لە کۆمەڵایەتییەوە ڕاگوێزم بۆ فیزیا چونکە لە کۆمەڵایەتیشدا نەبزووتنەوە نەوەستان، هیچیان، خۆی لە خۆیدا (تناقض) نییە: دەبێ لە دەمی تێك هەڵئەنگووتنی شتان نەگونجان و تەناقوز پەیدا ببێ. لەمەوە دەردەکەوێ ئەو بزووتنەوەیەی یاریدەی بزووتنەوەیەکی دیکە دەدات دەوری پشتیوانی دەبینێ نەك بەرهەڵستی، ئینجا پێ لە بەنزین نان و خۆراکدان یاریدەدەرن نەك زیادکەری تەناقوز. هەر بەو پێیە کە بەر لە هەزاران ساڵ سەوداگەرێك ئاوریشمی لە چینەوە دەهێنا بەشتومەکی ئەوروپای دەگۆڕییەوە لە بزووتنەوەی بەرەوپێشی مێژووی زیاد دەکرد، هەر لەو مامڵەتەشدا قازانج بەخۆشی دەگەیشت چونکە تیجارەتی بێ قازانج نە دەکرێ و نە کراوە، ئیتر دیارە تیجارەتەکە نە خۆی لە خۆیدا تەناقوزە نە لەگەڵ بەرژەوەندی مرۆڤایەتیش تەناقوزی هەیە. ئنجا ئەگەر یەکێك لە ڕێی نەزەریەی (جوداوازیی بەرژەوەند)ەوە خەیاڵی تەناقوز بهێنێتە نێوان سوودی توجارەکە و سوودی کۆمەڵ بەوەشدا مامڵەتەکە ناڕەوا نیشان بدا و توجارەکەش بەخوێنمژ دابنێ دیارە سەرلەبەری

بەرەوپێشچوونی مرۆڤایەتی دزێو و تاوانبار دەکات و مەیموونایەتی و ورچایەتی بەسەر مرۆڤایەتیدا تەرجیح دەدا چونکە ئەوان قازانجی ئاوریشمی چین لە کڕیاری ئەورووپا وەرناگرن. بەرەوپێشچوونی مرۆڤ هەر ئەو تەرزە ڕێگەیەی لەبەر بووە کە مام توجار گرتییە بەر، ئەو نیشتیمانپەروەرەی کە یەخەگیری داگیرکەریش دەبوو ئەگەر توهمەی (جوداوازیی بەرژەوەند) لە دواڕۆژدا بیکاتە غەیان ئەویش لە سەرەتاوە بەگژداچوونی داگیرکەری لێ دەبێتە شێتی چونکە دەستی داوەتە کارێك سەرەتاکەی کوشندەیە و کۆتاییشی خیانەت. لێرەدا ناچارم قسە کورت دەکەمەوە و دەڵێم کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتی گەلێك بەرژەوەندی گشتی و موشتەرەکی تێدایە کە ناهێڵێ وەها بەئاسانی و بەسەرپێیی خەتی (تناقص) لە نێوان چینەکان و تیرێژە بەرتەسکترەکانی بکێشرێت هەر چینەش لە کۆنەوە پەڕاوێزێکی بەرینی سوود و بەرژەوەندی موشتەرەك بەچینەکانی دیکەی دەبەستەوە کە ئەگەر بەچەقۆیەکی سیحری و غەیبی هەڵبڕابایەوە خوێن لە هەردوو چین دەهات.

سەیریش لەوەدایە، هەتا مرۆڤ لە پلەی ژیار و زانست و تەکنیك سەردەکەوێ پێوەندییە موشتەرەکەکانی زیاد دەکەن و هەڵبڕینەوەیەیان پتر خوێنی لێ دەهێنێت. بەنموونە دەڵێم هەڵبڕینەوەی پێوەندی نێوان فەلاح و خاوەن زەوی ئاسانترە لە بێ تەرەفکردنی سەرمایەدار، سەرمایەداریش ئاسانتر بێ تەرەف دەکرێ لەو بنگە پیشەسازییانەی بەندن بەتەکنیك و زانستەوە.

مرۆڤ بەسەر ڕێبازێکدا دەڕوا هەنگاو لەدوا هەنگاو پتر تێیدا موحتاجی هاریکاری و یارمەتیی ناوکۆیی و ناوخۆیی دەبێ بەپێچەوانەی بیرکردنەوەی ئەو فەیلەسووفانەی شەیدای جەڕومەنگەنەی تەناقوز و جوداوازیی بەرژەوەندن. دوور نابینم ئەو ڕۆژەی کە فەیلەسووفی ئەوتۆی تێدا پەککەوتە دەبێ نزیکتر بێ لەوەی وەها بەڕواڵەت خۆی دوور دەنوێنێ.

گێژەلوولەکانی سەرەتای پەیدابوونی بیری چینایەتی و تەناقوز و جوداوازی بەرژەوەند بەشی هەرەزۆری داینەمیکییەتی خۆی لە نەزەر ڕۆشنبیری سەردەمدا ون کردووە تا ئەوەی ئەو بزووتنەوانەی لە وڵاتە پێشکەوتووەکان لەسەر بنەمای چینایەتی هەڵستان خەریکن رادەگوێزنە سەر بنگەی پێکەوە ژیان و هەڵکردن و هاریکاری هەم لە جغزی مەفتەن و هەم لە جغزی جیهاندا هەمووشی لەسەر حیسابی کزکردنەوەی دەوری تەناقوز دەبێ، خۆ ئەوەی پێی دەڵێن Surplus Value وا جێ

چۆڵ دەکا بۆ ئەوەی لە ئابووری تێکڕای وڵات گیروگرفتی گوزەران چارەسەر بکرێ نەك لە شەڕەدندووکی کۆنەکەی نێوان جووتە کەڵەشێری خاوەن پارە و عەمەلە. وڵاتی دواکەوتوو جارێ ئەوەندە بەڕوونی هەڕەشەی چەکی ئاتۆم لە تەك پەلەفڕەی گوزەرانی رۆژانەدا نابینێ، تەنانەت رۆشناییی ئاسمانگەڕی و پێشکەوتنە بێ سنوورەکەی زانست و تەکنیکیش نەیتوانیوە لەو وڵاتانەدا تاریکی میراتی بڕەوێنێتەوە هێشتاش هوتافەکانی سەردەمی شۆڕشی فەرەنسە هەڵدەبڕێ. بەڵام ئەم کورتبینییە و تاریکییە نابێتە کێشانە و پێوانەی بزووتنەوەی ماتیریالیزمی کۆتایی سەدەی بیستەم. هێزی پاڵەپەستۆی پێداویستییەکانی تێکڕای مرۆڤ، چ لە مەیدانی سەلامەتی تێکڕایی بێ و چ لە مەیدانە جۆرجۆرەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و زانست و تەکنیك بێ خەریکە تەناقوزە کۆنەکەی نێوان لایەنە ئەوپەڕەکانی چەپ و راست لە رووبەڕووبوونەوە بۆ لابەلابوونەوە و بەتەنیشت یەکدیدا رۆیشتن دەباتەوە، خۆ ئەگەر هێزی ئەو پاڵەپەستۆیە نەیتوانی لە یەکتر کوتانی رووبەڕووەوە راگوێزی بۆ لێکخشان و لێکترازان، ئەوسا، رۆژەڕەشی مرۆڤایەتی گەلێك گەلێك گەلێك لەوە تێ دەپەڕێ لە روانگەی Surplus Value وە سەیری بکرێ و لەوێوە ترياقی مارانگاز بخوازرێتەوە.

بەهەمەحاڵ چی لەو رووپەڕانەی دواییدا نووسیمن هەوڵدانێکە لەمنەوە بۆ ئەوەی نەختێك حەقیقەتی (جوداوازیی بەرژەوەند و تناقض) و پێوەندییان بە (جوداوازیی بیروباوەڕ) بۆ خوێنەری شلکی کورد روون بکەمەوە، هەرگیزاو هەرگیزیش ناشێ ئەم قسانەم ببردرێنەوە بۆ درێژکردنەوەی عومری سەرمایەداری. بڕواناکەم لە من ئارەزۆمەندتر هەبێ بۆ ئەو رۆژەی مرۆڤایەتی بێ نیاز دەبێ لە توخمی پارە نەك هەر سەرمایە و تیجارەت و بنگە مالییەکان کە دەزانم پارەی مەلعوون وەك شاعیر دەڵێ:

یحرك الناس شیء   عن الحیاة معری
مزخرف مستدیر   علیه نقش وطغری
تبدو علیه سطور   تکاد باللمس تقرا
به ضمائر بعضٍ   تُباع حینا وتُشری

من کە فکرم ژووړووی تێکڕای ئەو مادەیە برد کە بنەمای فەلسەفەیەکی بەرین و بەهێز و پێزی ئەم رۆژگارەیە دەبێ پتر لە بیریاری مادی ناحەزی هەموو جۆرە زاڵبوونێکی مادە بەسەر فکر بم بەتایبەتی ئەو مادەیەی یەکسەر و دەرلەحزە فکری پێ

دەکرِدرێ و دەنرخێندرێ و دەشخنکێندرێ کە دەکاتەوە (پارە). شەرەفی مادە لەوەدایە خزمەتی فکر بکا چونکە فکر چرای مرۆڤایەتییە، لە چرا بەولاوە چاویەتی، لە چاویش بەولاوە ناوەرۆکیەتی. بەلای منەوە سەرمایە و مادە داروەکازێکی دەستی مرۆڤن لەو رۆژگارانەدا کە ئیشی پێیانە، ئنجا سۆشیالیزمیش وەکازێکی رێکتر یاخود جلکێکی جوانترە لە سەرمایەداری بۆ ماوەیەك بەدەستیەوە دەگرێ و لەبەری دەکا و هەرگیز ناشێ بیروڕای مرۆڤکرد ببێتە دین و پەکی بیروڕای بەرزتر بیەخێت بەوەدا کە دەرفەتی دەرکەوتنی لێ کوێر بکاتەوە. کەس ناتوانێ پێشبینی لەوەدا بکا ئایا زانست و تەکنیکی نوێ چ رێگایەکی گوزەران بۆ مرۆڤ قیرتاو دەکەن چونکە ئەو مەیدانانەی تەکنیك و زانستی نوێ دەیکوتنەوە و ئەو ئاسۆیانەی سەرەتاتکەی نەدیوی لێوە دەکەن بەوەهم و خەیاڵی بیرياری مادی لێرە بەپێشەوەدا تێ نەپەڕیوە تاکو لە فکرە کۆنەکانی ئەوەوە یاسای ئەزەلی و ئەبەدی بۆ کۆمەڵایەتی و ئابووری بخوازینەوە. هەموو ئەو فەلسەفانەی داوای ئەبەدییەت دەکەن دوو راستیی هەرە گەورەی ئەم جیهانە لەبیر دەبەنەوە.

راستی یەکەم ئەوەیە کە ئەبەدیبوونی یاسا و بیروڕای سەر بەمرۆڤایەتی بەو هۆشە مەحدوودە کە مرۆڤ هەیەتی و لەو ماوە کورتەی تێیدا دەژیت و لەم جیهانە نامەحدوودەدا شتێکە بەولای موستەحیلەوە، ئەگەر بەولای موستەحیلەوە شتێك هەبێ.

راستیی دووەم ئەوەیە کە دەچێتەوە بۆ سروشتی مرۆڤ چەندین لکی لێ دەبێتەوە. لکێکیان ئەوەیە کە ئەبەدی نەبوونی هەزاران بیروڕا و نەزەرییەی لێرە بەپێشەوە هەزار و یەك گومان دەهاوێتە ئەبەدیبوونی بیروڕای ئەمڕۆکە و دواڕۆژیش، لەمەشدا موجامەلە لەگەڵ مادیی تەقلیدی دەکەم کە دای دەنێم بەبیروڕای ئەمڕۆکە چونکە هی سەدە و نیوێك پێش ئەمڕۆیە.

لکێکی دیکەی ئەوەیە کە چەندین بیروڕای جوداجودا هەموویان داوای ئەبەدی بوون دەکەن لە زیمندا ئەبەدیبوونی یەکدی هەڵدەوەشێننەوە چونکە لە هەزاری یەکێکی راست بێ ٩٩٩ فکرەکەی دیکە بەدرۆ دەخاتەوە [رەنگە هیچیشیان راست نەبن]. لکێکی دیکەی ئەوەیە کە کۆمەڵایەتی وەك کیمیا و فیزیا نییە یاساکانی هەتا هەتایێ نەگۆڕێن، ئنجا چۆن دەشێ دەستوورەکانی کۆمەڵایەتیی ساڵی ١٩٧٥ بۆ ماوەی ١٠٠٠ ساڵ دواتر هەر راست بن، تۆ لەوە هەر گەڕێ کە دوای ٥٠ هەزار ساڵ چۆن و چی دەبێ.

لێرەدا دیمەنێکی سەیر دێتە بەرچاوی سەرنجدەرەوە، بیریاری مادیی تەقلیدی لە مەسەلەی گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا بێ ئەوەی پێوەی دیاربێ کە هەست بەخۆی دەکا دوو جاران دژی دوو راستیی هەرە گەورە هەڵدەچەقێ.

جارێکیان کە دێ لەگەڵ دانهێنان بەگۆڕان و بەرەوپێشچوونی مرۆڤدا داوامان لێ دەکا بسەلمێنین گۆیا دەستوورەکانی ئەو دۆزیویەتەوە بۆ بەرەوپێشچوون دەستووری ئەبەدین و شەقامە رێی ئەوپەڕی گۆڕانن، ئەمەش خۆی لە خۆیدا دژی گۆڕان و بەرەوپێشچوونی بەردەوامە چونکە کۆمەڵایەتیمان لێ دەکاتەوە بەکیمیا و فیزیا کە دەستوورەکانیان ئەبەدین، دژی راگەیاندنەکانی خۆشیەتی لەوەدا کە گۆڕان بە شتێکی ئەزەلی و ئەبەدی دادەنێ بەڵام دەستووره قاڵببەستووەکانی خۆیشی بەئەبەدی لە قەڵەم دەدا، ئنجا خۆیشی دەکاتە مامۆستای زانا و فەیلەسووف و رابەری دواڕۆژ بەهۆی ئەبەدیبوونی نەزەرییەکەیەوە کە ئیتر هەموو مامۆستایەکی دواڕۆژ هەر قوتابی دەبێ و هەموو بلیمەت و زانا و هونەرکارێکیش کاوێژکەرەوەی بەرماوەی فکری ئەو. عەجایب! هەر لە ئێستاکەوە خەڵق رازی نییە بەمامۆستاییی ئەو کەچی هەر خۆی خۆی تەعین کردووە بەمامۆستای قالوبەلا..

جاری دووەمیشیان لەوەدا کە دێ بەشێکی گرنگی خاسیەتە بەردەوامەکانی مرۆڤ دەباتەوە بۆ عامیلە نابەردەوامەکەی جۆری گوزەران وەك ئەوەی مرۆڤ بەتەواوی ئاوێنەیەکی بێ ئیرادە و بێ خوایشتی دەروونی و بێ رقبوونەوە و بێ خۆشویستن و ترس و تەما و ئومێدی تایبەتی.. و.. و.. بێ کە هەر دەبێ تیشکی ئەو هاندەرە مادییە یەکسەرانە بداتەوە کە دەوریان لە لەشی داوە. هەڵبەت ئەم بۆچوونە نە ڕاستە و نە ئەگەر راستیش بێ مرۆڤ کەلکی پێوە دەمێنێ. کە دەڵێم راست نییە ئەوەندە بەسە بۆ بەڵگەی قسەکەم کە دەبینین مسڵمان و گاور و هیندۆس بۆ ماوەی هەزار ساڵ لە یەك دەوروبەردا دەژین و نابنە (یەك – دین)، تەنانەت ژنیش لەیەکدی ناهێنن، رەنگە دەسکوژی یەکدیش نەخۆن، جا ئەگەر مرۆڤ ئاوێنە بێ چۆن یەك دەوروبەر لە سێ ئاوێنەدا سێ شکڵی جودای دەبێ. کە دەشڵێم (مرۆڤ کەلکی پێوە نامێنێ) لەوەوەیە کە بەردەوامبوونی خاسیەتە بنجیییەکانی وەك بەزەیی و وەفا و هەستی کەرامەت.. و.. و.. چەندین خاسیەتی دیکەی پەسەندی مرۆڤایەتی هۆی بەرەوپێشچوون و کامەرانی و لەزەتی ژیانن هەر خۆشیان پارسەنگی خاسیەتە بەردەوامە ناپەسەندەکان دەدەنەوە لە موعادەلەی بەیەکەوە ژیاندا وەك حەسوودی و خۆپەرستی و بەدایەتی.. و.. و.. بێگومان

ئـەگـەر مرۆڤ عـەبدی زەلیلـی بیٚ ئیرادەی گوزەرانـی ڕۆژانـە بـوایـە هـەر لـە بنـەڕەتدا کۆمـەڵایـەتـی پـەیدا نـەدەبـوو، چونکە ئـەگـەر تـەنـها لـە کولانـەی سوودی شەخسی و گوزەرانـەوە چـەشمـەندازیی بـەسەر ئەم جیهانـەدا کردبـایـەوە و چ تیشکی لـە بـەرژەوەندیی غـەیر و پێکەوە ژیـان و هـاریکارییـەوە تێکەڵ بـەتیشکی ئـەم کولانـەیـە نـەکردایـە لـەوانـەبوو هـەموو نرخـە مـەعنـەوییـەکانی لـە مـامڵـەتی نیو دینـاردا پێشێل بکـا، خۆ ئـەوەی راستی بیٚ نرخی مـەعنـەوی هـەر پـەیدا نـەدەبوو، ئـەوساش نـەدەبوو کـەس جیرانـەتیی کـەس بکا لـە ترسی خیانـەت. بـەڵیٚ دەزانم مرۆڤ لـەوانـەیـە بـەتـەمـاعێکی زۆر – وەیـا هـی کـەم – وەیـا لـەبـەر ترس خیانـەت بکا وەیـا مـەیلی بـەهێزی بۆلای نـاڕەوای ببـا، بـەڵام لـەنگـەربـەستنی کۆمـەڵایـەتی و سوود و بـەرژەوەندی گشتی لـەسەر ئـەم خـەسڵـەتـە بیژۆکانـە رووی نـەداوە. کڕینی خـەڵق وەهـا ئـاسان و هـەرزان نییـە کـە ببێتـە مـامڵـەتی کۆلانـان وەك ولاغ و مـەڕ و مـالات دەکڕدرێن. هـەر ئـەم نـائـاسانی و نـا هـەرزانییـەیـە ڕیٚ نـادا داگیرکـەر بـەشی زۆری خـەڵق بکڕیٚ چونکە بێگومـان مـەسرەفی کڕینـەکە لـەو سوودە زیـاتر دەبیٚ کـە داگیرکـەر بـەتـەمـایـەتی. بـاسی خـەڵقکڕینم کرد بـەنیـازی هێنـانـەوەی نموونـەی هـەمـەجۆر و بـەو مـانـایـەی کـە کڕین و فرۆشتن یـەك مـامڵـەتن ئنجـا ئـەوەی خۆی دەفرۆشێتـە کڕیـار بـەرژەوەنـد و سوودی شـەخسیی هـەرە گـڵاوی هـەڵـبـژاردووە کـڕیـارەکـەش پـاکـتـرین نوختـەی شـەرافـەتی گڵاو کردووە.

بیریـاری مـادیی تـەقلیدی کـە دێت و تێمـان دەگـەیـەنیٚ دەستوورەکـانی ئـەو بۆ گوزەران و پێشکـەوتنی مرۆڤ لـە واقیـع و مێژوویـان هـەڵدێنجێت بـەهۆی نـەهێشتنی تـەنـاقوز لـە نێوان خـەڵقدا ژیـانێکی تـەبـاو ڕەبـا و بیٚ هـەرا پێك دەهێنیٚ، ئـاگـادارە کـە ئـەم قسـەیـە بـەزاهیر چـاری (تنـاقض)ی کرد و لـە نـاوی برد بـەو پێیـە دەبیٚ بـەرەوپێشچوون ڕاوەستیٚ چـونـکـە بـەلای ئـەوەوە تـەنـاقـوز بـزوێنـەری کۆمـەڵایـەتییـە. بۆ چـارەسـەرکردنـی ئـەم تـەگـەرەیـە بیریـاری مـادی سـەرلـەنویٚ موژدەیـەکی خۆشکـەڵـەمـان دەداتیٚ کـە دێت و دەڵێت دوای نـەهێشتنی تـەنـاقوز لـە کۆمـەڵدا تێکرای مرۆڤ بـەشێوەیـەکی برایـانـە خـەریکی سـەرنـەرمکردنی سروشت دەبن بۆ سوودی کۆمـەڵ، واتـە ئـەوسا تـەنـاقوزی نێوان مرۆڤ و سروشت دەمێنێتـەوە بـەبزوێنـەری کۆمـەڵ لـە شێوەیـەکی تـازەدا. بـەلای بیریـاری مـادیی تـەقـلـیـدیـەوە کـۆمـیـونـیـزم چـاری تـەنـاقـوزی کـۆمـەڵایـەتـی دەکـا و سـەرلـەبـەری چالاکییـەکانی کۆمـەڵایـەتی ڕووبـەڕووی سروشت دەکا.

لێرە نـامـەویٚ دەمـەتـەقـە لـەسـەر ئـەوە هـەڵبستێنم ئـایـا ڕاستـە زاڵبوونی مرۆڤ بـەسـەر

گرفتەکانی سروشتدا وەك زاڵبوونی فەلاحە بەسەر مڵکداردا لە رووی تەناقوزەوە؟ باران و ئەرز کە دوو کەرستەی هەرە بنجیی فەلاحەتی کۆنینە بوون هیچیان بەرهەڵستییان لە مرۆڤ نەدەکرد، بەپێچەوانە بارانەکە لە پیاوەتی خۆی بێ ئەرك و مەسرەف دادەبەزی بۆ سەر ئەو ئەرزەی خۆی گامەڵاس دابوو بۆ بەر نووکی گاسن و پێمەڕە. بەهەمەحاڵ قسەم لەم مەیدانەدا زۆرن، من لێیان هەڵدێم بۆ سەر چەقی ئەو قسانەی خەریکیان بووین.

ئەو گەشبینییەی بابای ماتیریالیست لە بەلاوەنانی تەناقوزی کۆمەڵایەتی و دەستەویەخەبوونی تەناقوز لەگەڵ سروشتدا هێندەی حیکایەتە کۆنینەکانی بەر ئاگردانی زستانان سافیلکە و خۆشباوەڕە، وەك بڵێی نەختێکیشی لە سەرگورشتەی تەورات دەکا کە دەڵێ بەشەش رۆژان دنیا سازدرا و رۆژی حەفتەم (شەمۆ) دۆشەکی حەسانەوەی لێ رایەخرا. ماڵی دەوڵەتە کۆمیونیستەکان ئاوابێ، قسەی درێژیان بۆ کورت کردووینەوە و بەهەزار بەڵگەی ناکۆکیی ناوخۆیان هەر لە دامەزرانی یەکەم دەوڵەتی کۆمیونیستەوە ئەو بۆچوونە سەراوییەیان بۆ رەش کردووینەوە. من لە کوێوە دەتوانم بەڵگەی بەهێز بێنمەوە بۆ عەمەلی نەبوونی ئەو فکرە گەشبینە بگاتە بەڵگەی رێك نەکەوتنی دەوڵەت و حیزبە شیوعییەکان چونکە کە ئەوان لە وڵاتی دوورەوە لەگەڵ یەکدی لەسەر بیروباوەڕ بەشەڕبێن بەر لەوەی بگەنە جوداوازیی بەرژەوەند چ ئومێدێکم هەبێ بەبرایەتیی ئەو شیوعییانەی کە لە یەك قاپدا لوقمە ساز دەدەن. ئەگەر ترسی سەرووتر ئەو لوقمەخۆرانە نەوەستێنێ کەی بەرەواندنەوەی تەناقوزی سەر کاغەز لە یەکدی رادەوەستن.

کورسیی سەرۆکایەتی و کیژی نازدار و باڵەخانە و کۆندیشن و گەڕۆکی شەنگ و هەزاران نیعمەتی زلی مادی و مەعنەوی و سەدان نوختەی حەسادەت و تۆران – وەك ئەوەی سفیتلانای ستالینی گەیاندە باوەشی ئیستعمار – ئنجا هەرچی جودایی بۆچوون و بیرورا هەیە لەوانەیە کۆمیونیستان بەشەڕ بهێنێ.

زۆر ئاشکرایە، مرۆڤ هەروەك بوونەوەرێکی مادی – مەعنەویی زۆرلایەنی یەکجار تێك هەڵکێش و گرێیاوی و ئاڵۆزکاوە، دابینبوونی حەز و خوایشتەکانیشی یەکجار زەحمەتترە لەوەی نەزەرییەی مادی لە رێی سادەکردنی تصوراتی خۆیەوە بەئاسانی دادەنێ. چارەسەرکردنی هۆی گوزەران کە کارێکی زێدە گرنگە بەشێك لە گرێکانی کۆمەڵایەتی دەکاتەوە ئەویش بەمەرجێك کە ئەوپەڕی داد و راستی لە دابەشکردنی

داهات بەسەر خەڵقدا لە کار هاتبێ، داهاتەکەش خەڵق تێر بکات و هەموو کەرستەی خۆشگوزەرانیی سەردەم بگەیەنێتە زۆربەی خەڵق، ئەوساش ئەگەر مرۆڤ نەگەیشتبێتە پلەیەك لە هەستی کۆمەڵایەتیی بەرز کە تێیدا بەبەشی خۆی رازی دەبێ چارەسەرکردنەکە ناتوانێ ناکۆکیی نێوان خەڵق بەرتەرەف بکا چونکە لەوانەیە خەڵق بەبەشی خۆی رازی نەبێ و بەدوو قسەی هاندەر داوای شتی لە توانا بەدەربکا بەتایبەتی کە خەڵقەکە یەکسەر لە حکوومەتەوە بژێو و نوا و پۆشاك و پێویستی گوزەران وەرگرن نەك بەمامڵەتی شەخسی و چالاکیی تاك، لەوە هەر بگەڕێ کە هەزار هۆی غەیری گوزەران کە تەنانەت مادیش نییە و زەرەربەخش و سوودبەخشیش نییە بۆ کەس خەڵق لێکدی دڕدۆنگ دەکا [دیتوومە لەسەر تف لە ئاگرکردن دەمەقاڵێ بووە]. کە سەرنج بگری دەبینی ئاژەڵ بەو هەموو سافیلکەییی خۆیەوە، جگە لە ئالیك و زایەند، لەسەر هیچەش بەشەڕدێ، چ جایی ئادەمی بەخۆی و بەو هەموو لایەنە مادی و نامادییانەی نەفس و کۆمەڵایەتیشیەوە. بێگومان چارەسەرکردنی گوزەران ئامانجێکی زلی مرۆڤە بەڵام ناشێ بگوترێ بەدابینکردنی گوزەران نەفس و حەزەکانی مرۆڤ فش دەبنەوە وەیا هەتاهەتایێ پێداویستە مادییەکانی کە ئێستا گرنگن هەر بەگرنگی دەمێننەوە و دەبنە بنەمای بیرکردنەوە لە چارەسەرکردنی تەناقوزی نێوان خەڵق، ئنجا تێبینییەکی هەرە بنجی دەمێنێتەوە لە ئاست ئەو کەسانەی بەسەر گوزەرانی خەڵقەوە دەبنە میر و گزیر و چاو سوورکەرەوە.

خۆ ئەوان کەسانە لە ماڵ و میراتی باب و باپیریان مەردم تێر ناکەن تاکو لێیان ببنەوە بەخواوەند و پێغەمبەر، هەرچی تێربوون و حەسانەوەیەکی هەیە بەئارەقەی ناوچەوانی زەحمەتکێش و پسپۆڕ و ئەندازیار و زانا و.. و.. ئەو تەرزە خزمەتگوزارانەوە پەیدادەبێ کەچی بابای بیریار لێیان دەبێتە ماۆتك و دەڵێ. هونەر هونەری خۆمە و دەست بەسەر هەموویان و ئەرك و بەهرە و بەرهەمیان دادەگرێ و مافی (رازق)یان لێ بەکاردەهێنێ، هەر تێشکان و دۆڕاندن و بەفیڕۆچوونێك و نەهاتنەدییەکیش هەبێ کە لە تەتبیقی نەخشەکانی ئەوەوە پەیدابن لە یەخەی ئەوانی دەپێچێت، وەك تەوقی لەعنەت، وەیا باران و با و تەزرەی تێدا دەکاتە بەرپرس. ئەم قسانەم تەنها لایەنی ئیجابیی هۆشی مرۆڤ تێ دەخوێنێتەوە، ئەو هۆشەی کە لە رێی بیرکردنەوەی مادی تایبەتییەوە بۆ ئەوە چووە کە تەناقوز و جوداییی بەرژەوەند بنەمای ناکۆکیی کۆمەڵایەتییە، خۆ ئەگەر بەشێکی ئەو بۆچوونەش ساختەبێ دیسانەوە حیسابی

چاساغی لەگەڵدا دەکرێ تا ئەو دەمەی کە قسەکانی خۆی لێ دەبێتە باوەڕ و بەخۆی هەڵدەخەڵەتێ، ئەوسا لەوەدا هۆش تاریکە.

هەرچۆنێك بێ، بێ تێخوێندنەوەی ئیحتیمالی ساختەگەری، بەو بیریارە مادییە تەقلیدییە دەڵێم و دەڵێمەوە چارەسەرکردنی ناکۆکی و تەناقوز و جوداوازی و حەز و ئارەزوو لەوە زەحمەتترە کە بیرکردنەوەی مادی بۆی دەچێ هەرچەند لایەنی سەلبیی هۆش لەوەدا جاریێ دەوریشی نەبووبێ. تۆ سەیری، هەتا ئیختیراعێك دادەهێنرێ چەند تەجرەبەی تێدا فشەڵۆك دەبێ خۆ لەوەدا هەرچی لایەنی روونی هۆشە تەنها ئەو بەشدار بووە لە کارەکە ئنجا حاڵوباری کۆمەڵایەتی کە ئیرادەی ژین و هۆشی لەگەڵدایە و جۆرەها جۆرەهای تەناقوزی مرۆڤکردی تێدا دەزێتەوە کە هیچی لە سروشتدا وێنەشی نییە ئایا ئەو حاڵوبارە کۆمەڵایەتییە لەچاو مەڵبەندی ئیختیراع و دۆزینەوەی سروشتی دەبێ چۆن بێ؟

ئێستا دەورە سەلبییەکەی هۆش بەجۆرێك رووبەڕووی فکری مادیم دەکا کە تا ئێستا لێی نەدواوم، رووبەڕووبوونەکەش گەلێك بەئەرکترە بۆ فکری مادی لەو ئەرکەی کە پێشتر (دوانەتی)ی سەلبییەت خستییە بەر فکری مادی لە چاو ئەرکی لایەنی ئیجابیی هۆش.

دەوری سەلبیی هۆش وەك پێشتر گوتوومە بەچەندین جۆر رێ لە پێشکەوتن و خێر و خۆشی دەبڕێتەوە، بگرە مرۆڤیش بەرەودوا دەگێڕێتەوە. ئەم رێ لێبڕینەوەیە و بەرەوپاش گێڕانەوەیە (تناقض)ی راست و بێ فێڵن چونکە لایەنە سەلبییەکە لایەنە ئیجابییەکە هەڵدەوەشێنێتەوە کە دەکاتەوە تەناقوز نەك جوداوازی و نەگونجان. ئنجا بەزاهیر بیرکردنەوەی مادی کە خۆی بەتەناقوزەوە بەند کردووە دەرفەتی دەبێ خۆی لە مەسەلەکە هەڵقوتێنێ و بڵێ: ئەدی نەمگوت تەناقوز چەرخ و مەنگەنەی جیهانە؟ بەڵام ئەرکە زلەکەی فکری مادی کە تازە باسم کرد لەوەدایە کە ئەم تەناقوزەی لایەنی سەلبیی هۆش لەگەڵ لایەنە ئیجابییەکەی نابێتە ئەو پێپلکانەیەی کە بەلای فکری مادییەوە کۆمەڵایەتی بەرەوپێش دەبا. لێرە بەپێشەوە گوتم، وەیا گوتوومە، تاریکاییی سەلبییەتی هۆش هەرگیز خۆی لە خۆیدا راست ناکرێتەوە وەك کە هەڵەی حیساب بەپێداهاتنەوە هەر بەپێی داخوازی دەستوورەکانی حیساب راست دەکرێتەوە، ئەوساش کە ئەمەم گوت و باسی راستییەکی موتلەقی بەدی دەکرد، تەنها لەگەڵ دوو دەستوورەکەی (گۆڕانی چەند بۆ چۆن و نفی النفی) نەختێك رووبەڕووبوونەوە، چی

ئێستا لێرەدا دەیڵێم حەقیقەتێکە لەگەڵ فکرەی (تناقض)دا تێك هەڵدەئەنگوون و دژ دەوەستن چونکە سەلبییەتەکە وەك من دەیبینم تەناقوزی ناو فەلسەفەی مادی لە ئاست خۆیدا بەتەواوی پەك دەیەخێت و بەرەو دوای دەکاتەوە.

ئەم تەناقوزەی دەوری سەلبیی هۆش کە ئیجابییەتەکە دەکوژێ هیچ سیفەتی (بزوێنەرایەتی)ی تێدا نییە تاکو هیچ شتێك بەرەو ئەو لایەنە ببزێوێ کە فەلسەفەی مادی بەتەمایەتی لە تەناقوزەوە پەیدابێ، بەپێچەوانەوە تەناقوزەکەی سەلبییەتی هۆش لە مەیدانی خۆیدا هەموو بزووتنەوەیەك و رووناکییەك دەکوژێ، واتە لە عەینی پێککەوتنەوەی سەلبیەتەکە لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا هیچ لەرزە و چەخماخە و جۆش پەیدانابێ بزووتنەوە و تیشك پەیدا بکا بەڵکو مردن و وەستان و تاریکی دەزێتەوە مەگەر لە دەرەوەی مەیدانی ئەو سەلبییەتەوە تیشك بێت و تاریکییەکە و مەرگەکەی پێ بڕەوێتەوە. بەنموونە کە گوترا شێخی فلانە شوێن جلەوی رۆژ رادەکێشێ هیچ بنەمایەکی مادیی روون و راست لەو قسەیەدا بمانباتەوە بۆ فەلەکناسی، بۆیەیە هەتا قافی قیامەت قسەی ئەوتۆیی لە تاریکاییی خۆیدا جینگڵ دەخوا و تاریکی زیاد دەکا. ئەوپەڕی تەعدیلی تێدا بکرێ ئەوەیە ئەگەر گوترا شێخەکە لە ٢٥ سەعاتدا دەورەیەك بەرۆژ دەکات دەشێ ٢٥ سەعاتەکە بکرێتە ٢٤ سەعات کە ئەمەش تەعدیلێکە بەهۆیەکی دەرەوەی تاریکییەکە پێك هات.

رەنگە بگوترێ مردنیش هەمان جۆر دژی ژینە و چ بزووتن و رووناکیی لێ ناکەوێتەوە و بریتییە لە کوشتنێکی موتلەق. لە ئاست ئەم تێبینییەدا کە لە جیاتی خوێنەر رووبەڕووی خۆمی دەکەم چەند روونکردنەوە هەیە:

(١) مردن رووداوێکی سروشتییە دەخلی بەسەر سەلبییەتەوە نییە. (٢) لە سروشتدا رووەك ساڵەوساڵ لە عەینی هەناوی خۆیدا تۆی نوێ بەزەویدا بڵاو دەکاتەوە و زیندووەتیی نوێی لێ دەکەوێتەوە. (٣) زیندەوەرەکانیش بەر لە مردنیان دەتوانن ژیان بەردەوام بکەن بەهۆی ئەو وەچانەی لە دوایان دەمێننەوە. (٤) مردن بریتییە لە بەسەرچوونی ژیان نەك حاڵەتێکە وجوودی سەربەخۆی هەبێ و لەولاوە یەخەگیری بوونەوەری زیندوو ببێ، ناشبێ لێرەدا مردنی بەگوللە وەیا خنکان وەیا هەڵدێران و نەخۆشی تێکەڵ بەحیسابەکە بکرێ چونکە ئەم هۆیانە لە دەرەوەی عەمەلیەتی (بەسەرچوونی ژیان)ەوە بۆی دێن و رەوتی سروشت دەوەستێنن، هەروەك کە زیندووێك بگاتە پلەی مردن و بەدەرمان درێژە بەژیانی بدرێ، ئەوەندە درێژبوونەوەیە هونەری

یاساکانی بایۆلۆجی نییە کە زیندووەکەیان گەیاندە لێوی مردن. (٥) مردن کە دژی ژینە و پێوەندیی بەسەلبییەتەوە نییە، لە ئاست دوو یاساکەی (گۆڕانی چەند بۆ چۆن و نفی النفی) بەگژ بیری مادیدا دێتەوە چونکە نە نوختەی تەنگەتاوی تێدایە گۆڕان پێك بهێنێ و نەخۆشیی نەفی دەکاتەوە بەرەو ژیان. هەتا مردن سواری مردن بکەیت [کە ناکرێ سواری یەکدی بین] هەر مردنە و بەس.

بەهەمەحاڵ هەر نموونەیەکی هەبێ لە بابەتی سەلبییەتی هۆش کە نەزۆکیی موتلەقە، ئەویش بێگومان بەر ئەو تەناقوزە ناکەوێ کە بیریاری مادی مرخی لێ خۆش کردووە، گەلێك شێوەی جوداجودای دیکەش هەنە کە هەموویان خراونەتە ژێر یەك سەرەناوی (تناقض) لە حەقیقەتدا ناچنە بەریەك حوکم و تەئسیریشیان لە گۆڕانی کۆمەلایەتی و لە سروشتیشدا یەك جۆر نییە، هەندێکیشیان لە بنەڕەتدا تەناقوزیان تێدا نییە بەزۆرەملێ لە ڕێی زاراوەی (وحدة الأضداد)دا چەتری تەناقوزیان بەسەردا هەڵدراوە.

بەداخەوە ناتوانم لێرەدا خۆمیان بۆ لە باسەکە بدزمەوە وەك دەشزانیت باسەکە بەئەسڵ لاباسە و لە بابەتێکی دیکەوە جودا بووەتەوە.

لەم پێداچوونەوەیەی بەپەلە بەهەندێ قەناعەتەکانی بیری مادی لە مەیدانی (تناقض)دا دیتمان جارێکیان بیریاری مادی واتای تەناقوز لێك دەکێشێتەوە تاکو باوەش بەجوداوازیشدا دەگرێ، جارێکی دیکەش جۆرێك تەناقوزمان دۆزییەوە لە سەلبییەتی هۆش پێچەوانەی ئەو تەناقوزەیە کە فکری مادی بەماکی (تطور)ی دادەنێ، ئەم مەیدانەش هێندە بەرینە زەحمەتە لێی تێ پەڕین، لەبەر ئەمە چی دیکە بەدوای ناکەوم خوێنەریش لەلای خۆیەوە دەتوانێ هەرجارەی ناوی تەناقوز لە (تطور)دا هات لە مەسەلەکە ورد بێتەوە ئایا تەناقوزی ڕاستینەیە یا نەگونجان و جوداوازییە، کە ڕاستینەش بوو یاریدەی بەرەوپێشچوون دەدا یاخود دەیوەستێنێ یا دەیکوژێ. بەلام دەبێ پەنجە بۆ شتێك ڕابکێشم لە مەسەلەی تاریکاییی لایەنی سەلبیی هۆش دژی ڕووناکیی حەقیقەت لەوەدا کە گوتم لە هیچ ڕوویێکەوە و هەرگیزاو هەرگیز ناکێشێتەوە سەر بەرەوپێشچوون. ئا لێرەدا پێویستە بڵێم هەرچەند ئەمانەی گوتم وەك بەدیهییەن، هەرنەبێ بەلای خۆمەوە، لەگەڵ ئەمەشدا جۆرێك نرخاندن و بەیەکدی گرتن هەیە لە دەرەوەی جغزی کۆمەلایەتی و مرۆڤایەتیی پەسەندەوە لەوێدا سەلبییەتەکە شێوەیەکی بەرەوپێشچوون وەردەگرێ ئەویش کە بێین پەیدابوونی

ئەفسانە لای مرۆڤ و نەبوونی لای جانەوەران بەراورد بکەین دەبینین هەرچەند ئەفسانە گومراییش بێ دیسانەوە لە چاو نەبوونی لێکدانەوەی بەرەو ئەفسانە لای جانەوەران دەبێتەوە نیشانەی بەرەوپێشچوون، بەڵام نابێ لە دیاردەکە بەسەهوو بچین و نرخی بۆ بخوازینەوە. لایەنی سەلبی هۆش لە هەموو مەیدانەکانی مرۆڤایەتیدا رووخێنەر و لەمپەرە، ئەویش وەکو کردەوە بەدەکانی مرۆڤ و لایەنە ناپەسەندەکانی کۆمەڵایەتی لەو رووەوە بەدیاردەیەکی بەرەوپێش دەژمێردرێ کە بەندە بەمرۆڤەوە و تایبەتی مرۆڤایەتییە و لە پلەی مرۆڤایەتیدا پەیدادەبێ. بەنموونە، خەسڵەتی درۆزنی خەسڵەتێکی بەدە بەڵام ئاژەڵ ناتوانێ درۆزن بێ چونکە نازانێ بدوێ. بەلای منەوە ناپەسەندایەتی بەوەدا شەرەف پەیدا ناکا کە لە مرۆڤەوە سەردەکا هەروەکو دەرد و نەخۆشییەکانی تایبەت بەمرۆڤ، ئەوانیش هەر مەلعوون و بەدن. دەتوانین لێرەدا قسەمان نەختێك پانتر داببڕێ و بڵێین سەرلەبەری چالاکیی هۆش و هەموو خاسیەتەکانی دیکەی مرۆڤ بەچاك و بەدیەوە، بەسەلەبی و ئیجابییەوە، لەسەرووی پلەی گیانلەبەراندایە، لەو رووە دەتوانین پێیان بڵێین دیاردەی ناپەسەندی بەرەوپێش بوویەوە.

لێکدانەوە لە مەیدانی کۆمەڵایەتیدا کە یەکسەر پێوەندیی بەچاکە و سوود و خراپە و شکست و نوشوستیی مرۆڤەوە هەیە دەبێ بەوپەڕی خۆ لە بیرکردنەوە بکرێ بۆ ئەوەی حیسابی لاوەکی وەك خاترانە و خۆشویستن و دزاندن و شەرم و سوودی شەخسی و ئەو تەرزە تێوەرێخانە دەوریان نەبێ لە هەڵنانی ئەو موعادەلە کۆمەڵایەتییانەی کە پرۆژەی کامەرانی و بەختیاری و پێشکەوتنیان لەسەر هەڵدەستێ و بێگومان هەموو ئەو درۆیە خۆشکەڵانەی کە مەبەستی تایبەتی دەیانهاوێتە ناو دەقی فکر و فەلسەفە و باوەڕ وەیا رووداوی مێژوو، دەبنەوە بەکۆت و زنجیر لە دەست و پێ و گەردنی ئاپۆرەی میللەت دەئاڵێ هەرچەند درۆکەش بەنیازی سوودی میللەت هەڵبەسترابێ. زێدە بەدایەتیی درۆی سەر بەفەلسەفە و فکر و سەربەباوەڕیش لەوەدایە کە بەزۆری شەقامەرێی ناوەندی کۆمەڵایەتی کە دەکاتەوە جەمبوورەی بەرهەمهێن و زەحمەتکێش و خزمەتگوزار گیرۆدەی ئەو درۆیانە دەبێ، مرۆڤی دنیاخواز و فێڵبازی سیاسەت و ئاین و ئابووری و بابای ستەمکار و داگیرکەر هێندە دەربەستی راست و درۆیان نییە پەکی ئاشی خۆی لەسەر باراشی خاوێن بخات. گوتەی (لە کوێ پسا لەوێی گرێ دەداتەوە) لە لایەن ئاپۆرەی میللەتەوە لە شتی خوێرپلەی کەم بایەخ

بەڕاست دەگەڕێ، هەرچی ساختەگەریی کاری گەورەیە بەوەستای پسپۆڕ و مەعلان و شەیتان نەبێ هەڵنابەسترێ. درۆ هەڵبەستن لە فەلسەفە وەیا لە ڕووداوی مێژوویی وەیا لە هەر بارێکی گرنگی سەر بەکۆمەلایەتیدا بێ، با بەنیازی چاکەی مرۆڤیش بێ، وەك ئەوەیە خزم و کەسی نەخۆش لەبەر پەرۆش بۆ نەخۆشەکە درۆ لەگەڵ دکتۆردا بکا و ڕاستی حاڵەتی نەخۆشەکەی لێ بشارێتەوە. لە نوختە نیگای سوودی مرۆڤیشەوە فەرق نییە لەوەدا ئایا هەڵەی فکر و فەلسەفە بەدرۆی ئانقەست بووە یا لەبەر کەمزانی و بەسەهووچوون و تی نەگەیشتن چونکە لە هەردوو باردا کەموکوڕی و هەڵەی فکرەکە سەر دەکێشێتەوە بۆ بیرکردنەوە لەو تەرزە چارەسەرکردنەی کە نەخۆشییە درۆزنەکە داوای دەکا. بەڵام لە لایەن ئاکار و بەرپرسیارییەوە دیارە ئەو دکتۆر و فەیلەسووفەی کە بەئانقەست خۆی بەسەهوو دەبا تاوانبارترە لەو دکتۆر و فەیلەسووفەی بەسەهوو دەچێ چونکە درۆزنی زۆرزانی ئانقەست هەروەك عوزری بەدەستەوە نییە لە درۆکەدا دوژمنایەتیشی تیرا دیارە، ئنجا ئومێدیشی لێ ناکرێ بەرەو پەسەندی بچێتەوە وەك کە پیاوی سەهووکردوو هەمیشە لێی دەوەشێتەوە لە سەهووی بگەڕێتەوە.

ئێمە هەرچەند ناتوانین فەیلەسووف و بیریار و مێژووناس و کۆمەڵناس بهاوێینە سەر ڕێبازی ڕاستگۆیی و دڵسۆزی ئەگەر خۆیان ڕێبازەکە نەگرنە بەر، بەڵام دەتوانین و لەسەریشمانە، بەدوا فەرمانە ناتەواوەکانیان نەکەوین و بەرزەپێ لەبەریان هەڵنەستین. خۆت دەزانی بیریاری مادی بەوپەڕی بێباکی و سادەییەوە داوا لە هەموو جیهان دەکا واز لە هەرچی بیروباوەڕی پێش خۆی هەیە بهێنن و ئەو ڕێبازە بگرنە بەر کە خۆی بۆیانی ڕەنگرێژ دەکا، جا کە ئەو وەهامان پێ بوێرێ و تەمامان تێ بکا بۆچی نەوێرین لە جغزی بیروڕای خۆماندا بۆچوونەکەی ئەو ڕەت بکەینەوە کە لەگەڵ لێکدانەوەی ژیر و بێ مەبەست و ئازاددا ڕێك نەکەوێ و بەپێی بەرژەوەندی ڕاستینەش دروست دەرنەچێ. خۆ ئەگەر ڕەخنە و ڕازی نەبوونێکی لە دەرەوەی مادییەتی تەقلیدییەوە تێی بگیرێ گومانی ناحەزایەتی و دوشمنایەتیی لێ بکرێ ناشێ ڕەخنەی حیزبە مادییە مارکسیستە کۆمیونیستەکانیش کە دێن هەڵە و نالەباری و ناتەواویی فەلسەفەکە دەڵێنەوە و فکری تازەتری لە جێگەدا دەکەن بەپرۆژە ناشێ ڕەخنەی ئەوانیش هەر بەکەف و کوڵی دوشمنایەتی و هەستی چینایەتی و خزمەتی ئیمپیریالیزم حیساب بکرێ.

ئەمە دەڵێم بۆ پتر روونکردنەوەی بێ سەروبەریی ئەو تەرزە توهمانەی بیری مادی لەو رەخنەیەی دەگرێ کە بیری نامادیی ناکۆمیونیست بەرِویدا دەداتەوە چونکە بەعادەت هەرچی رەخنە هەبێ دژی ئەو فکرە لە دەرەوەی ئالْقەی خۆی تاوانبار دەکرێ، دیارە رەخنەی ناو جغزەکەی مادییەت پتر فرزەی ئەو جۆرە توهمانە دەبرێ، ئەو رۆژگارەش بەسەرچوو کە هەموو هەڵوەستە راستەکانی وەك هی تیتۆ لە سالاّنی دوای شەرِی دووەمدا بەشێواندن (تحريفية) ناوی بزرێ. چەند سەیر بوو ئەو دەمەی مرۆڤی وەکو تیتۆ و جیلاس و کامۆ لەسەر مرۆڤایەتی و شەرافەتی هەموو تاك و کۆمەڵی بەرەی چەپیان دەکردەوە دژی لادانێکی ئاشکرای درِندەی کەهەنووتی (چەپایەتی) لە سالاّنی دوای شەرِدا، ملیۆنەها ملیۆنەها بوت پەرستی چەپ پەرستی چاوبەسترایەوەی دەروون دیلی کاوێژکەرەوەش ئەو قارەمانانەیان ریسوا دەکرد دژی ئازادی و نرخ و حورمەتی خۆیان، هێندەشی نەبرد دەرکەوت ریسواکراوەکان چەند دڵسۆز و ئازاد و ئازا بوون و تاوانبارکەرکانیشیان چەند درۆزن و خۆپەرست بوون. جاری وەها یەك دوو دڵۆپی ئارەقەی شەرم و بەخۆداشکانەوە دەبێتە، ئەرێ دەبێتە چی؟ برِوا بکە نازانم ناوی لێ بنێم. هەڵبەت من داوا لە مرۆڤ دەکەم، ئەوساش داوام دەکرد، بەتایبەتی لە کورد کە بایی فلسێك و سەلکەپیازێکی رزیو قەرزداری هیچ فەلسەفەیەکی مادی و نامادیی ئەم جیهانە نییە، رەنگە قەرزی خۆیشی بەسەر فەلسەفانەوە هەبێ، ئەوەندە ئازاد و چاوکرایەوە بێ بوێرێ بەهەڵە بڵێ هەڵە و راستیشی بکاتەوە با هەموو دنیای مادی و نامادیش یەك دەنگ و یەك نەوا لەسەر هەڵە مێژووییە فکرییەکانی خۆیشی بکاتەوە. لە تەجرەبەی بەرچاوی خۆمدا دیتووە بابای سەر بەفکری مادیی تەقلیدی هاتووە هەڵوەست و بیرورِای غەیری خۆی بەکێشانە و پێوانەی خۆی هەڵکێشاوە و برِیاری وەهای بۆ داوە هێندەی بڵێی نادروست و بێ ئینساف بووە، ئنجا کە بابای توهمە تێگیراو بەو کێش و تەرازووە و بەو برِیارە رازی نەبووە کابرای مادیی تەقلیدی پتر لەسەر قسەکانی خۆی سوور بووە و هەڵوەستی کابرای دیکەشی بەبەڵگەی تازە بۆ خۆی لە قەڵەم داوە. خولاسە لە برِیارەکانیدا شەختەکردن و قاڵب بەستن و دەق گرتنێك هەبووە بەتەواوی حیکایەتی ئەو شەعبەدەبازەی دەهێنامەوە یاد کە دەهات دەست و پێی نەساغی دەبەستەوە بەنامەی ئەوەی جندۆکە دەستیان لێ وەشاندووە ئیتر بەتێلا لێی رادەکێشا و دەیگوت دەی. ناوەکان بڵێ. کابرای بەستراویش زیرِەی دەچووە عاسمان و چ ناوی نەدەگوتن

چونکە جندۆکەی نەدەدیتن هەتا ناویان بڵێ. خۆ ئەگەر لەبەر عەزابی لێدان ناوێکی عادەتیشی گوتبایە شەعبەدەبازەکە لێی نەدەسەلماند چونکە بەپێی ئەو تەزکەرە نفوسانەی بۆ جندۆکەکانی دەرکردبوو دەبوو ناویان (سووژن، مەشکەڕەق، دەرزی، بزۆت..) بێ. هەمان شکڵ کابرای کە ڕەخنەش لە بیری مادی دەگرێ چاری ناچارە دەبێ بسەلمێنێ جندۆکەی دەرەبەگ و کۆنەپەرست و ئیستیعمار چووەتە کلێشەیەوە چەندێکیش هاوار بکا و بڵێ: کاکەینێ و بابەینێ من هەموو شتێکم قوربانی گەل کردووە، ئەوی دەشیبێژم لە فکری ئازادەوە بۆ سوودی میللەتەکەم و بەرزی نیشتیمانەکەمە، دادی نادات و لە نێو شانانی رادەکێشرێ و دەبێ ناوان بڵێ: شاپلێتە.. قوڵەشین.. خۆفرۆش.. سەلکەسیر.. پاشەکشە.. غەیان.. پەڵپێنە.. هەتا کرمی دڵی مادییە تەقلیدییەکە کە دەمرێ ئەوسا کابرای جندۆکاوی – ئیستعماراوی شایەدیەکی نابەحەق دێنێ و گوناهەکانی دەشۆرێتەوە(١).

(١) نووسەرێکی موحتەرەمی کوردی سەر بەفکری مادیی تەقلیدی لە نووسینێکی چاپ نەکراویدا کە کاتی خۆی بۆمی نارده (کۆڕی زانیاری کورد) بەهەمان ڕێگە کوێربووەکەی تەفسیری چینایەتی و سوود و زەرەری شەخسیدا بۆ ئەوە چووە گۆیا بیرکردنەوەی من لەو (خەسارەت)ەوە هاتووە کە لە سالانی نێوان سەرەتای شۆڕشی ١٩٥٨ و ساڵی ١٩٦٣دا لێم کەوتووە، دیارە مەبەسیشی ئەو سالانەیە کە بەرەی چەپی سەر بەمادییەتی تەقلیدی بەهۆی دۆستایەتییان لەگەڵ عەبدولکەریم قاسمدا بەدەسەلات بوو. زۆر بەسەیری من تەنیا لەو دەورەیەدا بەندیخانەم نەدیتووە، ڕەنگە ڕێشم هەبێ بڵێم ئەو دۆستایەتییەی لە نێوان ساڵانی ٦٠ – ٦١ [کە چەند مانگێکی خایاند] لەگەڵ عەبدولکەریمدا بۆم ڕێك کەوت لەگەڵ هیچ سەرۆك و زەعیمێکی کورد و عەرەب و عەجەم و فەرەنگ نەمبووە، هەر لەبەر نەگونجانی بیروباوەڕیشمان دۆستایەتییەکە هەڵوەشایەوە نەك لەبەر خاتری هیچ لایەنێك چونکە لە مێژە سەر بەهیچ لایەنێك نیم. لە ڕووی بەرژەوەندیشەوە منداڵیش دەزانێ مەرحەبایەکی کەریم قاسم، کە بمویستبایە سوودی لێ وەربگرم، بایی داهاتی چەندین ساڵی مڵك و ماڵی میراتیمی دەکرد. ئەو نووسەرە دەبێ تەقڵە بەبۆچوونەکەی لێ بدا ئنجا بەرەو حەقیقەتی هەڵوەست و بیروباوەڕی من ببێتەوە. من بەهەموو عومرم لای تێشکاو بووم بەڵگەشم ئەوەیە، من لە ساڵی ١٩٥٤ بەشداری یەکەم کۆبوونەوەی ئاشکرایئاشتیخوازی بووم لەگەڵ ئەو مەترسییەی تێیدا بوو بەڵام دواتر پاش شۆڕشی ١٩٥٨ کە ئاشتیخوازی بوو بەسەرچاوەی خێر و بەرەکەت من لێی تەریك بووم و مەیدانەکەم بۆ سوودخوازەکان بەجێ هێشت.

ئەلبێر کامۆی بەدبەخت بەچەند قسەیەکی راست و دروست و مرۆڤانە رەخنەی هەرە بەجێ و هەرە دڵسۆزانە و هەرە گیان پاکانەی لە هەندێ شتی هەرە نارەوا و هەرە نادروست و هەرە بەدی سەردەمی ستالین گرت، دەرحاڵ جندۆکە برایە کلێشەیەوە و ناو و ناتۆرەی بەدواداهات تاکو لە رووداوێکی ئۆتۆمۆبیلدا کۆتایی بەژیانی هات و لە دەست قسەی بێ سەروپێ و خوێڕوو رزگاربوو. بێگومان ئەگەر شیوعییەکانی ئەوسای فرەنسە تێگەیشتنی ئێستاکەیان هەبوایە جۆرێکی دیکە پێشوازییان لە کامۆ دەکرد چونکە ئەو بەقەدەر شیوعییەکانی ئێستای فرەنسە دەنگ دلێر نەبوو.

مرۆڤ بایی ئەوەی دژی ناتەواوی و نادروستی و ناڕاستیی فکر و فەلسەفە و هەڵوەست راوەستێ لایەنە سەلبییەکەی هۆشی بەزاندووە، بەڵام ئەو پرسیارە دەمێنێ لە خۆمانی بکەین، چۆن دەتوانین یا دەزانین دژی هەڵە و نادروستی و نارەوایی و ئەو جۆرە تاریکییانە راوەستین بەر لەوەی تێیان بگەین؟ چۆن تێیان دەگەین؟ ئێمە کە لەبەر حوکمی لایەنە سەلبییەکەی هۆش شەوکوێربین چۆن و لە کوێوە ئەو چاوە گەش و بینەرە بخوازینەوە تاریکاییەکەی پێ برەوێنینەوە و راستییە بزربووەکانی تێدا بدۆزینەوە؟ من کە خۆم لە شەوی تاریك ئەنگوستەچاودا بەرەو رەشایی بنۆڕم دەست بۆ کام تیشك پان بکەمەوە و رووناکیی لێ بخوازمەوە؟ ئەم پرسیارانە دەشێ بکرێن هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە قسەکانی من وەها دادەنێن لایەنی سەلبیی هۆش پێکهێنەرێکی هۆشەکەیە، کەواتە لێ رزگاربوونی مومکین نییە وەیا زۆر زەحمەتە، تێکەوتنیشی هەتا بڵێی ئاسانە رەنگە تێنەکەوتنی سەیربێ.

ئەوەی راستی بێ، بمانەوێ و نەمانەوێ، مرۆڤ هەمیشە لەبەر تاوی تاریکاییی ئەو لایەنە سەلبییەدا دەبێ هەر جارەش بەشێوەیەك و لە ناو واقیعێکی نوێ و لەبەر تیشك و سێبەرێکی ساختەدا. من کە بزانم لایەنە رووناکەکەی هۆش لەبەر زۆریی مەجهوولاتی موعادەلەی کۆمەڵایەتی وەیا لەبەر کەم زانین وەیا لەبەر هێرکردن و بەهەڵەبردن وەیا لەبەر ترس وەیا.. وەیا.. لەوانەیە رەش هەڵبگەڕێ و گومڕا بێ، دیارە هەمیشە چاوەڕوانی تێکەوتن لە قۆرتە رەشە تاریکەکانی لایەنی سەلبیی هۆش دەبم، لەو رووپەرە تێپەڕیوانەشدا بایی ئەوەی حەقیقەتی هێندە دەست هەڵێنج روون بێتەوە لە زۆر رووی مەسەلەکە دواوم زۆریشم خەڵق لە خۆم رەنجاندووە، تۆش لەلای خۆتەوە دەتوانی بەلێکدانەوە بۆ ئەو ئیحتیمالانە برۆی کە دەشێ هۆشی مرۆڤ تێیاندا بەرەواژ بێتەوە. بگرە لە غەریزە سادەکانەوە تا دەرسدانی هەڵە تا بیروڕای میراتی پڕ ئەفسانە

تـا ئـاڵۆزکـانـی ژیـان تـا وەزەحـمـەت کـەوتـنـی گـوزەران تـا تـێك هـەڵـقـژانـی بـێـوچـان لە سەرانسەری جیهان تا هەڕەشەی ستەم تا خەفەکردنی بیری ئازاد.. تا.. تا.. هەمووی هــەر ڕێ خــۆشکــەرەوەن بــۆ بــەهــەڵــداچــوون و کــوێری و گــومــڕایــی. بــەڵام دوو روونـکـردنـەوەم هـەیـە یـەکـێکـیـان هـەرچـەنـد لـەو پـرسـیـارانـەوە هـەڵدەستـێ پـێوەنـدیـی بەخۆمەوە هەیە: بەولای ئەو ئەو پرسیارانەوە وەها بووە ڕۆشنبیری گەنج و کامڵ لێیان پرسیوم تۆ کە ڕەخنە لەو شتە ڕەگ داکوتاوانە دەگری بۆچی پێمان ناڵێی چ ڕێگەیەکی دیکەی ڕاست و دروست هەیە بیگرینە بەر؟ جێگری ئەو شتانە چین؟ بەچی چاکتریان بگۆڕینەوە؟ لە بەتاڵایی مەمانخولێنەوە.

لە ئاست ئەو تێبینییە ڕەخنەدارانەدا گوتوومە و دەڵێم مەرج نییە لەسەر ئەو کەسەی کە هەڵە لە شتێکدا دەدۆزێتەوە باری ڕاستی شتەکەش بدۆزێتەوە چونکە ڕەنگە ڕاستیی شتەکە بەندبێ بەسەرەدەریکردن لە گەلێك ماك و پێکهێنەر و پێوەندی و دەوروبەر و ئـاووهـەوا.. و.. کـە لـە تـوانـای بـابـایـەکـی کـەم تـوانـای وەك مـنـدا نـەبـێ وەیـا لـە من بەدەسەڵاتتریش نەیبێ. من دەزانم (٥٣٩٦٨٢١ × ٢٣٧٩٥٤٧) ناکاتە (١٥٠٠) بەڵام مەرج نییە بزانم دەکاتە چەند. بەر لە ٥٠٠ ساڵ یەکێکی ڕووناکبیر کە دەیزانی پەلکەزێڕینە ئاورینگی کەزیی فریشتە نییە ڕێی نەبوو هۆی ڕاستینەی دیاردەکە بزانێ. بەر لە ٢٥٠٠ ساڵ کە دەیانزانی زەوی خڕە نەیاندەزانی بۆچی ئاوی دەریاکان نارژێنە بۆشایی چونکە جارێ نیووتن دەستووری کێشەری نەدۆزیبووەوە ئاسمانناسیش لە پلەی سەرەتاییدا بوو. بۆ من ئەوەندە بەسە بڵێم گۆڕانی هۆی بەرهەمهێنان خالقی گۆڕانی کۆمەڵایەتی نییە و کەرستەیەکی کەم نرخە بەدەست مرۆڤەوە کە هەر خۆی دروستی کردووە و خزمەتی خۆی پێ دەکا. ئەوەی ڕاستی بێ من لە بارێکدام و بەجۆرێك لایەنی کۆمەڵایەتی لە کردەوەدا بەرێ دەکەم لێی هەڵناستێ بچمە سەر سەکۆی ڕابەرایەتی تا مەردم بەرەو هەڵوەستی واقیعی وەیا فەلسەفییەوە هان بدەم چونکە لەوەدا بەرپرسی و چوونە بەر باری ئەخلاقی هەیە نامەوێ بچمە ژێریەوە. لەوەتەی خۆم ناسیوە بەکەسم نەگوتووە فلانە ڕێگە بگرە بەر، ئەوپەڕی ڕێنمایی لە منەوە دەرکەوتبێ ئەوە بووە گوتوومە من لە جیاتی تۆ بامایە وەها و وەهام دەکرد، خۆشت خاوەن بڕیاریت. هەڵگرتنی ئۆباڵی تێوەگلانی خەڵق دڵ و دەروونێکی دەوێ زۆر باکی بەچارەنووسی خەڵق نەبێ، من لەوانە نیم. ئنجا ئەگەر من جێگری هەرە ڕاستی ئەو شتانەش بزانم کە ڕەخنەیان لێ دەگرم وەهای دەرنابڕم ببێتە هاندەر بەرەو

هەڵوەستی ترسناك. وتووێژی من لەگەڵ هۆش و گۆشی گەنجی کورد و رۆشنبیری کورد بایی ئەوەی قوتابییەك لە نێوان قوتابیاندا کە هیچ دەسەڵاتی ئەمر و نەهیی نییە خورپەی هەناوی خۆی پێ وەدەر بنێ. من کە کابرایەك ببینم خەریکە بەخۆفڕێدان لە بانێکی بەرزەوە بێتە خوار هەر هێندەی پێ دەڵێم خۆ فڕێدانت مردنی لە دوایە، لەوە بەولاوە حەقی نییە لێم بپرسێ (کوانێ پەیژە و قادرمە پێی بێمە خوار؟). ئەگەر من بۆ ئەو شوێنەم ناردبایە حەقی بوو داوای پەیژەم لێ بکات. بەرپرسیاربوون لە چارەنووسی خەڵق بەولای تەحەمولمەوەیە.

لەگەڵ ئەمەشدا روونکردنەوەی واقیع وەیا تاریکاییی ناو فەلسەفان و دەست نیشانکردنی ئەو هەڵانەی بەبەریانەوەیە، لێی دەوەشێتەوە نەختێك لە کۆسپ و لەمپەری سەرەڕێ تەخت بکا، خۆ ئەگەر تەختیشی نەکرد منی تێدا بەرپرس نیم. وا دەزانم بەرپرسی لەو خامۆشبوونەدایە کە بریتییە لە خەفەکردنی دەنگی راستی و دروستی.

روونکردنەوەی دواتر لەگەڵ تێخوێندنەوەی چیی تازە گوتم دەوری پرسیارەکان دەدا:

أ– کە لایەنی سەلبیی هۆش هێندە چالاکە و هێندەش سەرچاوەی بەپیت و بەرەکەت بژێویی دەدەنێ، لایەنی روناکی هۆشیش لە چالاکیدایە و بەدرێژاییی رۆژگاریش خۆی دەوڵەمەند کردووە. خۆ ئەگەر لایەنە سەلبییەکە زاوزێ نەکات و مەجهوولات هەر ئەوە بانایە کە لە دەرەوەی هۆشی مرۆڤ تاریکاییان دابایەوە لەوانەبوو بەدۆزینەوەی حەقیقەتی ئەو مەجهوولاتە لایەنە سەلبییەکە سپی هەڵگەڕابایە. مرۆڤایەتی بەهۆی دۆزینەوە زانستییەکانی مەیدانە هەمە بابەتەکانی ناوەوەی دەروون و دەرەوەی وجوودی خۆی چەندین شەیتان و مێردەزمەی ئەفسانانی کوشتووە و هەروا دەیانکوژێت.

ب– تەجرەبە مەودایەکی پتر دەکاتەوە لەوەی سەلبییەتەکە هەرجارە تاریکاییی خۆی تێدا باو دەکاتەوە. لەبەر ئەمە بەدرێژبوونەوەی عومری تەجرەبە، رەنگە، بەرەبەرە رووپێوی تاریکایی لە چاو رووپێوی روناکایی بەرتەسکتر بێ. کە دەشڵێم (رەنگە) نەوەك لە دوارۆژدا حاڵوباری وەها هەڵبکەوێ کە تاکە یەك زانەوەی لایەنێکی تاریکیی مرۆڤ ئەنجامی هێندە ناقۆڵا بەدەستەوە بدا رووپێوێکی پان و بەرینی روناکایی تاریك بکاتەوە وەك بەرپابوونی شەڕی ناوخۆیی کە هەموو

رۆشنـایـی و پـێشکـەوتـنـی لـە خـۆی بـەپـێشەوە دەپـووچـێنـێتـەوە و شەوەزەنـگـی ئەنگوستەچاو دادەهێنێ. لەگەڵ ئەمەشدا کە ئێمە حیسابی ئەو تەرزە ئیحتیمالە بۆ سەلبییـەتـەکە بکـەین دەبـێ رێگـەش بـەئیـحـتیـمالی لایەنی چاکی ئیجابییەتەکە بدەین کە لە دوارِۆژدا هـەنگاوی بـەرینتر هـەڵێنێ. کێ دەڵێ کەڵەکەکردنی ناخۆشی و پەرەسەندنی گومان لە یەکدی کردن و گەورەتربوونی هـەرِەشەی شەرِ و تاریك داگەرِانی ئاسۆی پێوەندیی نێوان دەوڵەتان و بەڵای وەها زل دڵی دڵرِەقەی خاوەن دەسەڵاتە جیهانییەکان نەرم ناکا بۆ ئاشتی و هاریکاری و بەیەکەوە هەڵکردن. کەس نازانێ جڵەوی چارەنووسی مرۆڤ لە دوارِۆژدا دەکەوێتە دەست ئەهریمەن یا فرشتە..

ج- حەقم هـەیە بڵێم کە مرۆڤ بـەچاوی کرایەوە سەیری خۆی کرد و حەقیقەتی روونـاك و تـاریـکـی لـە خـۆیـدا دۆزیـیـەوە و هـەسـتـی بـەولایـەنـە مـەلـعـوونـەی سەلبییەتەکە کرد باشتر دەتوانێ خۆی لە تەپکەکانی بدزێتەوە وەك ئەوەی کە نەخۆش دەردی خۆی ناسی چاکتر دەتوانێ دەرمانی بکا.

لێرەدا نامەوێ بڵێم نووسینەکەی من وەك زەنگوڵەی قەدەر لەبەر گوێی رۆژگاردا دەزرینگێتەوە و نوستووان وریا دەکاتەوە، کە دەزانم لە ملیۆنێك کەس تاکێکی دەنگی منی پێ ناگا، ئەو تاکانەش کوردی بێ دەسەڵاتن هەندێکیشیان بەگژمدا دێنەوە. مەبەستم ئەوەیە بڵێم مرۆڤ بەتێکرِایی رۆژ لە دوارِۆژ پتر لە خۆی و دەردەکانی دەگات و چاکتر لە دوای ساڵیش لە رێی تەکنیکەوە ئامێری وەها هەستیار لە پشکنینەوەکانی بەکاردەهێنێ لەو غەڵەتانەی رزگار بکات کە هەست و زانینی خۆی تێیانەوە دەگلێ.

د- ئەو رۆژەی مرۆڤایەتی دەگاتە قۆناغی برایەتی و ئاشتیی راست، هەزارویەك گرێ و گـاڵـی نـەفسی حـەزۆك و هـۆشی تـاریك دەکـرێتـەوە، واتـە بـەشێکـی زۆری ئەو تاریکییانەی لە دەرەوەی هۆش پەیدادەبن و دنیای لێ تاریك دەکەن بەرتەرەف دەبن و بەوەدا ژمارەی ئەو مەیدانانەی تاریکایی بەسەر هۆشدا دەهێنن لەخۆوە روون دەبنەوە. ئەمەش لەو ئومێدە خۆشکەڵە درۆزنانە نییە کە مرۆڤ زرِەخەونی پێوە دەبینێ چونکە هەتا دێ ئاشتی و هاریکاری و بەیەکەوە هەڵکردن دەبنە شتی ناچاری، ئنجا ئەگەر مرۆڤ برِیاری لە ناوبردنی خۆی نەدا دەبێ بەرەو ئاسۆی سپی هەڵگەرِاوی فەجری ئەو برایەتییەوە برِوا تا ئێستاش کەم و زۆر ماوەیەك لەو

گەشتە پێچراوەتەوە. بەڵام نابێ بە گەشبینییەکی سافیلکانە چاوەنۆڕی ئەو ڕۆژ بین و بەنامەی ئەوەوە کە هاتنەکەی حەتمییە پشتی لێ بکەینەوە. بردنەوەی گرۆی ئاشتی و برایەتی کارێکی هەرە هەرەسەختی کۆمەڵایەتییە.

بەهەمەحاڵ ئەو قۆناغە یەکجار پان و بێ سەروبنەی کە مرۆڤ لە ژیانی ئەشکەفتەوە بۆ ئاسمانگەڕی بڕیویەتی موژدەی خۆی لەگەڵ خۆیدا هێناوە و موژدەی گەورەتریشی پێیە هەر وەك هەڕەشەی گەورەتریشی پێیە. لەگەڵ ئەمەشدا و لە هەموو ئیحتیمالێکی دواڕۆژیشدا، چ چاك بێ و چ بەد، قسەکانی من ئەگەر ڕاستییان پێکابێ نابنە بەرپرسیاری ئەو سەرەنجامانەی کە لە دواڕۆژدا دەستەملانی مرۆڤ دەبێ. من نەهاتووم قۆنتەراتی خێروخۆشیی پاشەڕۆژ بگرمە ئەستۆمەوە تا ئەگەر چاك دەرنەچوو تێیدا خەتاباربم. ئەوەی من گوتوومە ڕووبەڕووکردنێکی بچکۆلانەی فکری مادییە لەگەڵ واقیعی مرۆڤایەتی لە مەیدانی دەوری ڕاستینەی هۆش و مادە لەوەی پێی دەڵێن گۆڕانی کۆمەڵایەتی. کە نەختێك ورد بیتەوە بۆت دەردەکەوێ فەلسەفەی مادی بەرپرسیارە لە چۆنیەتیی دواڕۆژی ئادەمیزاد چونکە فەلسەفەکە هەر بیرکردنەوەی تەنها نییە بەڵکو بەشە هەرە گرنگەکەی بریتییە لە سیاسەت و ئابووری و ڕابەری و ڕەوشت و ڕۆشنبیری و پرۆژە و نەخشەی سەرلەبەری ژیانی ئێستا و دواڕۆژ، بگرە ڕێکخەری خواردن و دەمی نووستنیشە، کەواتە هەر خۆی لێپرسراوی چۆنایەتیی ئێستا و دواڕۆژی مرۆڤە وەك کە دەستوورەکانی ڕادەگەیەنن. بیروڕای من یا هی تۆ کە لە دەرەوەی فکرخانەی ڕەسمی مادییەتەوە لێکدانەوە دەکەین ئەگەر لێکدانەوەمان ڕاست بێ پێویستە لەسەر فکری مادی حورمەتی بگرێ.

خۆ ئەوەی ڕاستی بێ بەشێکی بەرچاوی لێکدانەوەکانی من لە نەهاتنەدی بەڵێنەکانی مادییەت و نادروستی هەنگاوی مادییەکانی کورد سەری هەڵداوە چونکە ئەگەر داوا چەور و شیرینەکەی بیری مادی کە گۆیا بینین و موژدەکانی لە مادەوە تیشك دەدەنەوە داوایەکی بەجێ بوایە من و یەکێکی دیکە کەی بیری لەوە دەکردەوە دەردی سەری ئەو تەرزە لێکدانەوەیە بچێژێ و وەختە تەسك و تروسکەکەی پێ تەسکتر بکاتەوە و هەرچی بیری مادیی نێو کوردەواریش هەیە لە خۆی بەدەنگ بهێنێ. وەی کاشکی ئەو فکرە پەرەسەندووە و پڕچەکی چالاکی و هەڵمەتە لە جیاتی هەموو چاو و مێشکی کرایەوەی ئەم جیهانە ڕاستییەکانی کۆمەڵایەتی و مێژوویی بدیتایە و داواکانی لە ئەزموونیدا دەرچووبانایە و موژدە خۆشکەڵەکانی بگەیشتنایە جێ. بەڵام

وەك گوتراوە داری بریا بێ بەرە، لەم مەیدانەشدا لە هەموو میللەتان دەست بەتاڵتر کوردەکەی خۆمانە کە سەرەڕای سوودمەندنەبوونی لە بەرەکەتەکانی بەرەی ماتیریالیزم گەنجەکانیشی پتر لە عالەم شەیدای بیری مادین و عاشقانەتر لەسەری دەکەنەوە و مەجزووبانەتر ناتەواوییەکانی دەپۆشن، دەشتوانم بڵێم لەو سی ساڵەی دواییدا کورد هەنگاوێکی هەڵنەهێناوە ئەرکێکی فکری مادیی تێدا هەڵنەگرتبێ و نرخێکی بەشوێندا چوونی نەژماردبێ هەمووش بەبەخشین و بێ مزە. ئێمە لە تەك فکری مادیدا تا ئێستا پەندێکی مەشووری کوردیمان بەوەرگەڕاوی دەور کردووەتەوە و گوتوومانە (پێت دەڵێم خاڵە هەتا چوێلەکانت بۆ بگرم).

هەرچۆنێك بێ جیهان لەبەر زۆر هۆی تازەی بەیەکدی زانین و لێکتر تێگەیشتن و بەیەکتر گەیشتن، ئەم سەرەوسەری وەها لێکدی نزیك بووەتەوە میللەتە لەیەکدی دوورەکانی ئیمڕۆکە پتر لە میللەتە دراوسێکانی بەر لە ١٠٠ ساڵ ئاگاداری حاڵوباری یەکدین و تین و تاو لە هەڵسوکەوتی یەکدی وەردەگرن و بەبیروباوەڕی یەکدی دەورووژێن، جا ئەگەر بەر لە سەد ساڵ و دووسەد ساڵ فەیلەسووف ڕێی هەبایە لە ژوورەکەی خۆیدا بەدیار دەریای باڵتیك وەیا کێوی ئەندێزەوە رەخنە لە بیروڕای کۆنفۆشیۆس و بوودا و عیسا بگرێ، ئێستا بابایەکی کورد کە لەسەر گووفەکی دێی (هەڵەدن و پشتاشان) بەدیار چینەی مریشك و گەوزینی گوێدرێژەکەیەوە راوەستاوە و قم لە سبیلە قیرەدرکردووەکەی دەدا فەلسەفەی مادی دێت و سەری ڕێ بەهەست و هۆشی دەگرێت و بەرەو ڕێگایەکیەوە دەبات کە لە خۆوە بێ مامۆستا بەهەموو عومری خۆی و ئەولادیشیەوە بۆی نەدەچوو ئنجا بەگژ دەروجیران و خزم و کەسیشیدا دەهێنێ و بەرەنگاری کاری وەهای دەکا کە لەو حاڵوبارەدا سەر بەهیچ خۆشییەکەوە نانێ. فەلسەفەی مادی یەخەی دنیا دەگرێ بەر لەوەی کەس یەخەی گرتبێ، هەر هێندەش لەوەدا حەقی هەیە کە خۆیشی ڕێ بدا خەڵق رەخنەی لێ بگرێ وەیا هێرشەکانی رەت بکەنەوە وەیا ڕێبازێکی غەیری ئەو بگرن، وەك دەشبینیت من کە مافی خۆ روونکردنەوە و بیروڕا دەربڕین بەکاردەهێنم نەهاتووم لە دەرەوەی مادە و لێکدانەوەی سەر بەمادەوە بەڵگە بۆ خۆم بخوازمەوە وەیا بەڵگەی سەرچاوەیەکی بەسەرهات دروست بکەم و مێژوو بشێوێنم بۆ هیچ مەبەستێك.

من نەهاتووم بەپێی باوەڕی خۆم نەختێك بەرەو ئەولاتری رواڵەتی سەرتوێژی مادە و یاسا کۆمەڵایەتییەکانی سەر بەماتیریالیزمەوە رۆیشتووم لەوەشدا ویستوومە

بەسەوز بڵێم سەوز و بەڕێویش بڵێم ڕێوی، چیی منیش دەیڵێم لە چاو ئەوەی فکری مادی ئەوروپای سەردەم دەیڵێ و لە ژیاندا بەکاریشی دەهێنێ و بۆچوونەکانی مادیی تەقلیدی پێ بەرپەرچ دەداتەوە سەرەتا و ئەلفوبێ و گڕوگاڵێکە ئەگەر بیکەی بە چەکوچیش هێلکە ناشکێنێ. گۆیا ئەم نووسینە و هەموو ئەو کەسانەی دەیخوێننەوە دەکەن چەند؟ وا دەزانم ئەو کەسەی بەخوێندنەوەی نووسینی ناو ئەم کتێبۆلکە دەماری کشت و هەناسەی سواردەبێ و وا دەزانێ هەر ئێستا دنیا ڕەش دادەگیرسێ، هەستێکی شەخسی و لە خۆداڕووچوو لە نێو قەپێلکی نەفسە وێك هاتووەکەیدا تەنکاوەکانی فکری دەکوڵێنێ وەك کە دەروێشی زەرگ وەشێن بەتاکە یەك قسەی گوماناوی لە شێخەکەی بگیرێ فڕکەی دەمارانی دەبێتە کڵپە و چاو سپی هەڵگەڕان و کەف پژاندن و لەرزوتای خۆ ونکردن، نە ئەوەی منیش دەیڵێم دنیا سەروبن دەکا نە گومانکردنیش لە شێخ یاسا ئەزەلییەکانی کردگار دەشێوێنێ. هەرچی هەیە لەوە تێ ناپەڕێنێ کە تەنگژەی نەفسی ئەوانەی قسەی ڕەخنەگرانە تەحەمول ناکەن قسەکان دەکاتە ڕەشکەوپێشکە و چاو ئەبڵەق بوون، لەوەش تێ پەڕیوەتم سەیرم بەمرۆڤی وەها بێت وەیا لێی زویر ببم.

لێرە بەپێشەوە گوتم ئەو فێڵەی فێڵبازی چاوکراوە دەیکا ناچێتەوە بۆ لای هۆشی تاریك بەڵکو بۆ نەفسی چڵێس. بەڵام وا دەزانم کە فەلسەفە و بیرکردنەوە و زانست بەچاوی زەق بەرگی درۆزن لەبەر ڕووداو وەیا مێژوو وەیا کۆمەڵایەتی وەیا بیری ڕووت بکەن بەلای تاریکاییدا دەچنەوە نەك بەلای فێڵی تەماعکارانە هەرچەند لەوەشدا جودا کردنەوەی هۆشی تاریك لە نەفسی ئاڵۆز کارێکی ئاسان نییە بەڵام شتێك ڕێم پێ دەدا دیاردەکە بۆ لای هۆش تاریك ببەمەوە ئەویش ئەوەیە کە زانست و فکر و فەلسەفە دوای نووسین و بڵاوکردنەوەیان ڕێگەی ئینکارکردنیان دەبەسترێ و لەسەر داهێنەرەکانیان حیساب دەکرێن چونکە وەك فێڵی حیلەبازان نین کە بەزۆری بریتییە لە چاپوك دەستی و زمان لووسی و بەهەڵەبردن. فێڵباز بەعادەت خۆی دەدزێتەوە لەو شتانەی درۆی لێ بەسەر دەگرنەوە وەیا فێڵی لێ ئاشکرا دەکەن، کە هەر ڕێشی نەما و ناچاربوو خۆی بەلایەکدا بخا تەعبیری وەها توێکڵدار بەکاردەهێنێ، بەتایبەتی لە نووسین، بشێ تەئویل بکرێ هەر نەبێ بایی ئابڕوو پاراستن. ئنجا ئەگەر دەقی فەلسەفە و فکر و زانست وەك نوشتەی دوعایان نەبێ کە لە هەردوو حاڵەتی شیفا و مردنی نەخۆشدا ڕێزی خۆی دەپارێزێ، هەر ناتەواوییەکی ئانقەستی تێدا هەبێ هی

تاریکیی هۆشە نەك حەزی نەفس. هەر کاتێك فەیلەسووف و بیریار بەپێی خوایشتی نەفسی حەزۆك بۆ گەیشتن بەسوودی نێزیکە دەست بەرگی درۆزنی لەبەر قسەکانی خۆی کرد و بڵاوی کردەوە وەك کە (گۆبلز)ی نازی دەیکرد بزانە ئەو کابرایە فەیلەسووف و بیریار و زانا نییە بەڵکو مرۆڤی سیاسەتە کە بەدرۆ و دەلەسە بازاڕەکەی گەرم دەکا پەکی بەوە نەکەوتووە لە دواڕۆژدا درۆی لێ سپی دەبنەوە. فکری مادی هەرچەند لەگەڵ سیاسەتیش تێکەڵە، دیسانەوە لە سەرەتای پشکووتنیەوە لە بارێکدا نەبوو بتوانێ بەفێڵ و چاوبەستەکێ خەڵق بۆ خۆی راکێشێ چونکە وتووێژی ئیقناعکارانەی لەگەڵ بەرەی رۆشنبیران بوو، هەراشی دژی فەلسەفە باوەکانی ئەو سەردەمە بوو ئنجا لە دواپلەدا بەرەنگاری بەرژەوەند و سوودی ناڕەوای سەرمایەدار و زۆرداران دەبوو. لەبەر ئەمە، وا دەزانم بەهەر نیازێك و هەر بارێکدا فەلسەفەی مادی بێ یا نامادی هەڵەی ئانقەستی خستبێتە ناو دەقەکان و وتووێژەکانی لە هەڵوەستێکی تاریکی هۆشدا ئەمەی کردووە بەتایبەتی چونکە هەموو هەڵەیەك دژی بەرژەوەندی بەردەوامی ئەو کەسانەیە کە پێڕەوی هەڵەکە دەکەن هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە رۆژەك دێ هەڵەکە بدۆزرێتەوە و لەسەر فەلسەفە حیساب بکرێ بەدرۆزنایەتی و شێواندن، ئەوساش یا دەبێ دان بەهەڵەکەدا بهێندرێ و لە فەلسەفەکە رەش بکرێتەوە [ئەمەش بێ هێزییە بۆی] یا دەبێ مریدەکانی بەدرێژاییی ئەبەد خەریکی پینەچییەتی و تەئویل هێنانەوە بن هەر خواش دەزانێ ئەو هەموو پینە و تەئویلە بەچەند دەوەستێ لەسەر فەیلەسووفەکان و پێڕەوەکانیان چونکە لە باشترین حاڵدا تەئویلی شتی نادروست بەنادروستێکی نەختێك لە خۆی ژیرانەتر دەکرێ نەخۆ مومکین نییە بیری راست ببێتە پینەی کەلێنی چەوت، ئیتر بۆ خۆت لێك بدەوە کاروبازاڕی پینەچییەتی کە درێژەی کێشا مەسرەفی پینە لەسەر پینە بە چ دەگا. ئەمە لە باشترین حاڵدا ئاکامی پینەچییەتیی فەلسەفیی بەردەوامە چونکە سەپاندنی ساختەی ئاشکرا بەسەر زۆربەی میللەتدا دەکێشێتەوە بۆ قەمچیکاری و بگرە ببەستە لەو رووەوە کە تەئویلی بێ کوتەك کەم بڕشتە بەتایبەتی لە شتی دنیاییدا. هەرچی پینەچییەتیی سەر بەغەیبە بەر لە قیامەت درۆی لێ سپی نابنەوە..

بەلای منەوە هەڵوەستێکی تاریك و بەردەوامی فکری مادی ئەوەیە کە دێت و بەرگی مادی لە قەد و باڵای فکر و فەلسەفە و رووداوی سەر بەغەیب و دین دەئاڵێنێ، ئنجا چونکە دینیش لە تەمەندا هێندەی کۆمەڵایەتی بەعومرە وەهاش پێ دەچێ گەلێك

بەردەوامتر دەبێ لەوەی فکری مادی بەتەمای بوو، لەبەر ئەمە ئەرك و مەسرەفی کە فکری مادی لە تەئویلی دیاردەکانی سەر بەغەیب دەیکێشێ هەتا بۆ لای مادەیان هەڵدەگێڕێتەوە ئەویش سەدان جار لەوە پتر بێ کە دەبوو رواڵەتە بەهەند هەڵنەگیراوەکەی غەیب لە مادە دۆستانی بستێنێ. چەندین نووسەری زیرەك، بگرە بلیمەتیش و لێزانی فکری مادیم خوێندووەتەوە هەموو مێژوو و ئێستاکە و خاسیەتەکانی مرۆڤ و بزوێنەرەکانی کۆمەڵایەتی و هاندەرەکانی تاك و کۆمەڵی هەڵگوشیوە و چەند دڵۆپێکی هۆی ئابووریی لێ چۆڕاندووەتەوە بۆ ئەوەی وەك دەرمان بەدڵۆپڕێژی قەڵەمەکەی لەو هەموو چاوگانەی بتکێنێت کە وا زەق زەق لە غەیبەوە، لە دین و پێغەمبەرانەوە، تەڕایی و رووناکایی دەدەنەوە بۆ ناو واقیعی کۆن و سەردەم. لێم روونە ئەو نووسەرانە پاش ئەوەی زانست و تەکنیکی نوێ گەلێك کۆنە قەناعەتەکانی زانستی سەر بەپێکهاتنی مادەی بەرەواژ کردەوە تا ئەوەی لە زۆر مەیدانی تێوەرامانەدا بینینی نوێ خەریکە لەگەڵ بینینی تصوف لە یەکدی نزیك دەبنەوە، ئا ئەو نووسەرانە بۆ ماوەیەکی درێژی داهاتوو رووبەڕووی شەڕێکی تازە دەبن لەگەڵ ئەو زانستە نوێیانەدا چونکە زانستەکانیش لەگەڵ فکری مادیی تەقلیدی ناگونجێن لەو رووەوە کە مادیی تەقلیدی دۆستی زانستەکانی بەرەو کۆتاییی سەدەی نۆزدەم و نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمە. تا رادەیەك ئەو نووسەرانە بۆیان دەلوێ زانستەکانی نوێ بەبۆرجوازیەتی گوماناوی بکەن و خۆیان و مرۆی سافیلکەی پێ هەڵخەڵەتێنن بەڵام وا دەزانم ئەم پینەچییەتییە زۆر ناخایێنێ چونکە دەچێتە ریزی خەیاڵ و خەون هەموو بەڵگەکانیشی هەر ئەو بنەما فکرییانە دەبن کە پێشتر بەحاڵ لە رێی بەکارهێنانی هەڕەشەوە بەشی ئیقناعکردنی دەروێشەکانی خۆی دەکرد. پێش ٤٠ ساڵێك بردناردشۆ یەخەگیری راشنالیست و مارکسیستەکان بوو لەوەدا کە بەپێی دەقە تەسکەکانی بیروڕای خۆیان ئەو راستییانەیان نەدەسەلماند کە لە رێگەی بۆچوونی مادیی بەرفرەوانەوە تەفسیر بەدەستەوە دەدەن، وەك کەرامەتەکانی جان دارك، هەڵبەت پاش دۆزینەوەی هەزاران راستیی نوێ مادییە تەقلیدییەکە هەر بەجارێ کەلکی تەفسیری پێوە نامێنێ.

رووداوێکی مێژوویی هەرە گەورەی سەر بەدین کە تەنانەت بەشێکی نووسەرانی غەیری مارکسیست لە دینی دەدزنەوە بۆ دنیا شەڕە دوور و درێژ و وێرانکەرەکەی خاچ پەرستەکانە. نووسەرەکان وەهای بەدنیاوە دەلکێنن هەر دەڵێی لە بنەڕەتدا ئەویش وەك

شەڕی یەکەم و دووەمی جیهانی راستەوخۆ بۆ نەوت و موستەعمەرە و شەمەندەفەری بەغدا و بنگەی سپایی هەڵگیرساوە کە ئەگەر لێیانی بسەلمێنین دەبێ گوێ بۆ ئەو رایەش شل بکەین کە دەڵێ جەنگی یەکەم و دووەم و پێوەندییە سیاسی و ئابوورییەکان و بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانی رۆژهەڵاتی مسڵمان کە چاولێکەری ئەوروپا دەکەن سەرلەبەریان درێژەی شەڕە ئاینییەکەی خاچ پەرستانە کە لە کۆنەوە دەیانەوێ ئیسلامەتی لە ناو ببەن، چونکە هەروەك مومکینە لە شەڕی خاچدا دنیا دۆست و هەلپەرست و شەهوەتباز و ریباخۆر بدۆزیتەوە هەروەهاش مومکینە لەو هەرا و تێك هەڵقژان و نوێخوازی و بیروڕایانەی کە لە ئەوروپاوە roویان لە رۆژهەڵات کردووە، کەم زۆر، شوێن پەنجەیەکی (جوداوازیی دین) و دوژمنایەتیی ئیسلام بەرچاو بکەوێ. یەکێك لەو رووداوە ئاشکرایانەی بێ تەئویل ئەم مەعنایە رابگەیەنێ هەڵوەستە زۆر باسکراوەکەی (لۆرد ئەللێنبی)، سەرکردەی لەشکری ئینگلیز بوو کە دوای داگیرکردنی شام لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا چووە سەر قەبری سەلاحوددین و بەدەنگی بەرز پێی گوت ئەو زاڵبوونە درێژەی شەڕی خاچە. دەشێ دیندارێکی بێ فێڵ و دڵپاك بڕوا بەوە بکا کە هەموو ئەو نەریت و پیشە و نۆشین و کەیف و ئاهەنگ و پشت لە دین کردنانەی کە مسڵمان لە ئەوروپاییان فێریان دەبێ بەنیازی بێ هێزکردنی دینی ئیسلام بکرێن بەدیاری بۆمان.

بگرە لە جلکی کورتی ئافرەتانەوە تا دەگاتە ئەو ئیلحادەی کە لە فکری مادیی ئەوروپای سەردەمەوە دەڕازێندرێتەوە هەموویان لە نەزەر پیاوی دینداردا تەپکەی بێ تەئویلن بۆ لە ناو بردنی ئیسلام. ئەمە دەڵێم تاکو خوێنەری کورد بەبیری خۆیدا تێ بپەڕێنێ کە ئەگەر بەبەڵگەی بێ هێزی بیریاری مادی و ئیلحادی سروشتی شەڕی خاچ لە دینەوە بگۆڕێ بەدنیا مومکینە ئاسانتر بەشێکی زۆری فکری مادی و ئەو چالاکییانەی بۆ دنیا دەکرێن ببرێنەوە بۆ سەرچاوەی دین و بکرێن بەشەڕێکی خاچ پەرستانەی مۆدێلی سەدەی بیستەم دژی قورئان، ئەوساش هەروەك مادییەکان بەڵگەی یەکدی دەسەلمێنن لە گۆڕینی هەویەی شەڕی خاچ، پیاوە ئایینییەکانیش لە نێوان خۆیاندا سەدان بەڵگەی بەداك و باب و بەتام و شام لە یەکدی وەردەگرن و دەسەلمێنن.

مرۆڤ نابێ جڵەوی هۆشی خۆی بداتە هۆش و ئارەزووی غەیری خۆی.

شەڕی خاچ، وەك گەلێك شەڕی نێوان دوو دین وەیا دوو مەزهەبی یەك دین، لە

بنەڕەت و لە رواڵەتیشدا شەڕێکی ئاین بوو هەرچەند لەوەشدا وشکەباوەڕی سەر لێشێواو هاندەر بووبێ. بێگومان هەرای هێندە گەورە و بەردەوام بەبەریەوە هەیە چەندی بڵێی لە سوودپەرست و تەماعکار و جەردە و زۆردار و نیازمەند و فێڵبازان بخاتە جموجووڵ، هەتا خەیاڵیش بکەی کاری بەد و بێداد و بێ رەحم و درێوی تێدا رووبدا. هەڵبەت من و تۆ شەڕەکە لە قاڵبی دین و دنیاش هەر تاوانبار دەکەین، تەنانەت ئەگەر هەموو خاچ پەرستەکان بۆ تاکە مەبەستی خزمەتی کردگاریش هەراکەیان نابێتەوە ئنجا ئەو کردگارەی ئەوان خەڵقیان بۆ دەکوشت و وڵاتیان بۆ وێران دەکرد هەر خۆی خوای کوژراوەکان و وڵاتە وێرانکراوەکانیش بوو، دەستە تەرازووی عەدالەتیشی بۆ مەزڵوومیەتی ئەوان پتر دەنیشت. ئەمە راستییەکە دەخلی بەسەر سیفەتی ئاینی و دنیاییی شەڕەکەوە نییە، بەتەواوی وەك ئەوەی کە دز ماڵت دەدزێ نوێژکەر بێت و مولحید بێت هەر دزە، بەڵام فەرقی نوێژکەر و مولحیدیش بەوەندە تێ ناچێ کە هەردووکیان دز بن.

چەند پاشا و توجار و شەڕخواز و جەردەیەك مەبەستی خۆیان لە شەڕێکی سەر بەئاین و باوەڕدا رەچاو دەکەن وەیا لە پێناو ئەو مەبەستەدا پتر هانی خەڵق دەدەن تەنها هەڵوەستی دنیادۆستانەی خۆیان دەستنیشان دەکەن نەك (هویة) بۆ شەڕەکە دەردەکەن چونکە زۆربەی ئەو خەڵقە رەش و رووتەی کە بەشمشێرە کولەکانیان و پاشۆڵە بێ تێشوەکانیان و بەلەشە زەرد و زەعیفەکانیان لە دوورایی هەزاران کیلۆمەترەوە بۆ فیداکاریی خۆیان هەڵدەکوتا چ سوود و بەرژەوەندی دنیاییان لەو قوربەسەرییەدا نەبوو تاکو لە رێی تەفسیری دنیاخوازییەوە بەرەو تێگەیشتنی هەڵوەستەکەیانەوە برۆین. ئەو رەش و رووتە بەچاوی فرمێسکاوییەوە گوێیان دەدایە قسەی هاندەرەکانیان کە بەشی هەرەزۆریان لەو قەشانە بوون کە بەقەدەر جبە رەشەکانیان لایەنی دینیان پێوە دیاربوو. مێژوو دەگێڕێتەوە دەڵێ هەزاران مێردمنداڵە کۆشی گەرم و گوڕی باوانیان جێ هێشت بەرەو (قدس)ێك کە هەر نەیگەیشتنێ چونکە هەر لە رێگەدا بوونە نێچیری مرۆڤ فرۆشان، خۆ ئەگەر نەشفرۆشرابانایە هەر بەرێگەوە لە برسان و لە سەرمان و گەرمان و ماندووەتی دەمردن. سەدان کەسی وەها تێروتەسەلیش رووەو قودس پشتەوماڵ بوون ئەگەر باوەڕی ئاینی دنیاکەی لە بیر نەبردبانایەوە رازی نەدەبوون تاکە یەك شەو بە سەد دینار لە نوێنی غەیردا بخەون. هەروەك خەریکبوونی سوودپەرستان لە شەڕی ئاینیدا بەماڵی دنیاوە شەڕەکە ناکاتە

تیجارەت، هەروەهاش خەریکبوونی چەند ئەفسەر و عەسکەریك بەنوێژ و تاعەتەوە جەنگی یەکەم و دووەمی جیهانی ناباتە ریزی حەج و زەکات.

ئەو لەشکرەی کە دەچوو لە دەردەنێلەوە بۆ داگیرکردنی ئەستەمبۆڵ لە شەڕی یەکەمدا ئەگەر هەمووی تێکڕا سەر و خاچێکیان لە مل بووایە و ڕۆژی هەزار نیشانەی خاچیان بەئەنگوست لەسەر سینگیان کێشابایە هەر سپای داگیرکەری دنیایی ئیمپیریالیست دەبوو.

گومان نییە لەوەدا کە گێڕانەوەی شەڕی خاچ بۆ هۆی مادی و ئابووری و تەمای دنیایی کاریکی سافیلکە و سەراوییە و دژی هەموو ڕاستییەکی مێژووییە. ئەگەر پارە و مڵك و عەبد و جاریە هاندەر بوونایە خۆ ئەو کەسانەی کە خەڵقەکەیان بەرەو شەڕ دەبرد زمانیان نەبڕابوو هاوار بکەن، هۆ خەلقینە بابچین بۆ سووریە و فەڵەستین و میسر خۆمانیان پێ دەوەڵەمەند بکەین. جا ئەگەر خەڵقیان بەدوادا هاتبایە دیارە شەڕەکە بۆ دنیا بووە. هۆی ئابووری و مادی ئەگەر ئەو کاریگەرەیە لەو شەڕەدا کە بیریارە مادییەکان باسی دەکەن ئەدی بۆچی نەیوێرا خۆی ئاشکرا بکا؟ چەند سەیرە بگوترێ هۆی ڕاستینە لە شەرمان خۆی لە ناو درۆدا شاردبووەوە زۆربەی خەڵقەکەش لە چاوبەستەکێ درۆزنەکەدا بەشداربوون. بەڵێ دەزانم وادەبێ مەنفەعەت پەرست دەزانێ مەبەستەکەی بەلای خەڵقەوە ناپەسندە ئەویش لە شەرمان بەرگی درۆزنی جوانکیلەی لەبەر دەکا، بەزۆریش لە حاڵی وەهادا، هانا دەبرایە بەر ئاین هەروەك ئێستا هانا دەبرێتە بەر (مبدأ) بەڵام کە بێین حاڵی وەها لە تەك شەڕی خاچ ڕاگرین چەند تێبینییەکی گرنگ ڕەچاو دەکرێ:

یەکەم: شەرم هاتنەوە لە دەربڕینی ئارەزوی دنیایی ناڕەوا خۆی لە خۆیدا شەڕی نێوان هەستی زگماکی پاك و نیازی ناپاکی دنیاییمان بۆ دەگێڕێتەوە کە هەردووکیان زەنەی زاتن، ئنجا ئەوەشمان تێ دەگەیەنێ کە مادە و بەرژەوەند ئەو خودایە پەرستراوە بێ شەریکە نییە کە بیری مادی بەرەهایی دەیکاتە تاکە بزوێنەر و هاندەر دەنا بۆچی شەرم بکا لە خۆ ئاشکرا کردن؟ بۆچی کە حاجی دەچێتە حەج وەیا نوێژکەر دەسنوێژ دەشوا وەیا سۆفی قاچی شێخەکەی ماچ دەکا هیچیان خۆی ناچار نابینێ وەك بابای دنیادۆست کارەکەی بشارێتەوە وەیا ئینکاری بکا وەیا بەرگی دیکەی تێ وەرپێچێ؟ هەر لەو کاتەدا کە (سۆفی زەردە) قاچی (شێخە شینکە) ماچ دەکا ئەگەر کوڕێکی مەکتەب دیدەی هەبێ ئارەقەی شەرم و پەستی لێ هەڵدەڕژێ بەدیار داهاتنەوەی

باوكی بۆ سەر پێڵاوی شێخ چونكە كوڕەكە هەم باوەڕی بەشێخ نەماوە هەم دەشزانێ كارەكەی باوكی شەرم هێنەوەیە.

لە شەڕی خاچیشدا ئەو كۆمەڵانەی بۆ ناوی (عیسا) و شوێنە پیرۆزەكانی فەڵەستین دەكۆشان و خۆیان بەخت دەكرد بەو پەڕی شانازییەوە و پڕ بەدەم مەبەستە ئاینییەكانیان دەردەبڕی. هەر لە پەنا ئەو خۆ بەختكەرانەشدا سوودپەرستە دنیا دۆستەكان سەد بەرگی درۆزنی تەفرەدەری بەهەڵبەریان لەبەر تەما و حەزە بەدەكانیان دەكرد و هەرچی دزێوییەكی سەر بەدنیای تێیاندا هەبوو بەنەخش و نیگاری دین دەیانڕازاندەوە وەك كە لەم رۆژانەدا دێن دەموچاوی ناشیرن بەماكیاژ جوان دەكەن. بیریاری مادی كە دێت لە نێوان تۆفانی هەرایەكی ئاینی وەك ئەو شەڕەدا چەند جۆگەلەیەكی بیژۆكی دنیادۆستی خۆ حەشارداو دەدۆزێتەوە و بەوەدا دەیەوێ سەرلەبەری تۆفانەكە لە سوودی مادی مارە بكا، لە حەقیقەتدا ئیعلانی ئیفلاسی بیروڕاكەی خۆی دەكا چونكە بەپێی تەفسیری مادی كە هۆی نامادی بێ بایەخ دەكا دەبوو بیریاری مادی خەریك بێ لە شەڕەكەدا چەند جۆگەلەیەكی تەسك و كورتی سەر بەئاین دەسبژار بكا و بڵێ ئەو دزانەم گرتن كە خەریك بوون هەرا مادییەكە بۆ دین بەقاچغ ببەن، نەك بەحاڵ و بەهەناسەسواری چەند پاتاڵخۆرێك بكاتە هەڵگری ئالای شەڕی خاچ. بیریاری مادی دەبوو لە جیاتی ئەو پاتاڵخۆرانە چەند قەشەیەكی ترساوی سەركزەڵە بدۆزێتەوە كە بەدزیەوە خەریكن بەبەرتیل و تەماعی دنیایی كەمتاكورتێكی سۆفی مەشرەبان لە تۆفانی دنیا دۆستەكانی ئەو شەڕە بۆ لای خاچ و عیسا و خوا بگێڕنەوە. ئەم تەنگەتاوبوونەی بیریاری مادی بەدەست بنگە و بنجی نامادییەوە لە رووداوی وەك ئەو شەڕەدا ئەو دیندارانەم بەبیر دەهێنێتەوە كە لە موناقەشەی بیروباوەڕدا پێ دزیلكە بەرەو دواوە دەكەن لە قەناعەتەكانیان تا دەگەنە ئەوەی كە دیفاعیان لە روكنێكی زێدە بنجیی وەكو نوێژ ئەوە دەبێ كە بڵێن (خۆ هیچ زەرەری تێدا نییە). ئنجا تۆ سەیركە دوای ئەوەی كە نوێژ بەپاسپۆرتی رێی بەهەشت و لیقای كردگار دادەندرا، دێن كۆڵ دەدەن و بۆ نوێژ دەپارێنەوە هەر دەڵێی شەفاعەت بۆ گوناهبار دەكەن. خۆ ئەگەر زەرەر نەدان پاكانەی تەواوبێ سێ باز و كەوشەك و (بابی بابی عەوڵای رابی تەقڵەی لە چەندان دابی)ش بێ زەرەرن. بڕوات ببێ نوێژ و رۆژوو بەو تەرزە دیفاع لێكردنە لەوە دەشۆڕێن كۆڵەگەی دین بن. دەبێ مەلا پێ داگری لەسەر پێویستبوونیان بۆ دنیا و دین، بەهەزار و یەك

بەڵگەش پێوەندییان بەغەیب و فەرمایشی کردگارەوە ئیسپات بکا و بەنەسەلمێنانی بسەلمێنێ کە رۆژوونەگر و نوێژنەکەر گومڕا و خەسارەتمەندی دین و دنیان.

هەروەهاش بیریاری مادی کە بەخۆ و ئەو هەموو لە خۆبایبوونەیەوە دەوری مادە لە رووداوی کۆمەڵایەتی و مێژوودا ژووررووی هەموو شتێك دەبات لەسەریەتی بۆمان ئیسپات بکا کە مادە لە شێوەی مادی و لە بەرگی مادی و بەڕاگەیاندنی مادی جڵەوی مرۆڤایەتی بەرەو هەڵوەست و جموجووڵ و کردەوەوە رادەکێشێ و رای کێشاوە نەك لە پشت جبە و مەنتەشای دیندارانەوە، بەڵکو لە سەریەتی بۆشمان ئیسپات بکا کە عەقیدەی دینی هەر لەم دنیایەدا خۆی لە ناو جلکی درۆزنی مادیدا دەشارێتەوە لە ترسی ئابڕووچوون بەتوهمەی خواپەرستییەوە نەك تەئویلان بهێنێتەوە بۆ خۆحەشاردانی دنیا لە پەردەی دیندا. ئنجا دادی بیریاری مادیش نادا بڵێ دینیش بەسەراحەت و بێ تەئویل بایەخی بەدنیا داوە چونکە دین بەر لەوەی بیری مادیی سەر بەسیاسەتیش پەیدابێ و بەر لە هەزاران ساڵ، بۆ حیسابی خۆی نەك بۆ حیسابی دنیا گوتووەتی مادە پشتگوێ ناخرێ، خۆ ئیسلامەتی لەلای خۆیەوە هەموو سەر و بەرێکی دنیای لەبەر رۆشناییی دین رێك خستووە و گەلێك گۆشەی گرنگی گوزەرانیشی بەیاسا و بەدەستوورەکانی خۆی تەنیوەتەوە، ئنجا شەرمیشی نەکردووە بڵێ دنیایەکە پردە بۆ قیامەت. لەوەوە دەزانیت بایەخدانی دین بەدنیا نەبەرگی درۆزنە لە خۆی ئاڵاندووە نە فکرەکەشی لە فەلسەفەی مادی وەرگرتووە. بەهەمەحاڵ تەبریری دنیادۆستی بەتێ هەڵسوونی بۆیاغی دین نەك تەنها ئیسپاتی هێزی دین لای زۆربەی خەڵق دەکات بەڵکو تێشمان دەگەیەنێ چۆن دنیای مادی لە زۆر حاڵ و باردا بەسەر داروەکازی دینەوە خۆی راست رادەگرێ.

دووەم: بابای نیازمەند کە دێت بەرگی دین دەپۆشێ و دنیای پێوە دەخوا لەو تەرزە کەسانەیە کە لە نێوان بەرژەوەندخوازانی عادەتیشدا ریزپەڕ و بێ حورمەت حیساب دەکرێ چونکە هەر بۆی بلوێ فێڵ دەکا.

ئنجا ئەگەر بشێ فێڵبازی لە دیندا بۆ نیازی دنیایی ببێتە بەڵگەی بێ بایەخیی دینەکە ئەوسا دەبێ بسەلمێنین کە نیازە دنیاییەکە هەر هیچ حورمەتی نییە چونکە بەسە بۆ بێ حورمەتی کە بەهۆی شتێکی بێ بایەخەوە خۆی خۆشەویست بکا.

بەهەمەحاڵ فێڵکردن و تەڵەکەبازی هەرگیز نابێتە بەڵگەی بێ بایەخیی ئەو کارەی فێڵی پێوە دەکرێ، لە هەموو ئەو بارانەشدا کە بەرگی ساختە لەبەر نیازی نهێنی

دەكرێ حورمەت و بایەخی بەرگەکە بەئیسپات دەگا..

وای کە وەها بووە کوردی وڵاتی عیراق لە سەفەری بەرەو کوردستانی ئێراندا شاڵێکی سەوزی لەسەری یا لە کەمەری پێچاوە و بووەتە خاڵە سەیدێکی درۆزنی بەحورمەت.. لە باری دیکەدا ئەگەر بابای دین پەرستهات و بۆ خۆشەویستکردنی دینەکە تەمای دنیاییی پاتەوپاتی لەبەر خەڵق نا دیارە دنیاکە لەلایانەوە خۆش و شیرنتر و بەشەرەفترە. بەڵام وەك دەزانین کە دین دنیاش دەکاتە هۆی راکیشانی خەڵق، خۆی لە ناو پەردەی دنیاکەدا ناشارێتەوە، واتە شەرمی لە خۆی نەکردووە کە لەگەڵ دەستووراتی خواناسی دژنەبێ، بەپێچەوانەی فەلسەفەی مادی کە بوونی خۆی لەسەر نەبوونی دین هەڵدەستێنێ ئیتر بەپێی داخوازی هەڵکەوت جارێکیان بەبەرپرسیاری بەشێکی زۆری خراپەی مێژووکردی دادەنێ و جارێکیشیان بایەخی پێ نادات بەکەف و پووش و پەڵاشی سەر لووزەوی مادەی حیساب دەکا.

سێیەم: هەڵوەستی دنیا دۆستەکانی ناو هەرای خاچ پەرستەکان لە تەك هەڵوەستی سەدان هەزار کەسی کە هیچ مەبەستی مادییان لە هەراکەدا نەبووە بەهەموو جۆرێك و لە هەموو روویێکەوە جودا دەبێتەوە بەتایبەتی لە نوختەنیگای لایەنی سوود و زەرەرەوە. هەرچی دنیا دۆستەکان بوون هەنگاو بەهەنگاوی سەفەرە نەحسەکەیان بارگەیان قەبەتر و گیرفانیان پڕتر دەبوو کەچی دین دۆستەکان رۆژ لە دوارۆژ دەتوانەوە. ئەم دیمەنەی تێشکانی سەربازی دڵسۆز و قەڵەوبوونی مفتەخۆری فێڵباز نەك هەر لەو شەڕەدا بگرە لە رووداوی ئێستاکە و دوێنێ و پێرێش زۆر بەرچاوە لە کوردستانە نیمچە ئاوەدانەکەی خۆماندا چەندین رابەری درۆزنی چەپ و راست و ناوەڕاست بەتەڵەکەبازی و لەسەر حیسابی دۆستە سافیلکە بێ دەسەڵاتە دڵسۆزەکانیان گەلێك پتریان لەو سامانە چڵکنە پەیداکرد کە لە کاتی هەژاریی خۆیاندا دەیانکردە بەڵگەی خوێنمژیی نیمچە دەوڵەمەندان.

بەر لە ٤٠ ساڵ پتر کە (عونی) شاعیری کۆیی بەدەوڵەمەندەکانی ئەوسای دەگوت (تفوو لە چارەیان بێ، لە مڵك و پارەیان بێ) بەخەیاڵیدا نەدەهات رۆژەك دێ گەلێك لە دڵسۆزەکان و نیشتیمانپەروەرەکان چینپەروەرەکانمان روویان دەدەنە بەر ئەو (تفوو)یە و نایەڵن بەرەکەتەکەی بگاتە دەموچاوی رەجعی و بۆرجوازی و دەرەبەگ - سەد جاران بەداخەوە.

ناوناوە بەپێویست دەزانم خوێنەر خەبەردار بکەمەوە لەوەی کە من هیچ نیازێکم لەو

قسانەدا بۆلای پێداهەڵگوتنی دین و بانگهێشتنی خەڵق بۆ دین ناچێتەوە. من دەمەوێ واقیع وەك هەیە بەدین و دنیا و مادی و نامادییەوە، بێتە بەر نیگای خوێنەرەوە بێ ئەوەی نیازی تایبەتی و خۆشویستن و رق لێبوونەوە وەیا هیچ هۆیەکی خواروخێچ تێکەڵ بەو واقیعە ببێ و درۆزنیی خۆی تێ هەڵسوێ. لە بیرت بێ من دەمێکە باسی Dualism – دوانەتی و ترسەکەی دەکەم کە بیریاری مادی بەرەو کزکردنەوەی دەوری مرۆڤ لە گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا دەبا، هەر لەوەشەوە گەیشتمە هەڵسەنگاندنی ئەو دوانەتییەی کە جارێکی دیکە سەر هەڵدەداتەوە لە لایەنە سەلبییەکەی هۆشەوە و شەڕێکی گەورەتر بەبیریاری مادی دەفرۆشێ. خۆ ئەوەی راستی بێ من کە بەپەرۆشەوە موناقەشەی ناتەواوی لایەنە فکرییەکەی فەلسەفەی مادی دەکەم ترسی ناتەواوی و هەڵەیی لایەنە عەمەلیەکانی پاڵم پێوەدەنێ کە لە سنووری تواناداد چی بەڕاست بزانم بەخوێنەری کوردی بڵێم چونکە دیارە فەلسەفەیەك نەوێرێ دان بەو راستییە نەزەرییانەدا بهێنێ کە لەگەڵ دەقە نەزەرییەکانی خۆی رێك ناکەوێ دە جاران پتر بەگژ ئەو ئەنجامە عەمەلیانەدا دێتەوە کە هەڵەی لایەنە عەمەلیەکانی خۆی ئاشکرا دەکا. فەلسەفەی مادیی تەقلیدی کە ترسی دوانەتی، یا هەر شتێکی دیکەبێ، لێی نەگەڕێ رێ بدا بە (مرۆڤ) لە جێگەی رەوای خۆی پاڵ بداتەوە دیارە قەت دان بەوەدا ناهێنێ کە کرێکاری سوید و دانیمارك لە هی بولغاریا و مەنغۆلیا تێرتر و ئاسوودەتر و ئازادتر بێ، خۆ ئەگەر بەمنگە و لە بن لێوانەوە بۆرە سەلماندنێکی ئەو راستییەش بکا سەد هەنجەت و بەهانە و قسەی لووس و زڕە پەندی وەها بەکار دەهێنێ کە کەمتاکورتە مافەکانی کرێکاری مەنغۆلیا لە مافە بەرفرەوانە رەگداکوتاوەکانی کرێکاری فنلەندە و نەرویج پەسەندتر و مرۆڤانەتر و رەسەنتر نیشان بدا، هەر لەو هەوڵەشیدا کە راستییان خەفە دەکا ئاگاداری خۆیەتی نەهێڵێ کرێکاری مەنغۆلیا ورتەی لەبەرەوە بێ نەکا فەرمووده موقەدەسەکانی هەڵوەشێنێتەوە و بڵێ باوکە بەخوا نە تێرترم و نە ئاسوودەتر و نە ئازادتر. سەیریش لەوەدایە کە خوێنەرێکی کورد لە بەرەو کۆتایی سەدەی بیستەمدا لە جیاتی ئەو بیریارە مادییە دوورە وڵاتە هیچ نەسەلمێنانە رقی لە قسەی ئەوتۆیی هەڵستێ کە دەیەوێ کرێکاری کورد[١] ئازادتربێ

(١) لەو رۆژانەی مانگی کانوونی یەکەمی ١٩٨١ کە بەنووسینەکەمدا دێمەوە و پاکنووسی دەکەم، (عەسکەریتاریا)ی پۆڵەندە یەخەگیری چینی کرێکار و زۆربەی میللەتی پۆڵەندە بووە بەو جۆرەی قەیسەرەکان یەخەگیریان دەبوون، بەهانەشی توهمە رەجاڵەکەی =

لەوەی فەلسەفەی مادی پێی ڕەوا دەبینێ وەیا ئەو مافانەی پێ بدرێ کە فەلسەفەکە لێی بەزیاد دەگرێ. ئەمە دەڵێم چونکە لە نووسین و دەمودووی بەشی زۆری ئەو بەرەیەی خۆی بەچەپی کورد دادەنێ دەردەکەوێ تاچ ڕادەیەك وەتەنگ دێن لەو تەرزە قسانەی وەك هی من کە مافی ڕەخنەگرتن و ڕازی نەبوون لە بیرکردنەوەی فەیلەسووفانەی مادییەت و نامادییەت بەگەلانی خەڵق دەدا، بۆ پتر مسۆگەرکردنی دەنگدانەوەی ویژدانی پرۆلیتاریا لە ئاست ئەو یاسا و ڕاڕەو و فەلسەفانەی پلان بۆ ژیان و گوزەران و خوێندن.. و.. و.. ی پرۆلیتاریا و غەیری ئەوانیش دادەنێن، هەر دەڵێی بەلای ئەو بەرەیەی کورد میللەت کێڵگەی ئەزموونە لەبەر دەستی ڕابەری مادی، دیارە کێڵگەش حەقی بەدەنگ هاتنی نییە چ جایی ڕەخنە و داوای گۆڕین.

وەك پێشتر گوتوومە نەمدیت کەسی مادی و نامادی حیسابێکی تایبەتی بەبنج و بناوان و بەردەوام بۆ دەوری سەلبیی هۆش کردبێ.

ناوناوەیەك لە تەعلیلی چەند و چۆنی تاك تاکی ڕووداو و کردەوە و کەین و بەینی ئێرە و ئەوێدا باسێکی جەهل و ئەفسانە کراوە و بەحاڵ بایەخی پێ دراوە، لەوە بەولاوە هەرچی کاری سەلبییەتی هۆش هەیە بەتەواوی پشتگوێ خراوە. یەکێك لەو حاڵوبارە دەگمەنانەی باسی نەزانیی تێدا کرابێ لە ڕووداوی مێژوویی ئەو ڕەخنەیەیە کە نووسەری گەورەی مارکسیزم پلێخانۆڤ [من بەپێی «پ» ئیشارەتی بۆ دەکەم] لە بیریاری مارکسیستی ئیتالیا (لابریۆلا) دەگرێ. لابریۆلا [بە «ل» ئیشارەتی بۆ دەکەم] لە ئاست دەرنەچوونی بەڵێنەکانی شۆڕشی فرەنسە (ئازادی، برایەتی، یەکسانی) بەسەرسامییەوە دەڵێ هۆی نەگەیشتنەجێی ئەو بەڵێنانە و پێچرانەوەی دروشمە نەشمیلانەکانیان هەر دەبێ (نەزانی – جهل) بووبێ. وەك دەبینی (ل) لە گۆشەی بەرتەسکەوە سەیری کاریگەری نەزانی دەکا بێ ئەوەی بیداتەوە بەتەکوینی هۆش وەیا فەرقی نەزانیی بێ تەجرەبەیی و نەزانیی لایەنی تاریکی هۆش بکا، کە ئەمە وەها بێ چاوەڕوان ناکرێ (ل) کاریگەری زاتی [با هەر نەڵێم ڕووی سەلبیی هۆش] بەماکێکی هەمیشەییی ڕەفتاری تاك و گەل دابنێ.

(پ) ئەم ڕایەی (ل) بەتەواوی نابوود دەکا و هیچ بایەخی پێ نادا و وەهای هەڵدەگێڕێتەوە کە نەزانینەکە بەزانین دادەنێ. ئەمەش لێکدانەوەکەی (پ)ە کە ڕایەکەی

= موفلیسەکەی شوێن پرۆپاگەندەی ئیستعمارکەوتنە. دەبوو حکوومەتەکە خۆی تاوانبار بکا بەقەرزداربوونی پتر لە ٢٠ هەزار ملیۆن دۆلار لای بانکەکانی ئیستیعمار.

(ل)ی پێ دەشکێنێتەوە.

لە بارەی نەزانین (جهل)ەوە (پ) وردەکارییەك دێنێتە پێشەوە کە لە بنەڕەتدا نەزانین دەکا بەدوو جۆر. جۆری یەکەم نەزانینی ئەو راستییانەی کە گۆڕانیان بەسەردا نایێ وەك فەلەك و ئاتۆم و فیزیا و کیمیا.. و سروشت بەتێکڕایی، کە لە ئەزەلەوە بۆ ئەبەد بێ گۆڕان سەرەولێژ دەبنەوە. لێرەدا بەپێی لێکدانەوەی (پ) نەزانینی ئەو تەرزە راستییانە سیفەتی (مطلق)ی دەبێ، واتە ئەوەی نەیزانێ نەزانی تەواوە، هەر نەزانیش دەبێ لەو بابەتانەدا هەتا لێیان بەڵەد دەبێ. تۆ کە نەزانیت دوو گۆشەی ستوونی دەکەن ١٨٠ پلە لەوەدا نەزانی موتلەق دەبیت، دوێنێ و هەزار ساڵی دیکەش یەکێك ئەمە نەزانێ هەر بەموتلەقی نەزان دەبێ چونکە نەزانینەکە بەند نییە بەجێگە و کاتەوە. موتلەق.. رەهایە.

جۆری دووەم نەزانینی ئەو راستی و رووداو و بەسەرهاتانەیە کە لە گۆڕان و زیاد و کەم کردندان و لە جێگەیەکەوە بۆ جێگەیەك دەچنە باری جوداوە. لێرەدا مەبەست کۆمەڵایەتییە بەیاساکان و پێداویستەکان و رووداوەکانیەوە کە بەلای (پ)ەوە ناشێ مرۆڤی سەردەمێك بڕیاری نەزانیی سەردەمێك بدات لە رێی بەکارهێنانی کێشانە و پێوانەی خۆیەوە. رۆژگاری رابردوو دەبێ بەگەز و گرێی خۆی بپێورێ نەك هی رۆژگارێکی دواتر.

کەواتە (ل) مافی ئەوەی نییە لە شێنایی و بەدواکاتەوە شۆڕشی فرەنسە بە (نەزانی) تاوانبار بکا چونکە دەبێ رووداوەکانی شۆڕشەکە و هەڵوەستی سوارچاکەکانی و جموجووڵی جەماوەرەکانی بخرێنە بەر تیشکی ئەو واقیعەی کە تێیدا رووی داوە ئنجا بڕیار بدرێ ئاخۆ هێوێنی رەنگی غاڵبی شۆڕشەکە تاریکایی و نەزانی بوو یا رووناکی و زانین. ئایا مومکین بوو شۆڕشەکە رێکتر و ژیرتر و زاناتر بێ لەوەی هەبوو تا بزانین تەنگ و چەڵەمەکانی لە نەزانینەوە بوو یا نا.

هەرچی (ل)ە سەرسوڕمانی تووش دێ لەو جوداوازییەی کە هەستی پێ دەکرێ لە نێوان دروشمە سەرەتاییەکانی (برایەتی و یەکسانی و ئازادی) لەگەڵ ئەو هەموو ئەنجامە سەرەوبنانە کە رووباری خوێنی شۆڕشگێڕانی لە سەرانسەری فرەنسەدا هەڵڕشت و هەزاران بێتاوانی بەپەتەوە کرد.

برایەتی و براکوژی کوجا مەرحەبا؟ ئازادی لە کوێ و لە هەڵواسینی ئازادیخواز لە کوێ؟ کوانی یەکسانی لە جەلادبوونی هەندێکیان و قوربانیبوونی هەندێکیان؟

هـەرچـی (ل)ە وەرامـی سەرسوڕمـانـی خـۆی بـەوەدا دەداتـەوە کـە دەڵـێ (نـەزانـی) ئـەو کارەساتانەی لێ کەوتووەتەوە ناشزانین (ل) چ وەرامێکی دەبێ بەرانبەر پرسیارێکی لێی بکرێ و بلێ ئەگەر شۆڕشی فرەنسە وەها نەزان بوو تا ئەوەی بەپەتەوە بکا ئەدی چـۆن تـوانـی ڕێژیمێکـی ڕەگ داکـوتـاوی پـاشایـی و فـیـۆدال و کـەنـیشتـە لـە ڕیشەوە دەرکێشێت و بشبێتە مەشخەڵی شۆڕشگێڕایەتی لە سەرانسەری جیهانی سەدەی نۆزدەم و دواتـریش. چـی لـە قسەکـانـی (ل) بـەئـێمـە گـەیشتـووە هـەر ئـەوەنـدەیـە کـە (پ) لێی دەگێڕێتەوە، لە چ سەرچاوەیەکی دیکە درێژەی بیروڕای ئەو مرۆڤەم لە بارەی شۆڕشی فرەنسەوە نەدیتووە تاکو بزانم بەولای تاوانی نەزانی چی دیکەی چاك و خراپی تێدا ڕەچـاو کـردووە. بـەهـەمـەحـاڵ (پ) ڕایـەکـەی (ل) دەپـووچـێنـێتـەوە و پـاتـەوپـات دەڵـێ شۆڕشەکە بەپێی سەردەمی خۆی دەیزانی چی دەوێ و چ دەکا و ئەو ئەنجامەی لێی کەوتەوە پڕ بەپێستی توانای فرەنسەی کۆتایی سەدەی هەژدەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەم بوو، جا ئەگەر ئەنجامەکەی بەگەز و گرێی سەردەمی (ل) کە دەوری ١٥٠ ساڵێك بەدوا شۆڕشەکەدا تەجرەبە و زانینی تێدا کۆبووەتەوە ئەنجامێکی ناشییانە و کەم زانانە بووبێ گوناهێکی شۆڕشەکە لەوەدا نییە، بەڵکو سەهووی لابریۆلایە کە داوای نامومکین دەکا وەك ئەوەی یەکێك دوای ١٥٠ ساڵ لە سەردەمی (ل) بێت و بیروڕاکانی (ل) بەرانبەر واقیعی خۆی بەهەڵە دەرچوێنێ لەبەر ڕۆشنایی بیروڕای بەرەوپێشتر بوویەوەی ١٥٠ ساڵ دواتردا.

شۆڕشی فـرەنسە ڕووداوێکی هـێندە گـرنـگـە لـە مێژووی ئـادەمیزاددا سەرلـەبـەری بـیـریـاری چـەپ و ڕاست و نـاوەنـدی بـەخـۆیـەوە خـەریك کردووە خـەریکیشیـان دەکا هەرچەند لەوانەیشە ڕۆژەك بێت و چەپ و ڕاست و ناوەندی تێدا جودا نەکرێتەوە. جا ئەگەر یەکێك بیەوێ هەموو ئەو مەیدانانەی تێدا بکوتێتەوە کە هەزاران لێکدانەوە و پشکنینەوە و شانۆگەری و چیرۆك و هونەر تێیاندا بەگژ یەکدیدا هاتوون دەکەوێتە دەریایەکی بێ کنار و سەحرایەکی بێ پایان و خەونێکی بێ بڕانەوە، منیش لێرەدا کارم بەتاکە داوێکی ڕایەڵەکانی شۆڕشی فرەنسە هەیە ئەویش داوی ئەو زانین و نەزانینەیە کە جێی جودایی فکرە لە نێوان دوو بیریاری گەورەی فکری مادی هەر هـێندەش تـێی دەئـاڵـێم کـە بـایـی چـوونـەوەی فـکـرەی (نـەزانـی) بـەلای تـاریکـاییی سەلبییەتی هۆش بکات.

ئـەنـگـلـز، هـاوڕێ و هـاوپشکـی مـارکس لـە فـەلسەفـەی مـادی، لـە کـتـێبـی (دژی

دۆهـرینـگ)دا وا دادەنـێ کـە شۆڕشی فـرەنسە هـەر ئـەوەنـدەی کـرد کـە مـافـی (شەوی بووکێنی)ی لە دەرەبەگەوە بۆ سەرمایەدار راگوێست. وەك لێتەوە دیارە ئەم رایەی ئەنگلز زۆر لە رای پلێخانۆڤ دوورە چونکە هەرگیز ناشێ بسەلمێنین مەبەستی (پ)ش لە هاتنەدی دروشمەکانی (برایەتی.. و.. و) هەر ڕاگوێستنی ئەو مافە نارەوایە بووە. بەڕاستی ئەگەر گوێزانەوەی مافی بووکێنی لە یەکێکەوە بۆ مەلعوونێکی دیکە بەرهەمە بنجییەکەی شۆڕشی فرەنسە بێ دەبێ میللەتی فرەنسە نەك هەر نەزان بووبێ بەڵکو هەستی شەرەفیشی زۆر کز بووبێ. میللەتی فرەنسە لەبەر ڕووناکایی قسەکەی ئەنگلز رەنجەڕۆترە لەو سۆفی و دەروێشەی ژنی خۆیان بەشێخی تەریقەت رەوا دەبینن چونکە هەرنەبێ سۆفی و دەروێش نایەن لە پێناو (فەحل گۆڕی)دا گیانی خۆیان بهاوێنە خەتەرەوە وەك کە شۆڕشگێڕانی فرەنسە، بەپێی قسەکەی ئەنگلز، کردیان. کە حاڵ وەها بێ باشتر بۆ میللەتی فرەنسە ئەوە بوو لە هەرای نێوان دەرەبەگ و بۆرجوازی کنارەگیر بن و لێیان بگەڕێن بەئەرك و مەسرەفی خۆیان مافی شەوی بووکێنی لە یەکدی ببەنەوە. هەڵبەت من کە ئەوە دەڵێم شوێن پێی قسەکەی ئەنگلز هەڵدەگرمەوە بەرەو پەند و ئامۆژگارییەکی کە دەبێ لە قسەی ئەوتۆیی وەربگیرێ دەنا کەم و زۆر بەو قسەیە رازی نیم بڵێ میللەتی فرەنسە خۆی کوشت و بڕی و دنیای هەژاند و لە کۆتاییدا زاوایەکی نوێی پێشکەش بەژنەکەی کرد. نەڕاستە بگوترێ بەر لە شۆڕش دەرەبەگ لە کچە تازە شووکردووەکان بەزاوا دەبوون نە راستیشە بگوترێ بۆرجوازی دوای شۆڕش جێی دەرەبەگی گرتەوە لەو کارەدا. بەهەمەحاڵ چوونە پاڵ بووکی وەها ئاسان نەبووە ببێتە مافێکی میراتی دەستاودەست بکات. بەڵێ دەزانین دەسەڵات و پارە زووتر نیازان دەگەیەننە جێ، بەڵام ئەمە ئێستاش راستە نەك هەر لە شۆڕشی فرەنسە، لە دەوڵەتە سۆشیالیستەکانیش راستە نەك هەر لە دەوڵەتی سەرمایەدار.

بەدایەتی و ناپەسەندایەتی و ئەو دەسەڵاتەی کە بە بەدی لە کار دێت شتێکە و هەوڵدانی میللەتێك بۆ فەحل گۆڕیی سەر بالینگانی ژن و مێردایەتی هەتا بڵێی جودایە.. هەر نەیسە..

دەشێ لە رێی تەئویلی پێچەڵپێچ و بەدەرگە و دۆلاب بۆرە گونجانێك لە نێوان ئەم دوو رایە جودایەی ئەنگلز و (پ) هەڵبەسترێ بەوەدا کە بڵێین چونکە بەلای (پ)یشەوە شۆڕشی فرەنسە هەر هێندەی پێ دەکرا دەسەڵاتی دەرەبەگ بۆ بەرەیەکی پێشرۆتر بگوێزێتەوە، کەواتە هەرچەند تەعبیریش جودابێ رایەکان لە واتادا یەکدی دەگرنەوە.

لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بسەلمێنین ئەگەر گونجاندنەکە بکێشێتەوە بۆ نزیك خستنەوەی رای ئەنگلز لە هی (پ) ئەوسا هەردوویان برادەرانە رووبەڕووی دروشمە گەشەکانی (برایەتی.. و..) دەبن ئەنگلزیش تەعدیلی رایەکەی خۆی دەکا. خۆ ئەگەر رای (پ) بۆ لای رای ئەنگلز ببەینەوە دەبێ بابدەینەوە سەر شۆڕشی فرەنسە و بڵێین ئەو ئەنجامانەی لێی کەوتنەوە، باش و خراپ، هی لێڵی بینین و تەماویبوونی ئامانج و بێ رابەرایەتی و پەرتوبڵاویی ئیرادەبوون.

هەر ئەم قسەیەش باشترە بۆ حورمەتی شۆڕشەکە و میللەتی فرەنسەش.

بەر لەوەی بگەڕێمەوە بۆ قسەکانی (پ) لە بارەی دوو جۆری نەزانییەوە دەمەوێ زۆر بەکورتی رای خۆم لە رادەی (زانین و نەزانی)ی شۆڕشی فرەنسە بڵێم. بەلای منەوە، لەگەڵ تێ خوێندنەوەی هەموو هۆیەکانی کە شۆڕشگێڕەکانی لەیەکدی جودا دەکردەوە دیسان لە دوو نوختەی گرنگەوە جوداوازیەکەیان لە سنووری مەعقوول و بەرژەوەندی تێ پەڕاند.

نوختەی یەکەم ئەوەیە، ئەگەر بشسەلمێنین جوداوازی (چین) وای دەکرد ریزە بنجییەکانی شۆڕش کەرت کەرت ببن ناشێ بسەلمێنین شۆڕشگێڕەکان حەقیان بوو تا پلەی یەکدی براندنەوە و دوژمن بەخۆ خۆشکردن پێ لەسەر جوداوازیەکە داگرن. بێگومان هەر لایەنێکی شۆڕشەکە بێ، ئەگەر بۆ خاتری پاراستنی خەتی شۆڕش و مافە بنجییەکانی میللەت و بەرگریی دوژمنی دەرەکی و سەلامەتیی تێکڕای بزووتنەوە وازی لەوەندە داخوازییەی هێنابایە کە دەبێتە لەمپەر لە پێش هەنگاوی بەرەو مەسڵەتی و برایەتیی نێوان شۆڕشگێڕان، خۆی پتر سوودمەند دەبوو پتریش سوودی بەشۆڕش و میللەت دەگەیاند. دانتۆن و رۆبسپێر بەرەو یەکدی هاتبانایە قەت ئەوەندە خراپەی بۆ شۆڕش و بۆ خۆشیان لێ پەیدا نەدەبوو وەك ئەوەی کە یەکترکوژیی پەیداکرد. جا ئەگەر بیریارێکی باوەڕوشك خۆی لێمان بکاتە مامۆستای سوختەخانە و پێمان بڵێ ئەی رۆڵەکانم جوداوازیی ئەو بەرژەوەندە ئابوورییانەی کە هەریەکەیان چینی نوێنەری خۆی هەبوو گەورەتر بوو لەوەی لەسەری پێك بێن، پێی دەڵێمەوە: مامۆستا، بۆچی پەرۆش بۆ جوداوازی بەرژەوەند رەوایە روو بکاتە دۆڕاندنی بەرژەوەندەکە و رمانی دامودەزگاکەی بەسەر هەموو پارێزەرەکانیدا بەڵام رەوانییە خاوەند بەرژەوەند بۆ پاراستنی ئامانجی گەورەتریش واز لە نەختێك بەرژەوەند بهێنێ بایی ریککەوتن و مەسڵەتی بکا؟ ئەو هۆشە کولەی کە نەیهێشت شۆڕشگێڕانی ١٧٨٩

– ١٧٩٥ ڕێبازێك بۆ سەلامەتیی خۆیان و شۆڕشەکەش بگرنە بەر وا ئێستا لە شوێنێکی وەك ئیتاڵیادا، ئەو هۆشە، وەها گەش بووەتەوە کە بۆ پاراستنی بزووتنەوەی چەپ و چەپارەدانی میللەتی ئیتاڵیا لە خوێنڕێژی و کوێرەوەری پاڵ بەحیزبی شیوعیی ئیتاڵیاوە دەنێ بۆ تێکگەیشتن لەگەڵ دیموکراتی مەسیحی و ڤاتیکانیش. ئەگەر حیزبی شیوعیی ئیتاڵیا بەسەر ڕێبازەکەی چەپرۆیی و خوێناوی بێ لێکدانەوەدا بەرەو کاولکردنی ئیتاڵیا و لە ناوچوونی خۆشیەوە ڕۆیشتبایە وەك کە بەرە جوداکانی شۆڕشی فرەنسە بۆی ڕۆیشتن ئێستا هەر هێندەی لە کیسەدا دەمایەوە کە چەند خوێنگەرمێکی بێباك و بەهەڵپە بڵێن ئەی ئافەرین شۆڕشگێڕە بێ فێڵەکانی ئیتاڵیا بۆ خۆتان و قارەمانەتیتان، مامۆستایەکی سوختەخانەش پەیدا دەبوو پێمان بڵێ: ڕۆڵەینە جوداوازیی بەرژەوەند چۆن ڕێ دەدا بەحیزبێکی شیوعی مەسڵەتی لەگەڵ دوژمنەکانی مرۆڤایەتی بکا؟

چی لە ئیتاڵیا رووی دا فەرمانی مێژوو بوو.. ئەوەی ڕاستی بێ زۆر جاران خەباتی گەلان خۆی بەقوربانی ئافەرینی بێ بنج و بێ نرخ کردووە و پشت لە چاکە و سوود و مەنتیقیش بەرەو هەڵدێری چەپڕۆییی ساوایانە و خەیاڵباز ڕۆیشتووە. دەبێ ئەوەش بڵێم کە خۆ ڕزگارکردن لەو چەپروییە و ناواقیعییەتە کارێکی ئاسان نییە چونکە وشەی شۆڕش بۆ خۆی، ئەگەر لە حەقیقەتی نەگەی، لەگەڵ دڵگەرمی و هەڵپە و کڵپەدا باشتر دەڕوا و بەدرەنگەوە لە ڕێی لێکدانەوە و تێوەرامان و وردبوونەوە تێکەڵ بەهێمنی و لەسەرەخۆیی دەبێتەوە، ئاغڵەبیش بەدوا فەلاکەتدا هەڵپەوکڵپە دەنیشێتەوە نەك لە ئەنجامی وردپێوی و ژیرییەوە. گرتنەبەری ڕێی مام ناوەندی جارێکی دیکەش لەوەدا دووچاری بەرهەڵست دێ کە لەسەرەتاوە دیارە ڕێیەکی بەدرێژەیە، سەبر و خۆگرتن و چاوەنۆڕیی دەوێ، کەچی ڕێی چەپڕۆیان بەڕواڵەت هەر بایی بازدان لە جۆگەلە ئاو دەخایێنێ، ئنجا هەر ئامانجێکی لە ڕێی ناوەندیشەوە پێی بگەیت دەبێتە جێی هێرشی چەپڕۆیان بەوەدا کە دەڵێن ئەگەر ڕێی شۆڕشگێڕانەی تەواو گیرابایە دە ئەوەندە سوودی بەمیللەت دەگەیاند، بەڵام لە حاڵەتی تێشکانی چەپڕۆیەتیدا کەس ڕێی نابێ سەرکۆنەی بکا چونکە بەزاهیر ئەو تیژڕۆییە و نەسەلماندنی کە لە چەپڕۆییدا هەیە پاکانەی سەدلەسەد بۆ دەروێشەکانی دەکا و ڕەخنەگریش قەرزدار دەکاتەوە. بەکورتی، چەپڕۆیی کە تێ شکا عوزر و بەهانەی بێ ئەژماری بەدەستەوەیە، کە سەریش کەوت دە ئەوەندەی سەرکەوتنی هێمنانە بەخۆی دەنازێ. کەچی تێشکانی خەباتی ژیرانە

یەکسەر بەخیانەت تاوانبار دەکرێ هەرچەند زەرەریشی لە تێشکانی چەپڕۆیی گەلێك کەمترە. ئەم راستییە بەئەرك و ئێشە لە خەباتی مرۆڤدا رووپەڕەیەکی تاریکی لایەنی سەلبیی هۆش و زاتە، چ چاریشی دیارنییە مەگەر لەو پلەیەدا کە لزووم بەخەبات نەمێنێ، ئەو رۆژەش جارێ هێندە دوورە ناتوانین دڵی خۆمانی پێ خۆش بکەین بەتایبەتی ئێمەمانانی رۆژهەڵات کە وا تا ئێستاش تەجرەبەکانی خەباتی ئەورووپای سەدەی نۆزدەم دەکوتینەوە.

نوختەی دووەم ئەوەیە، لە نێوان دەریا پڕ شەپۆڵەکەی تێکهاویشتن و ئاڵۆزی و بێ سەروبەری و سنوور بەزاویی شۆڕشەکەدا کە وەکو کەشتیی بێ ساحێب لووزەوی تێکهاویشتنی بێ رابەری راستەقینە دەیهێنا و دەیبرد، مرۆڤی دڵسۆزی تێگەیشتووی وردبین هەبوون دەیانزانی خەڵەت و راستیی ناو شۆڕشەکە چییە و چۆنە بەڵام دەسەڵاتیان نەبوو بتوانن بەرهەڵستیی لافاوی گومڕایی و تیژڕۆییی شۆڕشگێڕان بکەن. ئنجا ئەگەر بمانەوێ کێشانە و پێوانەی زانین و نەزانینەکەی (پ) لە شۆڕشی فەرەنسە بەکاربهێنین رێمان دەبێ بڵێین تەنها بەشێکی کەمی میللەتی فەرەنسە بەپێی سەردەمی شۆڕشەکە (زانا) بوون و لەگەڵ پێداویستی واقیع دەیانتوانی جووت بڕۆن. بەڵام کەس دەفتەری ئەو کەمتاکورتە هۆشیارانەیان نەدەخوێندەوە چونکە زۆربەی شۆڕشگێڕان کە زۆر جاران لەگەڵ جەردە و باخەڵبڕ و حەرامخۆر وەها تێکەڵ دەبوون لە یەکدی جودا نەدەکرانەوە ئیتر لە بارێکدا نەدەبوون دەنگی هۆش و مەنتیق ببیەن وەیا هەڵوەست لە ئاست رەوا و ناڕەوادا بکەن. خوێنرێژی و وێرانکاری وەها بەری چاوی ئەو قەوغایەی دەگرت کە سەدان خەتیب و نمایشتگێڕ و زارقەڵەباڵغ و رق لە دڵ سات لە سات بیرەوەرییە سۆزناکەکانی سەردەمی پێش شۆڕشیان لێ بەسفتوسۆتر دەهێنانەوە کە ئیتر هەموو پەندێکی ژیرانە و هێمنانە و دڵسۆزانە لە هەراکەدا بەخیانەتی رووت دەژمێردرا، لەوە هەر بگەڕێ کە فێرگە سیاسییە جوداکان و ئەو بەرژەوەندەی دەیانپاراست بایی موستەحیلبوونی رێککەوتنی خەڵقەکە ریزی شۆڕشگێڕەکانی لە یەکدی ترازاندبوو. ئەو هەموو قوڵ و باسکانەی کە وەك لك و پۆپی دارستان بەکوتەك و تیغەوە هەڵبڕابوون تەنها ئامۆژگاریی بکوژە ببڕەیان جێبەجێ دەکرد با بەسەر گەردەن و پشتی رۆڵە هەرە دڵسۆزەکانی فەرەنسەشدا هاتبانایە خوارێ. ئەم تەرزە دیمەنەی هەڵپە و کڵپەی چاو نووساو و دڵ داخراو کە هەر دەبێتە تیژکەرەوەی چەمبۆڵە و ددان هەرگیز ناتوانی قسەی پەندامێز و لێکدانەوەی ژیرانە

ببیەت، من و تۆش لە دەوروبەری خۆماندا دیمەنی وەهامان دیتووە و تەجرەبە تاڵەکەی بگرە ببەستەمان چێشتووە و دەزانین چۆن لەو تەرزە بارەدا هەرچی هۆش و ژیری و بەرژەوەندیی دروست هەیە خامۆش دەبێ بۆ نەعرەتەی خوێن کوڵاو و دەمارکشت و دەروون ئاگرینەکان. کەواتە، وەك من بۆی دەچم، شۆڕشی فرەنسە بەتێکڕایی لە پێداویستی قۆناغی خۆی بەڵەد نەبوو تاکو بزانێ چ جۆرە پلانێك لەو هەرایەدا بەکاربێ. سەرلەبەری کارەساتەکە هەڵچوونێکی تێکڕایی عفوی بوو پتر لەوەی بزووتنەوەیەکی بەپلان و رابەر بێ، گەورەترین بەڵگەی ئەم قسەیەش کە بەر لە منیش گوتوویانە، لە یەك نەچوونی دروشمە شیرنەکانی (برایەتی.. و..) بوو لەگەڵ دڕندەییەکی بەرەی شۆڕشگێڕان لە نێوان خۆیانیان بەکاردەهێنا لە زۆر سەریشەوە دڕندەییەکەی ناوخۆیی دیمەنێکی رەجاڵی رامالدانی رابەرەکان بوو لەلایەن غەڵبەغەڵبی قەوغاوە. هەڵبەت من ناڵێم دەبێ شۆڕش هێندەی یاری فووتبۆڵ و سەیرانی بەهاران و نوێژەبارانە لەسەرەخۆ و رێکوپێك بێ چونکە دەزانم لەسەرەخۆیی و بێ هەرایی لە راوە بەرازیشدا مومکین نییە، بەڵام بێگومان هەروەك راوەبەراز دەبێتە تازیمانە ئەگەر بەقەدەر بەرازان راوکەری تێدا کوژرا هەروەهاش شۆڕش لە سیفەتی زانین و تەدبیر و رێکی دەشۆرێ کە ژمارەی شۆڕشگێڕی کوژراو بەدەستی شۆڕشگێڕی وەك خۆیەوە پتر بوو لەوەی دوژمن کوشتوونی. کە دروشمەکانی (برایەتی...) هەر ئەوەندەیان لێ کەوتبێتەوە کە بیریارێکی وەك ئەنگلز ناوی لێ بنێ (گوێستنەوەی مافی شەوی بووکێنی) دیارە هەڵگری ئەو دروشمانە نە زانیوەتی چ دەکا نە زانیوەتی چۆن دەکا. جا ئەگەر پێم بڵێیتەوە وەك پێشتر خۆشم گوتم شۆڕشی فرەنسە بەهەمەحاڵ توانی رێژیمی دەرەبەگ بگۆڕێ بەسەرمایەدار لێت داوادەکەم بەوردی تێ بفکریت ئایا گۆڕانی رێژیمەکە بەهۆی ژیری و برایەتی و پلانی دروستەوە بوو یاخود ئەنجامی فرتەنەیەك بوو کە هەموو ئەو شتە چاکانەی تێدا خەفە کرابوو؟ ئنجا دەبێ لە بیرمان بێ شۆڕشەکە پاشایەتییەکی دڕندەتری لێ کەوتەوە.

بەلای منەوە هەروەك لە شۆڕشی فرەنسەدا کەمتاکورتێکی مرۆڤی ژیر و دڵسۆز دەیانزانی ئامانج و پلانی واقیعی لەو پلەیەدا چییە لە زۆر شۆڕشی دیکەشدا تەنیا بەشێکی کەمی شۆڕشگێڕان و رابەران هۆشیان بەحەقیقەتی حاڵ و پێداویستی هەڵکەوت و هەڵوەست شکاوە بەڵام ئەوانیش نەیانتوانیوە لغاو بهاوێژنە زاری چەپڕۆیی و پەرگیری و تیژدابڕینەوە، تەنانەت نەشیانوێراوە بەئاشکرا رەخنە لە رەوتە

چەپرۆکەی شۆڕش بگرن لە ترسی توهمەی ترسنۆکی و بڕوا بەشۆڕش نەهێنان و ئەو تەرزە توانجە بێ بنج و بێ بنەمایانە. ئەگەر کەس هەبێ بڵێ رووداوی وەها لە شۆڕشدا بەهەموو جۆش و تەقینەوەیەوە شتی حەتمی و ناچارییە، لە وەرامدا دەڵێم بایی ئەوەی پێی دەگوترێ حەتمی و ناچاری چاوی لێ دەپۆشرێ وەك کە چاو دەپۆشرێ لەو ئازار و خوێن لەبەر رۆیشتنەی عەمەلیەتی برینکاری داوای دەکا، بەڵام کە شێواوی کێشایەوە بۆ وێرانکاری ئەوسا دەبێتە ئاکامی حەتمی و ناچاری ئەو نەفسە بەد و ناپەسەندانەی حەز لە شێواوی دەکەن نەك ئەو حەتمی و ناچارییەی کە گۆڕانی کۆمەڵایەتی و مێژوویی پەکی لەسەر دەکەوێ. دەزانم بەرخ سەربڕین شتێکی ناچارییە و گلەیی لە قەساب ناکرێ کە بەچەقۆی تیژ لە گەردەنی بەرخەکە دەدا، بەڵام کە هات و لەشی بەرخەکەی بەدەمی تیغ شەقاڵ شەقاڵ کرد و ورگەکەی هەڵدڕی و دونگەکەی کەرت و پەرت کرد و دەست و قاچەکانی ورد و خاش کردن لەوە دەردەچێ فەرمانێکی ناچاریی جێبەجێ کردبێ چونکە لەو پەلپەلکردنە بێ لزوومەدا دیارە مەیلێکی (سادیزم)ی نەفسی خۆی دابین دەکا. هەڵپە و جۆشان و خرۆشان و کوشتن و بڕینی لە حەد بەدەریش هەر دەکێشێتەوە بۆ مەیلی سادیزم وەیا دەردێکی نەفسی وەك ئەو با بەناوی شۆڕشەوە وەیا دینەوە بکرێ. ئەم تیژڕۆیییە کە لە یەکەم هەنگاوەوە کارێکی بەد و وێرانکەرە دوای بەسەرچوونیشی دەبێتە مەعشووقەی ئەو کەسانەی حەز لە خوێنڕێژی و شێلان و وێرانکردن دەکەن. واش دەبێ پێدا هەڵگوتنی تیژڕۆیی تێکەڵ بەئەدەبی سیاسی دەبێت و ویژدانی هەزاران گەنجی شلکی بێ تەجرەبە لێڵ دەکا و بەرەو عیشقی توندوتیژییەوەیان دەبات. جارێکیان لە دەمی غەڵبەغەڵبەکەی ساڵی ١٩٥٩ لە قەسیدەیەکی شۆڕشگێڕانە ئەمەم خوێندەوە:

وسنجعل من جماجمهم منـافض للسجاير

«قەپێلکی سەریان دەکەینە تەپڵەکە جگەرە»

منیش بێ چاودێری کێش و قافیە ئەمەم خستە سەر بەیتەکەوە:

ومـن أمـعـائـهـم خـراطـيـم نـرگـيلـه

«ریخۆڵەکانیشیان بەمارپێچی نەرگەلە»

جگەرە و نەرگەلە کێشانی شۆڕشگێڕانە وەها نەبێ بەکەلکی چی دێ.

بەڵام لێرەدا تێبینییەکی گرنگ هەیە لە بارەی تیژڕۆیی شۆڕشی فرەنسەوە دەبێ

لەبیر نەکرێ، ئەو تیژڕۆییە هەر ئەوەندەی پیاوەتی کرد کە خۆی کوژاندەوە بێ ئەوەی بگاتە حوکم، نەخۆ فرەنسە هەتا ئێستاش بەناوی شۆڕشی دائیمییەوە نەدەحەسایەوە. تۆ سەیری ئەو مەزهەبە دینییانەی کە لە سەرەتاوە بەپەرگیری و ریزپەڕی دەستیان پێ کردووە چۆن هەتا هەناسەی لەبەرەوە بێ هەر بەسەر راڕەوی رەق و کۆسپدا دەڕوا، لەمەشدا وەك بڵێی شۆڕش و مەزهەبی دینی تیژڕۆ و پەرگیر بەپێی سروشتی خۆیان زاوزێ دەکەن هەتا دەبڕێنەوە.

خوێنەر ڕێی هەیە لێم بپرسێ ئایا ئەگەر حاڵی تیژڕۆیی وەها بێ دەرمان بێ چی دەمێنێتەوە بگوترێ لەوە بەولاوە کە شۆڕش کارێکی ناڕەوایە؟

لە ئاست ئەم پرسیارەدا وەرامی رێکوپێك هەیە بەڵام لە پێشەوە دوو تێبینی دەردەبڕم وەك پەراوێز بەدەوری بابەتەوە:

١– بەر لەوەی گلەیی لە شۆڕشگێڕی بەهەڵپە بکەین دەبێ ئەو ستەمکارانە سەرشکێن بکەی کە شۆڕش دەکەنە کارێکی ناچاری و تاکە رێگەی رزگاربوون لە ستەم.

٢– بەزۆری ئەوەی لە بارەی شۆڕشەوە نووسیویانە گوتوویانە ئەگەر ناچاری نەبێ شۆڕش وەها خۆش نییە خەڵق بەرەوپیرییەوە بچێ.

من ناڵێم و نەمگوتووە هەرچی شۆڕشێك و بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتیی دژی ستەم هەیە پابەندی تیژڕۆیی و بەرەڵلایی و پەرگیرییە. بەنموونە شۆڕشی چین بەسەرۆکایەتیی پارتی شیوعی لە سەرەتاوە تا چەند ساڵێکیش دوای سەرکەوتنی هەر دەتگوت بەبڕیاری هۆشی ئەلیکترۆنی کە هیچ دڵگەرمیی تێدا نییە کەوتووەتە گەڕ. ئەم راستییە بەڕوونی لە کتێبەکەی ئەدگار سنۆ لە ژێر سەرەناوی (ئەستێرەی سوور بەسەر چینەوە) کە لە ١٩٣٦ لە سەردانێکی چین و شیوعیەکانی ئەوێی نووسی دەردەکەوێ.

قسەی من لێرەدا لەگەڵ شۆڕشی فرەنسەیە کە لە گۆشەنیگای زانین و نەزانینەوە لەلایەن لابریۆلا و پلێخانۆڤەوە قسەی لێ کراوە، ئنجا ئەنگلزیش جۆرە وەسفێکی کردووە داوای هەڵسەنگاندن و پێڕازی بوون و نەبوونێکمان لێ دەکا. لەوە بەولاوە من نەهاتووم بەراتنامە بۆ عەمەلیەتی شۆڕش دەربکەم و وەسفێکی قەرارداده بۆ شۆڕشێك دابنێم. هەروەك شۆڕش هەیە پڕە لە هەڵە و دڵگەرمی و ناکاملی هەروەها زەرف و باری وەهاش هەیە ئەگەر شۆڕشی تێدا بەرپا نەبێ وەك ئەوەیە میوەی گەیشتوو بەسەر درەختەوە وشك بێتەوە و کەس دەستی بۆ درێژ نەکا. [هەڵوەستی لینین و ترۆتسکی و

پێداگرتنیان لەسەر گۆڕینی رووی شۆڕشی ١٩١٧ بەرەو کۆمیونیزم نموونەی هەرە مەشووری ئەم راستییەیە]. هەندێ جاریش وەها رێك دەکەوێ کە ئەگەر هەڵپە و زێدە بزێوی و تیژڕۆییی دەستەیەکی لە خۆ بووردوان نەبێ بورکانی شۆڕش ناتەقێتەوە وەك ئەوەی کە ئەگەر پرووشکەیەك بەتێزکەی تۆپەوە نەنێیت تۆپەکە بارتەقای بڕکەدار دەبێ هەرچەند هەموو کەرستەی تەقینیشی حازربێ. حاڵوباری شۆڕش شتێك نییە بەخەیاڵ رەنگرێژ بکرێ.

ئەو رەخنە و تێبینییانەی کە من لێرەدا بەرەوپیری شۆڕشی فرەنسایانەوە دەبەم بەسەرنج گرتن لە راستییەکی زۆر گرنگ و ئاشکرا، لە قەناعەتی خوێنەر باشتر جێی خۆیان دەکەنەوە.

شۆڕشی فرەنسە کە لە خۆوە بێ حیزبی رابەری دەسەڵاتدار و بێ سەرۆکایەتیی سەلمێندراو تەقییەوە و سەرلەبەری میللەتی فرەنسەی بەگژ کەنیشتە و دەرەبەگدا هێنا زۆر بەخێرایی توانی ئەو چینە چەوسێنەرەوەیە بێ دەسەڵات بکا بەمەشدا ماوەیەکی یەکجار بەرینی بڕی و هەنگاوە هەرە گرنگەکەی هەڵێنا ئنجا بەگژ خۆیدا هاتەوە و ئەوەی بەخۆی کرد کە دوژمنەکانی پێیان نەکرد. قسە مەشوورەکەی لینین کە دوابەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر هەلومەرجی سەرکەوتنی شۆڕش باس دەکا و دەڵێ: بۆ سەرکەوتنی شۆڕش دەبێ رووداوێك بقەومێ هەم میللەت بگەیەنێتە شۆڕش هەم دەسەڵاتی حکوومەتیش بەرەژێر بهێنێ بۆ پلەی خۆڕانەگرتن ئا ئەم قسەیە بەخۆی و بڕیارە مەنتیقیەکەیەوە لە شۆڕشی فرەنسە بەڕاست دەگەڕێ، شۆڕش بەرپابوو، دەسەڵاتی حکوومەتیش وشکایی هات، فیۆدالیش رما بەڵام شۆڕشەکە نەیتوانی جڵەوی کۆمەڵایەتیی جۆشاو و خرۆشاو بگرێ و بەرەو رێی راست و هەمواری لێ بخوڕێ.

بێگومان ئەم راستییەی نەبوونی رەوتی رێکوپێك لە شۆڕشی فرەنسەدا یەکسەر دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی سەرۆکایەتیی یەکگرتوو و یەك ئیرادە، ئیتر هۆی نەبوونی ئەو سەرۆکایەتییە هەرچی بێ. دەتوانم بڵێم، خەڵقی دیکەش گوتوویانە، سەرۆکایەتیی لینین و یەك دوو هاوڕێی هەلومەرجی سەرکەوتنی شۆڕشی بۆڵشەڤیکی لە رووسیادا خەلق کرد نەك دۆزییەوە. هەروەك مۆسیقاری پسپۆر بەلەراندنەوەی ژێیەکانی ژێر پەنجەی رەنگینی دڵ و دەروونی گوێگرەکانی بهەژێنێ، بشزانێ یەك دوو هەڵەی بچووك لەسەری پەنجەکانیەوە سیحرەکەی بەتاڵ دەکاتەوە، هەروەهاش لینین و

هـاوڕێکانی زۆر شارەزایانە لەسەر تەلە هەرە کشتەکانی نەفس و ویژدانی ملیۆنەها مەزلووم و رووت و برسی و شەڕ دۆڕاندوو لە رووسیای ئەوسادا پەنجە ماهیرەکانیان بەئاهەنگ دەهێنا و دەبرد. دەتوانم بڵێم ئەگەر ئەو مەهارەتە و ئیرادەیەی کە لە سەرۆکایەتیی لینین هەبوو لە هەر بەشێکی رابەری شۆڕشی فرەنسەدا هەبوایە دەیتوانی شۆڕشەکە بەڕێگەیەکدا ببات کە بەرەو ئامانجەکانی میللەتی فرەنسەوە بڕوات. تۆ سەیری، چۆن ناپلیۆن کە تاکێکی دەرەوەی شۆڕشیش بوو توانی ئەو دەورە لە رابەریدا ببینێ کە هیچ بەرەیەکی شۆڕشەکە نەیتوانی بیبینێ، ئنجا هێندەش سەرکەوتوو بێ لە ماوەیەکی کورت میللەتی فرەنسەی کردەوە ئەو شاپەرستەی کە نەتدەگوت تازە بەتازە شایە میراتییەکەی کوشتووە. تۆ سەرنج بگرە زەرفی مادی [لە شۆڕشی فرەنسەدا هەمووی دەسکردی مرۆڤ بوو] چەند ئامادەیە بۆ ئەوەی زاتی بەزیپك و هێز و پێز و بەئیرادە تا سنووری نامومکین واقیع بجمێنێ و بەپێی مەهارەتی خۆی بیرەقسێنێ.

قسە لە بارەی شۆڕش بەگشتی و شۆڕشی فرەنسە بەتایبەتی کۆتایی هەڵناگرێ و هەزار و یەك لکی لێ دەبێتەوە هەمووشی رەخنە و نرخاندن هەڵدەگرێ، واش دەزانم چی لەم رووپەڕانەدا گوترا بایی ئەوە دەکا جۆری بۆچوونی من لە باسەکەدا دەربخات و بشبێتە عەیارەی ئەو لاباسانەی لێی نەدوام.

ئێستا دەگەڕێمەوە بۆ نرخاندنی بیروڕاکەی پلێخانۆڤ دەربارەی جۆری (نەزانی) کە ناوی نا (مطلق ونسبي) بەپێی ئیمکانی گۆڕان و نەگۆڕانی بابەتە نەزانراوەکە تا ئەگەر بابەتەکە گۆڕانی تێدا نەبوو نەزانینی مطلق دەبێ ئەگەر سەر بەکۆمەڵایەتیش بوو کە وا لە گۆڕاندایە نەزانینەکە نیسبی دەبێ. بەهەمەحاڵ نەك عەیارەی زانین و نەزانین بەڵکو سەرلەبەری کۆمەڵایەتی لە رۆژگارێکەوە بۆ رۆژگارێك ناناسرێتەوە. بەڵام بەر لەوەی بکەومە سەر نرخاندنەکە دەبێ لە رووی بەراوردکردنی رایەکەی (پ) لەگەڵ بۆچوونی خۆم یەك دوو تێبینیی سەرەتایی روون بکەمەوە.

یەکەم: هەرچەند قسەکانی (پ) دەوری شۆڕشی فرەنسە دەدەن کە بزووتنەوەیەکی گشتی میللەتی فرەنسەیە و هی تاکە مرۆڤ نییە، هەمیسان پێیەوە دیارە کە بەلای ئەوەوە زانین و نەزانینی تاك گرنگ نییە و ئەوە ناهێنێ بیریار و فەیلەسووفی پێوە خەریك بێ، واش دەزانم ئەم بایەخ نەدانەی بەزانین و نەزانینی تاك راستەوخۆ لە قەناعەتە مادییەکەیەوە هەڵدەقوڵێ کە یەکێك لە ئەنجامە حەتمییەکانی کزکردنەوەی

دەوری تاکە لە مێژوودا.

دووەم: وەك دەبینیت (پ) زۆر و کەم بەلای دەوری سەلبیی هۆشدا نەچووە، فەرقی نێوان نەزانینی بێ تەجرەبەیی و نەزانینی گومڕایی (ئەفسانە – رووی تاریکی هۆش)یش ناکا، بگرە (نەزانی کۆمەڵ) هەر بەجارێ پشتگوێ دەخات، ئەو پەڕەکەی، نەزانییەکی نیسبیی وەپاڵ دەدات کە لە دەمی خۆیدا زانین بووە.

لێرەدا هەڵی قسەیەك هاتووە بەسەریدا باز نادەم، تاك بنەمای کۆمەڵە نەك بەپێچەوانە. هەبوونی کۆمەڵ بریتییە لە هەبوونی چەندین تاك بەیەکەوە، واتە بێ تاك کۆمەڵ پەیدانابێ بەڵام دەشێ تاك وەیا تاکە خێزان هەبێ و کۆمەڵایەتی (کۆمەڵ) نەبێ. لە سروشتدا دیمەنەکە بەعەکسەوەیە بەنموونە، خۆڵ، هەوا، بەرد، ئاو.. سەرلەبەرن کە بتەوێ تاکی لێ پەیدا کەیت دەبێ لێی دابڕیت هەرچەند سەرلەبەرەکە و دابڕاوەکە فەرقێك لە نێوانیاندا پەیدانابێ وەك کە تاکی مرۆڤ جودایە لە کۆمەڵایەتی. دیاردەی (سەرلەبەرایەتی) کە لە سروشتدا هەیە لە جغزی گیانلەبەراندا دەگۆڕێ چونکە هەر تاکێکی هەبوونی سەربەخۆی هەیە.. ئەمە دەڵێم مەبەسیشم نییە لە نرخی کۆمەڵی مرۆڤ دابشکێنم، دەشزانم تاکی تەنیا ئەگەر عەنتەری ئەفسانانیش بێ نە هەڵدەکات و نە پێشیش دەکەوێ، بەڵام دەبێ بزانین لەلایەن هەبوونەوە پەیدابوونی کۆمەڵ بەندە بەهەبوونی تاکەکانیەوە.

لەلایەن پێکهاتنی (کۆمەڵایەتی)شەوە دەبێ دان بەوەدا بهێنین کە کۆمەڵ مەوجوودێکی خەیاڵی و تریفەیی نییە لە دەرەوەی وجوودی تاکەکانیەوە هەبوونی خۆی راببوێرێ وەیا بەولای فام و تێگەیشتنی تاکەکانیەوە (کۆمەڵایەتی)ی خۆی بەسەرببا، خۆ ئەگەر لەبەر تیشکی خەباتی چینایەتیدا کۆمەڵ بڕبڕ بکەین بۆ چەند چینێك و تیرێژێك ئەوساش هەر چینە و تیرێژەی بریتی دەبێ لەو تاکانەی بار و رێکاری ژیانیان لە یەکدی نزیکە. لەم حیسابەدا ئەگەر وەها رابنوێنین کە هەموو تاکەکانی کۆمەڵ بەقەدەر مریشکی مەکینە وەیا بەرهەمی فابریقەیە یەك چوونن دیسانەوە کۆمەڵ هەر بریتی دەبێ لە تێکڕای تاکەکانی وەك کە هێشووی ترێ بریتی دەبێ لە تێکڕای دەنکەکانی.

ناڕەزامەندی کۆمەڵ وەیا زۆربەی کۆمەڵ کە سەر دەکێشێتەوە بۆ شۆڕش بریتییە لە ناڕەزامەندیی زۆربەی تاکەکانی هەرچەند لە ئاپۆڕەی کۆمەڵدا چەخماخە و هێز و تەوژمێك پەیدادەبێ کە ئیمکان نییە لە ناڕەزامەندیی تاك پەیدابێ لەمەشدا چ سەیر و

سەمەرە و سەسوڕمان لزوومی نییە چونکە نەك تەنها شۆڕش بەڵکو هەموو چالاکی و کردارەکی کۆمەڵایەتی هەیە شێوەیەکی وەها پەیدادەکا کە لە چالاکیی تاکدا نادیترێ، تەنانەت سەپانی دەغڵ لە هەرەوەزی دۆستانەدا بڕشتێك پەیدا دەکا لە دروێنەی عادەتیدا بەخۆیەوە نابینێ وەیا ئەو گەنجەی دەتوانێ لە شاییی رەشبەڵەکدا چەندین سەعات لە دەست (دۆ)ی[1] شلکدا هەڵپەڕێ ناتوانێ چاریەکی ئەوەش لە هەڵپەڕکێی تەنیادا بەردەوام بێ. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بڵێم مرۆڤ لە هەرا و بگرەبەردەدا پتر تاو دەگرێ نەك لە کاری عادەتیی دروستکردن و کەیف و هەرەوەزدا، خۆ ئەو تاکانەی حەز لە هەرا و مەزاد دەکەن لە ئاژاوەدا وەها دەکەونە گەڕ دەڵێی وەك پاتری لەلاوە بەمەکینە هێزی بزۆزی و نەسرەوتن و نەخەوتن و نەوەستانیان تێ دەکرێ. ئەو تەرزە کەسانە لەلایەن نەسرەوتن و کۆڵ نەدانەوە قیاسیان لەو مرۆڤ خاسانە ناکرێ کە زۆر حەز بەچاکە دەکەن. پیاوی چاکەخواز گەلێك زووتر ماندوو دەبێ لەو کەسەی نەفسەکەی پاڵی پێوەدەنێ بەرەو خراپە و هەڕوگیف.

وابزانم پاشماوەی غەریزەی جانەوەری لە مرۆڤدا کە بەخەبەر دێ و پەت دەپسێنێ ئەو زێدە تین و تاوەی تێدا بەرەڵڵا دەکات و خێرا بەرەو کاری بەدی لێ دەخوڕێ. ئەمە لە لایێکەوە، لەلایەکی دیکەشەوە هەرچی چاکەیە بریتییە لە ئەرك و بەخشین کەچی دامرکاندنی حەز و شەهوەت و دەست بەسەردا گرتن و لەزەت بردن و شتی ئەوتۆیی کە لەسەر حیسابی غەیر تەواو دەبێ ئەرکەکەشی بەشێکە لە پێکهێنانی ئارەزوو. وادەزانم هەرچی تیژڕۆیی بێ بەعادەت پشت لە مرۆڤایەتییە، بەڵام پێویستە لەسەر ئەو لایەنەی بەری تیژڕۆیی وێرانکەر دەگرێ بۆ خۆشی تیژڕۆ بێ دەنا زوو کۆڵ دەدا.

بەهەمەحاڵ دەماری غەریزەی جانەوەری تا ئێستاش لە مرۆڤدا بەفڕکەیە و دەبێ لە هەموو مامڵەتی کۆمەڵایەتیی گشتیدا تێ بخوێندرێتەوە نەکا ئارەزووی تایبەتی زاڵ بێ بەسەر بەرژەوەندی کۆمەڵدا. ئەم دەمارەی جانەوەری لە سەدی سەد بابەتی زاتە. لە غەلەبەکردنی دەماری جانەوەری وێنەیەکت بەبیر دەهێنمەوە، رۆژی دوای کوژرانی نوری سەعید لە ١٦ وەیا ١٧ی تەمووزی ١٩٥٨ کۆمەڵەك خەڵق تەرمەکەیان لە قەبر دەرهێنا و بەقرچەی گەرمای نیوەڕۆی چلەی هاوین ئەم تەرمە بریندارە بێن تێ گەڕاوەیان بەکووچە و شەقاماندا رادەکێشا تا دەبوورانەوە.. ئەوسا گوتم گەنجێکی

---

(١) ئەو ئافرەتەی لە دەستی پیاو هەڵپەڕکێ دەکا پێی دەڵێن (دۆ). وشەکە لە (دۆت – بەواتای کیژ –، دختر، daughter)ەوە هاتووە، چ پێوەندیی بە (دۆ) و (ماستاو)ەوە نییە.

خورتی بیست ساڵەیی کچێکی جوانی خۆش بوێ، ناتوانێ بۆ ماوەی دوو سەعات لەگەڵیدا لەو گەرمایە پیاسە بکا. هەمان کەسانی کەلەشەکەیان رادەکێشا رازی نەدەبوون بۆ ماوەی یەك سەعات بەخۆڕایی کاری خێر بکەن..

موناقەشەی رایەکەی (پ):

هەستکردن بەجودایی نێوان شتی گۆڕاو و وەستاو لە نوختە نەزەری (مطلق و نسبی) بوونی زانین و نەزانینانەوە بەڵگەی وردبینی و قووڵ داگرتن و سەرنجدان و لێکدانەوەیە، نەشمدیتووە بەر لە (پ) کەسی دیکە بۆ ئەم وردەکارییە چووبێ، بەئاشکراش دیارە وردبوونەوەکە لە رووتەنی لێکدانەوەی خەیاڵی نەهاتووە وەك کە بەشێك لە فەیلەسووفەکان لێکدانەوەی بێ بنگە لە جیهانێکی نامومکینی نەدیتراوی نەبوودا دەکەن و ئەنجامی مەوهوومی لێ هەڵدێنجن و دەشیکەن بەبنەمای بڕیاری زۆر گرنگ بەسەر جیهانی مەوجووددا. (پ) لەو لێکدانەوەیەدا بەواقیعەوە لکاوە چونکە وەك دەزانین دوو مەیدانی هەرە گەورەی جیهانی مادی گۆڕان و نەگۆڕان – بزووتنەوە و وەستانە. ئنجا کە دێت نەزانین و زانینی موتلەق و نیسبی لەو دوو دیمەنە گرێ دەدا، بەپێی فکری خۆی، پێوەندییەکی مەحکەم لە نێوان فکر و مادە هەڵدەستێنێ بەوەدا کە سیفەتی موتلەق و نیسبیی زانین و نەزانینەکە لە مادە دەخوازێتەوە بۆیان.

تازەیی و بێ سابیقەییی رایەکە نرخی ئاشکرای هەیە بەڵام هەردوو لایەنی موتلەقبوون و نیسبی بوونی دیاردەی (نەزانی) بەو جۆرەی کە (پ) بۆی چووە رەخنەی بە رێ و جێ هەڵدەگرێ.

یەکەم: لایەنی نیسبیبوونی ئەو نەزانینەی دەدرێتە پاڵ شۆڕشی فرەنسە، نەختێك لێرە بەپێشەوە گوتم بەشێکی کەمی دڵسۆزانی شۆڕشەکە دەیانزانی پێداویستی شۆڕش چییە و ئامانجی دەبێ چی بێ، لەوە بەولاوە ئاپۆرەی خەڵقەکە لە جموجووڵێکی ئالەتیی وەك پەندۆڵی سەعات بەپێی تانووت و نەعرەتەی دڵگەرمەکان جوڵانەیان دەکرد هەر ساتەش کە باری تەرازووی لایەنێك دادەلەنگا بێ ئەوەی بزانن زەرەریانە یا قازانج بەردەبارانیان دەکرد. لەوانە بوو رۆژی شەمۆ مسیۆ (×) ببرێ بۆ ئاسمان رۆژی جومعەش لەسەری بدرێ، جا ئەگەر ئەم تەقڵە لێدانە بەڵگەی زانینی نیسبی بێ لە کوێ بەڵگەی (نەزانیی مطلق) بێنمەوە؟

دووەم: بەلامەوە دیارە (پ) کە کاغەزی سپی بۆ شۆڕشی فرەنسە ئیمزا دەکا لە هەڵوەستێکی زاتیی خەست و خۆڵەوە مەسەلەکە هەڵدەسەنگێنێ و بەچاکە بۆی

دادەبڕێ. وا پێ دەچێ تەمومژی قودسییەتی کۆنایەتی و لایەنی (مێژوویيبوون)ی شۆڕشی فرەنسە خەرمانەیەکی پیرۆزی پاکی و ڕەوایی و (زانایی)ی بەزیادەوە تێ وەرپێچاوە و ناتەواوییەکانی لەبەر چاوی (پ)دا شاردووەتەوە وەیا هەر نەبێ سەرپۆشێکی وەهای بەسەردا داون کە نەهێڵێ خۆیان بنوێنن، لەمەشدا بەڵگەیەکم بەدەستەوەیە باوەڕ ناکەم لێم هەڵبوەشێتەوە چونکە وەك بۆت دەردەکەوێ بەڵگەکە لە کردەوەی (پ) خۆیەوە ڕووبەڕووی دەبێتەوە نەك لە لاوە بەرەنگاری دەکرێ. بەڵگەکەش ئەمەیە ئەگەر قودسییەتی کۆنینەیی و مێژوویی لەبەر چاوی (پ)دا نەبوویایە سەرپۆش بۆ ئەو هەموو ناتەواوییەی لە شۆڕشی فرەنسەدا ئاشکران، دەبوو شۆڕشی ئۆکتۆبەر بەڕابەرایەتیی لینین گەلێك بەولای شۆڕشی فرەنسەوە جێی پیرۆزبایی و بەخێرهێنان بێ لای چونکە دیارە شۆڕشی ئۆکتۆبەر گەلێك ڕێکتر و بەبڕشتتر و ئامانج ڕوونتر و شارەزایانەتر و بێ کەموکوڕیتر و سەلامەتتر بوو لە هی فرەنسە کەچی هەر چونکی (پ) بەچاوی خۆی ڕووداوەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری دەدیت و سەرۆکەکانی دەناسین و ئاگاداری شتە نالەبارەکانی کارەساتەکە دەبوو ئامانجەکانیشی بەلاوە پەرگیر بوون پێی نەکرا خۆی لەگەڵ شۆڕشەکەدا بگونجێنێ. چ جێی نەسەلماندن نییە کە دەڵێم شۆڕشی بۆڵشەڤیك لە هەموو ڕوویێکەوە پتر تەئیید هەڵدەگرێ لە شۆڕشی فرەنسە بەتایبەتی لەلایەن یەکێکی وەك (پ)ەوە کە بەواقیعیەت ناسراوە و لێی چاوەڕوان دەکرا زووتر لە خەڵقی دیکە ڕازی بێ بەو ئەنجامانەی کە شۆڕشەکە وەستایانە بەسەر واقیعیاندا دەسەپێنێ. هەڵبەت لینین و هاوڕێکانی گەلێك بەولای داخوازییەکانی سەرەتای شۆڕشی ئۆکتۆبەرەوە تێ هەڵکشان و مەیدانی تێ هەڵکشانیشیان خزمتربوو لەگەڵ مەیدانی (پ)دا تا مەیدانی (کیرێنسکی)، لە ڕووی یەکیەتی و ڕێکوپێکیشەوە بەرەی بۆلشەڤیکەکان بەدرێژاییی شۆڕش و لە هەموو عومری لینینیشدا پێوەندیی هاریکاری و تێکگەیشتن و یەکیەتیی ئیرادەیان بەردەوام بوو و براکوژیشی تێدا نەدیترا بەپێچەوانەی حاڵ و باری شۆڕشی فرەنسە، ئیتر بۆ دەبێ (پ) هێندە دۆستانە بڕوانێتە ئەویان و هێندەش حیسابی ورد لەگەڵ بۆڵشەڤیکەکان بکا ئەگەر لە گۆشەیەکی بینینی زاتییەوە سەیری هەردوو شۆڕشی نەکردبێ؟ مەبەستیشم لە گۆشەی بینینی زاتی ئەو هەڵوەستەیە کە لە ئاورینگ و پرشنگی بریق و باقی مێژوو و لە ڕەقی و زبری و عەیبی ئاشکرای حازرەوە سەرسووڕکێ بەمل مرۆڤدا دەبڕێ.

قارەمانەکانی شۆڕشی فرەنسە بەهەموو عەیب و عار و سەرنەکەوتنیانەوە لە ناو

تەمی کۆنینەیی و تیشکی مێژوودا لە دوورەوە وەك بەچکەی خەون و خوولیا شەبەنگ لەبەر چاوی خەیاڵ دەبەستن و دەبنە مەخلووقی مەیلە و ئەفسانەیی، بەڵام رابەرانی شۆڕشی بۆڵشەڤیك مرۆڤە عادەتییە تراش هاتووە خۆڵاوییە یەخە چڵکنەکەی زۆر خۆرەکەی درۆ لێ سپی بووەکەی وردە فێڵ کردووەکەی دەنگ و رەنگ زڕەکەی قرقێنە دەرەوەکەی کووچە و دەربوونە و مەیخانەی گەڕەکەکەی (پ) بوون کە لە زەمینەی مەئلووف بوونیانەوە یەك زەرە قودسییەت و پیرۆزییان پێوە دیار نەبوو، هەموو ئەو کارەساتەی کە بەلای دڵی ئارام و هۆشی ژیریشەوە نەدەبوو روودەن و بەناچاری لە شۆڕشی ١٩١٧ روویان دەدا، ئەوانیش بەعەیبی گەورە دەهاتنە بەرچاوی بینەرەوە کەچی دەنگ و سەدای شۆڕشی فرەنسە لە پشت پەردەی سەدەی نۆزدەمەوە کە بەسەر هەموو دڕندەیی و بڕندەیی و دزێوییەکانیدا کشابوو وەك لەرەو ترینگەی مۆسیقا دەهاتنە بەر گوێی بیسەرەوە، شەبەنگی قارەمانەکانیشی تارماییەکی تریفە و گەشایی بوون لەبەر چاوی بینەردا، خۆ یەکدی کوشتنی ئەو قارەمانە بەسەرچووانەی کۆتاییی سەدەی هەژدەم لە دەنگوباسێکی بەسفتوسۆ پتر نەبوو کە ئەویش سۆزی شۆڕشگێڕێکی سەرەتاکانی سەدەی بیستەمی بۆ تێکڕای شۆڕشی فرەنسە دەبزاوت، بەڵام هەموو رەفتارێکی کەچی جیرانە زیندووە بەسەنگ و پۆزە ئارەق دەرکردووەکەی شۆڕشی ١٩١٧ گوناهی بێ بەخشین بوون بەلای جیرانە هێمن و خوێن نەڕێژ و سەلامەت خوازەکەیەوە. رەنگە بیر بۆ ئەوە بڕوا کە (پ) بەهۆی جودابوونی لە بیروڕای بۆڵشەڤیکەکان عوزری تەئیید نەکردنیانی پێ بێ بەڵام ئەم عوزرەش خۆی لەبەر لێکدانەوەی ورد ناگرێ. (پ) کە بێ تەقیە و بێ سنوور تەئییدی شۆڕشی فرەنسە دەکا ئاگادارە لەوەی ئەوساش چەند حیزبی وەك ژیرۆند و یەعقووبی لە شۆڕشەکەدا بوون و یەخەی یەکدییان دەگرت، ئنجا ئەگەر خۆی لەو شۆڕشەدابایە دەبوو بەگەڵ یەکێك لەو حیزبانە بکەوێ. بەو پێیە دەبێ بڵێین پلێخانۆڤی (١٧٨٩ – ١٧٩٤)یش مەوقیفێکی وەك مەوقیفی پلێخانۆڤی (١٩١٧)ی وەردەگرت لە ئاست شۆڕشەکەدا ئەوساش ئەو گلەییانەی لە شۆڕشی فرەنسە دەکرد کە لە شۆڕشی ئۆکتۆبەری کرد. خۆ ئەمەشی نەکردایە هەر نەبا لێی کنارەگیر دەبوو و پێیدا هەڵنەدەگوت چونکە ئەوسا کە حیزبایەتی نەکات و لە شۆڕش کنارەگیر نەبێ چی بۆ نامێنێتەوە ئەوە نەبێ کە ببێتە لایەنگیری ناپلیۆن بەو مەعنایە کە ناپلیۆن بوو بەوارسی شۆڕشەکە؟ ئنجا ئەگەر (پ) رازی بێ لە شۆڕشی فرەنسەدا ببێتە لایەنگیری پاشایەك کە تاجەکەی لە هی (لویس)ی شازدەم گەورەتر بێ ئایا مەوقیفی چی دەبوو لە رووسیای ١٩٢٠ ئەگەر قەیسەرێك

هاتبایە حوکم؟ ئەگەر بەقەیسەری ١٩٢٠ رازی نەبیٚ بۆ چی بەناپلیۆنی ١٨١٠ رازی بی؟ هەرچەند ناشیٚ مرۆڤ بڕیار بۆ ئەو ئیحتیمالە روونەداوانەدا بدا بەڵام چونکی لە بەراورددا شۆڕشی ١٩١٧ بەسەر شۆڕشی فرەنسەدا رادەشکیٚ بڕوا دەکەم ئەگەر (پ) بەهەموو قەناعەتەکانیەوە کوڕی سەدەی هەژدەم بوایە نەیدەتوانی تەئییدی شۆڕشی فرەنسە بکا وەك نەیتوانی تەئییدی شۆڕشی بۆڵشەڤیك بکا. جا ئەگەر رێی ئەم قسەیەم نەبیٚ رێی چیم دەبیٚ؟ خۆ ئەوەی راستی بیٚ کە دەڵێم ناشیٚ حوکم بەسەر ئیحتیمالی روونەداودا بدەین زێدە خۆ گرتنێکە دەیکەم دەنا زۆر نووسەری مادی و نامادی لە مەیدانی ئەدەب و زانست و کۆمەڵایەتی و مێژوودا، بەڕەهایی، دەم لەو تەرزە ئیحتیمالە دەدەن و موناقەشەی ئەو روونەداوانە دەکەن کە ئەگەر روویاندابایە چییان لیٚ دەکەوتەوە وەك ئەوەی کە لە نووسیناندا خوێندوومەتەوە ئەگەر ناپلیۆن بۆی رێك بکەوتایە ببێتە ئەفسەرێکی هێزی دەریاییی ئینگلیز ئەوپەڕی بەرەوپێشچوونی ئەوە دەبوو ببێتە ئەدمیراڵێکی زێدە بەناوبانگ.

یەکێك لە رووە گرنگ و دنیا هەژێنەکانی شۆڕشی فرەنسە کە دەشیٚ لەلایەن نیسبیبوون و موتلەقبوونی ئەو نەزانییەی تێدا بووبیٚ دەمەتەقەی لەسەر هەڵستیٚ شریتەی ئەو شەڕانەیە کە ناپلیۆن هەتا تیٚ چوو لەسەریان بەردەوام بوو بەتایبەتی هێرشەکەی بۆ سەر رووسیا کە تێیدا سەرەنگریٚ بوو. ئایا ناپلیۆن لەو شەڕانەدا بەپێی ئەو بارەی تێیدا دەژیا لە نێوان ئەو هەموو تەك و بەرتەکەی دەوریان لیٚ دابوو زانینی بەکارهێنا یا نەزانی؟ من نامەویٚ ناپلیۆن و شەڕەکانی لەسەر بیروڕاکەی (پ) حیساب بکەم و بڕیارێك کە بەسەر ئەودا بدریٚ بۆ شۆڕشەکە بگەڕێتەوە لە شۆڕشیشەوە بۆ (پ) هەرچەند دەقی رایەکەی (پ) سەرلەبەری شۆڕشەکەی لەسەر خۆی حیساب کردووە. لە شەڕەکانی ناپلیۆنیش تەنیا هێرشەکەی بۆ سەر رووسیا دەدەمە بەر لێکدانەوەوە چونکە ئەنجامەکەی لە گوماندا نییە و ئینکارکردن هەڵناگریٚ.

ئایا ناپلیۆن لەو هێرشەدا کە بەرچاوترین دیاردەی مێژوویی سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەمە و بەرهەمی هێزە بزوێنەرەکانی رامیاری – کۆمەڵایەتی – ئابووری – زانستی ئایدیۆلۆجی ئەو سەردەمەیە، ئایا کارێکی کرد کە بەپێی سەردەمی خۆی پێی بگوتریٚ زانایانە؟ ئایا نموونەی (زانین)ی سەردەم بوو؟ رەنگە لێرەدا پێم بڵێن هەڵوەستی ناپلیۆن لەو شەڕە و لە هەموو کارەکانی دیکەی وەك ئەویش رەفتاری تاك بوو نابێتە وەرامی پرسیاری سەر بەمێژوو وەیا کێشەی فەلسەفە و فکر، بەڵام بەر لەوەی من بەدەنگ بێم بیریاری مادی ئەم پرسیارە رەت دەکاتەوە چونکە لە فکری

مادیدا تاك هەركێ بێ بایەخی سەربەخۆی نابێ بایی ئەوەی كردەوە گشتییەكانی بۆ خۆی ببرێتەوە. دوای بیریاری مادی كە نۆرەی قسە بگاتە من، دەڵێم هەرچەند من لەوانە نیم بایەخ بەتاكێك نەدەم كە وەك ناپلیۆن بگاتە پایەیەك بەیەك فەرمان دە ئەوەندەی نمایشتی هەموو پارس كاربكا بۆ بنیاتنان و وێرانكردن، دیسانەوە فەرقی نێوان قوماندانی قەمچی وەشێن و قوماندانی قەناعەت بەخش دەبێتە شەقڵی جوداكەرەوەی (سەرۆكی نوێنەری خۆی) لە (سەرۆكی نوێنەری گەل). وەك دەشزانین (ن = ناپلیۆن) تاكێكی عادەتی نەبوو، كردەوەكانیشی لە چارچێوەی خێزان و ماڵ و منداڵ نەبوو، خەریكی كاری شەخسیش نەبوو هەرچەند خۆپەسەندیش بوو، میللەتی فرەنسەش لێی دڕدۆنگ نەبوو، تەنانەت دوای نەفیكردنیشی بۆ (ئێلبا) كە گەڕایەوە فرەنسە سەرلەنوێ بووەوە پێشەنگی میللەتەكەی و هێندەی نەمابوو جارێكی دیكەش لە شەڕی (واتەرلوو) بەسەر ئەوروپادا زاڵ بێ.

لەمەش بترازێ، ئێمە ئەگەر بمانەوێ قسەكەی (پ) بكەینە عەیارەی مێژوو نەك هەر تاكە رووداوی وەك شۆڕشی فرەنسە دەبێ لە كۆنی كۆنەوە ئەو تێبینییە رەچاو بكەین و بزانین ئایا كۆرش و هانیبال و حامورابی و ئەسكەندەر بەپێی سەردەمی خۆیان زانابوون یا نەزان چونكە ئەگەر پرسیارەكە هەر لە ئاست بزووتنەوەی گشتی بەتایبەتی بەر لە شۆڕشی فرەنسە بەدەگمەن نەبێ رووی نەداوە ئیتر هەر دەمێنێتەوە كردەوەی پاشاكان و قوماندانەكان بیانخەینە ئەزموونەوە چ نوێنەری میللەتیان بن چ نوێنەری خۆیان. جا كە ئەمانەمان مەنع كرد بەنامەی بێ بایەخیی كردەوەی تاك لێكدانەوەكەی (پ) بایەخی زۆری دەدۆڕێنێ. لەبەر ئەمە ئەگەر لە خۆم بپرسم ئایا (ن) لە هێرشەكەیساڵی ١٨١٢ كە بردیە سەر رووسیا بەكێش و تەرازووی (مطلق و نسبیة) لەو سەردەمەدا زانا بوو یا نەزان؟ سەلبییەت لە هۆشی هەبوو یا نا؟

بێ دوودڵی دەڵێم كارێكی نازایانەی هۆش تاریكانەی كرد.

ئەمە دەڵێم نەك چونكی شەڕەكەی نەبردەوە و خۆشی دۆڕاند، خۆ ئەگەر دۆڕاندنەكەشی كە كردەی خۆیەتی بكەمە بەڵگەی (نەزانی)ی خۆی هیچ عەیبی لاوەكیم لێ نەگرتووە، غەدریشم لێی نەكردووە چی ئەوتۆشم نەگوتووە مافی خۆم نەبێ، بەڵام بەراستی لەو شەڕەدا (ن) بەتەواوی خۆی دەسخەڵەت دابوو لەو گۆڕانەی بەسەر ئەوروپادا هاتبوو، هیچ حیسابێكیشی بۆ بووژانەوەی گیانی نیشتیمانپەروەری و نژادپەرستیی تازە بابەت نەكردبوو كە شۆڕشی فرەنسە و كارەكانی (ن) خۆی هۆی پەیدابوونی بوو. وەك بڵێی (ن) غەرقی خەرمانەی شۆرەت و دەسەڵاتی خۆی بوو

لەوەشدا نەختێك لەسەر حەق بوو بەڵام زۆریش تێیدا بەسەهوو چووبوو. بڕوا دەكەم (ن) شكستی هەر دەهێنا ئەگەر دوای داگیركردنی مۆسكۆ مەسڵەتیشی لەگەڵدا كرابایە چونكە ئەوروپا لەوەدا نەمابوو سەر دانەوێنێ بۆ ناپلیۆنێك بەحاڵ توانیبێتی سوڵحێك بسەپێنێ كە هەر بایی ئابڕووپاراستن سەركەوتنی تێدابێ. چی ئێستا من دەیڵێم لە بارەی زانین و نەزانی (ن) لەو شەڕەدا پتر دەبێتە جێی باوەڕ كە مێژوو بۆت دەگێڕێتەوە چۆن پیاوی ژیر و دڵسۆز بەدەورییەوە هەبوون دەیانزانی شەڕەكە بێ لزوومە و كاری عەقڵ نییە، ئامۆژگاریشیان دەكرد خۆی تێوە نەگلێنێ. جا ئەگەر ڕێ هەبێ عەیارەی (پ) بەكاربهێنین دەبێ بڵێین ئەو كەسانە بەپێی سەردەم زانا بوون نەك (ن).

بەلای منەوە (ن) لەو شەڕەدا نموونەی هۆشی تاریك داگەراو و نەفسی گومڕابوو [بەتایبەتی نموونەی نەفسی گومڕا] واتە حیسابەكەی لەوەدا نەبوو بكەوێتە بەر ئەو سەهووە عادەتییەی كە لە ڕێی تەجرەبەوە ڕاست دەكرێتەوە. هۆش تاریكی (ن) جارێكی دیكەش بەوەدا ئاشكراتر دەبێ كە دەزانین شەڕەكە لە ناچارییەوە نەبوو بەڵكو خۆی بەپیریەوە چوو، لەمەشدا وەك هیتلەری ١٩٤١ بوو كە ئەویش دژی هەموو لێكدانەوەیەكی ژیرانە و پێداویستی هەڵكەوت و داخوازی بەرژەوەند خۆی خستە بارێكی وەها تەنگەتاوەوە كە لێدەربازبوونی بەولای مومكینەوەبێ. بەڵێ شكستی رووسیا لە ساڵی ١٩٤١ – ١٩٤٢ شتێكی نامومكین نەبوو بەڵام ئیحتیمالی نەشكانی وەها بەهێزبوو كە ئەوە بهێنێ هیتلەر لێی بێ دەنگ بێ و تەحەمولی دنیایەك بكا، جارێ، یەكیەتی سۆڤیەتی تێدا بەردەوام بێ. بەدەوری هیتلەریشەوە زۆر كەس هەبوون دەیانزانی پەلاماردانی رووسیا لەو حاڵوبارەی ئەڵمانیای ١٩٤١ تێی دابوو بێ لزوومیش بوو پڕ مەترسیش بوو، ئەگەر بەوردی لە هەڵوەستی (ن) و هیتلەر بكۆڵینەوە دەبینین لەو هێرشەی بردیانە سەر رووسیا هاندەرێكی زۆر بەهێزی (زاتی)ی دوور لە مەوزووعییەت پاڵی بەهەردوویانەوە نا بۆ هەڵە هەرە گەورە و كوشندەكەی هەموو عومریان، هەڵەكەشیان زۆر كەس دەیدیت و لێشی ناڕەزا بوون، وەك بۆشی دەچم هاندەرە زاتییەكەیان هەم هۆشی تاریك و هەم نەفسی تاریكی تێدابوو چونكە لە حاڵەتی هەردوویاندا وێڕای نەزانیی عادەتی كە مرۆڤ بەرەو هەڵە دەبات باوەڕ بەخۆ هێنانێكی ئەفسانەیی و غەیر بەكەم زانینێكی پڕ لە فیزونازیش دڵ و هۆشی هەردوویانی گرتبووەوە، خۆ هیتلەر خەریك بوو باوەڕ بەپێغەمبەرایەتیی خۆی بهێنێ. لایەنی تاریكاییی نەفس سێبەری خستبووە سەر هۆشیان و تاریكی كردبوو بەڵام لە هیتلەردا ئاشكراتر...

نموونەی مرۆڤی زانای بەپێی سەردەم تیشكی لێكدانەوەكەی (پ) وەزیرەكەی

ناپلیۆن (تالیران) بوو کە توانی لە کۆنگرەی (ڤیەنا)دا بەزەیی دوژمنەکانی فرەنسە بۆ فرەنسە راکێشێ و لە زەرەری کوشندەی دوای تێشکانی بپارێزێ. سەرنج لە تالیران راگری لێت روون دەبێ کە کابرا نموونەی دوور ئەندێشی و تێگەیشتن بوو بەعەیارەی هەموو سەردەمێك، واتە پێش رۆژگاری خۆشی کەوتبووەوە.

قسە زۆرن بەڵام بەوەندە واز لە نیسبیبوونی نەزانی لە شتی گۆڕاودا دەهێنم.

دووەم: موتلەقبوونی نەزانی لەو شتانەی گۆڕانیان تێدا نییە وەك راستییەکانی فەلەك و حیساب و کیمیا، کە بەپێی رای (پ) نەزانینی موتلەق و هەمیشە یەك جۆرە.

لە بارەی ئەم بۆچوونەی (پ) تێبینییەکی بنجیم هەیە کە ئەویش درێژەی هەیە و دەشێ دەمەتەقە بەدەوری خۆیەوە هەڵستێنێ هەر جارەش لە بەیەکدی گرتنی واقیع و ئەو جۆرە بۆچوونەدا رووبەرووی ئەنجامی فکری وەها ببین ناچارمان بکات چاو بەهەندێك لە قەناعەتی کۆندا بگێڕینەوە. بەنموونەی ئەم تێبینییە دەڵێم کە هاتین خەتمان لە نێوان زانین و نەزانینی موتلەق و نیسبی کێشا لە زۆر حاڵدا دەبینین خەتەکە ناتوانێ راست و راست بڕوات و موتلەق و نیسبییەکان لە یەکدی جودا بکاتەوە چونکە زۆریان تێکەڵ بەیەکدی دەبنەوە وەك ئەوەی کە بەر هەزاران ساڵ زانست و ئەفسانە لە یەك سەرچاوەوە هەڵدەقوڵان تاکو فەلەك و (تنجیم) یەك لکی رۆشنبیری ئەو سەردەمە کۆنانە بوون وەیا پزیشك و ساحیر لە ناو قەبیلە سەرەتاییەکاندا یەك کەس بوو. جا ئەگەر بسەلمێنین کە لە شتی گۆڕاودا نەزانی بەپێی سەردەم نیسبی دەبێ ناچارین بڵێین بەر لە دوو سێ هەزار ساڵ لە وزەی خەڵقدا نەبووە پتر لەو فەلەك و پزیشکییەی کە دەیانزانی، رێشیان نەبوو پزیشك لە ساحیر جودا بکەنەوە.. بەهەمەحاڵ مەیدانی دەمەتەقە و لاپەڕە هەڵدانەوە لەم لێکدانەوەیەدا زۆر بەرینە و گەلێك رێچکۆڵەی لێ دەبنەوە و تێشی دەکەنەوە لەبەر ئەمە ناچارم هەر بایی رووکەشێکی رایەکەی (پ) پرسیارەکە شی بکەمەوە.

وەك من تێی دەگەم، زانستی رووتیش کە هیچ دەخلی بەسەر گۆڕان و نەگۆڕانی راستییەکانەوە نەبێ، وەیا با بڵێین کە راستییەکانیشی نەگۆڕێن، لە دەرەوەی خۆیەوە لایەنی کۆمەڵایەتی پێوەی دەلکێ و لێی دەبێ بەشەقڵ و توێکڵ و روخسار کە ناشێ لەیەکدی جودا بکرێنەوە و بڵێین زانستەکە خۆی بەر حوکمی موتلەق دەکەوێ و پێوەندیشی بەکۆمەڵایەتییەوە دەکەوێتە بەر حوکمی نیسبی، چونکە زانستەکەش بەعەیارەیەکی موتلەقی پشت پەردەی غەیب ناپێورێ تاکو زانینی ئەو زانستە موتلەق یا

نیسبی بێ. سەرلەبەری زانستە مادییەکان و سروشتییەکان و ئەو نەزەرییانەی سەر بە شتی نەگۆڕاون بەهۆی لێکدانەوە و تاقیکردنەوە و هەڵە تێداکردن و ڕاستکردنەوە و دۆزینەوە و داهێنان لە (ڕاستی مطلق)ەوە دەبن بەو دەستوورانە و زانیارانەی پێیان دەڵێن زانست و فەلسەفە. هەڵبەت حەقیقەتی فەلەك و فیزیا و کیمیا و گەرما و زەڕە و.. و.. لەوەتەی لە ئەزەلەوە هەن، وەیا پەیدابوون، بەخۆیان و دەستوورەکانیانەوە و بەو ئەنجامانەی بەدەستەوەیان دەدەن هەر هەبوون و هەر دەبن، مرۆڤیش خەڵق نەکرابایە دەستوورەکان بەخامۆشی و بێ ئەوەی باس بکرێن لە (هەبوون)دا دەبوون، بەڵام ئەو ڕاستییانە لە خۆیانەوە پێیان ناگوترێ (زانست) تا ئەو دەمەی مرۆڤ هۆشی پێیان دەشکێ و سەرنجیان لێ دەگرێ و دەستووریان لێ هەڵدێنجێ و تاقی دەکرێنەوە.. و.. و.. ئیتر ڕەنگە هەڵەیان تێدا بکرێ و هەڵەکەش لە هەوەڵەوە بەزانست حیساب بکرێ (وەك فەلەکیاتی بەتلەمیۆس) و دواتر ڕەش بکرێتەوە وەیا ڕاست بکرێتەوە، وردەوردەش بارستی ئەو ڕاستییانە زیاد دەکا و تۆمار دەکرێن و دەخوێندرێن.. خولاسە ڕاستیی ڕووت کە هەر لە هەناوی سروشتدا ڕاستییە [بەگوتەی فکری میتافیزیکی: لە عەقلی موتڵەقدا دەزاندرێ] لە خۆوە زانست نییە. خۆ ئەگەر لە سروشتەوە ڕاگوێزین بۆ ناو بەرهەمەکانی مرۆڤ لەوێشدا بەشێوەی ئۆتۆماتیکی (زانست) لەو بەرهەمانەوە پەیدانابێ. بەنموونە، ئاخاوتن یەکسەر نابێتە زانستی زمان و ڕێزمان و فۆنۆلۆجی قورئانیش لە خۆوە ئەو هەموو زانستانەی لێ نەکەوتەوە کە پێی دەڵێن (علوم اسلامیة)، کشتوکاڵیش زانستی ڕووەك و سینعەتی تراکتۆری لێ نەباری... بەکورتی هەرچی پێی دەڵێن زانست چ لە سروشتەوە یەکسەر تیشکی دابێتەوە چ لە دەسکردەکانی مرۆڤەوە دۆزرابێتەوە و هەموو ئەو ڕاستییانەی لە پێشکەوتنی کۆمەڵایەتییەوە دەستووریان لێ وەردەگیرێ هیچیان بێ مرۆڤ زانست نین و نابن، ڕاستی (مطلق) بەر لەوەی مرۆڤ تێی بگا و دەستووری بۆ دابنێ و لە شتێکدا چەسپی بکات [وەك بەرد، کاغەز، پێست، کۆمپیووتەر..] وەیا هەر نەبێ دەماودەم بکات نابێ بەزانست. لەمەوە و لە هەموو بەدواکەوتنێکی دیکەش دەردەکەوێ کە زانستی شتی نەگۆڕاو و بابەتی سەر بەمرۆڤ تێکڕایان لە سەرەتاوە بەچکەی مرۆڤن کە خۆی سەرچاوەی هەموو گۆڕانێکە، واتە ئەو ڕاستییەی کە (مطلق)ە و خۆی لە خۆیدا گۆڕانیشی بەسەردا نایەت بەکارگەی هۆشی مرۆڤدا تێ دەپەڕێ ئەنجا دەبێتە زانست و دەست بەزاووزێ و فراژیبوون دەکا و بەهەزارویەك هەڵسوکەوتدا خۆی تاقی دەکاتەوە و هەزار و یەك مامۆستای پسپۆڕیش بەدەوری خۆیدا دەگێڕێ. کەواتە هەموو زانستێك لایەنی کۆمەڵایەتیی تێدایە کە دەشێ

زیاد و کەم بکات و هەڵە و راستکردنەوەی تێدابێ. بەنموونە، ئەگەر بەر لە دوو هەزار ساڵ بابایەکی نەخوێندوو لە ئاست فەلەکیاتی ئەوسادا گوتبای: چیی ئەوتۆی راست نییە، قسەکەی راست بوو بەڵام دیسانەوە هەر خۆی نەزان بوو زانای فەلەکیش زانابوو چونکە لەو سەردەمەدا ئەوپەڕی تێبرکردنی هۆشی مرۆڤ لە فەلەکناسیدا هەر ئەوەندە بوو کە فەلەکناسەکان بۆی چووبوون ئیتر کەسێکی ئەو هێندەی زانیبایە بەڕاستی فەلەکناس دەبوو ئەوی نەشیزانیبایە نەزان دەبوو.

(پ) هەر خۆی لەو زەمینەیەدا قسەیەکی دیکە دەکا هێند راستە وەك بەدیهییە وایە بەڵام لەگەڵ زانین و نەزانینی موتلەق ناگونجێ کە دێت و دەڵێ لە نێوان ئەو هێندە زانینە نیسبییەی کە مرۆڤ لە سەرجوملەی زانستێکدا دەیزانێ بەشێکی بەشێوەی (مطلق) راستە وەك کە لە زانستی فەلەکدا دەیزانی سێبەری ئەرز بەسەر مانگدا دەکشێت و تاریکی دەکا بەڵام نەیدەزانی ئەرز بەدەوری رۆژدا دەخولێتەوە..

بەداخەوە سەرچاوەی قسەکانی (پ) لەبەر دەستدا نییە دەمێکیشە خوێندوومەتەوە بۆیە بوو نەمتوانی دەقی قسەکانی بۆ ئێرە رابگوێزم جا ئەگەر فەرقێك هەبوو لە نێوان ئەوەی لێرەدا بەقسەی (پ) حیساب کراوە لەگەڵ دەقی قسەکانی داوای لێبووردن دەکەم. وابزانم ئەو قسانەی لە کتێبی (کێشە بنجییەکانی مارکسیزم) نووسراون و یەکێکیشە لە کتێبە هەرە روونکەرەوەکانی بیری مارکسیزم.

چی لەم بەراوردکردنەدا بەشێوەی رەخنە رووبەڕووی (پ) دەبێتەوە تەنیا لە گۆشەی زاتیبوونی تێوەڕامانیەتی لە شۆڕشی فرەنسە و ئۆکتۆبەر نەك بەنیازی تاوانبارکردنی لە تێکڕای هەڵوەست و بیروباوەڕی بەرانبەر بۆڵشەڤیزم وەیا قەناعەت نەهێنانی بەپەیدابوونی زەرفی لەبار بۆ شۆڕشێکی کۆمیونیست لە وڵاتێکدا کە بەپێی راستە حیسابی مارکسیزم جاریێ مابووی لیبەرالیەتێکی رێکوپێك بەڕێوە ببا. بەلای باوەڕی منەوە پلێخانۆڤ پتر قوتابیی مارکس بوو لەو کەسانەی ملیان نایە شۆڕشێك کە بازی بەسەر دوو قۆناغی مێژوویيدا هاویشت. وادەزانم پەنجەگیرکردنی (پ) لە تەعلیمات و راگەیاندنە فەلسەفییەکانی مارکس ختییە سەر راڕەوی خەباتێك کە لەبەر رووناکاییی مارکسیزمدا نەدەشیا بەهیچ کلۆجێك تەمای کۆمیونیزم لە رووسیای ١٩١٧ دا بەدڵی قوتابیە ئەکادێمییەکانیدا بێ. (پ) لەو هەڵوەستەدا وەکو ئەو بۆکسەرە مست وەشێنە بوو کە لەسەر دەستوور و یاسا قەراردادەکانی یاریەکە دەڕوا. هەرچی لینین بوو یەکی خۆی لەسەر یاسا و دەستوور نەیەخست و مستی لە بیبیلەی چاوی

غەریمەکەشی دەدا تەنانەت لە زەرفێکی سەختدا پەیمانی (برێست لیتۆڤشك)ی لەگەڵ قەیسەری ئەڵمانیادا ئیمزاکرد و کۆمەڵێك مەرجی قورسیشی قبوڵ کرد هەر هەتا بەسەر پێیانەوە خۆی رابگرێ. لە بیرمە قسەیەکی زۆر بایەخداریم لەو مەسەلەیەدا خوێندووەتەوە وەرامی ئەو کەسانەی پێ دەدایەوە کە گوتبوویان ئەو پەیمانە بریتییە لە تەسلیمکردنی دەمانچەیەك قافڵەی پێ دەپارێزرێ بۆ ناو لەپی رێگر، لینینیش یەکجار ژیرانە لە وەرامیاندا نووسیبووی:

من دەمانچەم تەسلیم رێگرێك کرد لێم لە کەمین دانیشتبوو، ئەگەر نەمدابایێ دەشیکوشتم و دەمانچەکەشی دەبرد و قافڵەشی رووت دەکردەوە. بەتەسلیمکردنی دەمانچەکە گیانی خۆم و قافڵەشم پاراست بەو ئومێدەی لە دوارۆژدا دەمانچە و هەموو شتێك لە رێگرەکە وەربگرمەوە. لە لینیندا خەسڵەتی رابەرایەتی و پلانگێڕی و هەڵ قۆستنەوە و تاکتیك بەکارهێنان زۆر بەهێزبوو، کە ئەگەر وەها نەبووایە شۆڕشەکەی بۆ بەریا نەدەبوو بەڵام لە (پ)دا خوێندەواری و فکری ورد و نەزەرییەزانی بەهێزتربوو. نەك (پ) بەڵکو مارکس خۆیشی لە مەیدانی شۆڕش و هەرا بەڕێوەبردندا تۆزی لینینی نەدەشکاند تەنانەت برناردشۆ لە ئاست مارکسدا دەڵێ: نووسینەکانی مارکس بێنی ئارەقە و دووکەڵی فابریقەی لێ نایەت. لەم ڕوانگەوە دەڵێم (پ) قوتابیی راستینەی مارکس بوو هەرگیزیش ئەو تاوانەی لینین وەپاڵی دا کە گۆیا (پ) هەڵگەڕاوەیە [renegade – مرتد]ە ناسەلمێنم.

بەهەمەحاڵ ئێمە لایەنێك نین لەو شۆڕشەی بەر لە ٦٠ ساڵ هەڵایسا چی لێرەشدا دەگوترێ بیرکارییەکە لە ئەسڵی بابەتی (دوانەتی) و (لایەنی سەلبیی هۆش)ەوە زەنە دەکات، وەك پەندی ئینگلیزیش دەڵێ (هیچ شتێك وەك سەرکەوتن سەرناکەوێ) ئنجا کە لینین بەگۆپاڵ پەلاماری دا و پڵینگی کوشت تازە بوو بەپڵینگکوژ هەرچەند راوکەریش بەگۆپاڵ ناچنە راوی پڵینگ.

بەهەمەحاڵ هەڵوەستی لینین و (پ) دەگەڕێتەوە بۆ قەناعەتی دەروونییان نەك بۆ جوداوازیی دەوروبەر و چین و ئایدیۆلۆجی وەك کە دوو دکتۆر سەیری یەك نەخۆش دەکەن بەدوو تەشخیسی جوداوە.

خوێنەر بابزانێ کە من بەزۆری هەر لەگەڵ ماتیریالیست و هۆی بەرهەم و جوداوازیی بەرژەوەند و چین رەخنەکاری دەکەم لە چەند سەرێکەوە بەناچاری ئەو رێگەیە دەگرم:

١– رۆشنبیری کورد و زۆربەی وڵاتانی جیهانی سێیەم لەو فکرە بەولاوە نەچووەتە مێشکیان. فەلسەفەی مادیی مارکسی هێندەی دینەکان پەرەسەندووە و یەخەگیری هەموو سەروبەرێکی کۆمەڵ دەبێ لە سەرەتای بوونیەوە هەتا ئەوسەری دواڕۆژ گەلێك ناتەواویشی لێ بەدەرداوە کە وا جارێ لەم جیهانەی خۆماندا پەردەی لەسەر هەڵنەگیراوە.

٢– پشکی کورد لە جانفیدایی نەزۆك بۆ ئەم فەلسەفەیە لە چاو میللەتانی دیکە تا بڵێی لە رادە بەدەرە. حەیفە ئەو گەنجانە وەکو چینی بێستان لەو رێگەیەی وەها بێ ئێستگەی حەسانەوە و قۆناغی بەمراد گەیشتن بەسەر بچن و زمانێك نەگەرێ بەهۆشیار کردنەوەیان.

٣– لەلایەن فکرەوە فەلسەفەکەی مارکس، بەدەقی کۆنیشیەوە، گەلێك گەلێك پێشکەوتووترە لەو فەلسەفە میسالییانەی ناویان دەرکردووە، زۆربەشیان ورێنەی وەهایان تێدایە عەیبە لە زاری مرۆڤەوە دەرچێ. ئەو میسالییانە بەر لەوەی ماتیریالیست بەدەمیاندا بێتەوە دینی ئیسلام پێیان رازی نییە چونکە هێندە لە بوونەوەر دوور کەوتوونەتەوە خەریکن بەسەر خەیاڵیشەوە رانەوەستن بەڵام خواوراستان کەس بەدوایان ناکەوێ.

بەرەی مارکسیستی کورد ئەگەر مارکسیزمەکەیان بۆ کوردایەتی بێ تەئویل وەرگێڕن خزمەتێکی گەلەکەیان دەکەن نە بەکەس دەکرێ نە خۆشیان لە هیچ مەیدانێکی دیکەدا دەتوانن خزمەتی وەها گەش بکەن.

لێرەدا کۆتایی بە بەشی دووەمی ئەم نووسینە دەهێنم، عومر یاربێ، بار لە باربێ کولانەی دیکە زۆرن لەم ئێستگەیەی فکر و مادەوە بەرەو جیهان و کۆمەڵایەتیی بەرفرەوانەوە تەماشاچی و سەرنجدەر بین.

مایس ١٩٧٨